

International Science Group

ISG-KONF.COM

X

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE "TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND
INNOVATIONS OF FUNDAMENTAL AND APPLIED
SCIENCES"**

Lisbon, Portugal

March 09-12

ISBN 978-1-63732-148-5

DOI 10.46299/ISG.2021.I.X

TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS OF FUNDAMENTAL AND APPLIED SCIENCES

Abstracts of X International Scientific and Practical Conference

Lisbon, Portugal
March 09 – 12, 2021

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

UDC 01.1

The X International Science Conference «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», March 09 – 12, 2021, Lisbon, Portugal. 340 p.

ISBN - 978-1-63732-148-5

DOI - 10.46299/ISG.2021.I.X

EDITORIAL BOARD

<u>Pluzhnik Elena</u>	Professor of the Department of Criminal Law and Criminology Odessa State University of Internal Affairs Candidate of Law, Associate Professor
<u>Liubchych Anna</u>	Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, Scientific secretary of Institute
<u>Liudmyla Polyvana</u>	Department of Accounting and Auditing Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
<u>Mushenyk Iryna</u>	Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Mathematical Disciplines , Informatics and Modeling. Podolsk State Agrarian Technical University
<u>Oleksandra Kovalevska</u>	Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs Dnipro, Ukraine
<u>Prudka Liudmyla</u>	Odessa State University of Internal Affairs, Associate Professor of Criminology and Psychology Department
<u>Slabkyi Hennadii</u>	Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Health Sciences, Uzhhorod National University.
<u>Marchenko Dmytro</u>	Ph.D. in Machine Friction and Wear (Tribology), Associate Professor of Department of Tractors and Agricultural Machines, Maintenance and Servicing, Lecturer, Deputy dean on academic affairs of Engineering and Energy Faculty of Mykolayiv National Agrarian University (MNAU), Mykolayiv, Ukraine
<u>Harchenko Roman</u>	Candidate of Technical Sciences, specialty 05.22.20 - operation and repair of vehicles.

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Chaploutskyi A. PHYSICAL AND CHEMICAL INDICATORS OF APPLE FRUIT DEPENDING ON THE METHOD AND THE TERM OF PRUNING	12
2.	Варлащенко Л., Балабак А. ВИКОРИСТАННЯ ДЕКОРАТИВНИХ КУЩІВ LONICERA PILEATA OLIV. ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ	16
3.	Демчук І.Ю., Малимон С.С. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РІВНЕНЩИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИДОБУТКОМ БУРШТИНУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	19
4.	Ключка С.І., Сорока М.І., Чемерис І.А. ФІТОЦЕНОТИЧНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ПРИТЯСМИНСЬКИХ БОРІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ	22
5.	Станкевич С.В. ЗОЛОТИСТА КАРТОПЛЯНА НЕМАТОДА (GLOBODERA ROSTOCHIENSIS (WOLLENWEBER) BEHRENS.) В УКРАЇНІ	27
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
6.	Батракова А.Г., Урдзік С.М. ВИЗНАЧЕННЯ ГЛИБИНИ ЗАКЛАДАННЯ АРМАТУРИ У ЦЕМЕНТОБЕТОННИХ ШАРАХ ДОРОЖНЬОГО ОДЯГУ МЕТОДАМИ ГЕОРАДІОЛОКАЦІЇ	31
7.	Гилодо А.Ю., Арсирій А.Н. ТИПЫ УЗЛОВЫХ СОЕДИНЕНИЙ ЛЁГКИХ ТОНКОСТЕНЫХ СТАЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ	36
BIOLOGICAL SCIENCES		
8.	Israyilova A., Rustamova N., Muhammad S. EVALUATION OF ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF 5-ACETYL- 6-HYDROXY-4-(4-METHOXYPHENYL)-3,6-DIMETHYL-4,5,6,7- TETRAHYDRO--1H-INDAZOLE DERIVATIVE	39
9.	Lutsenko I., Horban S., Kravchenko A. HYDROECOLOGICAL VALUE OF MACROPHYTS IN THE ECOSYSTEM OF THE DNIPRO RIVER	43

TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS OF FUNDAMENTAL AND APPLIED SCIENCES

10.	Товкун Л.П., Шикита М.М. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	46
CHEMICAL SCIENCES		
11.	Tkach V., Kushnir M., Adriano O. da Silva A DESCRIÇÃO TEÓRICA DA DETECÇÃO ELETROQUÍMICA DO FÁRMACO CLIOQUINOL EM MEIO FORTEMENTE BÁSICO SOBRE O OXIHIDRÓXIDO DE COBALTO	50
12.	Tkach V., Minakova T., Petrusyak T. A QUÍMICA (EN)CANTADA. UMA FERRAMENTA PRÁTICA DE AUMENTAR INTERESSE DOS ALUNOS PELA QUÍMICA E PELA MATEMÁTICA	53
CULTUROLOGY		
13.	Брагіна Т.М., Брагін Ю.А., Гончарова О.С. ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ СТУДІЇ ПАМ'ЯТІ П. РІКЕРА	60
ECONOMIC SCIENCES		
14.	Shushakova I., Aharova O. ACCOUNTING AT RESTAURANT BUSINESS USING INFORMATION TECHNOLOGIES	63
15.	Атаманчук З.А., Пльонсак А.О. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТУВАННЯ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ	66
16.	Борисова В.А., Поцелуєва Т.С. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	69
17.	Геєнко М.М., Ятлова З.В. РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМСТВА	71
18.	Груздев О. ДУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ	74

19.	Денисенко М.П., Бреус С.В. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ В НАЦІОНАЛЬНУ МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ ЕКОНОМІКОЮ	80
20.	Кватернюк А.О. ІННОВАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ	86
21.	Майбородюк К.С. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	88
22.	Осадча Н.В., Трушкіна Н.В. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРАХУНКУ ТАРИФНИХ СТАВОК СТРАХУВАННЯ ВАНТАЖІВ І ВАНТАЖОПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ	92
23.	Панасюк В.М., Сохацький О.Ю., Шухманн В.А. ВІДКРИТІСТЬ ЕКОНОМІК У ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ: ПЕРСПЕКТИВИ	98
24.	Хлопоніна-Гнатенко О.І., Степаненко Т.О. СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	103
LEGAL SCIENCES		
25.	Chevychalova Z. THE EUROPEAN UNION AND FREEDOM OF THOUGHT, CONSCIENCE AND RELIGION. SPECIFIC ISSUES	106
26.	Гайдайчук Н.П., Чернюк С.С. СУЧАСНИЙ СТАН ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ – ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	110
27.	Заборовский В.В., Нечипорук Л.Д. АДМИНИСТРАТИВНЫЙ СПОСОБ ЗАЩИТЫ ПРАВ СУБЪЕКТОВ МЕДИЦИНСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ	114
28.	Моргунова Т.І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ	118

29.	Романова А.С. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19	122
30.	Рудзь О.С., Альбертович Ю.П., Коваль В.С. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ	124
31.	Старченко А.Ю. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ	129
32.	Тітенко І.М., Мрук В.В. ЮРИДИЧНА ОСВІТА – СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.	132
33.	Шлапко Т.В. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ	136
MANAGEMENT, MARKETING		
34.	Бортников Є.Г., Хмельницький О.Л. МАРКЕТИНГ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ ТА ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ	140
35.	Мокряк Е.В. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	144
MEDICAL SCIENCES		
36.	Barannyk S., Barannik K., Chukhrienko A. TRATAMIENTO QUIRÚRGICO DE LAS ENFERMEDADES DE LA PIEL Y DE LAS FIBRAS SUBCUTÁNEAS EN CONDICIONES AMBULATORIAS Y POLICLÍNICAS	149
37.	Shylava M., Dotsenko M., Valchuk I. EPIDEMIC CHARACTERISTIC OF MORTALITY ON THE BACKGROUND OF HIV INFECTION AND AIDS IN MINSK	155

38.	Yurtsenyuk O. STATE OF MENTAL HEALTH OF STUDENTS	159
39.	Годлевська О.М., Самбург Я.Ю., Магдаліц Т.І. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ АНТРОПОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ НА ТЛІ ТРИВАЛОЇ ФАРМАКОТЕРАПІЇ У ХВОРИХ НА ХСН З ПРОМІЖНОЮ ФРАКЦІЄЮ ВИКИДУ ІШЕМІЧНОГО ҐЕНЕЗУ ЗАЛЕЖНО ВІД НАЯВНОСТІ МЕТАБОЛІЧНИХ ПОРУШЕНЬ.	161
40.	Калужина О.В., Сорокіна І.В., Гойденко Н.І. АНАЛІЗ КЛІНІКО-МОРФОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПАТОЛОГІЇ НАДНИРНИКІВ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2015-2019 РР.	164
41.	Карий Я.В., Гуменюк М.Л., Герасимова В.В. ТАКТИКА ЛІКУВАННЯ ПРИ МЕХАНІЧНІЙ ЖОВТЯНИЦІ У ХВОРИХ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП	167
42.	Куса О.М., Пахаренко Л.В., Басюга І.О. НЕВИНОШУВАННЯ ВАГІТНОСТІ: ОСНОВНІ ЕТІОПАТОГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІСТМІКО-ЦЕРВІКАЛЬНОЇ ПАТОЛОГІЇ	171
43.	Тучкина М.Ю., Пилипенко Н.С. СОДЕРЖАНИЕ ЛЕПТИНА У ДЕВОЧЕК С ГИНЕКОЛОГИЧЕСКОЙ И ЭКСТРАГЕНИТАЛЬНОЙ ПАТОЛОГИЕЙ, РОДИВШИХСЯ С ПРЕВЫШЕНИЕМ ИЛИ ДЕФИЦИТОМ МАССЫ ТЕЛА	174
44.	Фурман В.Г., Ізюмець О.І., Стецун О.О. СТАН ГЕПАТОБІЛІАРНОЇ СИСТЕМИ У ДІТЕЙ, ХВОРИХ НА СПАДКОВУ ГЕМОЛІТИЧНУ АНЕМІЮ МІНКОВСЬКОГО-ШОФФАРА	176
45.	Шульгіна В.В. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ МАМОГРАФІЇ ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ РАКУ ГРУДНОЇ ЗАЛОЗИ	178
46.	Яковенко М.Г., Россихин В.В. РЕАКТИВНЫЙ ОТВЕТ НЕЙТРОФИЛОВ ПЕРИФЕРИЧЕСКОЙ КРОВИ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЭНУРЕЗОМ	180

PEDAGOGICAL SCIENCES		
47.	Golub T. DIGITAL CITIZENSHIP IN TERMS OF GLOBAL SUSTAINABILITY	184
48.	Kryzhanovska T. METHODOLOGICAL FEATURES OF THE USE OF SPIRITUAL MUSIC IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF ART TEACHERS	187
49.	Perederii O. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN NEW UKRAINIAN SCHOOL	193
50.	Єрічева Т.Ю., Палієнко О.А. ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ДІТЕЙ ЯК ОДИН З ЕТІОПАТОГЕНЕТИЧНИХ ЧИННИКІВ ОТРИМАННЯ ТРАВМ	196
51.	Білаш С.М., Проніна О.М., Половик О.Ю. ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЗМІЩАНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ НА КАФЕДРАХ МОРФОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МЕДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	201
52.	Зозуля Н.Г. ІННОВАЦІЙНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК УМОВА ВИПЕРЕДЖАЮЧОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	204
53.	Кашуба М.М., Шеремета В.С., Задача А.В. ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	210
54.	Керуєнов Т., Юсупов К.А. ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРАКТИКИ В АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЯХ	215
55.	Томаровская Т.А., Сердюкова Ю.Ю., Бондаренко Н.Ю. ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ХИМИИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ	221

56.	Федорова О.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ХІМІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ НАВЧАННЯ	223
57.	Чаплигін О.К., Сук О.Є. ТАКСОНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	229
58.	Шиман О.І. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ЛАНЦІ ОСВІТИ	232
59.	Юсупов К.А. AKADEMIYALIQ LICEYLERDE KORKEM SHIGARMALARDI OQITIW TEXNOLOGIYALARI	237
60.	Юсупов К.А., Арзуева А.У. DRAMALIQ SHIGARMALARDI OQITIW USILLARI	243
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
61.	Karova S., Golyk M., Ivashura M. THE KINETIC SPECTROPHOTOMETRIC METHOD FOR THE DETERMINATION OF MEZLOCILLIN IN SOLUTIONS	249
PHILOLOGICAL SCIENCES		
62.	Рахимбаева Г.К., Жолдыбай М. АЙТМУХАМБЕТ ҚАСЫМУҰЛЫ – АУДАРМАШЫ	253
63.	Шепель Ю. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ДИХОТОМІЇ «СВІЙ — ЧУЖИЙ»	258
64.	Юсупов К.А. ИЗУЧАТЬ РАЗБОРЫ ЭПИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЯХ	261
PHILOSOPHICAL SCIENCES		
65.	Наконечна О.П., Гнатюк Е.М. ВПЛИВ В. ДІЛЬТЕЯ НА СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ Г.-Г. ГАДАМЕРА	268

POLITICAL SCIENCE		
66.	Вівчар І.В. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ПЕРІОДУ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ	273
67.	Ярошенко Т.В., Важненко К.О., Сергієнко Т.І. ОПТИМІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	277
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
68.	Ranov M., Vyeryemyeyeva N. SOCIAO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS WITH CHILDREN'S CEREBRAL PALSY, ADDICTED TO INTERNET ADDICTION	281
69.	Варивода К.С. ПСИХОГІГІЕНА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	284
70.	Гайдабрус А.О. ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА СЛУЖБИ ДОВІРИ ПРОТЕСТАНТСЬКІЙ ЦЕРКВИ В КОНТЕКСТІ ДУШЕОПІКУНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	289
71.	Дерев'янка С.П., Дем'яненко Ю.О. ІЛЮЗІЇ МИСЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	292
72.	Терлецька Ю.М. АНАЛІЗ БАГАТОРІВНЕВОЇ ТЕОРІЯ ПСИХІЧНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ	295
TECHNICAL SCIENCES		
73.	Khvalin D. PHYSICAL PROCESSES PARTICULARLY IN A POWERFUL ELECTRICAL MACHINE	299
74.	Kurzina A., Kolmakov A., Kurzina E. DEVELOPMENT OF POLYMER, ANTIFRICTION AND DAMPING SANDWICH PADS FOR LOADED ELEMENTS OF THE ROLLING STOCK OF RAILWAYS	302

75.	Kurzina E., Semak A., Kolmakov A. ESTIMATION OF FROST RESISTANCE OF POLYMER DAMPING MATERIALS BY CRITERIA OF JUMP-LIKE CHANGE OF ELASTIC-HYSTERESIS PROPERTIES	305
76.	Nehrii S., Nehrii T., Nehrii O. ПОШУК ЗАХОДІВ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ПІДДАТЛИВОСТІ ПОРОДНИХ СТІЙОК	309
77.	Savchenko O. PROSPECTS OF CO2 LASER TREATMENT OF MATERIALS	315
78.	Shchukin O., Orel O., Yaryzhko O. DETERMINATION OF WORKING FLUID RESOURCE IN HYDRAULIC SYSTEMS OF BUILDING AND ROAD MACHINES	319
79.	Zelenskyi A. ANALYSIS OF ROAD SITUATIONS RECOGNITION MEANS	322
80.	Власов А.О., Гречаний О.М., Виприжкін П.О. АНАЛІЗ ОПТИМАЛЬНИХ ПАРАМЕТРІВ ДИНАМІЧНИХ ГАСИТЕЛІВ ВІБРАЦІЙ	325
81.	Кисель А.Г., Черненко Р.В., Демков И.К. ОБ ОДНОМ ПОДХОДЕ К ПОСТРОЕНИЮ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СКЛАДСКИХ СИСТЕМ	327
82.	Павловський О.М., Платов І.М. СИСТЕМА ЖИВЛЕННЯ КРОКУЮЧОГО ГЕКСАПОДА	331
83.	Паламарек К.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНЖЕНЕРНОЇ ТА КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ	337

PHYSICAL AND CHEMICAL INDICATORS OF APPLE FRUIT DEPENDING ON THE METHOD AND THE TERM OF PRUNING

Chaploutskyi Andrii,

ph.d., Associate Professor,

Uman National University of Horticulture

Стабільна продуктивність насаджень яблуні базується на збалансованому рості та плодоношенні, чому сприяє формування й обрізування дерев – важливий і чи не найскладніший і трудомісткий агрозахід у садівництві, що покращує якість плодів, а також сприяє ефективному виконанню робіт по догляду за рослинами. Періодичності плодоношення запобігають раціональним строком обрізування крони.

Завдяки регулюванню габаритів крони, обрізуванням досягається рівномірне формування генеративних бруньок і плодоношення по всій кроні [1, с. 5-8].

Вибираючи оптимальний спосіб обрізування та форму крони слід зважати на низку факторів, зокрема максимально ефективно використання світла всіма частинами дерева, компактні розміри, отримання високих врожаїв якісних плодів, а також низькі затрати праці на формування [2]. Адже обрізування крон поглинає понад 24 % всіх трудових витрат, що зумовлено значним переважанням ручної праці [3, с. 37-40].

Тому в сучасних технологіях провідне місце надають таким прийомам обрізування, що забезпечують одержання сталих врожаїв якісних плодів з мінімально можливими затратами праці та виробничих засобів [4, с. 8-10]. Зі зростанням рівня оплати праці і зменшенням чисельності працівників у сільськогосподарському виробництві набуває актуальності запровадження елементів механізованого догляду за насадженнями, зокрема механізованого (контурного) обрізування крон [5, с. 9; 6].

Дослідження строків і способів обрізування крони розпочато навесні 2011 р. у зрошуваному яблуневому саду Уманського національного університету садівництва. Повторення варіантів чотириразове з п'ятьма обліковими деревами на ділянці. Сад закладено кафедрою плодівництва і виноградарства навесні 1995 р. сортами Голден Делішес і Джонавелд на підщепі М.9 Т337 з веретеноподібною кроною дерев, посаджених зі схемою 4x1м. Система утримання ґрунту в міжрядді дерново-перегнійна, в пристовбурній смузі – гербіцидний пар. Дерева обрізували взимку, або взимку і в ранньолітній період – за наявності 10 листків на прирості та вперше взимку для формування плодової стіни, а надалі лише в ранньолітній період способом традиційним (вручну), контурним та контурним з доробкою вручну. Контурне обрізування здійснювали за розробленим шаблоном з формуванням габаритів крони шириною 80 см в нижній частині та 50 см у

верхній та щорічному масовому вкороченні пагонів на периферії крони. Доробка вручну полягала в обрізуванні міждеревного простору у створі ряду, видаленні надто товстих гілок у верху крони, низько розташованих і в зоні штамбу.

Фізико-хімічні аналізи яблук проводили у фазу збиральної стиглості відразу після збирання. Щільність м'якуша визначали встановленим на штативі пенетрометром FT-327 з плунжером діаметром 11 мм (перед вимірюванням шкірку зрізували). Вміст сухих розчинних речовин визначали рефрактометром РПК-3 за ГОСТ 28562-90 [7, с. 1-15], титровану кислотність - титруванням 0,1N розчином луку за ГОСТ 25555.0-82 (пункт 4) з перерахуном на яблучну кислоту [8, с. 1-9].

Результати досліджень обробляли дисперсійним аналізом за програмою «Statistica».

Щільність м'якуша плодів в середньому за роки досліджень (рис. 1) істотно не різнилась. Показник сорту Джонавелд на 3% перевищував значення сорту Голден Делішес. Також відзначалась залежність щодо збільшення значень досліджуваного показника з запровадженням контурного обрізування, що на 11% перевищувало традиційне його виконання. Виконання даного агрозаходу в ранньолітній період призвело до зменшення щільності м'якуша плодів на 3%.

У дерев сорту Голден Делішес за виконання контурного обрізування значення даного показника на 14% перевищувало традиційне його виконання, з незначним зниженням за ранньолітнього обрізування. У дерев сорту Джонавелд щільність м'якуша за виконання контурного обрізування забезпечило збільшення значень показника на 9%, а його виконання в ранньолітній період на 4% зменшило.

Найбільшого впливу на значення досліджуваного показника спричинено фактором «спосіб обрізування» (49%) та особливостями помологічного сорту на 25%. Обернену кореляційну залежність щільності м'якуша виявлено з рівнем освітленості крони ($r=-0,69\pm 0,17$) та загальною листковою поверхнею ($r=-0,72\pm 0,15$).

Багатофакторним дисперсійним аналізом (рис. 2) виявлено суттєве зменшення значень показника за контурного та контурного з ручним допрацюванням обрізування і його виконання в ранньолітній період по обох досліджуваних сортах.

Найбільшого впливу на вміст титрованих кислот у плодах спричинено взаємодією факторів «рік досліджень», «спосіб обрізування» та «строк обрізування» на 12%.

Вміст сухих розчинних речовин в плодах сорту Джонавелд дещо поступався сорту Голден Делішес із значним зниженням значень досліджуваного показника по обох досліджуваних сортах з виконанням традиційного обрізування дерев. Вміст сухих розчинних речовин (рис. 3) в плодах за контурного обрізування з доробкою вручну на 11% переважало традиційне ручне його виконання. Виявлена залежність щодо збільшення значень показника з відтермінуванням строку обрізування та максимального значення отримано за ранньолітнього обрізування (13,6%).

За весь період проведення досліджень найбільшого впливу на значення

досліджуваного показника спричинено фактором «спосіб обрізування» (77%). Фактори «строк обрізування» та «помологічний сорт» вплинули на зміну показника на 5 та 2% відповідно.

Між сухими розчинними речовинами та кількістю листя виявлено обернену кореляційну залежність ($r=-0,69\pm 0,17$).

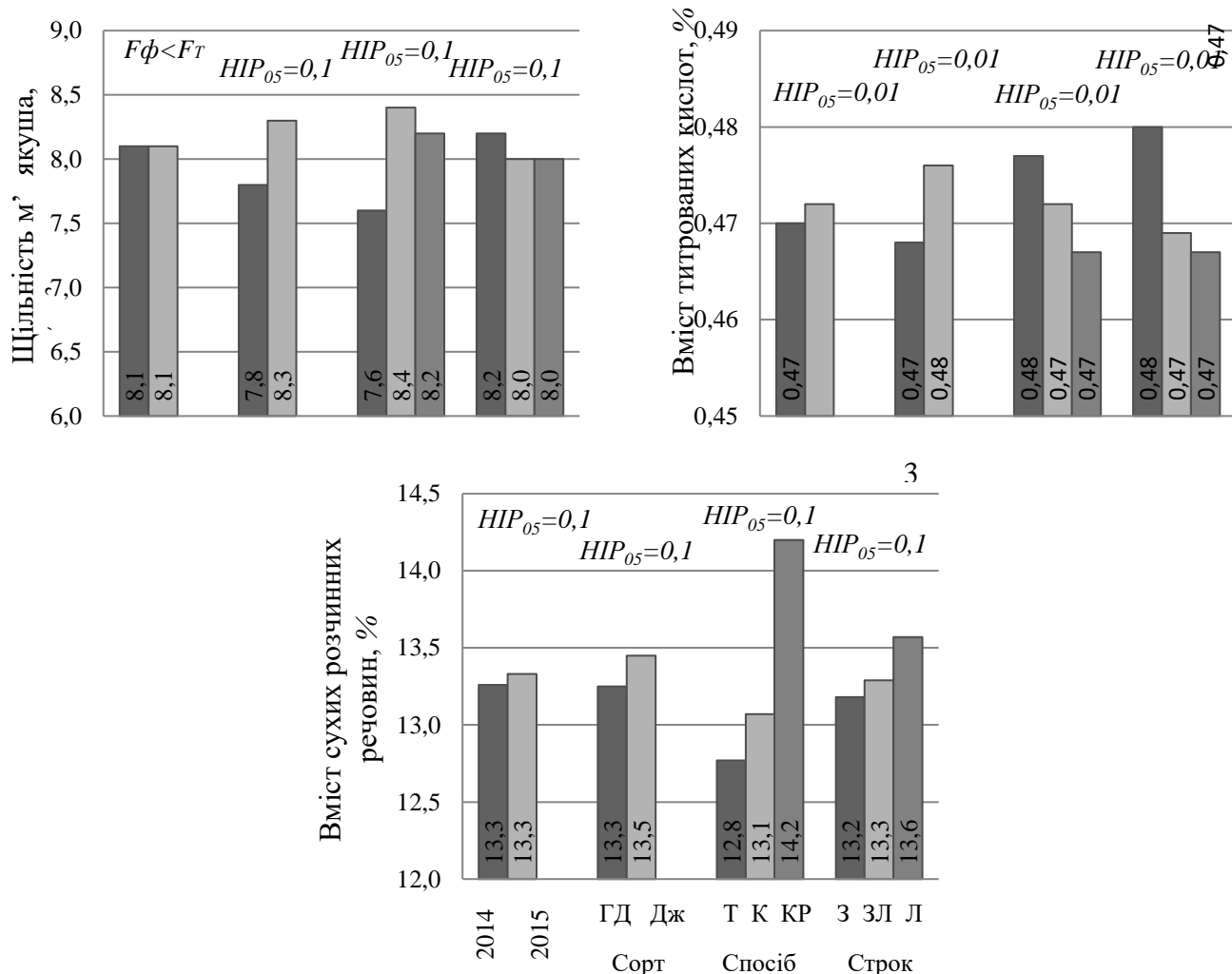

Рис. 1-3. Фізико-хімічні показники плодів яблуні сортів Голден Делішес (ГД) і Джонавелд (Дж) залежно від досліджуваних факторів (результати дисперсійного аналізу):

спосіб обрізування: Т – традиційний, К – контурний, КР контурний з ручною доробкою;

строк обрізування: З – зимовий, ЗЛ – зимовий і ранньолітній, Л – перший раз взимку далі ранньолітній.

Отже, виконання контурного обрізування дерев яблуні сприяє збільшенню на 11% значень щільності плодів ($0,8 \text{ кг/см}^2$) у порівнянні з традиційним його виконанням, та зменшенню на 3% з запровадженням ранньолітнього обрізування.

Контурне обрізування з послідуною доробкою вручну забезпечує на 1,4% збільшення вмісту сухих розчинних речовин в плодах, чому також сприяє (на 0,4%) перенесенням виконання даного агрозаходу на ранньолітній період. Проте з запровадженням контурного обрізування та його виконання в ранньолітній

період досягається зменшення вмісту титрованих кислот в плодах.

Список літератури

1. Мельник О.В., Мелехова І.О. Основи формування й обрізування. *Новини садівництва*. 2012. №1. С. 5-8
2. Sansavini S. Mechanical pruning of fruit trees. URL: ftp://actahort.org/books/65/65_28.htm
3. Wilczyńska A. Mechaniczne cięcie jabłoni. *MPS Sad*. 2013. №2. P. 37-40
4. Baab G. The fruit wal - Le Mur Fruitier. Part 4: Influence on production and quality. *European Fruit Magazine*. 2012. №1. P. 8-10
5. Смагин Н.Е. Летняя контурная обрезка яблони. *Садоводство и виноградарство*, 1997. №4. С. 9
6. Peter van Arkel. Mechanischer Schnitt von Äpfeln - eine neue Entwicklung? URL:<ftp://obstwein-technik.eu/1020/Details?fachbeitrag ID=230>
7. ГОСТ 28562-90. Продукты переработки плодов и овощей. Рефрактометрический метод определения растворимых сухих веществ. М.: Изд-во стандартов, 1990. 15 с. (Государственный стандарт СССР)
8. ГОСТ 25555.0-82. Продукты переработки плодов и овощей. Методы определения титруемой кислотности. [Взамен ГОСТ 8756.15-70; Дейст. с 83-01-01]. М.: Изд-во стандартов, 1983. 9 с. (Межгосударственный стандарт).

ВИКОРИСТАННЯ ДЕКОРАТИВНИХ КУЩІВ *LONICERA PILEATA OLIV.* ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ

Варлащенко Людмила

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Уманський національний університет садівництва

Балабак Анатолій

доктор сільськогосподарських наук, професор
Уманський національний університет садівництва

Із 200 видів жимолостей лиш 30 видів одержали широке розповсюдження в декоративному садівництві. На відміну від культурних її видів, плоди у декоративних кущів – неїстівні, розміщені біля основи у листових пазух, мають вигляд округлих червоних чи помаранчевих ягід.

Жимолость капелюшна (лат. *Lonicera pileata* Oliv.) — це кущ, вид роду Жимолость (*Lonicera*) родини Жимолостеві (*Caprifoliaceae* Vent). У природних умовах *Lonicera pileata* Oliv. поширена у горах центрального і західного Китаю.

В культуру *Lonicera pileata* Oliv.) була введена на початку минулого століття. Завдяки незвичайному зовнішньому виду, кущ швидко був поширений по всій території Європи, а потім проник і в Україну, але прижився лише у південній і середній частині [1].

Одним із рідкісних сортів декоративної прямостоячої жимолості *Lonicera pileata* Oliv. є сорт *Pileata*. Родом із Японії, це низенький, вічнозелений чи напіввічнозелений кущ 0,4-1,0 м заввишки, з широко розлогими пагонами. Листки дрібні, 0,5-2 см завдовжки, яйцевидні чи ланцетні з клиновидною основою, зверху темно-зелені, блискучі, знизу блідо-зелені, слабко опушені на жилках, розміщені попарно на пагонах коротких черешків. Квітки пахучі, парні, на прямостоячих квітконосах до 0,5 см завдовжки. Віночок двогубий, трубчасто-воронковидної форми, білий із червоним напиленням майже 0,8 см завдовжки, зовні залізчасто опушений чи майже голий. Тичинки і стовпчик маточки опушені і довші за віночок. Зав'язі вільні. Приквітники шиловидні майже однакові із довжиною зав'язі. Плоди – ягоди кулевидної форми, 0,5 см у діаметрі, аметистового чи фіолетово-пурпурового забарвлення, просвічуються зовні, прозорі. Квітує в травні-червні, а плодоносить у жовтні місяці. Рослина повільно росла, добре переносить затінення [2, 3].

Дослідження, присвячені еколого-біологічним особливостям вирощування *Lonicera pileata* Oliv. проводились в Уманському національному університеті садівництва і дендропарку «Софіївка» НАН України з 2016-2020 рр., де зростають маточні рослини. Досліджували інтродуковані види *Lonicera pileata* Oliv., сорт *Pileata*.

Метою досліджень було вивчення еколого-біологічних особливостей декоративних кущів виду, що відзначаються, рясним цвітінням і плодоношенням.

Під час проведення досліджень *Lonicera pileata* Oliv. було вивчено сорт *Pileata*. Встановлено, що декоративні та еколого-біологічні особливості сорту відповідають умовам вирощування у Правобережному лісостепу України для впровадження в озеленення населених місць [4].

Дослідженнями проведено аналіз стадій проходження інтродукційного процесу, завершення усіх фенологічних фаз рослинами в змінених кліматичних умовах. Встановлено, що відхилення дати настання окремих фаз за роками істотно залежить від кліматичних і метеорологічних показників конкретного року. Різниця у строках настання певних фенофаз у сорту *Pileata* залежала від строків цвітіння, з 25 травня по 5 червня і повного дозрівання ягід у даного сорту, з 20 вересня по 1 жовтня [5].

Встановлено, що рослина в умовах досліджень досягає лише 35 см заввишки, повільно росла, добре росте в затінку. Відрізняється плоскою і розпластаною кроною до 1,5-2 м в діаметрі. Маючи жорсткі і негнучі пагони, вони стеляться по землі і легко вкорінюються в місцях дотику з ґрунтом.

Жимолость добре росте на дренажних ґрунтах, сонячних місцях, але переважно в напівтіні.

Встановлено, що пересаджування *Lonicera pileata* Oliv. найкраще проводити восени, в першій декаді листопада на відстані 2 м від куща. Це пов'язано із раннім пробудженням культури. Ранньою весною, в середині березня на кущі набубнявлюють бруньки і розпочинає функціонувати коріння, яке можна легко пошкодити під час виконання весняних робіт.

Після посадки молоді саджанці не обрізають. Формувати рослини необхідно лише на другий рік, видаляючи хворі і пошкоджені пагони.

Перше підживлення проводили через два роки після посадки. При цьому, ранньою весною під кожний кущ вносили по 25-30 г аміачної селітри. Влітку, в липні, культуру потрібно удобрити органічними добривами: одне відро компосту на 1 м². Восени у прикореневу зону кожного куща вносили 1-2 стакана золи і 30 г суперфосфату.

Під час санітарної обрізки потрібно видаляти хворі і пошкоджені пагони. Починаючи з 5-річного віку, можна здійснювати омолоджуючу обрізку, щорічно видаляючи 1-3 старих пагонів, замінюючи їх молодими. Підмерзлі пагони вкорочують до місця пошкодження аж до появи зеленого конусу.

Lonicera pileata Oliv. рідко вражається шкідниками й хворобами, але під час прохолодного і сирого літа можуть з'явитись грибкові інфекції: борошниста роса і ржавчина та віруси такі, як сітчаста мозаїка. На молоді соковиті пагони часто нападає тля, листокрутка, міль і павутинний кліщ.

Для боротьби з грибковими і вірусними хворобами потрібно використовувати системні фунгіциди: вектра, топаз, скор, гамаір. Від шкідників можна убезпечитись за допомогою: інта-Віра, фітоверма, актари, актеліка, фуфанона.

Завдяки своєму красивому зовнішньому вигляду і густій кроні, *Lonicera pileata* Oliv., сорт *Pileata*, рекомендуємо використовуватись в озелененні і ландшафтному дизайні для створення садово-паркових композицій на клумбах, бордюрах, живоплотах, рокаріях, альпійських гірках та гравійних садах. Рослина

цінується за красиве і ефектне листя та плоди незвичної форми і забарвлення, добре росте в міських умовах, посухо- та холодостійка.

Отже, досліджуючи *Lonicera pileata* Oliv. та враховуючи її еколого-біологічні особливості, її можна рекомендувати до використання в озелененні урбанізованих територій різного функціонального призначення. Дотримання агротехнічних заходів з догляду за рослинами забезпечить їй декоративність та довговічність у створених садово-паркових композиціях.

Список літератури

1. Род 1401. Жимолость — *Lonicera* L. (1958). Флора СССР. М.-Л.: Изд-во АН СССР. Т. 23 [ред. тома Б.К. Шишкин]. С. 467–573.
2. <https://megabook.ru/article>
3. Аксенов Е. С., Аксенова Н. А. Декоративные растения: Деревья и кустарники М.: АБФ/АВФ, 2000. Т. 1. 560 с.
4. Варлащенко Л.Г. Декоративні види роду Жимолость (*Lonicera* L.) та перспективи використання їх в озелененні території у Правобережному Лісостепу України / Зб. наук. пр. Уманського НУС. Умань: УНУС, 2016. Вип. 88. Ч.1: Сільськогосп. науки. 2016. 298–305 с.
5. Лаптев О.О. Інтродукція та акліматизація рослин з основами озеленення. Київ: Фітосоціоцентр, 2001. 128 с.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РІВНЕНЩИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВИДОБУТКОМ БУРШТИНУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Демчук Ірина Юріївна,

Здобувач вищої освіти технічного відділення
ВСП «Рівненський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів
і природокористування
України»

Малимон Стефанія Стефанівна,

Викладач-методист ВСП «Рівненський
фаховий коледж Національного університету
біоресурсів і природокористування України»

На території північних районів Рівненської області представлені чотири родовища бурштину. Державні підприємства добувають до 4 тон каменю на рік, в той час, як обсяг нелегального видобутку в області становить, за деякими підрахунками, до 60 тон.

Бурштинова лихоманка – саме так можна назвати лихо, яке спіткало поліські ліси, які вирізають, ламають, підпалюють, нищать заради видобутку бурштину. Вчені твердять, що в майбутньому на цих площах може виникнути пустеля, створена руками людини.

Рис. 1. Порушені землі внаслідок незаконного видобутку бурштину

Самовільне стихійне видобування бурштину завдає серйозних економічних втрат державі та суспільству, це супроводжується погіршенням соціального клімату, призводить до деградації значних площ земель сільськогосподарського та лісгосподарського призначення, спричиняє порушення структури природних ландшафтів. Оскільки порушені біотопи не можуть відновитися у первісному

стані природним шляхом, без втручання людини, вони потребують рекультивациі [1].

Адже, рекультивациа земель після закінчення використання родовища є обов'язком користувача надр, що впливає з правил користування надрами [2].

Екологи вимагають припинити варварський видобуток «сонячного каменю», адже внаслідок неконтрольованого його видобутку стрімко знищуються ландшафти, для відновлення яких знадобляться десятиліття. Ліси та землі Полісся перетворилися на суцільні пустелі внаслідок дій так званих копачів. Руйнується повністю екосистема лісу. Найбільшої шкоди при цьому завдано хвойному лісу. При першому поруху вітру ліс падає, утворюються яри, знищується флора і фауна. Непроведення рекультивациі порушених земель належать до правопорушень, що завдають збитків власникам та користувачам земельних ділянок, територіальній громаді та державі [3].

Як будуть жити наступні покоління зазначених регіонів? Невже усі елементи даної схеми думають лише про отримання прибутку сьогодні, абсолютно не задумуючись про майбутнє цих територій?

Теоретично проблему видобутку можна вирішити двома шляхами: силовим із затриманням груп старателів та встановленням контролю в районах видобутку, або ж легалізацією видобутку.

Перший варіант не є актуальним, адже вагома частина безпосередніх видобувачів є звичайними мешканцями цих територій, для яких бурштин є єдиним засобом заробітку. Саме тому бурштиновий промисел має досить високий рівень підтримки серед місцевого населення і громадський опір при такому сценарії подій є неминучим.

Другий сценарій є більш цивілізованим та прийнятним. От тільки підійти до його практичного застосування потрібно з розумом, щоб: створити умови для заробітку для звичайних громадян; звести до мінімуму негативний вплив на екологію, зобов'язати видобувачів займатись відновленням територій після видобутку; забезпечити не просто видобуток та продаж сировини, а створити повний цикл виробництва готового продукту з бурштину, що має в рази вищу ціну.

Отже, варто зазначити, що вирішення питання видобутку бурштину є лише однією із наявних проблем. В кінці кінців, люди йдуть на порушення закону та знищення природи не через гарне життя, а через відсутність адекватних альтернатив заробітку. Відродженням села держава вже давно не займається, безробіття зростає майже у геометричній прогресії. Саме тому на національному рівні необхідно прийняти за пріоритетний такий механізм, як кооперація. Розвиток виробничої кооперації, яка б ставила за мету залучення до роботи якомога більше жителів окремо взятого населеного пункту, може стати інструментом економічного відродження сільської місцевості.

Список використаних джерел:

1. Качановський, О. (2020). ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ СПРИЧИНЕНИХ НЕПРОВЕДЕННЯМ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ. Збірник наукових праць ЛОГОС, 35-41. <https://doi.org/10.36074/20.11.2020.v1.12>.

2. Качановський, О. (2020). ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРУШЕНИХ ЗЕМЕЛЬ. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (4), 140-147. <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.17>.
3. Качановський О. Еколого-економічна оцінка впливу незаконного видобування бурштину на стан довкілля Рівненської області. Технічні науки та технології. 2020. № 2 (20). С. 308-314. [https://doi.org/10.25140/2411-5363-2020-2\(20\)-308-314](https://doi.org/10.25140/2411-5363-2020-2(20)-308-314).
4. Ярошовець К.А. Рекультивация земель та відновлення лісів після незаконного видобутку бурштину [Електронний документ].–Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/191-1.pdf>.
5. Качановський О.І. (2020) Просторові передумови розвитку гірничодобувної галузі. Specialized and multidisciplinary scientific researches, (Volume 1) (110-113). December 11, 2020, Amsterdam, The Netherland. Вилучено з <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/download/7081/7061>.

ФІТОЦЕНОТИЧНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ПРИТЯСМИНСЬКИХ БОРІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ключка Світлана Іванівна

магістрантка НЛТУ України
Навчально-науковий Інститут
лісового і садово-паркового господарства
канд. педагог. наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет

Сорока Мирослава Іванівна

доктор біолог. наук, професор, НЛТУ України,
Навчально-науковий Інститут
лісового і садово-паркового господарства

Чемерис Інгріда Альгімантівна

магістрантка НЛТУ України
Навчально-науковий Інститут
лісового і садово-паркового господарства
канд. біолог. наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет

Сучасні природні лісові біоценози пройшли довгий шлях формування й розвитку. Ліс є представником найдревніших типів рослинності, укладеним з вищих рослин, предки яких з'явилися на землі близько 300-400 млн. років тому. Всі еволюційні процеси органічного світу невіддільно, в єдиному конгломераті, впливали на об'єкти живої й неживої природи, при цьому зазнаючи певних змін, відбувалось становлення кожної складової живої оболонки нашої землі - біосфери. Звичайно, царству рослин тут відведена неабияка роль, оскільки, саме автотрофи зуміли синтезувати органічні речовини з неорганічних, при цьому виділяючи кисень, що в подальшому дало поштовх для формування інших форм життя і сучасного біорізноманіття.

Ліс - складне утворення інтегрованих в єдину складну систему великої кількості різноманітних рослин та інших живих істот, які сильно різняться за своїми розмірами, будовою, способом розмноження, типом харчування. Це - своєрідний живий механізм, великий і складний, а окремі види рослин - його частини, деталі. Деревя і всі інші рослини в лісі в результаті взаємовідносин між собою, здійснюють вплив один на одного. Звідси, ліс називають рослинним співтовариством, або фітоценозом.

Кожному типу лісу властивий певний набір лісових рослин, який відповідає тим чи іншим природним умовам. Звідси, у складі лісу можна знайти тих представників фауни, які пристосовані, крім сумісного існування, до певних

грунтово-кліматичних факторів. Особливо яскраво це можна спостерігати на невеликих рівнинних просторах, зокрема на території лісництв.

Соснові ліси за видовим складом займають проміжне становище між угрупованнями тайги та широколистяними лісами. Вони зростають на піщаних та супіщаних дерново-підзолистих ґрунтах або на торфяниках у пониженнях рельєфу. Сюди належать сосново-лишайникові, сосново-зеленомохові, сосново-орлякові та сосново-сфагнові групи асоціацій [1].

Для дослідження сучасного стану та фітоценотичної структури соснових лісів ДП «Чигиринське лісове господарство» ми провели попередні підготовчі камеральні роботи. За результатами лісовпорядної документації підприємства ми визначили, що найбільші площі сосни є на території Чигиринського лісництва. Це стало підставою для основної частини закладених пробних ділянок на території цього лісництва.

Використовуючи таксаційний опис Чигиринського лісництва, ми підібрали перелік виділів (які потенційно нам підходять для закладання пробних площ). Для дослідження нашої теми та збору необхідної інформації ми заклали 10 пробних площ (10x10 м) у соснових насадженнях різного віку. Закладаючи різновікові дослідні майданчики (50-70 р., 71-90 р., 91-120 р.), в межах яких були також закладені пробні ділянки розміром 2x2 м для встановлення видового складу трав'яного вкриття (2-3 діл), враховували умови розміщення ділянок, а саме: віддаленість від доріг, зрубів та ін.

Користуючись картографічними матеріалами, які були надані у відділі лісової таксації в ДП «Чигиринський лісгосп» були підібрані ділянки з оптимальним розміщенням, відповідних груп віку. На пробних площах було проведено суцільний перелік підросту, підліску, природного поновлення та трав'яного вкриття. Пробні площі в межах виділу були закладені в найбільш характерних та середньозважених частинах виділу. Також було визначено склад на ділянках, висота та діаметр.

На гілках опаду та стовбурах сосни ми виявили типових представників епіфітної ліхенобіоти, якими є гіпогімнія пухирчаста (*Hypogymnia physodes*), кладонія струнка (*Cladonia gracilis*).

Поміж всього розмаїття представників царства Гриби (*Fungi*) у соснових лісах найбільш поширеними є агарикоїдні гриби (клас *Basidiomycetes*), які є обов'язковою умовою та складовою частиною гетеротрофного блоку таких біоценозів. Серед них – рижик звичайний (*Lactarius deliciosus*), сироїжка їстівна (*Russula vesca*), польський гриб (*Boletus badius*), маслюк звичайний (*Suillus luteus*), зеленушки (*Tricholoma equestre*), мухомор червоний (*Amanita muscaria*).

У соснових лісах привертають увагу представники з групи мохоподібних. Ми на виділених дослідних ділянках зустрічали найчастіше представника одного виду - плевроцій Шребера (*Pleurozium schreberi*).

У соснових борах можна зустріти різні за географічним поширенням види судинних рослин. Зважаючи на той чинник, що Притясминські бори це штучно створені ценози, то на закладених пробних площах ми зафіксували незначну кількість характерних видів рослин.

Серед найтиповіших представників соснових лісів ми зафіксували наступні види: смовдь гірська (*Peucedanum oreoselinum*), синяк звичайний (*Echium vulgare*), жабрій ладанний (*Galeopsis ladanum*), зніт шорсткий (*Epilobium hirsutum*), золотарник звичайний (*Solidago virgaurea*), буковиця лікарська (*Betonica officinalis*), самосил гайовий (*Teucrium chamaedrys*), хміль звичайний (*Humulus lupulus*), чистотіл звичайний (*Chelidonium majus*), зірочник лісовий (*Stellaria holostea*), зірочник злаковидний (*Stellaria graminea*), орляк звичайний (*Pteridium aquilinum*), козельці прості (*Tragopogon dubius*), купина запашна (*Polygonatum odoratum*), фіалка ранкова (*Viola matutina*), волошка Маршалла (*Centaurea marschalliana*), деревій звичайний (*Achillea millefolium*), очиток звичайний (*Sedum telephium*), тонконіг вузьколистий (*Poa angustifolia*), костриця Беккера (*Festuca beckeri*), мишій сизий (*Setaria glauca*), тонконіг вузьколистий (*Poa angustifolia*), пісколюб (*Ammophila breviligulata*).

Рис. 3 Гіпогімнія пухирчаста (*Hypogymnia physodes*)

Рис.4 Кладонія струнка (*Cladonia gracilis*)

Крім того, характерними представниками таких лісів є: самосил гайовий (*Teucrium chamaedrys* L), хміль звичайний (*Humulus lupulus*), чистотіл звичайний (*Chelidonium majus* L.), конвалія травнева (*Convallaria majalis*), незабудка лісова (*Myosotis sylvatica*), роман собачий (*Anthemis cotula*), смілка поникла (*Silene nutans*).

Рис.4. Буквиця лікарська (*Betonica officinalis* L.)

Рис.5. Волошка Маршалла (*Centaurea marschalliana*)

З інвазійних рослин слід відмітити види, які здійснюють вплив на стан рослинного вкриття, оскільки створюють перешкоди поновленню природної фракції флори, створюючи умови, в яких окремі аборигенні види пригнічуються, іноді до повного зникнення – *Solidago canadensis*.

Рис.6. Синяк звичайний (*Echium vulgare*)

Таким чином, за результатами здійснених досліджень у соснових деревостанах ДП «Чигиринське лісове господарство» можна зробити наступні висновки:

1. Цінність лісів із участю чи домінуванням сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) на території ДП «Чигиринське лісове господарство» полягає в тому, що вони єдині здатні формувати досить продуктивні насадження на Притясминських борових пісках, закріплюючи рухомі піщані дюни та утримуючи вологу у поверхневих шарах ґрунту.

2. Досліджувані деревостани є переважно чистими за складом, або з невеликою участю інших видів, одно- чи двоярусні, а найбільші площі соснових борів у ДП «Чигиринське ЛГ» є у Чигиринському лісництві, де їх частка за площею складає 44%.

3. Панівними є середньовікові соснові деревостани, їх частка становить 53%, що є наслідком активного вирубування соснових лісів.

4. За результатами досліджень на пробних площах встановлено, що природне насінневе поновлення сосни є дуже слабким, оскільки умови на піщаних ґрунтах є критичними для сіянців сосни.

Список література

1. В.В. Шлапак – НУ біоресурсів і природокористування України, м. Київ / Типологічна оцінка насаджень притясминських борів. - Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.6 [Режим доступу] - https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2013/23_6/37.pdf
2. Ю.Ю. Гайова, Лісова рослинність з участю *Daphne sneorum* L. на території Черкасько-Чигиринського геоботанічного району, Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.7

ЗОЛОТИСТА КАРТОПЛЯНА НЕМАТОДА (*GLOBODERA ROSTOCHIENSIS* (WOLLENWEBER) BEHRENS.) В УКРАЇНІ

Станкевич Сергій Володимирович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Золотиста картопляна нематода (*Globodera rostochiensis* (Wollenweber) Behrens. = *Gl. pseudorostochiensis* (Kirjanova) Mulvey & Stone, *Heterodera schachtii rostochiensis* Wollenweber, *H. rostochiensis* Wollenweber, *H. schachtii solani* Zimmermann, *H. solani* Zimmermann, *H. pseudorostochiensis* Kirjanova) належить до типу Nematoda (Нематода), класу Secernentea (Сецернентії), ряду Тиленхіди (Tylenchida), родини Гетеродеріди (Heteroderidae).

Основною рослиною-живителем золотистої картопляної нематоди є картопля. Також уражуються томати, баклажани, інші види та гібриди родини пасльонових (*Solanaceae*). Картопляна цистоутворююча нематода – основний паразит картоплі в умовах помірного клімату. Середні втрати врожаю картоплі від ураження рослин золотистою картопляною цистоутворюючою нематодою (захворювання – глободероз) становлять 30 %, але за високого рівня чисельності нематод у ґрунті можлива й повна загибель рослин. Особливо великої шкоди *G. rostochiensis* завдає на присадибних ділянках та на полях, де картоплю вирощують з порушенням сівозмін і повертають на попереднє місце вже на другий-третій рік. Вважають, що за наявності в 1 г ґрунту лише 20 яєць втрачається до 2 т картоплі з 1 га. Крім зазначених прямих втрат, є й опосередковані, зумовлені заборонаю або обмеженням перевезення продукції із зон зараження.

Вид широко поширений в усьому світі: Європа (Австрія, Албанія, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ісландія, Іспанія, Ірландія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальта, Німеччина, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Фарерські о-ви, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швейцарія, Швеція), Азія (Вірменія, Грузія, Іран, Індія, Індонезія, Кіпр, Ліван, Оман, Пакистан, Таджикистан, Туреччина, Філіппіни, Шрі-Ланка, Японія), Африка (Алжир, Кенія, Лівія, ПАР Сьєрра-Леоне, Туніс), Північна Америка (Канада, США), Центральна Америка і країни Карибського басейну (Мексика, Панама), Південна Америка (Болівія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Перу, Чилі), Австралія та Океанія (Австралія, Нова Зеландія, о. Норфолк (рис. 1).

Рис. 1. Світовий ареал *Globodera rostochiensis* (Wollenweber) Behrens.

У ґрунті зимують цисти, які містять яйця та личинки, кількість яких може коливатися в значних межах. Розвиток першої личинкової стадії відбувається в яйці. Весною, за сприятливих погодних умов та під впливом стимулюючої дії корневих виділень рослини-живителя, з яйця відроджується інвазійна личинка другого віку, яка виходить із цисти й заселяє корені рослин. Личинки живляться, ще двічі линяють та перетворюються на дорослих особин. Дозріваючи самка спочатку округлюється, а потім роздувається під тиском яєць, які утворюються всередині її тіла. Самки проривають епідерміс і з'являються назовні кореня, при цьому переднім кінцем вони залишаються прикріпленими до кореня. Червоподібні самці мігрують у ґрунт, запліднюють самок і гинуть.

У кінці вегетаційного сезону самка також відмирає, її оболонка темнішає: спочатку жовкне, потім набуває золотисто-жовтого й, нарешті – темно-бурого кольору. Так утворюється циста, наповнена яйцями, життєздатність якої зберігається протягом багатьох років. Зазвичай золотиста глободера має одну генерацію за вегетацію, іноді за сприятливих умов – дві.

У золотистій картопляній цистоутворюючій нематоді чітко виражений статевий диморфізм.

Самка нерухома, майже округлої (іноді грушоподібної) форми з більш-менш відтягнутим головним кінцем (шия), довжина якого в золотистій глободері трохи менша, ніж у блідої. На задньому кінці тіла розташовані вульва (циркумфенестрового типу) та анус. Разом вони утворюють перинеальну область, будова якої є важливою систематичною ознакою. Найбільш типовими ознаками *G. rostochiensis* є – округла форма, менший (порівняно з *G. pallida* (Stone) Behrens) розмір фенестри у зрілої самки, чисельність складок кутикули між анусом та фенестрою зазвичай більше 14, індекс Гранека більше 3.

Додатковим критерієм у визначенні видів картопляних глободер є колір самок у період їхнього перетворення на цисти (хромогенезис), наявність “золотистої” фази свідчить про належність досліджуваної популяції до виду *G. rostochiensis* (рис. 2, Б), а її відсутність – до виду *G. pallida*.

Рис. 2. Золотиста картопляна нематода:

A) передній відділ тіла нематода зі стилетом; Б) цисти золотистого кольору на коренях; В) здоровий кущ картоплі (зліва) та кущ, уражений глободерозом (справа)

Самець рухомий, червоподібної форми, завдовжки 1200 мкм, його спікули розташовані поблизу короткого та округлого хвоста.

Інвазійна личинка другого віку рухома, відрізняється овальним контуром ротового диска та губ (проти прямокутного у *G. pallida*). Її стилет менший за розмірами, із заокругленими базальними буграми. У хвостовій частині тіла бокові лінії не перетинаються поперекними гребенями кутикули (перетинаються – у блідої глободери).

Ураховуючи морфологічну та морфометричну спорідненість видів картопляних цистоутворюючих нематод, для їхньої ідентифікації використовують також різні біохімічні методи.

Специфічні ознаки захворювання рослин глободерозом відсутні. Хворі рослини за сильного ступеня ураження мають пригнічений вигляд, передчасно жовтіють, відстають у рості та розвитку (рис. 2, В), їхня коренева система набуває «бородатого» вигляду. На коренях рослин-живителів навіть неозброєним оком можна побачити численні цисти нематод. У зараженої рослини знижується рівень фотосинтезу, унаслідок чого зменшується її біомаса. Падає товарна цінність новоутворених бульб (співвідношення товарної та дрібної фракції), погіршується їхня якість – зменшується вміст сухої речовини, крохмалю, білка, вітаміну С.

Оскільки золотиста глободера не здатна самостійно пересуватися на значні відстані, основним шляхом її розповсюдження є ґрунт із цистами, які обсіпались із заражених рослин, а також бульби картоплі, коренеплоди, цибулини, укорінений садивний матеріал, декоративні й інші рослини із заражених полів. Цисти можуть механічно переноситися тарою, знаряддям, дощовими водами, вітром, тваринами й птахами.

Заборонено ввезення ураженого садивного матеріалу й ґрунту із зон зараження країн поширення захворювання. Карантинне інспектування посадок картоплі (маршрутні обстеження доцільно проводити в період масового цвітіння рослин. Для подальшого нематологічного аналізу відбирають зразки ґрунту. У разі виявлення зараження обов'язкове знищення посівів і посадок радикальним методом із негайним спалюванням викопаних рослин та дезінфекцією засобів інвентарю. Вивозять продукцію рослинного походження з цієї зони з дотриманням установлених вимог (із господарств, які перебувають під карантинном, заборонено вивезення садивного матеріалу). До основних винищувальних заходів відносять також – дотримання агротехніки, використання в сівоzmіні культур, які не уражуються картопляними нематодами (бобові, зернові, технічні культури, багаторічні трави та ін.), внесення добрив, знищення бур'янів, вирощування нематодостійких сортів картоплі. Необхідна просторова ізоляція (1 км) насінницьких посадок картоплі від виробничих та присадибних ділянок.

ВИЗНАЧЕННЯ ГЛИБИНИ ЗАКЛАДАННЯ АРМАТУРИ У ЦЕМЕНТОБЕТОННИХ ШАРАХ ДОРОЖНЬОГО ОДЯГУ МЕТОДАМИ ГЕОРАДІОЛОКАЦІЇ

Батракова Анжеліка Геннадіївна

доктор технічних наук
професор кафедри проектування доріг, геодезії і землеустрою

Урдзік Сергій Миколайович

кандидат технічних наук
асистент кафедри проектування доріг, геодезії і землеустрою
Харківський національний автомобільно - дорожній університет

Для виявлення підповерхневих локальних об'єктів (арматури, водопропускних труб, підземних комунікацій) останнім часом широко застосовуються неруйнівні методи контролю, до яких відноситься і георадіолокаційний метод. Ключову роль у виявленні та ідентифікації підповерхневих об'єктів грає алгоритм первинної обробки отриманих георадіолокаційних даних. На кафедрі проектування доріг, геодезії і землеустрою ХНАДУ ведеться робота по виявленню локальних включень в конструктивних шарах дорожнього одягу методом георадіолокації.

З метою розвитку даного наукового напрямку, було проведено дослідження на ділянці автомобільної дороги, на етапі влаштування шару основи з цементобетону (рисунок 1).

Рисунок 1. Влаштування цементобетонної основи

Головним завданням проведених нами досліджень є виявлення арматури в цементобетонному шарі автомобільної дороги, товщиною 20 см. (Рисунок 2 та Рисунок 3).

Рисунок 2. Загальний вигляд досліджуваного об'єкту

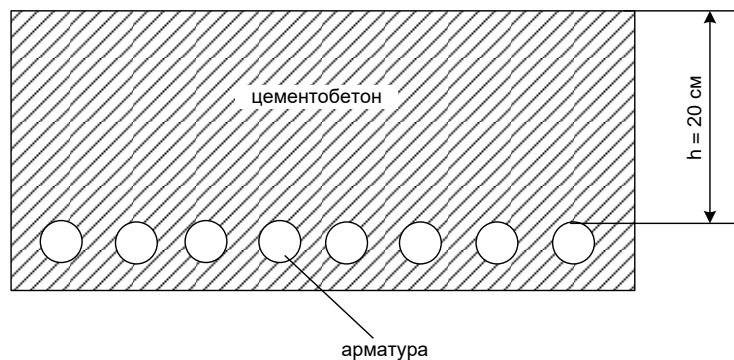

Рисунок 3. Схематичне зображення досліджуваного об'єкту

Виміри проводилися по поперечнику дороги шириною 21 метр із застосуванням герадара «Одяг» на часовій розгортці 25 нс. В результаті вимірювань було отримано радарограму (Рисунок 4).

Рисунок 4. Радарограма армованого цементобенного шару товщиною 20 см.

Метою обробки георадіолокаційних даних є виділення корисного сигналу (осей синфазності корисних хвиль) на фоні шуму і перешкод. Потім, корисні хвилі, їх осі синфазності, амплітуди, загальний вид запису використовується для опису параметрів досліджуваного середовища.

Для обробки отриманих даних необхідно виконати ряд дій: кореляцію амплітуд, видалення середнього сигналу і високочастотну фільтрацію.

Кореляцію амплітуд необхідно провести таким чином, щоб послабити високоамплітудні сигнали, а низькоамплітудні посилити. Це досягається

введенням коефіцієнта посилення, лінійно або експоненціально зростаючого зі збільшенням часу проходження сигналу уздовж траси. При цьому, сигнали що приходять пізніше, (відбиті сигнали з більших глибин) стають більшими за амплітудою і порівнянними з сигналами на початку запису.

Приклад радарограми, отриманої після кореляції амплітуд наведено на Рисунку 5.

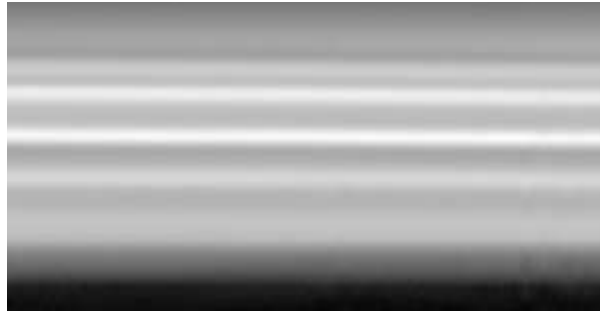

Рисунок 5. Радарограма після виконання кореляції амплітуд

На наступному етапі обробки проводиться видалення середнього сигналу. Ця операція виконується з метою послабити вплив перешкод, зумовлених наявністю зв'язку між антенами георадарного комплексу і проникання зондуючого сигналу з передавальної антени до приймальної.

Виконується шляхом знаходження середнього значення сигналу по заданій кількості сигналів або по всьому файлу (профілю) і подальшим відніманням цього середнього сигналу з усього файлу або з заданої кількості сигналів (Рисунок 6).

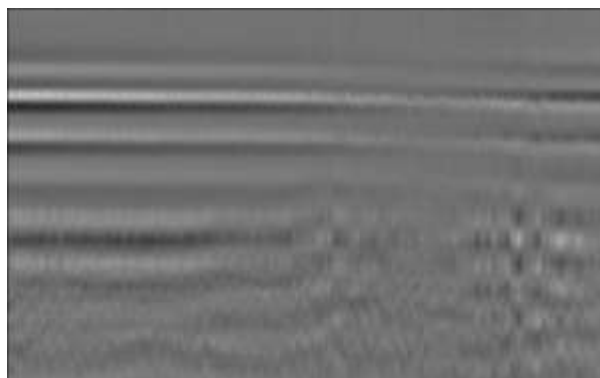

Рисунок 6. Радарограма після видалення середнього сигналу

Завершальним етапом обробки отриманої радарограми є високочастотна фільтрація. Ця операція необхідна в тих випадках, коли частотний спектр перешкод або шуму займає на осі частот інтервал, відмінний від частотного діапазону корисного сигналу, або лише частково перекривається з ним. В цьому випадку частотна фільтрація дозволяє послабити перешкоду або шум практично без послаблення і викривлення сигналу та інформації, що міститься в ньому. Дана процедура дозволяє більш впевнено простежувати і виділяти осі

синфазності корисних хвиль. За допомогою виділення таких ліній будується зображення об'єкта досліджень на хвильовій картині.

У разі дифракції від локального об'єкта, в нашому випадку від арматури, вісь синфазності має форму гіперболи, за допомогою якої можна визначити наявність арматури в шарі цементобетону.

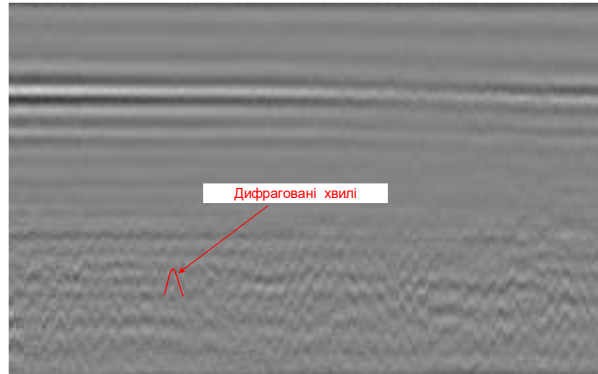

Рисунок 7. Виявлення арматури шляхом виділення дифрагованих хвиль

Після отримання візуально зрозумілою картинки, необхідно визначити глибину закладення арматури. Для цього необхідно визначити швидкість поширення хвиль в шарі над об'єктом і глибину до дифрагуємого об'єкту.

Для визначення глибини закладання арматури, необхідно знати діелектричну проникність (ϵ) цементобетону та час проходження електромагнітного сигналу t .

Значення діелектричної проникності цементобетону коливається від 2 до 10, в залежності від технології виготовлення та водонасиченості бетону. В нашому випадку приймаємо $\epsilon = 8$.

Час проходження електромагнітного сигналу (t) від верхньої границі до шуканого об'єкту визначається за радарограмою, і в нашому випадку становить 3,74 нс.

Товщину досліджуваного шару, а відповідно і глибину закладання арматури визначаємо за формулою:

$$h = \frac{C \cdot t}{2\sqrt{\epsilon}} = \frac{30 \cdot 3,74}{2\sqrt{8}} = 19,85 \text{ см}, \quad (1)$$

де: C - швидкість світла у вакуумі, $C = 30 \text{ см/нс}$.

За результатами обробки радарограм та після виконання ряду розрахунків, отриманий результат можна представити у графічному вигляді (Рисунок 8).

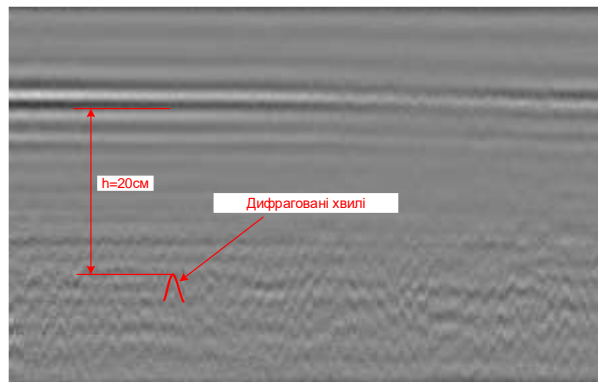

Рисунок 8. Графічне зображення визначення глибини закладання арматури

Таким чином, запропонований в роботі порядок обробки георадарних даних дозволяє з досить високою точністю визначати глибину закладення підповерхневих локальних об'єктів та доводить ефективність георадіолокаційного методу при вирішенні даних задач.

Список літератури:

1. Владов М.Л., Старовойтов А.В. Введение в георадиолокацию Учебное пособие. М.: Издательство МГУ, 2004. 153 с.
2. Горелик Г.С. Колебания и волны. М.: Государственное издательство физико - математической литературы, 1959. 572 с.
3. Копейкин В.В. Первичная обработка георадарных сигналов. URL: <http://www.geo-radar.ru/articles/article3.php>

ТИПЫ УЗЛОВЫХ СОЕДИНЕНИЙ ЛЁГКИХ ТОНКОСТЕННЫХ СТАЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ

Гилодо Александр Юрьевич

к.т.н., доцент

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Арсирий Андрей Николаевич

к.т.н., доцент

Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Преимущества легких стальных конструкций (ЛСТК) общеизвестны: индустриальность, быстрота монтажа, отсутствие необходимости использования тяжёлого подъёмно-транспортного оборудования, небольшой собственный вес и, как следствие, уменьшение нагрузки на фундаменты и относительно невысокая стоимость. По сравнению с традиционными металлическими конструкциями холодногнутые профили имеют следующие отличия: используется оцинкованная сталь толщиной 0,7-2,5мм; холодногнутые незамкнутые профили имеют повышенную способность к потере местной устойчивости; оцинкованная сталь толщиной менее 3мм имеет повышенный до 20% предел текучести стали по сравнению с гостовским значением [1]. Однако по-настоящему потеснить профили стандартной толщины ЛСТК не удастся. Одной из причин является ограниченный шаг рам, как правило, не превышающий 5м. Такой шаг обусловлен, главным образом, несущей способностью соединений элементов рам. То есть несущая способность узлов ограничивает генеральные размеры, шаг и пролёт элементов каркаса. Это мешает широкому применению быстровозводимых зданий из тонкостенных профилей. Для соединения тонкостенных конструкций используют следующие методы.

Сварные соединения тонколистовых элементов. Электродуговая сварка хотя и технологична, однако практически не применяется для сваривания оцинкованных тонколистовых элементов из-за тонкостенности листов, нарушения защитного цинкового покрытия и выделения вредных газов при горении цинкового покрытия. Сварку требуется вести очень тщательно, чтобы предотвратить подрезы, прожоги, сплавление отверстий. То есть при сварке тонкостенного металла значительно усложняется технология, учитывающая контроль скорости электрода и отвод тепла из зоны сварки. Не находят большого применения в строительстве быстровозводимых зданий из ЛСТК, но являются перспективными электроконтактные способы сварки, основанные на нагреве деталей теплотой от протекания по ним электрического тока и их запрессовывании (сварка проплавлением). Для нахлесточных соединений может применяться шовная, точечная и рельефная сварка. Вокруг зоны контактной сварки образуется сплошное кольцо из расплавленного цинка, вытесненного из места сварки, которое является хорошей защитой соединения от коррозии. При правильном выборе режима сварки почти не повреждается наружный цинковый

слой. Недостатками контактной сварки оцинкованных профлистов принято считать низкую устойчивость процесса, склонность к непроварам и выплескам, низкую стойкость электродов, снижение коррозионной стойкости на поверхности. К сварным соединениям относятся и электрокнопки. Такое соединение выполняется наложением на место стыка стальной шайбы и провариванием её внутреннего пространства ручной электродуговой сваркой. Из-за большой массы наплавленного металла скорость коррозии такого стыка сравнима с коррозией основного металла. Недостатками соединения на электрокнопках являются большая масса наплавленного металла, низкая производительность из-за трудной свариваемости оцинкованного металла, плохой внешний вид, поэтому в проектах быстровозводимых зданий их пока не применяют.

Заклёпочные соединения являются достаточно эффективными. Заклёпки устанавливают в заранее просверленные или продавленные отверстия. Их используют при невозможности применения других типов соединений, либо в заводских стыках при толстых многолистовых пакетах, либо в монтажных стыках при необходимости установки чрезмерного количества болтов. Применение заклёпок остаётся очень ограниченным, что связано, в первую очередь, с их низкой технологичностью. Распространение в строительстве быстровозводимых зданий получило и крепление стальных профлистов на комбинированных заклёпках. Такие соединения, не требуют двухстороннего доступа к месту стыка, однако не обладают достаточной водонепроницаемостью и имеют проблему электрохимической коррозии в месте контакта разнородных материалов – алюминия и стали. Кроме этого, они обладают малой несущей способностью на срез.

Комбинированные соединения – клееболтовые, клеесварные и клеезаклёпочные желателно применять в нахлесточных соединениях, где клеевая прослойка принимает на себя часть напряжений, увеличивает противокоррозионную защиту в зоне контакта и увеличивает долговечность. Клеесварные соединения почти не уступают сварным по производительности и экономичности.

Многие проекты быстровозводимых зданий предусматривают соединения на самонарезающих винтах, как недорогих, лёгких и быстрых в монтаже. Винты обеспечивают в основном неразборное соединение. Их устанавливают в заранее подготовленные отверстия или используют саморезы, что обеспечивает по сравнению с болтовыми, большую производительность монтажа вследствие осуществления одностороннего доступа к узлу. Существенным недостатком следует считать ограниченную несущую способность, что исключает их использование при увеличении нагрузки, связанной с большими пролётами и шагами рам.

Перспективным, в этом смысле, можно считать простое и надёжное крепление конструкций – с помощью болтов. Несущая способность болтов существенно выше несущей способности саморезов и заклёпок при соответствующем диаметре. Диаметр болтов, применяемых в ЛСТК, имеет широкий диапазон (от 8 до 16мм). Проектировщики в Украине сталкиваются с

проблемой отсутствия нормативной базы расчёта и проектирования конструкций из тонкостенных профилей. Не оптимизированы размеры зданий с привязкой к определённым холодногнутому профилям, нет рекомендаций и по проектированию узловых соединений.

По результатам исследований можно сделать выводы, что применение болтовых соединений тонкостенных конструкций при отсутствии специальной нормативной базы, требует разработки и проведения соответствующих испытаний с целью последующей обработки и создания расчётных положений, отражающих особенности работы данного типа соединения, в том числе с учётом податливости узловых соединений.

Список литературы:

1. Г.А.Нехаев «Лёгкие металлические конструкции». Тульский госуниверситет. Изд-во ООО «ПрофСтальПрокат».
2. Wallace James A., Testing of bolted cold - formed steel connection in bearing/Final report by Canadian Cold Formed steel Research Group/ Waterloo Canada, March 2001 33р.
3. ДБН В.2.6-198:2014 «Сталеві конструкції. Норми проектування»
4. Кожевников В.Ф. Расчет местной податливости элементов многорядного двусрезного болтового соединения // Ученые записки ЦАГИ. 1982. № 1. С. 57—63.

EVALUATION OF ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF 5- ACETYL-6-HYDROXY-4-(4-METHOXYPHENYL)-3,6- DIMETHYL-4,5,6,7-TETRAHYDRO--1H-INDAZOLE DERIVATIVE

Israyilova Aygun

Ph.D., researcher

Baku State University, Department of Molecular biology and Biotechnology
Ministry of Agriculture, Research Institute of Crop Husbandry

Rustamova Nurana

Master Student

Baku State University, Department of Molecular biology and Biotechnology

Muhammad Shoaib

PhD student

Baku State University, Laboratory of Microbiology and Virology

The development of antibiotic resistance in microorganisms is a natural phenomenon acquired to compete with other microorganisms. Thus, pathogenic microorganisms with different mechanisms become resistant to antimicrobial drugs that used to combat them, and as a result, infectious diseases spread rapidly and become dangerous to human health [1, 10]. The resistance of pathogenic bacteria to more than one antibiotic at a time makes it difficult to treat or eliminate infectious diseases. The search for new antimicrobial drugs is also make obstacles as continuously resistance are exhibited by bacteria toward antibacterial drugs [2]. Multidrug resistant bacteria such as *Staphylococcus aureus*, *Bacillus megaterium*, *Pseudomonas aeruginosa* and *Escherichia coli* are some of the most serious microorganisms which cause deadly infections to humans [3, 11].

The rapid spread of antibiotic resistance has led to the development of new antimicrobial drugs that can be used consistently against the most serious infectious diseases in human life. Several applications of synthetic organic compounds and their derivatives increase the interest in the researchers to explore the antibacterial and antifungal properties of these substances [4-5].

Indazoles refers to isomeric chemical compounds, having pyrazole ring condensed with the benzene ring. This ring system is of great current interest as partial structure of biologically active compounds. As the molecular shape and electrostatic distribution play a crucial role in enzyme and receptor recognition and contribute

extensively to binding affinity, a study on electroforms of molecules, including indazole, have been presented in order to help drug discovery [6].

Indazole derivatives are considered an important biologically active compounds and synthetic drugs. The biological and medicinal properties of indazoles have prompted enormous research aimed at developing synthetic routes to these heterocycles [7]. They can be used also as ligands for the synthesis of metal complexes. Compounds having with the structure 4,5,6,7-tetrahydro-2H-indazole possess antitumor, antifungal, antimicrobial activity, in addition it can be used as mitotic motor protein modulator. Some of these derivatives are inhibitors of enzymes such as NO synthases, HMG_CoA reductase and RhO kinases [8].

According to these results in the present work, the biological activity of the indazole derivatives was studied. So, test compound - 5-Acetyl-6-hydroxy-4-(4-methoxyphenyl)-3,6-dimethyl-4,5,6,7-tetrahydro--1H-indazole (1A) was synthesized at the department of organic Chemistry in Baku State University[9].

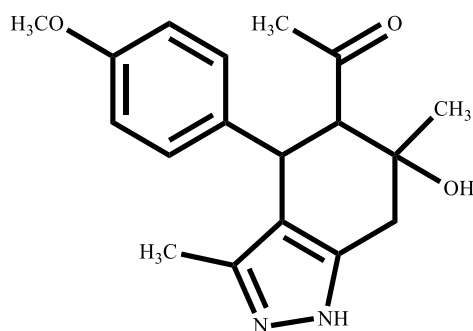

Figure 1. Structure of the test compound (1A)

The antibacterial activity of the test compound (1A) was studied against *Acinetobacter baumannii*, *Escherichia coli*, *Klebsiella pneumoniae*, *Pseudomonas aeruginosa* and *Staphylococcus aureus* by agar well diffusion assay [10-11]. Test compound was prepared at the 0.3% in dimethyl sulfoxide solution (DMSO). The activity of the compound was tested on the Muller Hinton agar which swabbed with freshly bacterial suspension. Compound 1A was added on the well which opened on the MHA with the sterile glass borer. After adding compound on the well the petri plates keep for incubation at 37 °C for 24 hours. The inhibition zone was measured after incubation. DMSO was used as a control and no inhibition detected against test cultures. All experiments were carried out in triplicate.

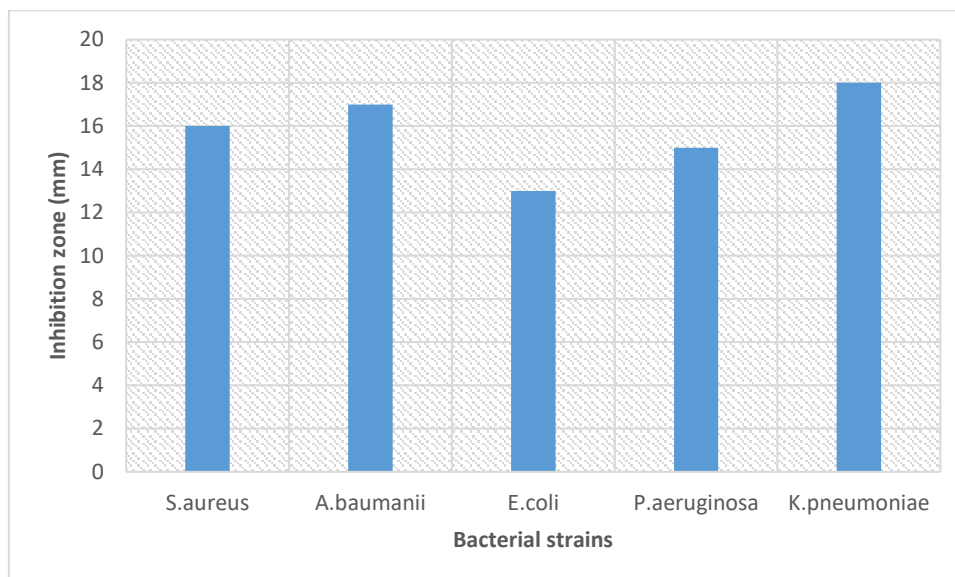

Figure 2. Antibacterial activity of the test compound against test cultures

As shown in the figure 2 the activity of the test compound was weak against *E.coli*. It was revealed that *K.pneumoniae* was more susceptible against compound **1A** compare with other bacterial strains. Compound **1A** showed moderate activity against *S.aureus* and *P.aeruginosa*.

References:

1. Babii C., Bahrin LG., Neagu AN., Gostin I., et al. Antibacterial activity and proposed action mechanism of a new class of synthetic tricyclic flavonoids. *J Appl Microbiol*, 2016, 120(3), 630-637.
2. Saleh, S. S., Siham Sh. AL-Salihi., Israa A. Mohammed. Biological activity Study for some heterocyclic compounds and their impact on the gram positive and negative bacteria, *Energy Procedia*, 2019, v. 157, 296–306.
3. Shoaib M., Israyilova AA., Ganbarov K., Cyclohexane and its functionally substituted derivatives: important class of organic compounds with potential antimicrobial activities, *JMBFS*, 2019, 9(1).
4. Shoaib, M., Arif Ismiyev., Khudaverdi Ganbarov., Aygun Israyilova., et al. Antimicrobial Activity of Novel Functionally Substituted Monocyclic and Spirocyclic Cyclohexane Derivatives// *Pakistan J. Zool*, 2020, v. 52(1), 413-416
5. Zaman S., Hussain M., Nye R., et al. A Review on Antibiotic Resistance Alarm Bells are Ringing, *Cureus*, 2017, v.9(6), e1403
6. Vyas DH., Tala SD., Akbari JD. et al. Synthesis antimicrobial and antitubercular activity of some cyclohexanone and indazole derivatives. *Indian Journal of Chemistry*, 2009, 48, 1405-1410.
7. Hwang IT, Kim HR, Joen DJ et al. New 2-phenyl-4,5,6,7-tetrahydro-2H-indazole derivatives as paddy field herbicides. *Pest Management Science*, 2005, 61, 483-490.

8. Shrivastava A., Chakraborty AK, Upmanyu N, Singh A. Recent progress in chemistry and biology of indazole and its derivatives: A brief review. *Austin Journal of Analytical and Pharmaceutical Chemistry*, 2018, 3, 1-23.
9. Ismiyev A.I., Dotsenko V.V., Bespalov A.V., Neterba E.E., Maharramov A.M. Completely Regioselective *N*-Tosylation of 5-Acetyl-4-aryl-6-hydroxy-3,6-dimethyl-4,5,6,7-tetrahydroindazoles. *Russian Journal of General Chemistry*, 2020, 90, 187-195.
10. Shikhaliyev N.G., Suleymanova G.T., Israyilova A.A., Ganbarov Kh.G. et al. Synthesis, characterization and antibacterial studies of dichlorodiazadienes. *Arkivoc*, 2019, 6, 64-73.
11. Israyilova A., Mukhtarova S., Asgerova U., Shikhaliyev N., Ganbarov Kh., Maharramov A. Antibacterial screening of the synthesized (Z)-3-(2-phenylhydrazono)benzofuran-2(3H) against gram positive and gram negative bacteria. *IJIRSET*, 2017, 6, 21191-21195.

HYDROECOLOGICAL VALUE OF MACROPHYTES IN THE ECOSYSTEM OF THE DNIPRO RIVER

Lutsenko Iлона
Horban Serhii
Kravchenko Artem
student
Dnipro State Agrarian and Economic University

The aquatic flora of the upper Dnieper is represented by 64 species of higher plants from 27 families. The group of air-water plants is dominant (54.7% of the total number of species), submerged plants make up 25%, plants with floating leaves - 20.3% (Baranovski and all, 2020). Vegetation is represented by 23 formations, 77 associations. The species composition of the site in connection with the preservation of the natural hydrological regime and severe floods is dominated by a complex of rheophilic and alluvial-dependent species (*Butomus umbellatus*, *Sagittaria sagittifolia*, *Potamogeton perfoliatus*, *Sparganium erectum*, *Scirpus lacustum*, *Nuphar*). Sometimes these species form stable groups in relatively large areas. This preservation of the rheophilic nature of aquatic flora and vegetation in this section of the Dnieper makes it unique in the present conditions of almost complete regulation of the river. Macrophytes play an important role in the formation of aquatic ecosystems: they are a food source for fish accumulate toxic compounds, thus purify the water (Hubanova and all, 2019), also need trace elements and quality water (Horchanok and all, 2019). Higher aquatic plants have an impact on the level of temperature in the water that regulates the passage of physiological processes in fish (Bondarev and all, 2019).

Species of higher aquatic plants - macrophytes - were found in different sections of the Dnieper River before regulation and in different years of reservoir existence. The construction of reservoirs has significantly affected the aquatic and coastal vegetation of the Dnieper River and its floodplains. Some plants could not withstand the new living conditions, others, on the contrary, developed better, resulting in the species composition and number of plant species before and after flooding in all parts of the Dnieper changed (Коноград, 2011). Currently, several dozen species of higher aquatic plants grow in each of the reservoirs, but no significant differences in the number of presented species are observed. The main components of the water groups of the Dnieper reservoirs are about 30 species of plants.

The most intensive overgrowth is in Kyiv and Kremenchug reservoirs. Significant massifs of thickets were formed on the Kremenchug reservoir already in the 7th year of its existence. At the Kakhovka Reservoir, this was noted only in the 12th year of its existence, and on a much smaller scale.

The total number of species of higher aquatic plants in the mouth of the Dnieper River (excluding the Dnieper-Bug estuary) includes 72 species belonging to 28 families and 42 genera. For ecological and biological groups, the aquatic flora of the region can be represented as follows: plants immersed in water (hydrophytes) - 33

species; plants with floating vegetative organs (gidatophytes) - 19 species; air-water plants (helophytes) - 20 species.

Of the flora of the described region, 73 species (84% of the total list) are classified into the three most extensive in the area: Holarctic - 30 species, Eurasian - 26 species (29.6%), cosmopolitan - 17 species (19.3%). Nine species have a limited distribution, their habitats belong to the southern regions, of which seven species are narrowly endemic.

As part of the higher aquatic vegetation of the mouth of the Dnieper River, 75 plant associations belonging to 30 formations have been identified. The most common formations at present are *Phragmiteta australis*, *Typheta angustifoliae*, *Scirpeta lacustris*, *Nuphareta lutei*, *Nymphaeeta albae*, *Potameta perfoliati*, *Potameta pectinati*, *Myriophylleta spicati*, *Ceratophylleta demersi*. The lower reaches of the river are one of the few places where a complex of aquatic flora has been preserved, including relict, rare and endangered species. There are (and many and widespread) cenoses of aquatic flora species listed in the Green Book of Ukraine (formations of *Trapa natantis*, *Salvinia natantis*, *Wolffieta arrhizae*, *Nymphoideta peltatae*, *Nymphaeeta albae*, *Aldrovanda vesiculosa*, *Nuphareta lutea*).

The higher aquatic vegetation of floodplain reservoirs in the lowlands of the Dnieper River differs in floristic and phytocenotic diversity, which is due to differences in hydrological and hydrochemical regimes of different parts of the region. Isolated lakes are characterized by the development of free-floating vegetation (*Lemna minor*, *Spirodela polyrrhiza*, *Wolffia arrhiza*, *Hydrocharis morsus-ranae*, *Salvinia natans*). The most floristically rich is the submerged vegetation.

Common groups are *Potamogeton perfoliatus*, *R. crispus*, *Myriophyllum spicatum*, *Vallisneria spiralis*. Habitats with limited water exchange are characterized by groups of *Ceratophyllum demersum*, *Najas marina*, and for isolated - Stratiotes aloides.

The higher aquatic vegetation of the Dnieper-Bug estuary is represented by 26 species. With increasing mineralization of water from the Dnieper Delta to the Kinburn Strait, the number of species decreases (from 25 species in the eastern part of the estuary to 7 species in the western part). Significant areas of non-overgrown shallow water are concentrated in the western part of the estuary, where there is a significant impact of sea water. The main massifs of thickets of higher aquatic vegetation are located in the eastern part of the estuary along the front edge of the Dnieper delta and near the left bank. Almost half of the thickets are occupied by swamp vegetation, mainly reed and cattail formations. Air-water vegetation, consisting of formations of reeds, lake reeds and partly narrow-leaved cattail, occupies about one-fifth of the thickets; submerged vegetation - about 30% of the thickets in the Dnieper estuary and partly in the coastal areas of the Bug estuary. Dominated by cenoses of *Potamogeton perfoliatus* and *P. pectinatus*, but there are also groups of *R. crispus*, *Myriophyllum spicatum*, *Ceratophyllum demersum* sea (*Najas marina*).

Among the vegetation with floating leaves, the largest areas are occupied by white water lilies (*Nymphaea alba*), yellow cubes (*Nuphar lutea*) and thyroid nymph (*Nymphoides peltatum*). Water nut formations are now observed in very small areas, although in the recent past it has been distributed over large areas in the bays and straits of the Dnieper delta.

References

- 1 Baranovski, B., N. Roschina, L. Karmyzova, I. Ivanko, L. Karas Ecological-climatic characteristics of the flora of a floodplain landscape in Southeastern Europe // *Biosystems Diversity*. 2020, 28(1) **DOI:** <https://doi.org/10.15421/012014>
- 2 Bondarev, D. L., Kunah, O. M., Fedushko, M. P., & Gubanova, N. L. (2019). The impact of temporal patterns of temperature and precipitation on silver Prussian carp (*Carassius gibelio*) spawning events. *Biosystems Diversity*, 27(2), 106–117. **DOI:** <https://doi.org/10.15421/011915>
- 3 Horchanok, A.; Hubanova, N.; Bomko, V.; Kuzmenko, O.; Novitskiy, R.; Sobolev, O.; Tkachenko, M.; Priszajhnjuk, N. (2019) Influence of chelations on dairy productivity in different periods of manufacturing cycle. *Ukrainian Journal of Ecology*, 9(1), 231-234
- 4 Hubanova, N., Horchanok, A., Novitskii, R., Sapronova, V., Kuzmenko, N., Grynevych, N., Priszajhnjuk, N., Lieshchova, M., Slobodeniuk, O., & Demyanyuk, O. (2019). Accumulation of radionuclides in Dnipro reservoir fish. *Ukrainian Journal of Ecology*, 9(2), 227–231
- 5 Конограй В.А., Расевич В.В., Осипенко В.В. (2011) Аналіз флори території Кременчуцького водосховища. *Укр. ботан. журн.*, 2011, т. 68, № 4, с. 507-516

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Товкун Лідія Павлівна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології,
завідувачка навчально-методичною лабораторією
діагностики здоров'я та профілактики захворювань,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Шикита Марина Миколаївна

магістрантка спеціальності «Біологія та здоров'я людини»
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Сучасний стан здоров'я старшокласників має несприятливі тенденції та вимагає значної уваги з боку систем охорони здоров'я, освіти і соціального захисту населення. В умовах сучасності проблема формування здорового способу життя старшокласників є вкрай необхідною. Ця проблема є надзвичайно актуальною через те, що суспільство висуває високі вимоги до стану здоров'я людей та їх фізичного розвитку. Нинішнє суспільство має нагальну потребу в здоровому поколінні. Проте, в умовах сучасного освітнього процесу існує низка факторів, які негативно впливають на здоров'я школярів [1].

Зазвичай, здоровий спосіб життя розглядається як стиль життя, активна життєдіяльність людей, спрямовані на збереження та покращення здоров'я. Основними чинниками формування здорового способу життя школярів є: дотримання режиму сну, відпочинку, принципів раціонального харчування, заняття фізичною культурою та спортом, відсутність шкідливих звичок, сприятливий емоційний стан [2, с. 143].

Залучення школярів до здорового способу життя – це перш за все процеси виховання та соціалізації. Головними в цьому виступають сім'я і школа. Саме завдяки їм у школярів формується установка на ведення здорового способу життя, закладаються основи індивідуального здоров'я певних людей, у сукупності вони складають здоров'я всього суспільства [3, с. 13-18].

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей формування здорового способу життя і відношення старшокласників до здорового способу життя на прикладі учнів 10-11 класів опорного закладу загальної середньої освіти «Ковалівський ліцей» Ковалівської сільської ради Васильківського району Київської області.

Із метою вивчення відношення старшокласників до здорового способу життя було проведено анкетування. У дослідженні взяли участь 25 хлопців (69,4 %): 8 хлопців 10 класу і 17 хлопців 11 класу і 11 дівчат (30,6 %): 5 дівчат 10 класу і 6 дівчат 11 класу.

Згідно зі статистичними даними медпункту Ковалівського ліцею профілактичних оглядів досліджуваних школярів встановлено, що переважна кількість учнів (66 %) мали другу групу здоров'я, кожен четвертий (19 %) – мав знижену гостроту зору, а 14 % – порушення постави. Проте, опитані школярі достатньо високо оцінюють стан свого здоров'я. Так, більшість із них (61 %) оцінюють своє здоров'я як хороше, 33 % як задовільне, і лише 4 % як незадовільне.

Основою формування здоров'я школярів є дотримання режиму дня. Вікова тривалість нічного сну (8 годин) дотримується лише у половині опитаних старшокласників, кожен третій учень спить 7 годин, а 10 % – мають тривалість нічного сну менше 6 годин.

Щоденно снідають лише половина опитаних старшокласників, 29 % – снідають не завжди, 14 % – снідають дуже рідко, а 7 % – ніколи не снідають перед школою.

Раціональне харчування є не лише основою здорового способу життя, а й запорукою відмінного здоров'я та протистоянню різним хворобам. Досліджуваним було запропоновано обрати принципи раціонального харчування, на які вони орієнтуються. Так, 45 % опитаних вказали, що дотримуються різноманітного харчування; 39 % – обмежують себе у вживанні «фаст-фуду»; 40 % – віддають перевагу вживанню свіжих овочів і фруктів; 32 % – вживають молочні і кисломолочні продукти; 32 % – споживають лише свіжоприготовлену їжу; 25 % – обмежують вживання газованих напоїв; 15 % – лімітують вживання кондитерських виробів і цукру; 12 % – вживають гарячу їжу не менше 3-х разів на день.

Систематичні заняття фізичною культурою і спортом є запорукою відмінного здоров'я і складовою здорового способу життя. На основі проведеного анкетування встановлено, що 40 % опитаних старшокласників систематично відвідують спортивні секції; 43 % – це роблять періодично, за бажанням і коли є на це вільний час; а 17 % опитаних взагалі не займаються спортом. Лише 9 % старшокласників грають у футбол і баскетбол. Досліджувані школярі люблять кататися на велосипеді (65 %), на самокаті (15 %), на скейтборді (8 %).

Сучасні комп'ютерні й інформаційні технології нині стали невід'ємною частиною життя сучасних школярів. Незважаючи на те, що сучасні комп'ютерні технології забезпечують вільний доступ до інформації, вони одночасно негативно можуть впливати на стан здоров'я школярів. Зокрема, до шкідливих факторів впливу комп'ютера на організм людини є: широкий спектр електромагнітного випромінювання; тривале сидяче положення; ергономічні параметри (миготіння, контрастність); перенавантаження суглобів кистей; підвищене навантаження на зір; негативний вплив на психічне здоров'я (стресовий стан при втраті інформації з комп'ютера). У результаті нашого дослідження встановлено, що менше 2 годин на день за комп'ютером проводять свій час лише 7 % опитаних старшокласників, до 4 годин – 24 %, від 4 до 6 годин – 28 %, а понад 6 годин – 41 %. При цьому варто зазначити, що з віком різко зростає тривалість перебування школярів перед комп'ютером. Так, приміром,

якщо в 10 класі за комп'ютером понад 6 годин перебувають 28 % опитаних, то в 11 класі цей показник становить 41 %.

Проблема юного алкоголізму нині є однією з актуальних проблем сучасного суспільства. Згідно чинного законодавства нашої країни є адміністративна відповідальність батьків за вживання алкоголю їх неповнолітніми дітьми. Проте, за результатами нашого дослідження встановлено, що з віком вживання алкоголю старшокласниками зростає. Так, ніколи не вживали алкоголь у 10 класі 24 % опитаних, а вже в 11 класі цей показник становить – 21 %. Вживання пива і коктейлів із віком зменшується: 9 клас – 12 %, а в 11 класі – 3 % опитаних. Проте збільшується вживання більш кріпких алкогольних напоїв. Так, показник вживання шампанського і сухих вин є таким: 10 клас – 24 %, а 11 клас – 29 %; кріпленого вина і настойки у 10 класі – 5 %, а в 11 класі – 11 %; кріпких алкогольних напоїв у 10 класі – 28 %, а в 11 класі – 36 %.

У ході дослідження здійснено аналіз позицій старшокласників щодо їх ставлення до алкогольних напоїв, тютюнопаління, наркотичних речовин. Зокрема, 15 % впевнені, що алкогольні напої ніколи і нікому не можна вживати. Більшість опитаних старшокласників (75 %) вважають, що вживати алкогольні напої можна на свята і в обмежених кількостях, а 10 % опитаних не бачать жодних обмежень у вживанні алкоголю. Факт тютюнопаління визнали 8 % опитаних старшокласників, а вживання наркотичних речовин не було зазначено в жодній анкеті.

Важливим компонентом здорового способу життя є психічне здоров'я. За даними анкетування нами встановлено, що 6 % досліджуваних учнів 10 класу і 18 % досліджуваних учнів 11 класу постійно знаходяться в стані стресу. У цьому стані бувають час від часу 53 % досліджуваних учнів 10 класу і 58 % досліджуваних учнів 11 класу. А 40 % досліджуваних учнів 10 класу і 29 % досліджуваних учнів 11 класу ніколи не відчували такого стану. Наявність стресового стану в досліджуваних учнів в основному пов'язано з оцінками, проблемами з навчанням і майбутнім складанням зовнішнього незалежного оцінювання (31 %); взаємовідносини з батьками (28 %); взаємовідносини з однолітками (19 %); самотність (9 %); матеріальні труднощі і проблеми (7 %); взаємовідносини з вчителями (6 %).

Отже, отримані результати дослідження свідчать про наявність негативних тенденцій і проблем у формуванні здорового способу життя сучасних старшокласників, зокрема: порушення рекомендованих гігієнічних норм нічного сну, принципів раціонального харчування, низьке залучення до систематичних занять фізичною культурою і спортом, недотримання раціонального часу перебування за монітором комп'ютера чи інших електронних приладів, залучення до вживання алкоголю, тютюну і наркотичних речовин, збільшення стресових станів.

Пріоритетними напрямками педагогічної діяльності у справі формування здорового способу життя досліджуваних старшокласників є: формування культури раціонального харчування; протидія вживання тютюну; попередження формування залежних форм поведінки від алкоголю, наркотичних і психоактивних речовин; реалізація спортивно-оздоровчих програм і заходів

щодо збереження й укріплення психічного здоров'я, попередження стресових порушень. Вся ця діяльність повинна мати комплексний характер, а також інформаційно-просвітницький, педагогічний, соціальний і медико-профілактичний складники.

Список літератури:

1. Указ Президента України №195/2020 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789>
2. Коцур Н. І., Товкун Л. П. Валеологія: підручник (у 2-х частинах). Частина I. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я.М., 2019. 464 с.
3. Коцур Н. І., Товкун Л. П., Варивода К. С. Основи здоров'я учнів основної школи: навч. метод. посіб. Переяслав-Хмельницький (Київ.обл.): ФОП Домбровська Я. М., 2016. 333 с.

A DESCRIÇÃO TEÓRICA DA DETECÇÃO ELETROQUÍMICA DO FÁRMACO CLIOQUINOL EM MEIO FORTEMENTE BÁSICO SOBRE O OXIHIDRÓXIDO DE COBALTO

Tkach Volodymyr

Doutor em Química, Pesquisador
Universidade Nacional de Chernivtsi, Ucrânia

Kushnir Marta

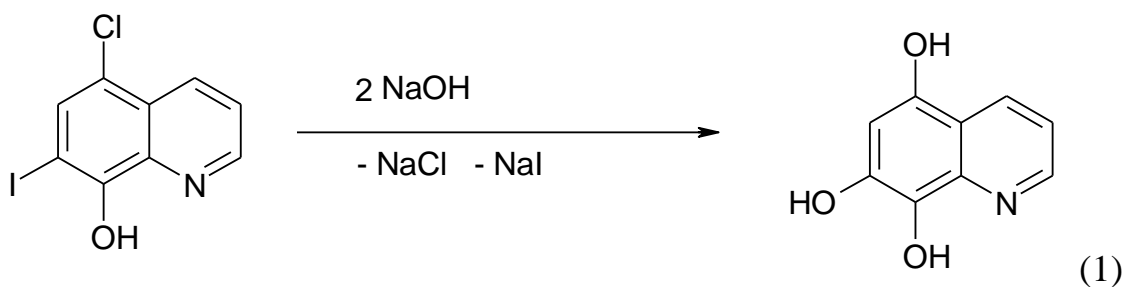
Mestra em Química, Professora de Química
Ginásio Municipal #5, Chernivtsi, Ucrânia

Adriano O. da Silva

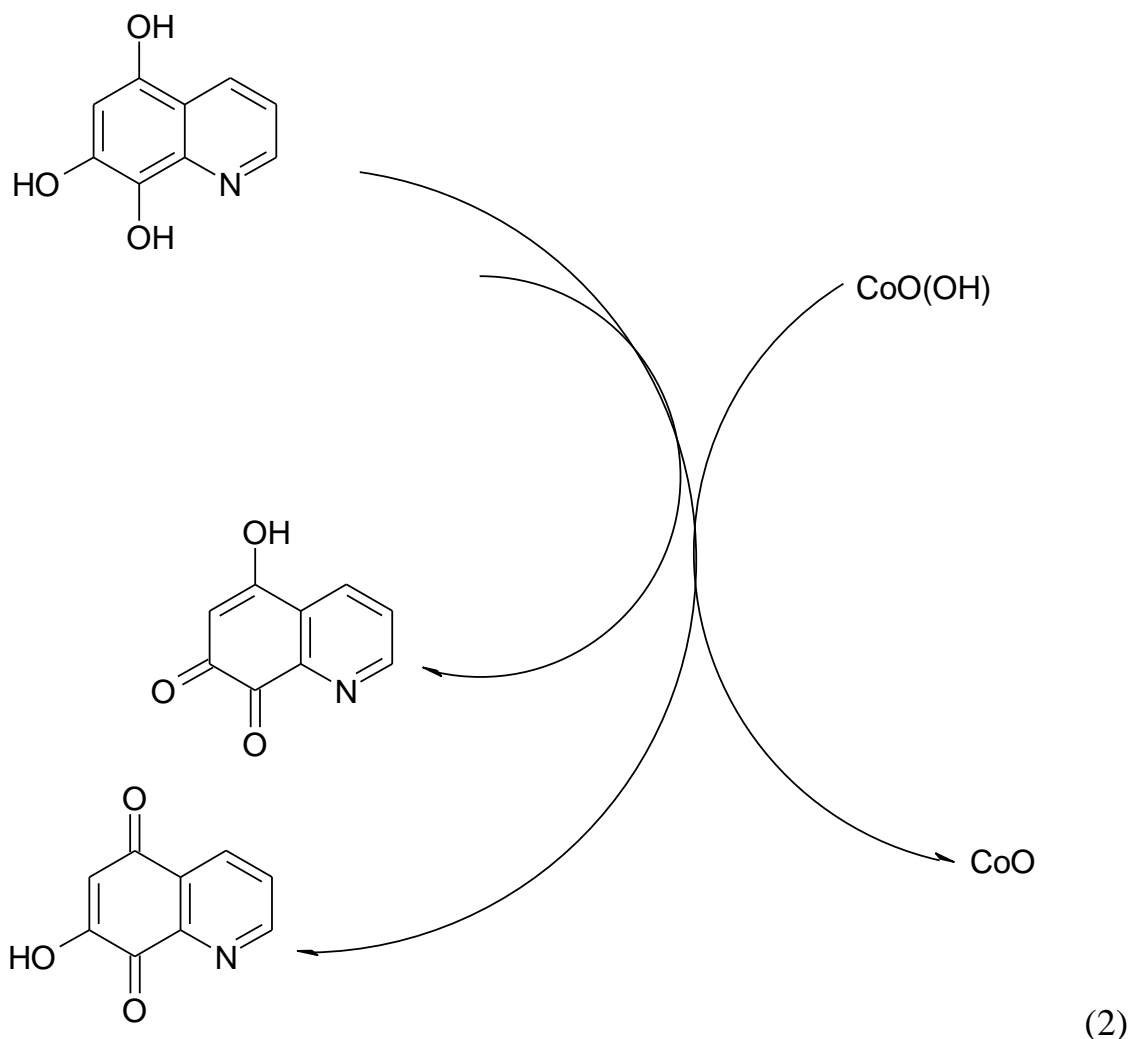
Doutor em Química, Professor Adjunto
Universidade Federal do Oeste do Pará, Campus Juruti, Brasil

Clioquinol é um fármaco, usado para tratamento de infecções microbianas e virais. É eficiente contra uma ampla variedade de microorganismos patogênicos, incluindo os fungos, moicróbios e vírus. Outrossim, na composição com alguns complexos de zinco, o clioquinol é eficiente em prevenção à CoViD-19. Entretanto, o clioquinol tem propriedades neurotóxicas e, quando em excesso, pode levar a complicações. Destarte, o desenvolvimento de um método da sua quantificação é realmente atual.

Um dos modificadores de elétrodo, cômodos para a detecção do clioquinol é o oxihidróxido de cobalto. Sem embargo, o pH da maior atividade dele é neutro a fortemente básico. Nessas condições, o clioquinol se oxida para formar um sistema hidroquinônico, análogo ao característico para a redução da fumigatina:

O produto da hidrólise pode ser oxidado pelo oxihidróxido de cobalto de duas maneiras, formando uma quinona 1-2 ou uma quinona 1-4:

Assim, o objetivo deste trabalho é descrever teoricamente o processo da detecção eletroanalítica do clioquinol em meio fortemente básico. Havendo observado as reações (1) e (2), podemos descrever o comportamento do sistema por um conjunto de três equações diferenciais de balanço (3):

$$\begin{cases} \frac{dq}{dt} = \frac{2}{\delta} \left(\frac{\Delta}{\delta} (q_0 - q) - r_h \right) \\ \frac{dh}{dt} = \frac{2}{\delta} (r_h - r_1 - r_2) \\ \frac{dc}{dt} = \frac{1}{c} (r_1 + r_2 - r_3) \end{cases} \quad (3)$$

Análise deste conjunto de equações deixa concluir que a influência da hidrólise, que aumenta a força iônica da solução, por originar o iodeto e o cloreto de sódio durante a

reação, influencia a dupla camada elétrica, sendo essas influências a causa do comportamento oscilatório, assim como da instabilidade monotônica. Sem embargo, posto que o comportamento oscilatório seja mais provável neste sistema que nos mais simples, o oxihidróxido de cobalto é um modificador eficiente para a detecção do clioquinol em meio básico.

A QUÍMICA (EN)CANTADA. UMA FERRAMENTA PRÁTICA DE AUMENTAR INTERESSE DOS ALUNOS PELA QUÍMICA E PELA MATEMÁTICA

Tkach Volodymyr

Doutor em Química, Pesquisador
Universidade Nacional de Chernivtsi, Ucrânia

Minakova Tetyana

Mestra em Matemática,
Diretora e Professora de Química
Ginásio Municipal #5, Chernivtsi, Ucrânia

Petrusyak Tetyana

Mestra em Pedagogia Musical, Professora de Canto
Escola Municipal de Música #1, Chernivtsi, Ucrânia

Um dos maiores problemas de ensino de Química e de Matemática nos países da antiga União Soviética é o desinteresse pelos cursos de ciências naturais como Matemática, Física, Química, Biologia e Geografia. Um dos porquês disso é o baixo nível de renda *per capita*, por cuja razão os finalistas de escolas, ginásios e liceus preferem as faculdades de Economia, Direito, bem como os cursos de Engenharia de *Software*. Mas se este fator necessita uma intervenção grave e longa na estrutura da economia nacional, outro fator nocivo para a qualidade de ensino de ciências naturais, que é o ensino assaz teórico das disciplinas de Matemática, Física, Química, Biologia, pode ser resolvido facilmente. Em condições de um curso escolar sobejamente teórico, não vendo saída prática dos conhecimentos, dados nas aulas de Ciências, o aluno far-se-á desinteressado. Como resultado, a sua competência nas mencionadas matérias não satisfaz aos requisitos, que a sociedade moderna impõe.

Neste trabalho, oferece-se uma ferramenta eficaz de interessar o aluno pela Química e Matemática, usando os exercícios integrados, cada qual consegue combinar em si o ensino de várias disciplinas de maneira divertida. Havendo analisado a experiência brasileira, representada pela elaboração das questões do Exame Nacional do Ensino Médio (ENEM) e provas vestibulares de universidades federais brasileiras, o presente grupo de autores pôde concluir que o conterem os exercícios uma parte introdutória, relacionada à aplicação de uma ou outra substância ou reação nos processos reais pode aumentar o interesse pela química por parte dos alunos, que resolvem estas questões.

O uso dos trechos de obras literárias e canções populares em exercícios de várias disciplinas no Brasil. Quanto às canções, tanto as antigas como as modernas soem ser

utilizadas para a elaboração dos exercícios tanto de ciências humanas, como das exatas, fazendo o ensino muito mais divertido. Estes exercícios podem ser utilizados não só na hora da prova final, mas também nas provas preliminares e, mesmo em sala de aula. O interesse do aluno pelo estudo, destarte, aumenta, e ele vai ser muito mais motivado.

Aqui, dá-se um exemplo de um exercício de Química, que utiliza um fragmento de uma canção brasileira.

1. Considere o trecho da canção “Quixadá” (Valdemar Gomes e José Batista) de Luiz Gonzaga:

*Quando eu me lembro do meu Quixadá,
Nem é bom falar,
Nem é bom falar...*

*Quando eu me lembro do meu Quixadá,
Nem é bom falar,
Nem é bom falar*

*Daquele tempo, que não volta mais...
Eu era tão criança e hoje sou rapaz.
Levava a vida no meu Quixadá.
Comendo graviola e umbu-cajá.*

Na canção menciona-se uma das frutas típicas do Ceará, estado, a que pertence o município do Quixadá, a graviola (*Annona Muricata*). Ela é amplamente usada em alimentos, na produção de óleo e suco, cujas propriedades organolépticas são semelhantes às da fruta-do-conde.

Um dos componentes benéficos do suco de graviola é o triptofano, um aminoácido derivado da alanina, em cuja composição um grupo metila é substituído pelo fragmento 3-indólico (Fig. 1):

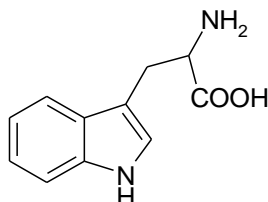

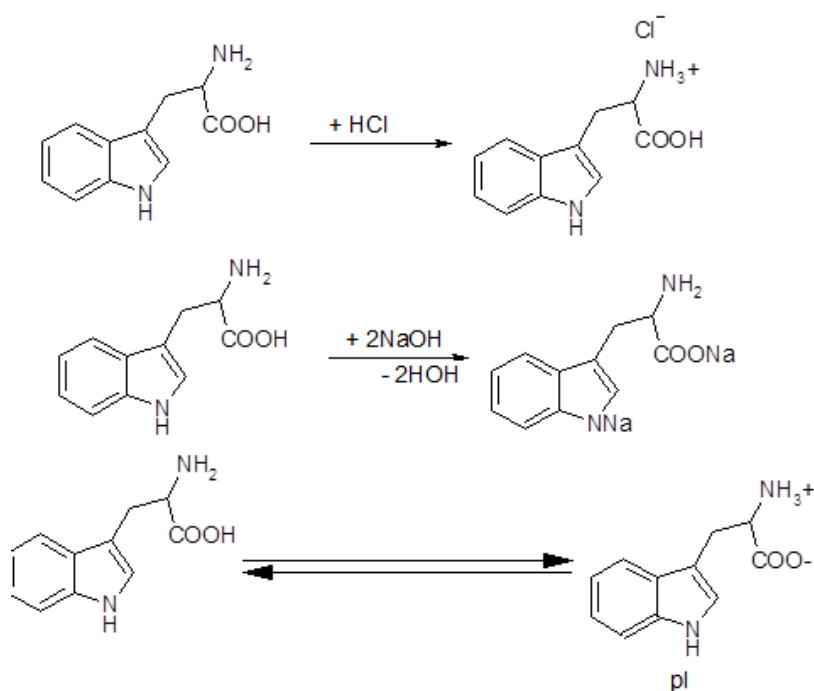
Fig. 1. Triptofano

O triptofano é um aminoácido essencial, que não pode ser sintetizado pelo organismo. Destarte, ele precisa fazer parte da dieta. É precursor das substâncias que

organismo utiliza para crescer e providenciar o seu descanso geral – serotonina, melatonina, niacina e auxina.

1.1. *Mediante as três reações mostre as propriedades do triptofano como aminoácido. Por que o hidrogênio, ligado ao nitrogênio do núcleo indólico também participa na reação com metais ativos e soluções básicas:*

O aluno pode dar resposta à primeira parte desta questão, havendo vista a estrutura do aminoácido. Conhecendo as propriedades dos grupos amina e carboxilo, o aluno é capaz de ilustrar as propriedades do aminoácido por pelo menos três reações como:

E esta resposta pode ser considerada suficiente. Cabe ao aluno variar as reações e incluir, por exemplo, a esterificação ou formação das bases de Schiff. Assim, a resposta à primeira parte da questão considerar-se-á suficiente.

Quanto à segunda parte da questão, ela requer a aplicação dos conhecimentos concernentes ao conceito de aromaticidade. Segundo a regra de Hückel, ***o número de elétrons num sistema aromático deve equivaler ao número de elétrons, que cabem num subnível energético de um átomo.*** Outrossim, o sistema aromático deve ser cíclico, conjugado e plano. Logo, observando que o par de elétrons do átomo de nitrogênio está dirigido para dentro do ciclo, completando o número de elétrons envolvidos no sistema de conjugação para dez – o número de elétrons no subnível d – o aluno poderá identificar no indol um sistema aromático. Destarte, ele poderá concluir que a interação básica do nitrogênio pirrólico no indol não é característica e, por conseguinte, difícil de realizar. Assim, o átomo de hidrogênio, ligado ao nitrogênio pirrólico, pode facilmente ser substituído pelo átomo de um metal ativo.

1.2. Quanto ao triptofano, indique uma opção errada:

a) 12 g formam um dezassete-avo de mol do triptofano

Opção certa: A massa molar do triptofano é de 204 g. Já a quantidade do triptofano

em 12 g do aminoácido é de $\frac{12g}{204g/mol} = \frac{12}{17 \cdot 12} = \frac{1}{17} mol$

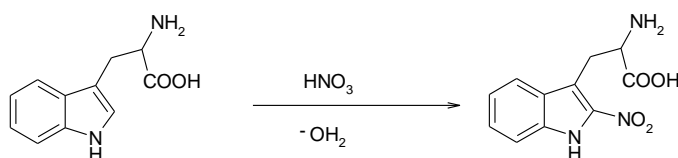
b) O triptofano pode formar um íon bipolar

Opção certa. O triptofano é capaz de formar um íon bipolar:

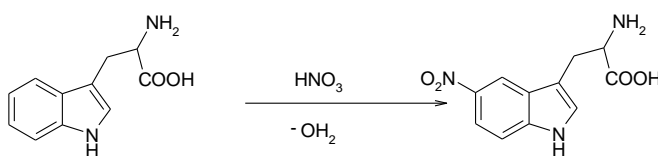

c) O triptofano não é capaz de entrar na reação xantoproteica:

Opção errada. Por ser um sistema aromático, o triptofano entra na reação com o ácido nítrico, formando um nitroderivado. Como a posição 3 do ciclo indólico é ocupada, a substituição eletrofílica far-se-á pela posição 2:

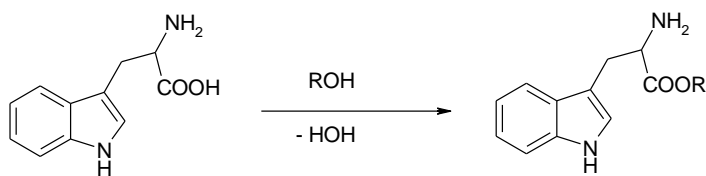
ou pelo carbociclo:

Em ambos os casos, o produto terá um grupo aceitador de elétrons, diretamente ligado ao sistema aromático. Isto fará com que se obtenha um produto com coloração brilhante – amarela ou laranja, o que identifica aminoácidos aromáticos nas proteínas pela reação xantoproteica.

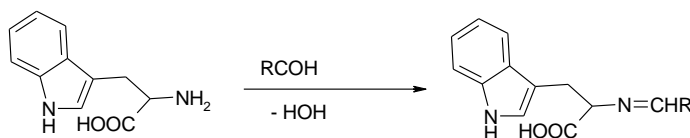
d) O triptofano pode reagir com álcoois, formando ésteres

Opção certa. É uma das propriedades fundamentais dos ácidos carboxílicos:

e) O triptofano pode reagir com aldeídos, formando compostos, chamados azometinas.

Opção certa. O grupo amina é bastante ativo para interagir com aldeídos:

Assim, considerando o pedido na questão 1.2. do exercício, a opção correta é C.

1.3. O hidrogénio ocupa, em condições normais, o terço de um vaso sob a forma de um prisma. A base do prisma é um triângulo isósceles com a base de 80 cm e lados congruentes de 50 cm cada. A altura do prisma é igual a 14 cm. Qual é a massa do triptofano, que, reagindo com o sódio metálico, pode produzir esse volume de hidrogénio?

Na primeira parte da questão, ter-se-á que calcular o volume, que o hidrogénio ocupa dentro do vaso. Este volume pode ser calculado por meio das seguintes fórmulas:

$$V = Sh; S = \frac{b\sqrt{a^2 - \frac{b^2}{4}}}{2} \quad (1 - 2)$$

Sendo b a base do triângulo, a um dos lados iguais e h a altura do prisma.

Logo, o volume do vaso será calculado como:

$$V = \frac{bh\sqrt{a^2 - \frac{b^2}{4}}}{2} = \frac{80 \cdot 14 \cdot \sqrt{2500 - \frac{6400}{4}}}{2} = \frac{80 \cdot 14 \cdot 30}{2} = 1680 \text{ cm}^3 \quad (3)$$

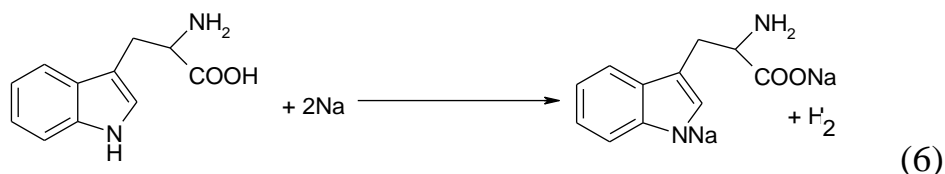
Além disso, o hidrogénio ocupa apenas o terço do vaso. Assim, o volume do hidrogénio é de

$$V_{H_2} = \frac{1680}{3} = 560 \text{ cm}^3 = 0,56 \text{ l} \quad (4)$$

A quantidade molar do hidrogénio, assim, é de:

$$N_{H_2} = \frac{0,56 \text{ l}}{22,4 \text{ l/mol}} = 0,025 \text{ mol} = \frac{1}{40} \text{ mol} \quad (5)$$

Considerando a reação:

Poder-se-á concluir que a quantidade molar do aminoácido é igual à do nitrogénio. Destarte, a massa do aminoácido, que reagiu, será de:

$$m = 204 \text{ g/mol} * \frac{1}{40} \text{ mol} = 5,1 \text{ g} \quad (7)$$

Ao contrário dos exercícios pura e simplesmente teorizados, tradicionalmente usados nas escolas da Ucrânia, estes vêm sendo mais adaptados ao uso prático do tema. Isto permite ligar, por meio de um preâmbulo, o conhecimento de química ao conhecimento mais universal, incluindo até poemas e canções. O intuito deste tipo de formulações é previsto na concepção pedagógica freiriana. Esta concepção propõe-nos como uma alternativa ao sistema tradicional (“bancário”) de acumulação de conhecimentos pelo aluno sem percepção clara do próprio conceito.

Sendo uma das ciências exatas, a Química usa o aparato de Matemática para descrever as suas regras e leis sob a forma de relação quantitativa. Por outro lado, Matemática, como disciplina mais universal, precisa de um apoio aplicativo, quando vem ensinada no curso escolar. O ensino isolado de duas disciplinas mencionadas fará a estratégia de aula errada e o conhecimento adquirido pusilânime. Destarte, a integração de ambas as disciplinas é necessária, o que pode ser realizado na resolução de questões integradas, que envolvem o uso de conhecimento de ambas as matérias.

Três testes, que fazem parte do exercício supramencionado, são diferentes entre si e avaliam os diferentes conceitos de conhecimento. O primeiro teste pode ter-se feito mais complicado, se ao aluno for perguntado não só achar os coeficientes da equação balanceada, mas também reproduzir a própria equação.

A parte de escolha múltipla exige análise clara de cada uma das alternativas para que seja dada uma resposta certa. A análise das alternativas exige conhecimento suficiente na área descrita e exclui a possibilidade de “ADIVINHAR” a resposta.

Alfim, a terceira parte contem duas etapas – a matemática e a química. A etapa matemática deixa calcular o volume do gás a partir dos parâmetros geométricos da vasilha. Então, o valor do volume é usado na etapa química e deixa concluir o exercício.

Do supracitado, pode-se concluir que a integração de Química com Matemática é uma ferramenta eficiente para aumentar o interesse dos alunos no estudo. Além de providenciar a ligação clara com a aplicação do conhecimento adquirido, ela providencia uma aprendizagem mais eficaz no ensino presencial, bem como no remoto.

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ СТУДІЇ ПАМ'ЯТІ П. РІКЕРА

Брагіна Тетяна Михайлівна

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри народної хореографії
Харківська державна академія культури

Брагін Юрій Анатолійович

Кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри культури, спорту і туризму
Харківський національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра Василенка

Гончарова Ольга Сергіївна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

Дослідження феномену пам'яті посідало важливе місце у наукових студіях П. Рікера. Обгрунтовуючи актуальність цієї теми, філософ вказував на можливість установалення зв'язку з досвідом часу. У своїй відомій праці «Пам'ять, історія, забуття» автор здійснив начерк основних модальностей пам'яті, в яких він убачає єдність відносно упорядкованої типології.

На відміну від дослідження місць пам'яті П. Нора [2], концепція пам'яті та забуття П. Рікера виходить не з культурно-історичного виміру дійсності, а формує феноменологічний, філософський «кадр» її сприйняття, на основі котрого створюється систематизація наукових підходів до феномену пам'яті. Автор формує власні рефлексії на основі аналізу філософських концепцій Платона, Аристотеля, Августина, Д. Локка, Е. Гуссерля.

На думку П. Рікера «ні феноменологія індивідуальної пам'яті, ні соціологія колективної пам'яті не можуть мати під собою стійких підстав, якщо кожна з них відповідно вважає справедливим тільки одну з протилежних тез» [3, с. 174]. Він пропонує дослідити можливості комплементарного потрактування цих «антагоністичних» підходів. Автор застосовує «поняття атрибутції кому-небудь психічних операцій». Він зазначає: «По-перше, атрибутція так тісно змикається з конститутивним відчуттям присутності спогаду і з діяльністю розуму, що відкладання приписування здається вищою мірою абстрактним. Поворотна форма дієслів, які відносяться до пам'яті, свідчить про це змикання, в силу якого згадувати про щось означає згадувати про себе. Ось чому внутрішнє дистанціювання, відзначене відмінністю між дієсловом «згадувати» (*se souvenir*)

та іменником «спогад» (*un souvenir, des souvenirs*), може залишитися непоміченим. Це змикання атрибуції з ідентифікацією та іменуванням мнемонічних феноменів, безсумнівно, пояснює ту легкість, з якою прибічники традиції «внутрішнього розсуду» змогли безпосередньо приписати пам'яті сфері «я». В цьому сенсі про школу «внутрішнього розсуду» можна сказати, що для неї характерно заперечення дистанції, завдяки котрій ми – якщо говорити мовою Гуссерля – здатні відрізнити ноєму, «що» спогаду, від ноєзису, акту спогаду, котрий отримав відбиток у «хто» [3, с. 177, 178].

На думку П. Рікера, судження П. Нора «близьке до судження філософа Карла Ясперса, який виносить рішення про «духовну ситуацію нашого часу»». П. Рікер пояснює, що для П. Нора «пам'ять... являє собою не загальну здатність, котру досліджує феноменологія, а культурну конфігурацію,... історія ж – це не об'єктивна операція, котру досліджує епістемологія, а рефлексія другого порядку, котра... позначається терміном «історіографія», який розуміється як історія історії» [3, с. 559].

Таке потрактування не є достатньо чітким. Слід зазначити, що П. Нора розуміє історичну науку і реальність як комплементарні частини єдиного цілого, аверс і реверс однієї монети. Можна стверджувати, що його погляд конотує з потрактуванням капіталістичного суспільства у «Протестантській етиці» М. Вебера [1] як єдності, створеної економіко-фінансовою і ментальною складовими. Отже, «культурна конфігурація» потрактовується П. Нора не тільки як матеріальне підґрунтя місць пам'яті, а водночас і як епістемологічне джерело історичних досліджень пам'яті. Для П. Рікера ж, котрий надає своєму дослідженню пам'яті систематично-науковий характер, важливим є відстежити «перехід від феноменології пам'яті до епістемології наукової історії», встановити співвідношення, феноменологічного, епістемологічного і герменевтичного підходів.

П. Рікер підкреслює, що рефлексії П. Нора «торкаються не події, а ситуації», на «фоні» якої «вперше вели мову про місця пам'яті» [3, с. 559].

П. Рікер зазначає: «Перехід від тілесної пам'яті до пам'яті про місця забезпечений актами, котрі є настільки ж важливими, як і акти орієнтування, переміщення і особливо звикання. Ми згадуємо про нашу подорож і відвідування пам'ятних місць, які розташовані саме на поверхні заселеної землі. Відтак, згадувані «речі» тісно асоціюються з місцями. І зовсім не випадково ми кажемо про те, що відбулося, що воно мало місце. Саме на цьому первісному рівні конститується феномен «місць пам'яті» – ще до того, як вони перетворюються на посилення для історичного пізнання. Ці місця пам'яті виступають, перш за все, як *reminders* – опорні пункти спогадів,... як безмовна заміна втраченої пам'яті. Місця «живуть», як живуть записи, монументи, можливо, як документи... Саме завдяки цій близькості, що існує між спогадами і місцями, могло скластися дещо на кшталт *ars memoriae* як метод *loci*...» [3, с. 68].

На думку П. Рікера, «зв'язок між спогадом і місцем становить складну проблему, що буде найбільш помітним у точці з'єднання пам'яті і історії». Автор розглядає датування і локалізацію як взаємопов'язані феномени, «які свідчать про існування нерозривного зв'язку між проблематикою часу і проблематикою

простору». Він уточнює, що питання полягає у тому «якою мірою феноменологія датування і локалізації може складатися без звернення до об'єктивного пізнання геометричного... простору і хронологічного часу, пов'язаного з фізичним рухом». Це питання постає «при всіх спробах оволодіти *Lebenswelt*, котрий передує – якщо не історично, то концептуально – світу, (ре)-конструйованому науками про природу» [3, с. 69].

П. Рікер доходить висновку, що дата як місце у часі очевидно сприяє первинній поляризації мнемонічних феноменів, їх поділу на звичку і власне пам'ять.

Список літератури:

1. Вебер М. Избранные произведения: пер. с нем. М.: Прогресс, 1990. 808 с.
2. Нора П. Между памятью и историей. Проблематика мест памяти. *Франция – память* / Пьер Нора, Мона Озуф, Жерар де Пюимеж, Мишель Винок; [Пер. с фр. Д. Хапаевой. Науч. конс. перевода Н. Копосов]. СПб.: Изд-во С-Петербург. ун-та, 1999. С. 17-50.
3. Рикёр П. Память, история, забвение / Пер. с франц. М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. 728 с.

ACCOUNTING AT RESTAURANT BUSINESS USING INFORMATION TECHNOLOGIES

Shushakova Irina

PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences), Senior Lecturer of the
Department of accounting and taxation
Kyiv National University of Trade and Economics

Ahapova Oleksandra

Student
Kyiv National University of Trade and Economics

The restaurant business is constantly developing. In the context of the growing digitalization of economic relations, enterprises are developing in the direction of using the latest information support technologies. New software products and information systems like Profit Solution, modules 1C: Accounting, Parus-Accounting, liko, etc. have been in use for automation of the enterprise operations. An application of such programs allows automatization of management and accounting records, analysis of the restaurant's profitability, the ability to quickly control of raw materials that are in stock; information about settlements with suppliers, income, expenses, and so on is also provided.

Accounting at restaurant enterprises has been investigated by Ukrainian scientists, in particular I. S. Andryushchenko [1], Petruk Y. [2]. Scientific works cover issues of both theoretical and practical aspects of cost accounting using information technology.

The purpose of this work is to study the issues of accounting at the enterprises of the restaurant economy using information technology.

The organization of the restaurant process includes a list of elements that consist the accounting mechanism. «Automation and Informatization of processes at restaurant business convenient not only from the point of view of organizing "business management", but also for better customer service, since information systems allow you to quickly make payments with restaurant guests, ensure the filling of the menu and perform the order of service" [3].

Financial and managerial accounting is an informational tool for the systematic operation of restaurants (Fig. 1).

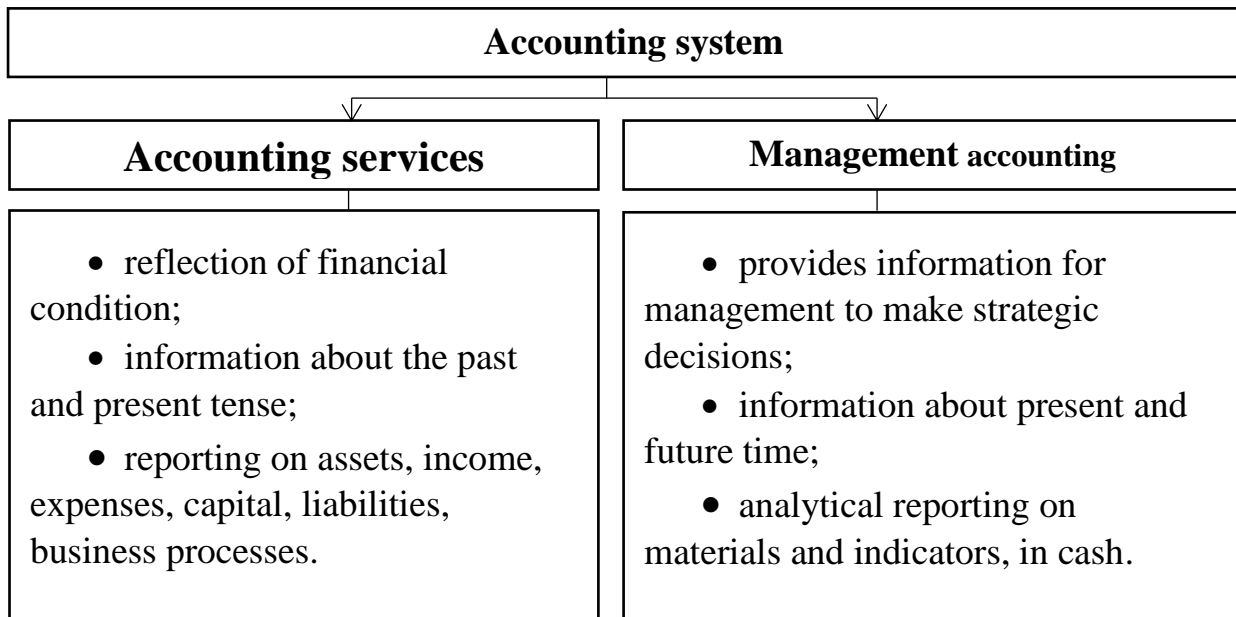

Figure 1. Accounting system

Source: generated by the authors

When drawing up documentation on reporting on assets and liabilities in the restaurant business, they use software that reduces risks and automates work.

The "Parus-Accounting" module is competitive in the restaurant business market, as it ensures the maintenance of all accounting registers in accordance to the requirements of the legislation of Ukraine. In particular, the advantages of this software product are:

- Integration with other modules of the system (Salary, Trade and Warehouse, staff, restaurant, etc.);
- Analysis of data of accounting accounts
- Calculation of dishes and products of our own production;
- Ability to quickly control production resources, control the movement of inventory;
- Analysis and neutralization of negative factors in the perspective of financial activity;
- Payroll, depreciation of settlement and cash equipment;
- Accounting for settlements with debtors / creditors, buyers and customers.

1C information system: Enterprise (Accounting module) provides automation of operational management, accounting and internal economic accounting. It is used in most businesses, but it has an outdated interface. Features of this program have:

- automated synchronization with other modules;
- accounting of materials, goods, finished products in accordance with the provisions of Accounting №9 "Inventories" [3];

- automation of periodic calculations, documents, reports, entering an archive of documentation;
- accounting for fixed and overhead costs, tangible and intangible assets, fixed assets;
- personal accounting and payroll.

Profit Solution software occupies a leading place in popularity among small businesses, but this product in the restaurant sector is not currently the market leader. Among the advantages:

- sales analysis and critical point calculations;
- accounting of raw materials and materials in stock;
- information on suppliers, supplies, dynamics of raw material used;
- all types of accounting approved by the legislation of Ukraine.

Consequently, information technologies of enterprise accounting are developing identically to other areas of modern life. Parus software is in the greatest demand due to its fast operation among ukrainian restaurant business. Simple interface, and extensive database of documents regulated by law.

References:

[1] Андрущенко І. С. Класифікація витрат операційної діяльності на підприємствах ресторанного господарства //Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – №. 1. – С. 216-224.

[2] Петрук Ю. Л. Впровадження інформаційних та автоматизованих технологій у діяльність підприємств ресторанного господарства в сучасних умовах //Європейські перспективи. – 2014. – №. 5. – С. 167-172.

[3] Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 року № 318 (зі змінами та доповненнями).

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИВАННЯ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Атаманчук З.А.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Пльонсак А.О.,

студентка СО «Бакалавр»,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Для України питання залучення іноземних інвестицій є пріоритетним на сучасному етапі трансформаційних змін в економіці, але набуло особливої актуальності внаслідок пандемії COVID-19 та карантинних обмежень. В силу багатьох чинників виникає ситуація, за якої вагома частка іноземних інвестицій, залучених в економіку нашої держави, мають українське походження. Такі інвестиції у світовій практиці визначено як «ground tripping» – явище, яке означає виведення резидентами за кордон коштів, які потім повертаються в державу у вигляді прямих іноземних інвестицій.

Прямі іноземні інвестиції — найбільш бажана форма капіталовкладень для економік, що розвиваються, тому що вона дозволяє реалізовувати потужні проекти, крім того в країну надходять нові технології, нові практики корпоративного управління тощо.

За даними Держстату, протягом 2015 р. до України надійшло 4,3 млрд дол. США прямих інвестицій, у 2016 р. – 4,4 млрд дол. США, у 2017 р. цей показник скоротився на 43 % і становив близько 2,5 млрд дол. США. 2018 р. позначився деяким поживленням інвестування до 2,9 млрд дол. США., а протягом 2019 р. кількість вкладених в Україну грошей знизилась на 11,8 % до рівня 2,5 млрд дол. США [1; 2]. У I кварталі 2020 р. зафіксовано відтік інвестицій на суму майже 1,6 млрд дол. США. У Національному банку України відтік пов'язують з вилученням реінвестованих доходів підприємств і компаній реального сектору економіки [3].

Зокрема, з Кіпру в Україну надійшло у 2015 р – 0,6 млрд дол. США, 2016 р. – 0,4 млрд. У 2017 р. інвестиції з Кіпру зросли на 17 %, але за рік знову скоротились майже на 5 % і становили 0,5 млрд доларів. У 2019 році з кіпрських офшорів до України надійшов майже 1 млрд дол. США інвестицій [4]. У першому кварталі 2020 р. інвестиції з Кіпру скоротилися на 1,4 млрд дол. США, з Нідерландів – на 178,4 млн дол., з Німеччини – на 427,5 млн. При цьому інвестиції зі Швейцарії зросли на 112,1 млн, з Польщі – на 48 млн, з Франції – на 45 млн, з Австрії – на 38,5 млн дол. США [3]. Найвищий відтік інвестицій був у галузі української промисловості – близько 1,6 млрд дол. США. Водночас інвестиції спрямовані до сфер фінансів і страхування, ІТ, а також професійної, наукової та технічної діяльності.

Екстраординарні шоки пандемії спричинили скорочення реального ВВП. Так, якщо в III кварталі ВВП України скоротився на 3,5 % проти відповідного кварталу попереднього року, то в таких країнах як Чехія – на 5 %, Угорщина – на 4,6 %, Румунія – на 6 %, Хорватія – на 10 % [4]. Варто зауважити, що деяке покращення економічної активності в Україні відбувається швидше, ніж в більшості сусідніх країн Європи (рис.1).

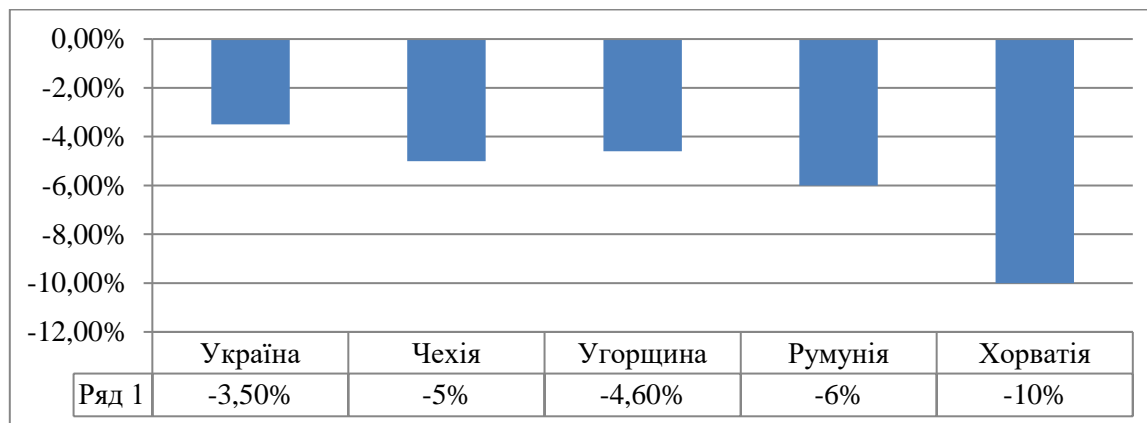

Рисунок 1. Темпи падіння ВВП деяких країн у III кварталі 2020 року, %
Джерело: складено автором за [4]

Заходи, яких уживає уряд, матимуть довготривалі економічні наслідки. За оцінками Міжнародної організації праці (МОП), пандемія і пов'язані з нею обмежувальні заходи найбільше вплинуть на бізнес у таких сферах, як: оптова й роздрібна торгівля, індустриальне виробництво, нерухомість, будівництво, перевезення, індустрія мистецтва, туризму, відпочинку і розваг. Зважаючи на те, що бізнес уже зазнав збитків і може переживати другу за масштабом кризу після 2014-2015 рр., будь-яке збереження обмежень економічної діяльності або ж впровадження нових має бути максимально обґрунтованим [5]. Для українського уряду важливо усвідомлювати зобов'язання перед іноземними інвесторами, що впливають з міжнародних договорів про захист інвестицій. Україна, як і десятки інших країн, зобов'язалася захищати іноземні інвестиції, у тому числі уникати застосування заходів, які є необґрунтованими, надмірними або дискримінаційними.

З урахуванням особливостей сучасного етапу виходу української економіки зі стадії рецесії потрібно розробити модель державної інвестиційної політики, яка б передбачала активну участь держави в інвестиційному процесі та дозволяла б забезпечити умови для стійкого економічного зростання шляхом реалізації розвитку внутрішнього інвестиційного потенціалу економіки. Інвестиційна політика повинна бути спрямована на усунення перешкод та запровадження стимулів для інвестування, захисту прав інвесторів. Основними напрямками інвестиційної політики в Україні повинні стати [4]: послідовне зниження регуляторного тиску на інвесторів та відсутність диверсифікованих джерел інвестицій, нерівномірність їх розподілу між регіонами; зростання динаміки інвестування не лише в галузі зі швидким обігом капіталу, але й у високотехнологічні або стратегічно важливі для держави сфери; залучення іноземних інвестицій, отримання іноземних кредитів, створення спільних

підприємств з іноземним капіталом за такими напрямками, як: розвиток переробної промисловості, агропромислового комплексу, створення ефективних форм і механізмів управління інвестиційною діяльністю тощо.

Іноземні інвестиції відіграють дуже важливу роль не лише у розвитку окремого підприємства, а й країни в цілому. Створення сприятливого інвестиційного клімату шляхом удосконалення законодавчої бази, підвищення рівня політико-правової стабільності, покращення інфраструктури, усунення бюрократичних перешкод та боротьба з корупцією – є передумовою економічного розвитку нашої держави.

Таким чином, для формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні повинні бути здійснені комплексні заходи щодо поліпшення умов діяльності інвесторів, розширення механізмів, забезпечення еквівалентності обміну між галузями і сферами економіки, встановлення економічно обґрунтованих та взаємовигідних цін на інвестиційні ресурси. Відповідне збільшення обсягу інвестицій в економіку України забезпечить пришвидшення соціально-економічного поступу нашої держави та її пріоритетних галузей виробництва.

Список літератури:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2021)
2. Прямі іноземні інвестиції в Україні: динаміка 2015-2019 років. DIA. URL: <http://dia.dp.gov.ua/pryami-inozemni-investici%D1%97-v-ukra%D1%97-ukra%D1%97ni-dinamika-2015-2019-rokiv/> (дата звернення: 04.03.2021)
3. Скільки іноземних інвестицій надійшло до України у 2020 році. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/09/04/infografika/finansy/skilky-inozemnykh-investyczij-nadijshlo-ukrayiny-2020-roczii> (дата звернення: 04.03.2021)
4. Прямі іноземні інвестиції. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2020/> (дата звернення: 01.03.2021)
5. Гостинні «гавані»: український експорт до «офшорів» виріс на 20 %, а імпорт – на 40 %. You Control. URL: <https://youcontrol.com.ua/news/hostynni-havani-ukrayinskyueksport-do-ofshoriv-vyris-na-20-a-import-na-40> (дата звернення: 03.03.2021)

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Борисова Вікторія Анатоліївна

д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумський національний аграрний університет

Поцелуєва Тетяна Сергіївна

магістрант
Сумський національний аграрний університет

Виробнича та фінансово-економічна діяльність сільськогосподарських підприємств залежить від наявності та оптимальної структури активів, яка формується під впливом спеціалізації та обсягів виробничої діяльності, технічного та технологічного забезпечення виробничих процесів, доступу до фінансових ресурсів тощо. Всі вищенаведені фактори і обумовлюють особливості управління активами сільськогосподарських підприємств.

В умовах нестабільності та мінливості зовнішнього середовища діяльності сільськогосподарських підприємств виникає об'єктивна необхідність розроблення комплексу заходів щодо управління активами. Однією з найважливіших складових цього процесу є управління структурою активів сільськогосподарських підприємств, від ефективності формування та використання яких залежать кінцеві результати господарської діяльності, безперервність кругообігу капіталу та фінансовий стан підприємств.

Як зазначає Н.В. Петруня, на початковому етапі управління активами сільськогосподарських підприємств слід дослідити наступне:

- 1) динаміку питомої ваги оборотних та необоротних активів у загальній сумі активів;
- 2) співвідношення темпів зміни середньої їх суми з темпами зміни обсягів реалізації продукції;
- 3) динаміку питомої ваги основних груп оборотних коштів в загальній сумі активів і тенденцію їх оборотності;
- 4) динаміку показників ефективності використання оборотних та необоротних активів (коефіцієнтів оборотності, тривалості одного обороту, коефіцієнта завантаження, рентабельності оборотних активів, коефіцієнт вибуття і оновлення тощо);
- 5) кількісний вплив чинників на зміну цих показників [1].

Така послідовність дає можливість виявити резерви оборотності і надлишки оборотних коштів, а також розрахувати резерви зростання виручки, чистого прибутку і рентабельності оборотних активів.

Для сільськогосподарських підприємств надзвичайно важливим є визначення потреби в оборотних коштах на основі планованого обсягу виробництва і реалізації з використанням розрахункових нормативів за окремими групами оборотних коштів і в цілому по сільськогосподарському підприємству. Таким

чином, існуюча система показників оцінки дозволяє розкрити резерви для зростання оборотності і рентабельності оборотних коштів, а також скоротити тривалість виробничого і фінансового циклів.

Також слід відмітити, що в ході управління оборотними активами необхідно завжди пам'ятати про те, що кожна із складових частин оборотних активів має свої особливості:

1) обґрунтування запасів повинне проводитися на основі розрахунку оптимальної партії постачання і середньодобового залишку з врахуванням ефективної системи контролю за їх рухом;

2) управління дебіторською заборгованістю має на увазі не лише аналіз динаміки її розміру, питомої ваги, складу і структури за попередній період, але і формування кредитної політики по відношенню до покупців продукції, систему кредитних умов, а також систематичний контроль дебіторів;

3) управління грошовими коштами передбачає не лише контроль рівня абсолютної ліквідності, але і оптимізацію середнього залишку всіх грошових коштів на основі розрахунків операційного, страхового, компенсаційного і інвестиційного резервів [1].

Не менш важливим аспектом в політиці управління оборотними активами є формування раціональної структури джерел їх фінансування. Як відомо, у зв'язку із сезонністю сільськогосподарського виробництва і різних моментів відвантаження продукції і її оплати, потреба в оборотних коштах сільськогосподарських підприємств протягом року неоднакова. Якщо для фінансування постійної частини оборотних активів використовуються власні і прирівняні до них засоби, у тому числі довгострокові зобов'язання, то для покриття змінної частини активів доцільно застосовувати поточні зобов'язання, види і форми якого залежать від руху оборотного капіталу підприємства і тривалості операційного циклу. Ось чому для фінансування поточної діяльності сільськогосподарських підприємств зазвичай використовується комерційний кредит та інші форми банківського кредитування.

Список літератури

1. Петруня Н. В. Особливості управління оборотними активами сільськогосподарських підприємств. *Аграрний вісник Причорномор'я : Збірник наукових праць*. Одеса : ОДАУ, 2009. Вип.49 : Економічні науки. С.143-147.

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Геєнко Михайло Миколайович

к.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та
страхування
Сумський національний аграрний університет

Ятлова Зоряна Василівна

магістрант
Сумський національний аграрний університет

Сучасні приватні підприємства працюють в умовах невизначеності та ризику, що і обумовлює актуальність наукових досліджень стосовно побудови ефективної системи управління ризиками.

Система ризик-менеджменту передбачає виконання послідовних дій, серед яких більшість науковців виділяють:

1. Ідентифікація ризику – виявлення всіх видів ризику, що можуть вплинути на економічний розвиток підприємства.
2. Кількісна та якісна оцінка ризику – виявлення ступеня впливу ризиків на кінцеві економічні показники розвитку підприємства.
3. Вибір методів впливу на ризики.
4. Впровадження вибраних методів, контроль результатів та коректування методів за потреби.

Саме на основних методах впливу на ризик ми пропонуємо зупинитися. Як зазначає Волинець І., одним із основних методів виступає метод страхування, що передбачає захист майнових інтересів підприємства при настанні страхової події спеціальними страховими компаніями. Страхування стає не лише методом захисту господарювання від стихійних лих, але й захистом від несприятливих змін економічної кон'юнктури. У процесі страхування підприємству забезпечується страховий захист за всіма основними видами його ризиків (систематичних та несистематичних), проте не всі ризики підлягають страхуванню. Актуальним є страхування від комерційних, технічних, правових і політичних ризиків. Чим більший обсяг ризику перекладається на страхову компанію, тим вищі витрати на оплату відповідного страхового полісу, тобто інвестор згоден відмовитися від частини доходів аби уникнути ризику і відповідно він погоджується заплатити за зниження рівня ризику до нуля [1].

У випадку, якщо ступінь потенційних загроз від ризику незначний, можна використовувати метод самострахування. На думку Корж Н.В. самострахування є внутрішнім страхуванням ризиків, що здійснюється в рамках самого підприємства. Полягає у створенні децентралізованих резервних і страхових фондів з відшкодування збитків та/або визначених запасів за рахунок прибутків чи власних оборотних коштів, що суттєво збільшує витратну частину проекту ресурсів і дозволяє подолати негативні наслідки по однотипним ризикам.

Основне завдання полягає в оперативному подоланні тимчасових ускладнень фінансово-комерційної діяльності. Підприємець вибирає даний спосіб у випадках, коли витрати на резервування засобів менше, ніж вартість страхових внесків при страхуванні. Тому резервуванням користуються тільки у випадку, коли страхова сума більша за суму резервування [3].

Цікавим є підхід щодо лімітування господарських операцій. Лімітування передбачає обмеження верхніх і нижніх потоків (грошових, товарних, кредитних, інвестиційних), спрямованих у зовнішнє (по відношенню до підприємства) середовище на величину можливого збитку, що веде до зниження ступеня ризику. Перевищення цієї суми спричиняє відмову від страхування або використання таких форм як співстрахування або перестрахування. Цей метод використовується зазвичай за тими видами ризиків, які виходять за межі їх допустимого рівня, тобто за операціями, які здійснюються в зоні критичного чи катастрофічного ризику. Використовують для зменшення ризику в кредитній та інвестиційній діяльності суб'єкта господарювання: під час продажу товарів у кредит, наданні позичок, при прийнятті рішень щодо визначення обсягу коштів, що спрямовуються на інвестування [2].

Відмічаємо також і вагомє значення диверсифікації, як комплексу заходів по розсіюванню ризиків, що здійснюється для зменшення ризику за рахунок його розподілу між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою складовими, що характеризуються певним рівнем ризику. Найчастіше це робиться шляхом збільшення числа постачальників і споживачів, збільшенням чисельності учасників тощо. Якщо в результаті непередбачених подій один вид діяльності буде збитковим, інший усе ж приносить прибуток. Це врятує підприємство від банкрутства й дасть йому змогу продовжити функціонування. Диверсифікація дозволяє знизити виробничі, комерційні та інвестиційні ризики. Проте на практиці диверсифікація може не тільки зменшувати, але і збільшувати ризики [4].

Крім того слід відмітити і методи відмови від ризику, методи прийняття ризику, купівлі додаткової інформації, хеджування та багато інших. Вибір конкретного методу залежить від ступеня впливу потенційного ризику на кінцеві результати господарської діяльності підприємства.

Список літератури

1. Волинець І. Організація ризик-менеджменту на підприємстві. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 2. С. 51-55.
2. Дячков Д. В. Формування системи ризик-менеджменту підприємства. *Економічний форум*. 2015. № 4. С. 235-241.
3. Корж Н. В. Методи управління фінансовими ризиками. *Траєкторія науки*. 2016. № 10. С. 11-16.
4. Тимошик Н. С. Формування ефективної системи управління фінансовими ризиками. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» та I

Міжнародного студентського наукового форуму «*Креативна економіка очима
молоді*». 2018. Том 1. С. 61-63.

ДУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Груздєв Олексій,

аспірант,

Дніпровський національний університет
залізничного транспорту імені ак. В. Лазаряна, Україна

Згідно із ст.17 Закону України «Про освіту»: «Метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань», при цьому згідно із ст. 9 цього ж Закону, передбачаються наступні форми здобуття освіти: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна [1].

Разом з тим, ринок освітніх послуг у сучасній Україні функціонує переважно сам по собі, майже не взаємодіє із ринком праці [2].

Дуальна освіта визначається як така, що поєднує навчання у навчальному закладі та на підприємстві. Дуальність як методологічна характеристика професійної освіти передбачає узгоджену взаємодію освітньої та виробничої сфер з підготовки кваліфікованих кадрів певного профілю в межах організаційно-відмінних форм навчання [3]. Основне завдання впровадження елементів дуальної форми навчання – усунути основні недоліки традиційних форм і методів навчання майбутніх кваліфікованих робітників, подолати розрив між теорією і практикою, освітою й виробництвом і підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів, урахувавши вимоги роботодавців у межах нових організаційно-відмінних форм навчання [4]. Дуальна форма професійної освіти – це освітній процес, що поєднує практичне навчання з частковою зайнятістю на виробництві та навчання в традиційному освітньому закладі. Подібна форма професійної освіти представляє собою механізм тісної взаємодії держави, роботодавців, профспілок і різних громадських об'єднань з підготовки висококваліфікованих кадрів відповідно до потреб ринку праці [6, с. 9-11].

В дуальній моделі створюються умови для залучення підприємств до процесу підготовки кадрів, зокрема ідеться про значні витрати, пов'язані з підготовкою фахівців [8].

У широкому розумінні поняття «дуальне навчання» використовується для опису європейських університетських програм, що поєднують університети й підприємства, щоб створити нові можливості для навчання на робочих місцях [9].

Дуальна освіта – це повноцінне виконання обов'язків, отримання заробітної плати і паралельне здобуття знань [10].

Дуальна модель навчання передбачає залучення підприємств до процесу підготовки кадрів, які йдуть на досить істотні витрати, пов'язані з навчанням

працівників, так як добре знають, що витрати на якісну професійну освіту є надійним капіталовкладенням в майбутнє розвиток компанії. При цьому вони стають зацікавленими не тільки в результатах навчання, але і в змісті навчання, його організації [17].

Впровадження дуальної системи освіти потребує розширення кількості закладів освіти з підготовки кадрів за професіями, в яких є потреба відповідно до стратегій розвитку регіонів [18]. Саме такий вид підготовки дозволяє студенту розкритися, проявити свої знання, розвинути в собі креативне мислення, навчитися планувати свою діяльність і домагатися очікуваних результатів [19].

Дуальна форма здобуття освіти спрямовується на адаптацію здобувача освіти до першого робочого місця, що відповідає його освітній спеціальності та кваліфікації.

План заходів з реалізації Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 214-р. передбачає наступні організаційні заходи: розробку комплексу методичного забезпечення для підготовки Здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти за дуальною формою; розробку та апробацію освітніх програм і навчальних планів в закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти за дуальною формою здобуття освіти; навчання, стажування науково-педагогічних працівників закладів освіти на підприємствах; реалізацію пілотних проектів; створення кластерів дуальної освіти на базі конкурентоспроможних закладів освіти та зацікавлених роботодавців; інформування населення про позитивний досвід підготовки кадрів за дуальною формою здобуття освіти; моніторинг працевлаштування випускників, які здобули освіти за дуальною формою [34]. Потрібно підкреслити, що діючі державні освітні стандарти припускають в кращому випадку рівне співвідношення теоретичного і практичного навчання, хоча актуалізація професійних компетенцій вимагає превалювання практико-орієнтованих форм.

Окрім умов організації дуального навчання, вважаємо за доцільне провести оглядовий *аналіз існуючих моделей*, що використовуються у різних країнах світу при застосуванні дуальної форми здобуття освіти [15]:

1) Модель ринку.

Застосовується на практиці у Великобританії, характеризується невеликим прямим впливом держави [14]. В основному, саме ринкові сили визначають освіту кваліфікованої робочої сили. Навчання проводиться на конкретному підприємстві, при цьому зміст навчання визначається конкретним завданням.

2) Модель, що контролюється державою.

Ця модель широко застосовується у Франції, де змістом навчання та регулюванням повністю опікується державою. Система регулюється національним законодавством, регіональними радами, політичними установами і соціальними партнерами, які здійснюють керівництво центрами підготовки. Фінансується навчання з трьох джерел: від держави, яке звільняє підприємства

від внесків роботодавців на суму зарплати кожного учня, регіональних рад (бонуси за наймом, субсидії на навчання) та компаній (податок на навчання) [13].

3) Кооперативний режим.

Ця модель використовується в Німеччині. Тут діє принцип подвійної освіти (навчання плюс робота на конкретному робочому місці).

У статті [12] окреслені моделі дуальної освіти, що функціонують у закладах вищої освіти різних країн світу:

1. *Вища освіта інтегрована з тривалою виробничою практикою студента на підприємстві.* Навчання студентів відбувається за схемою: теоретичний цикл та формування теоретичних знань, елементарних вмінь та навичок відбувається у закладі освіти, а формування складних комплексних вмінь та навичок – на робочих місцях.

2. *Модель дуального консорціуму.* Така модель включає теоретичну (дистанційну) частину навчання на основі інтернет-технологій та практичну складову, що відбувається на виробництві. Теоретичне навчання відбувається ввечері, одержання практичних навичок та вмінь вдень. Реалізація такої моделі дуальної освіти дозволяє скоротити термін навчання.

3. *Вища освіта інтегрована з професійною діяльністю.* Навчання за цією моделлю передбачає перекваліфікацію спеціалістів за спорідненими спеціальностями, забезпечує безперервність освітнього процесу. 4. *Сендвіч-освіта* передбачає чергування періодів теоретичного та навчально-виробничого (виробничого) навчання. Сендвіч-освіта – це інноваційна форма навчання, здебільшого на бакалавраті, освітній процес здійснюється протягом 4 років, з них 3 роки студент навчається у закладі вищої освіти та 1 рік – в університеті іншої країни або стажується на підприємстві.

5. *Коопероване навчання* широко практикується у навчальних закладах США та Канади. Підготовка спеціалістів визначає кооперацію закладу вищої освіти та підприємства, на якому відбувається практична складова навчання. Кооперована освіти була запроваджена у Німеччині в якості моделі навчання інтегрованого з роботою [11]. Сьогодні у Німеччині діють програми навчання у різних галузях, найбільше в інженерії – 39%, економіці – 32%. Суміжне навчання на виробництві дозволяє підготувати висококваліфіковані кадри.

Дуальна система професійної освіти відіграє важливу роль в успішному економічному розвитку Німеччини [7].

Підкреслимо, що дуальна освіта є засобом професійної соціалізації молоді, оскільки надає їй найкращі можливості для отримання кваліфікації. Вона є основним джерелом формування молодішої генерації кваліфікованих робітників і завдяки тісному зв'язку зі сферою праці забезпечує оптимальний старт трудового життя. Особливе значення у справі розроблення тих чи інших аспектів політики і стратегії професійної освіти має процес узгодження позицій і співпраця представників роботодавців і профспілок, державних і недержавних структур у рамках спільної діяльності. Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної

соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Для студентів дуальна освіта надає гарні шанси працевлаштування та подальшої кар'єри за отриманою спеціальністю, оскільки навчання за дуальною системою максимально наближене до запитів роботодавців. Досягається висока мотивація в отриманні не тільки знань, але і умінь, професійних навичок та компетенцій. Студенти, закріплені за робочим місцем, працюють не тільки з текстами, але і з виробничими ситуаціями. За таких умов студенти перестають бути пасивними споживачами навчальної інформації і навчаються свідомо та зацікавлено. Дуальне навчання сприяє успішній адаптації молодих людей до виробничих відносин та дорослого життя в цілому [22, с. 67-68].

Особливості дуального навчання від традиційного наводить науковець Дернова. По-перше, дуальне навчання зосереджено навколо рефлексії щодо робочої практики; це не просто опанування набором технічних навичок, але критичне мислення і навчання через досвід. По-друге, модель дуального навчання розглядає навчання як результат дії і рішення проблем у робочому середовищі, і, таким чином, зосереджена навколо живих проектів і проблем [23].

Згадуючи про постійне оновлення сучасних технологій на виробництві та недостатньої матеріально-технічної бази в ЗВО, автори в [24] теж наголошують на актуальності впровадження дуальної освіти в Україні та діляться першим позитивним досвідом від застосування цієї форми навчання.

Соціально-економічні зміни у сучасному суспільстві потребують таких трансформацій у системі вищої освіти, що покращують якість підготовки фахівців [21].

Вперше про впровадження системи дуальної освіти для підготовки фахівців в Україні зазначається в Наказі Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2015 р. № 298 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Професійна підготовка кваліфікованих робітників з використанням елементів дуальної системи навчання» на базі закладів професійно-технічної освіти» [20].

Розпорядженням Кабінету Міністрів від 19 вересня 2018 р. № 660-р. затверджено Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти [5]. Ця Концепція ґрунтується на німецькому досвіді дуальної форми здобуття освіти. В період 2020-2023 роки Концепція передбачає створення кластерів дуальної освіти на базі конкурентоспроможних закладів освіти та заінтересованих роботодавців - підприємств, установ, організацій, у тому числі, тих, що належать до сфери управління органів державної влади.

Під дуальною формою здобуття професійної освіти розуміється спосіб здобуття професійної освіти, що передбачає поєднання навчання осіб (далі – Здобувачі освіти) у Зкладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття відповідної кваліфікації, як правило, на основі договору. Дуальна форма здобуття освіти спрямовується на адаптацію здобувача освіти до першого робочого місця, що відповідає його освітній спеціальності та кваліфікації.

Діючі державні освітні стандарти припускають в кращому випадку рівне співвідношення теоретичного і практичного навчання, хоча актуалізація професійних компетенцій вимагає превалювання практико-орієнтованих форм.

Серед переваг дуальної освіти можна виділити наступні: узгодження змісту робочих програм між освітньою організацією і роботодавцями; отримання набору компетенцій, що відповідають вимогам роботодавців; можливість засвоєння індивідуального набору додаткових компетентностей на основі варіативної частини освітньої програми; навчання на сучасній матеріально-технічній базі; скорочення термінів адаптації випускників.

Література.

1. Закон України «Про освіту». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

2. Гилюн О. В. Чому в Україні слід розвивати дуальну вищу освіту? Соціологічний погляд / О. В. Гилюн, Л. О. Колісник // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 10. – С. 87-96.

3. Дуальна освіта. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicnaosvita/dualna-osvita>

4. Бойчевська І. Дуальна система Німеччини. Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти у Сумській області: сайт. 04.2017. URL: <http://nmcpto.sumy.ua/wpcontent/uploads/2017/04/Дуальна-системаНімеччини.pdf>

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» від 19 вересня 2018 р. № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p>

6. Федотова Г.А. Социальное партнерство в профобразовании ФРГ / Г.А. Федотова // Профессиональное образование. - 2000. - № 6. - с. 9-11.

7. К.В. Булах, Н.Н. Жукова. Развитие дуальной системы профессионального образования в странах Европейского Союза. «Вестник АГУ». Выпуск 4 (208) 2017. С. 57-64.

8. Herbert Baumann u.a. Wirtschaftslehre für berufsbildende Schulen in Rheinland–Pfalz. – KelnMünchen: Stamm-Verlag, 1989. – 250 S.

9. Boud D. Work as the curriculum: Pedagogical and identity implications / D. Boud, N. Solomon // UTS Research Centre Vocational Education & Training Working Knowledge: Productive learning at work Conference proceedings 10-13 December 2000, University of Technology Sydney, New South Wales, Australia Working Paper 07 // University of Worcester [Електронний ресурс].

10. В Україні хочуть запровадити можливість здобувати вищу освіту на роботі. – Режим доступу: <https://tsn.ua/v-ukrayinihochut-zaprovaditi-mozhlivist-zdobuvati-vischu-osvitu-na-roboti-1098245.html>.

11. Stegman H. Das duale System im Blickpunkt: Strukturen, Enwicklungen und zukuenftige Probleme in der betrieblichen Berufsausbildung in Materialien aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung. Nurnberg, 1986. № 9

12. Григорьева Н.В., Швец Н.А. Модель подготовки специалистов в условиях дуального обучения. Современные проблемы науки и образования. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=25763>
13. <http://www.vie-publique.fr/actualite/dossier/travail/formation-politique-faveur-du-developpementapprentissage.html>
14. Cedefop. Spotlight on VET – Anniversary edition. Vocational education and training systems in Europe. Luxembourg: Publications office of the European Union, 2015. P. 26-27.
15. Peter Damlund Koudahl. Vocational education and training: dual education and economic crises. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9 (2010), 1900–1905. doi:10.1016/j.sbspro.2010.12.42.
16. Shebanin ---
17. Сидакова Л. В. Сущность и основные признаки дуальной модели обучения // *Образование и воспитание*. — 2016. — №2. — С. 62-64. — URL <https://moluch.ru/th/4/archive/29/803>
18. Помінчук С.Г. Професійна орієнтація в системі впровадження дуальної форми здобуття освіти. «*Young Scientist*», № 8 (72), 2019. С. 339-344. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-71>
19. И.Б. Игнатова, Е.А. Покровская. Теоретические основы организации дуального обучения. *Теория и история культуры*. №3 (62), 2016. С. 23-26.
20. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Професійна підготовка кваліфікованих робітників з використанням елементів дуальної системи навчання» на базі закладів професійно-технічної освіти» від 16 березня 2015 р. № 298. URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2015-04-17/3825/nmo-298-1.pdf>
21. Яковчук О.Л. Функціонування моделей дуальної форми здобуття освіти як ефективний спосіб підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти України. «*Молодий вчений*» • № 4 (68), 2019 р. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-20>. С. 86-90.
22. Аникеев А. А. Современная структура образования в Германии / А. А. Аникеев, Е. А. Артуров // *Alma mater*. – 2012. – № 3. – С. 67-68.
23. Дернова М.Г. Дуальна модель вищої професійної освіти дорослих: Європейський досвід. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Випуск 2 (9) 2014. С. 137-145.
24. Кюрчев В.М., Ломейко О.П. Впровадження дуального навчання в освітній процес. Удосконалення освітньо-виховного процесу в навчальному закладі. Випуск 21 / *Збірник науково-методичних праць/ Таврійський державний агротехнологічний університет*. – Мелітополь, 2018. – 224 с. С. 4-9.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ В НАЦІОНАЛЬНУ МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Денисенко Микола Павлович,

д.е.н., професор,
професор кафедри економіки та сфери обслуговування
Київський національний університет технологій та дизайну

Бреус Світлана Василівна,

д.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Київський національний університет технологій та дизайну

Дослідження процесів, які спостерігаються в економічній сфері та визначення вагомості їхнього впливу на національну економіку, наряду і з виявленням існуючих тенденцій та закономірностей у проблемній площині, передбачає, у першу чергу, пошук та визначення можливостей імплементації світового досвіду в національну модель управління українською економікою задля оптимального напрямку її розвитку.

Зважаючи на те, що національна економіка є економічно й організаційно єдиною системою взаємопов'язаних секторів та сфер діяльності людей, вона виступає як досягнутий під впливом сукупності чинників цілісний організм, що функціонує за певними законами [1].

З урахуванням нарощування процесів глобалізації (основними наслідками її в сучасних умовах є: міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технічних процесів, а також зближення культур різних країн [2-4]), яка знайшла прояв у всіх сферах (економічній, політичній, соціальній тощо), проблематика управління національною економікою набула самостійного й визначального значення.

В сучасних умовах основними моделями управління національною економікою є: американська, європейська, німецька, шведська, японська та китайська (табл. 1), кожна з яких має свої характерні риси та особливості.

Таблиця 1

Основні моделі управління національною економікою

Моделі управління національною економікою	Сутність та характерні риси	Особливості впливу на економіку
Американська (ліберальна)	Система економічних відносин, за якої її структура модифікується залежно від поточних потреб ринку та перспективних напрямів спрямування ресурсів. Цільова орієнтація уряду на інтенсифікацію	Відбувається налагодження державно-приватного партнерства, у якому ключовими орієнтирами виступають потреби ринку та

TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS OF FUNDAMENTAL AND APPLIED SCIENCES

Моделі управління національною економікою	Сутність та характерні риси	Особливості впливу на економіку
	інноваційних процесів та підтримку дифузії науково-технічних розробок у виробничій сфері економіки. Виняткову роль відіграє якісно сформована нормативно-правова база та раціональний розподіл владних повноважень	науковий прогрес сприяє регіональному збалансуванню структурних пропорцій, при цьому стимулюючи процеси динамічного економічного зростання
Європейська	Орієнтована на усунення територіальних асиметрій розвитку; відхід від практики здійснення галузевої підтримки та дотації пріоритетних виробництв (що має на меті підтримку конкурентних взаємодій на європейських ринках та уникнення формування монопольних структур); пріоритизація інфраструктурного напрямку розвитку та розбудови інформаційної економіки. Використання цієї моделі характерне для країн, що входять до складу ЄС та для яких властиве органічне поєднання окремих елементів японської та американської моделей	Прагнення до створення сприятливих умов для ринкових взаємодій, що виключає пряме втручання держави у формування направленості структурних перебудов економіки
Німецька (неоліберальна)	Орієнтує державне регулювання на усунення перешкод для конкуренції, стимулювання розвитку малого бізнесу, зростання зайнятості, соціальної спрямованості розвитку ринку, економічної безпеки працівникам, вирівнювання доходів, соціальне страхування, забезпечення мінімальної оплати праці, існує розгалужена система соціальних виплат	За рахунок поєднання економічних та соціальних орієнтирів ця модель досягає оптимального співвідношення суспільних та індивідуальних інтересів
Шведська (соціал-демократична)	Передбачає посилену увагу до соціальної сфери, рівня зайнятості, соціального забезпечення, трудових відносин та жорсткої політики доходів	Головний орієнтир – забезпечення максимально сприятливих умов для виявлення кожним суб'єктом власної суспільно-корисної активності, активне втручання держави у процес розподілу і перерозподілу доходів, створення сильної системи соціального захисту, домінування ідей рівності та солідарності. Впроваджується у скандинавських країнах та частково у Португалії, Іспанії
Японська	Характеризується надмірним втручання держави, здійснюється моніторинг урядом ефективності роботи галузей, він може прийняти рішення щодо їх вибіркової підтримки або цілковитого згорання чидля	За рахунок провадження політики активного державного втручання у процес структурних трансформацій створено основу для розвитку

Моделі управління національною економікою	Сутність та характерні риси	Особливості впливу на економіку
	перенесення за межі країни. Уряд здійснює свою діяльність у рамках державно-приватного партнерства, розробляє довгострокові плани стратегічного розвитку, де визначає ключові напрями структурних трансформацій економіки, за погодженням з представниками великого бізнесу, на яких покладається виконання відповідних програм. Використання такої моделі характерне для Південної Кореї та Сінгапура	високотехнологічної економіки та досягнуто стабільних темпів економічного зростання. Здійснюється стимуляція процесів зниження ресурсоемності виробництв – підтримка ресурсозберігаючих технологій як перспективного напряму впровадження інновацій, що знайшло відображення на мікрорівні у вигляді концепції ощадливого виробництва
Китайська	Основні економічні функції держави: формування наукової стратегії і народногосподарських планів; узгодження регіональних та галузевих планів господарських зв'язків; активний вплив на економічне ринкове середовище через розробку нормативних актів, удосконалення системи цін, податків, кредитів; складання планів розвитку науки, техніки та їх активного впровадження у виробництво; сприяння розширенню дії внутрішнього і зовнішнього ринків, включення в їх сферу підприємств, надання їм необхідної інформації про кон'юнктуру ринків, можливості економічного співробітництва	Відбувається мобілізація та розподіл ресурсів, використання податкової системи, механізмів грошового обігу, ціноутворення

Джерело *. Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [5-10].

Зважаючи на дані табл. 1 слід зазначити, що впровадження існуючих моделей управління національною економікою можливе з урахуванням українських реалій й може бути реалізоване лише за умови створення сприятливого інвестиційного клімату за рахунок активізації інвестиційного процесу в межах реалізації ефективної інвестиційної політики.

Країни світу реалізують державну інвестиційну політику, яка різниться в кожній з них, має свої особливості, однак їй притаманні певні характерні риси, які сприяють покращенню їх інвестиційного клімату та збільшенню обсягу залучених інвестицій й можуть бути використанні з урахуванням національних особливості на рівні України.

Характерні риси та особливості реалізації такої політики окремими державами, що входять до 20 - ти країн з найбільшим обсягом залучених прямих іноземних інвестицій [11, с. 28], наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Характерні риси та особливості реалізації державної інвестиційної політики в розвинених країнах світу

Країни	Характерні риси	Особливості реалізації
США	Стимулювання іноземних інвесторів з контролем державою інвестицій в найбільш чутливі сектори економіки	Регулювання питань інвестицій відбувається здійснюється як на федеральному рівні (встановлюються загальні вимоги щодо питань з іноземних інвестицій), так і на рівні штатів (встановлюються конкретні приписи щодо участі іноземних інвесторів у проектах органами місцевого управління). На підставі довгострокових і короткострокових програм, що враховують особливості особливостей розвитку та потреб штатів відповідно до законодавства штат сам проводить роботу по залученню іноземних інвестицій.
Китай	Привабливий інвестиційний клімат для іноземних інвесторів	Відбувається врахування обсягів іноземних інвестицій відповідно до укладених контрактів та обсяги їх використання, що не завжди є тотожними на основі прийнятих в 2013 р. уповноваженими органами Китаю нормативних документів як продовження розпочатої у 2012 р. державної політики покращення інвестиційного клімату
Австрія	Свобода вибору інвесторами напрямів інвестування та джерел їх фінансування, за винятком в окремих випадках отримання спеціального дозволу	Відсутній Єдиний державний акт, що регламентує відносини в інвестиційній сфері: порядок, умови здійснення та різні форми їх стимулювання закріплені в ряді федеральних і земельних актів й директив з конкретних питань. Іноземним інвесторам на умовах взаємності надається національний режим, держава не створює прямих обмежень для інвестування в будь-яких секторах економіки, однак в окремих випадках цей процес може стримуватися необхідністю отримання спеціального дозволу для здійснення певних видів господарської діяльності, вимогами з охорони навколишнього середовища та іншими приписами, безпосередньо не пов'язаними з питаннями інвестування. Іноземні інвестиції допускаються в усі галузі економіки за винятком оборонної промисловості, підприємств і організацій, що знаходяться на бюджетному фінансуванні (федеральні залізниці, пошта і телеграф, радіо і телебачення), а також галузей і видів діяльності, які є державною монополією (гірничодобувна промисловість, виробництво тютюнових виробів і спиртних напоїв)
Нідерланди	Сприятливий інвестиційний клімат, залучення інвестицій з урахуванням взаємодії держави, бізнесу та науки	Легкість реєстрації юридичних осіб, відсутність адміністративних бар'єрів, сприятливе правове поле, податкові преференції, велика кількість міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування. Уряд послідовно реалізує стратегію залучення іноземних інвестицій на базі партнерської взаємодії держави, бізнесу та науки, реалізуються заходи за захисту інвестицій та фінансової підтримки підприємств малого та середнього бізнесу. Інвестиційна політика будується на

Країни	Характерні риси	Особливості реалізації
		грамотній презентації інвестиційних проектів потенційним іноземним партнерам, існує спеціалізоване державне агентство з іноземних інвестицій – підрозділ Міністерства економіки, реалізація
Великобританія	Сприяння залученню іноземних інвестицій. Відповідальність за ефективність використання інвестицій. Захист прав інвесторів	Відсутність єдиного закону, що регулює інвестиційну діяльність; регулювання діяльності професіоналів фондового ринку максимально відділене від держави. Суворі відповідальність за ефективність їх реалізації та витрачання на всіх рівнях. Прийняття та реалізація інвестиційних рішень здійснюються на позабюджетній та поворотній основі. Спрямованість системи регулювання інвестиційної діяльності на захист прав власників капіталу. Жорстка конкуренція між окремими учасниками фінансового ринку
Франція	Низький рівень контролю над іноземними підприємствами, що діють на території країни. Існування більш пільгового регулювання у відносинах з іноземними інвесторами	Відсутність єдиного закону, що регулює інвестиційну діяльність. «Пропускна система на ринок». Система «попереднього повідомлення влади про наміри продовження термінів апробації». Чітке розмежування між прямими та іншими іноземними інвестиціями з використанням більш пільгового регулювання у відносинах з іноземними інвесторами

Джерело *. Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [12, с. 116-119; 13, с. 49-50].

Враховуючи наведене вище, слід зазначити, що в Україні при реалізації державної інвестиційної політики, доцільно брати до уваги ймовірність реалізації концепції інноваційної спеціалізації держави задля становлення її як експортера високотехнологічної продукції, зокрема, з урахуванням інтенсифікації розвитку досліджень та інновацій, підвищення частки наукоємної продукції у виробництві [14] та можливості відтворення економіки у результаті нарощування експорту високотехнологічної продукції [15].

Зважаючи на вищенаведене, слід зазначити, що зважаючи на процеси, які відбуваються в умовах глобалізації у сфері української економіки, імплементація світового досвіду в національну модель управління нею з урахуванням доцільності активізації інвестиційного процесу в межах реалізації ефективної інвестиційної політики, можлива за умови врахування українських реалій.

Список літератури:

1. Бобров Є. Сучасні підходи до дослідження економічної безпеки. *Економіка України*. 2012. № 4. С. 80-85.
2. Денисенко М. П., Бреус С. В. Забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів в умовах глобалізації. *Інвестиційно-інноваційні аспекти економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях національної економіки* : монографія / за ред. проф. В. В. Лойко. К. : КНУТД, 2015. 212 с. С. 23-48.
3. Денисенко М. П., Бреус С. В. Тіньова економіка як чинник зниження рівня економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети детінізації економіки*

України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір: монографія / за ред. Черевка О.В. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. 2014. 442 с. С. 336-351.

4. Денисенко М. П., Бреус С. В. Економічна безпека держави та деструктивний вплив на неї тіньової економіки. *Вчені записки Університету «КРОК». Серія : Економіка*. 2014. Вип. 37. С. 25-31.

5. Дергалюк Б. В. Світові моделі державного регулювання структурних зрушень в економіці. *Економіка та держава*. 2019. № 10. С. 65-68.

6. Бодров В.Г., Шепетько Р.І. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 2. С. 78-98.

7. Детермінанти розвитку національного господарства: монографія / М.В. Шашина, А.В. Гречко, О.П. Кавтиш та ін., за заг. ред. П. В. Круша. Київ, НТУУ "КПІ", 2014. 276 с.

8. Попадинець Н.М. Стратегічні цілі державної структурної політики України. *Регіональна економіка*. 2014. № 1. С. 175-183.

9. Тульчинська С.О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон: Вид-во "ПП Вишемирський В.С.", 2014. 210 с.

10. Корецький М. Сучасні моделі ринкової економіки у розвинених країнах. *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України*. 2002. № 1. С. 93-102.

11. World investment report 2020. International production beyond the pandemic. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf (Last accessed: 04.03.2021).

12. Голенищева Є. Ю. Особливості формування та реалізації державної інвестиційної політики в різних країнах світу. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2016. Вип. 1. С. 115-122.

13. Богданенко А. І. Світовий досвід державної інвестиційної політики та можливості його використання в Україні. *Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки*. 2017. Вип. 53 (2). С. 48-54.

14. Денисенко М. П., Юринець З. В., Юринець Р. В., Кохан М. О., Конкурентоспроможність підприємництва в умовах інноваційно-інвестиційної модернізації економіки. *Економка та держава*. 2020. № 4. С. 19-24.

15. Бреус С. В. Аналіз стану і перспективи експорту високотехнологічної продукції промисловості України. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1 (14). С. 16-22.

ІННОВАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ

Кватернюк Анна Олександрівна

аспірантка кафедри аграрного менеджменту та маркетингу
факультету менеджменту та права
Вінницького національного аграрного університету

Інноваційний розвиток є невід’ємною складовою діяльності сільського господарства, що забезпечує конкурентоспроможність продукції та стратегічний розвиток. На сучасному етапі розвитку господарських відносин застосування інноваційних підходів до організаційного, фінансового, технічного, технологічного та інформаційного забезпечення аграрного виробництва сприяє зростанню продуктивності праці, економії різних видів ресурсів, скороченню втрат і зниженню собівартості аграрно-продовольчої продукції, нарощуванню обсягів і підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває визначення перспектив розвитку на інноваційній основі галузей АПК України, зокрема, рослинництва як однієї з провідних ланок агропромислового виробництва.

Інноваційний розвиток у рослинництві – це системно організований процес, що пронизує науково-технічні (інноваційні), виробничі, маркетингові та збутові етапи виготовлення нового продукту, який спрямований на задоволення конкретних суспільних потреб національної економіки. Завданням є дослідження та обґрунтування перспектив розвитку галузі рослинництва на інноваційній основі.

Однією з важливих умов ефективного розвитку підприємств є його конкурентоздатність. Важливим пріоритетом для України є існування продовольчого потенціалу, який ґрунтується на родючих українських чорноземах та кліматі. Україна являється великим постачальником хліба на світові ринки. По цій причині конкурентоспроможність рослинництва значною мірою визначає конкурентоспроможність усього сільського господарства країни [1].

Більшість учених вважають, що розвитку рослинництва сприятимуть чотири типи інновацій: технологічні, технічні, біологічні та організаційно-економічні [2].

Відповідно Закону України, інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукти або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [3].

В реалізації інноваційного розвитку, в першу чергу, зацікавлені самі підприємці. Надає можливість виробництву нових, конкурентоспроможних товарів, наприкінці підприємство отримує вищі прибутки, настає можливість швидко повернути вкладені кошти, накопичити вільний капітал і за його рахунок

розширити виробництво. Проявляється зацікавленість і у працівників – це створення нових робочих місць, гарантована та своєчасно сплачена заробітна плата. Кінцевий споживач, завдяки інноваційному розвитку, отримує доступ до нових видів товарів з новими, кращими споживчими якостями. Держава отримає збільшення надходжень до бюджетів. Але в свою чергу, повинна законодавчо, інфраструктурно та, в тому числі фахово, забезпечити підтримку інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу.

Проблеми неефективності рослинницької галузі пов'язані із фінансовими аспектами діяльності виробників, які керуються ринковими ситуаціями. Відомо, що для того щоб фінансові проблеми були мінімальними, ринок повинен визнати продукцію, лише в цьому випадку вона може бути реалізована з прийнятним для виробника фінансовим результатом.

Матеріально-технічне забезпечення рослинництва та ефективність праці не відповідають світовим стандартам і потребам галузі. Відсутність фінансових ресурсів зупиняє впровадження новітніх технологій, внесення високоякісного насіння, зменшує застосування інших ресурсів.

Виробництво рослинницької галузі стає залежним від впливів погодних факторів. За умов економічної кризи та сучасного розвитку економіки аграрний сектор повинен брати на себе не лише виконання традиційних функцій, але вважати пріоритетними такі функції, як ресурсозберігаюча та екологічна.

Нераціональне використання земельних ресурсів і низька культура землеробства призводять до виснаження і деградації ґрунтів, зменшення вмісту в них гумусу та поживних речовин.

Хімізація, значне забруднення землі інсектицидами, фунгіцидами, гербіцидами, пестицидами, та іншими хімічними речовинами призвели до виробництва екологічно небезпечної сільськогосподарської продукції.

В сучасних умовах, намагаючись зберегти і відтворити земельні ресурси, аграрії вдаються до використання інноваційних технологій обробки ґрунтів, здатних поєднати підвищення ефективності виробництва з ощадливим використанням сільськогосподарських угідь.

Інноваційний розвиток у рослинництві передбачає комплексне використання наукомістких факторів виробництва технологічної, організаційної, економічної та управлінської сферах для забезпечення стабільно високої конкурентоспроможності аграрної продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках. Дослідженнями встановлено, що у контексті існування необхідності нарощування обсягів виробництва та рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції одним із перспективних напрямів розвитку аграрних підприємств України є використання інноваційних підходів до здійснення господарської діяльності в галузі рослинництва.

Список літератури:

1. Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність зернових на аграрному ринку. *Економіка АПК*. 2009. С. 83.
2. Виханский О.С. Стратегическое правление. Учебник. Москва, 2008. С. 296.
3. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4.07.2002 № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. С. 266.

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Майбородюк Каріна Сергіївна,
аспірантка кафедри аграрного менеджменту та маркетингу
Вінницький національний аграрний університет

Інноваційні процеси в сучасній економіці відіграють надзвичайно важливу роль, а визначення та врахування їх особливостей є неодмінною умовою як забезпечення ефективності процесу виробництва як окремої організації, так і суспільно-економічного розвитку країни загалом.

Саме інновації сьогодні визначаються як важливі компоненти позитивних змін у різних сферах життя, завдяки ним відбувається імплементація нових знань у повсякденні практики. Звичайно, сільське господарство не є винятком.

Широке впровадження досягнень науково-технічного прогресу в діяльність сільськогосподарських підприємств дає змогу підвищити ефективність процесу виробництва продукції аграрної галузі, конкурентоспроможність аграрних підприємств та соціально-економічний розвиток АПК в цілому.

У світовій економічній літературі термін «інновація» визначається як перетворення потенційного науково-технічного прогресу на реальний, що втілюється в нових продуктах та технологіях. Термін «інновація» став активно використовуватися в сучасній економіці України як самостійно, так і для визначення споріднених понять: «інноваційна діяльність», «інноваційний прогрес», «інноваційне рішення» тощо [1, с. 9].

Результати інноваційної діяльності відображаються у збільшенні обсягу реалізації сільськогосподарської продукції, зниженні її собівартості, зростання продуктивності праці, зростання фондоозброєності, підвищення рентабельності та інших виробничо-фінансових показників діяльності підприємств АПК.

Також реалізація інноваційних технологічних процесів при узгодженні із концептуальними засадами розвитку інноваційного підприємництва сприятиме зміцненню соціально-економічного потенціалу сільських територій.

Сутність інноваційного розвитку різних галузей національного господарства не містить принципових розходжень. Проте в агропромисловому комплексі і, особливо, в сільському господарстві характер і основні напрями цього процесу істотно відрізняються.

Основною метою здійснення інноваційної діяльності в аграрній сфері є забезпечення економічності та екологічності процесу виробництва.

Інновації є важливою складовою прискорення розвитку аграрних підприємств. Саме в агропродовольчій сфері, на відміну від інших сфер, розвиток інновацій відбувається більш повільно, що вимагає особливої уваги.

Інноваційну діяльність у сільському господарстві запропоновано розглядати на чотирьох етапах:

I етап – розробка інновацій;

II етап – їх апробація та перевірка;

III етап – відтворення інновацій;

IV етап – впровадження їх у виробництво [2].

Виокремлюють такі типи інновацій у сільському господарстві: селекційно-генетичні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, економіко-соціологічні (табл.1).

Таблиця 1

Класифікація інновацій у сільському господарстві

Селекційно-генетичні	<ul style="list-style-type: none"> – нові сорти і гібриди сільськогосподарських рослин; – нові породи, типи тварин птиці; – створення рослин і тварин, стійких до хвороб і шкідників, несприятливих факторів навколишнього середовища.
Виробничо-технологічні	<ul style="list-style-type: none"> – використання нової техніки; – нові технології обробітку сільгоспкультур; – нові індустріальні технології в тваринництві; – науково обґрунтовані системи землеробства і тваринництва; – нові добрива та їх системи; – нові засоби захисту рослин; – біологізація та екологізація землеробства; – нові ресурсозберігальні технології виробництва і зберігання сільгосппродукції та продуктів харчування, спрямовані на збереження та підвищення їх споживчої цінності.
Організаційно-управлінські	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток кооперації і формування інтегрованих структур; – нові форми технічного обслуговування та забезпечення ресурсами; – нові форми організації та мотивації праці; – нові форми організації та управління; – маркетинг інновацій; – створення інноваційно-консультативних систем у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності; – концепції, методи вироблення рішень; – форми та механізми інноваційного розвитку.
Економіко-соціологічні	<ul style="list-style-type: none"> – формування системи кадрів науково-технічного забезпечення; – поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти і культури аграріїв; – поліпшення якості навколишнього середовища; – забезпечення сприятливих екологічних умов для життя, праці та відпочинку населення.

Джерело: [1, с. 220].

Інноваційний напрям розвитку аграрних підприємств є одним із найперспективніших у контексті необхідності нарощування обсягів виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Основними організаційними формами інноваційних установ в галузі АПК є: навчальні агропромислові дослідницькі центри (співпраця навчальних закладів та агропромислових підприємств), агротехнопарки (територіальний науково-технічний комплекс зв'язаних єдиним інноваційним проектом наукових закладів та агропромислових підприємств), інноваційні інкубатори (сприяють створенню й підтримці малих інноваційних підприємств і розповсюдженню інформації на ринку), венчурні підприємства (спеціалізуються на розробці наукових ідей та їх втіленню в нові продукти).

До основних особливостей формування і розвитку інноваційного процесу у сільському господарстві відносяться наступні:

1) значні відмінності регіонів за природно-кліматичними умовами і спеціалізації виробництва;

2) різноманітність видів сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки, істотна різниця в технології обробки продукції, утримуванні і годівлі тварин;

3) велика різниця в періодах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки;

4) наявність великої різноманітності типів виробництва за різними організаційно-правовими формами та формами власності, розмірами, спеціалізацією, підпорядкованістю, кооперацією тощо;

5) велика залежність технологій виробництва в сільському господарстві від природно – кліматичних умов, дорожньо-транспортних мереж, віддаленості від постачальницьких центрів і ринків збуту продукції і інших факторів;

6) відособленість сільськогосподарських товаровиробників, віддаленість від інформаційно-консультаційних служб і організацій, які виробляють науково-технічну продукцію;

7) різний соціально-освітній рівень робітників сільського господарства;

8) відсутність чіткого і науково-обумовленого організаційно-економічного механізму передачі досягнень науки сільськогосподарським товаровиробникам і як наслідок, суттєве відставання галузі в освоєнні інновацій у виробництві [3].

Отже, інноваційні процеси в сільському господарстві мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманітністю регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей, одна з яких полягає в тому, що в сільському господарстві поряд із промисловими засобами виробництва активну участь у виробничому процесі беруть живі організми – тварини і рослини. Розширене відтворення відбувається у взаємодії економічних і природно-біологічних процесів. Тому у процесі управління інноваціями необхідно враховувати вимоги не тільки економічних законів, а й законів природи: рівнозначності, незамінності і сукупності життєвих чинників, законів мінімуму, оптимуму і максимуму [4, с. 197].

Ресурси сільськогосподарського виробництва є обмеженими, тому необхідно сконцентрувати інвестиції в основний капітал та фінансування оборотних коштів на ті агропромислові підприємства, в яких процес виробництва може здійснюватись (або ж уже здійснюється) на інноваційній основі. Це є достатньо актуально в сучасних умовах, адже наявність великих територій аграрної сфери зумовлюють потребу в отриманні інформації про стан природних ресурсів, ефективне використання матеріально-технічних ресурсів та природно-ресурсного потенціалу, прогнозування врожайності, впровадження сучасних систем землекористування та інформаційних агротехнологій. Реалізація цієї мети неможлива без розробки та впровадження відповідних інноваційних технологій.

Економічні глобалізаційні процеси сьогодення вимагають постійних активних дій у сфері техніко-технологічних, організаційно-економічних та

управлінських заходів щодо впровадження сучасних досягнень науково-технічного прогресу сільськогосподарськими підприємствами.

Таким чином, широке застосування інновацій є обов'язковим елементом сучасного агропромислового виробництва, вирішенням соціально-економічних проблем АПК, пов'язаних з пошуком механізмів підвищення економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств та забезпеченням населення високоякісною сільськогосподарською продукцією.

Список літератури:

1. Гуторов О.І., Михайлова Л. І., Шарко І.О., Турчіна С.Г., Киричок О.В. Управління інноваціями : навч. посібник. Вид. 2-ге, доп. Харків: «Діса плюс». 2016. 266 с.
2. Опружак С.С. Інноваційна діяльність в сільському господарстві. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/38-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-konferentsiya-naukova-dumka-suchasnosti-i-majbutnogo/90-innovatsijna-diyalnist-v-silskomu-gospodarstvi>.
3. Лаврук В.В. Інноваційний продукт у сільському господарстві як результат інноваційного процесу. Ефективна економіка. №5. 2010.
4. Ширма В.В. Організація інноваційного забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств. Економіка та управління АПК. 2013. №10. С. 197.

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРАХУНКУ ТАРИФНИХ СТАВОК СТРАХУВАННЯ ВАНТАЖІВ І ВАНТАЖОПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

Осадча Наталія Вікторівна

д.е.н., доцент

Трушкіна Наталія Валеріївна

к.е.н.

Інститут економіки промисловості НАН України (м. Київ)

На даний час актуалізуються проблеми страхування вантажів і вантажоперевезень у зовнішньоекономічній діяльності логістичних компаній. Яскравим страхування ЄС, де страхування вантажів і вантажоперевезень (до речі, не тільки ці два види) здійснюється у відповідності зі спеціальними правилами, установленими владою, при участі й жорсткому контролю державних кредитно-фінансових організацій [1, с. 12].

Наприклад, у Франції страхування вантажоперевезень і вантажів у сфері зовнішньоторговельної діяльності здійснюється при участі таких державних кредитно-фінансових організацій, як Банк Франції, Французький банк зовнішньої торгівлі (Banque Francaise du Commerce Exterieur) і банк Кредит Національ (Credit Nacional). Схожу ситуацію можна спостерігати і у Німеччині, Великобританії та інших європейських країнах.

Щодо України, то слід відзначити її унікальний транзитний потенціал, який впливає на вантажоперевезення, а отже, і на страхування, особливо у сфері зовнішньоекономічної діяльності підприємств [2-9].

Серед ключових питань, які потребують вирішення із застосуванням сучасного інструментарію, можна назвати оцінювання страхової тарифної ставки для здійснення процесу вантажоперевезень.

Страховий тариф (тарифна ставка або брутто-ставка) – це грошова ставка страхового внеску зі 100 грошових одиниць (г.о.) страхової суми або процентна ставка від сукупної страхової суми. Тарифні ставки тісно пов'язано з обсягом страхової відповідальності страховика перед страхувальниками. Встановлення, розширення або обмеження обсягу страхової відповідальності знаходять своє відображення в тарифних ставках [10, с. 253].

Якщо тарифні ставки розраховано правильно, то забезпечується фінансова стабільність страхових операцій. Тобто збалансування доходів і витрат страховика або перевищення доходів над витратами, що гарантує беззбиткове (рентабельне) проведення страхування. Таким чином, за допомогою науково обґрунтованих страхових тарифів забезпечується оптимальний розмір страхового фонду як необхідна умова успішного розвитку страхування.

Нетто-ставка – це частина страхового тарифу (брутто-ставки), яку призначено для формування страхового фонду в його основній частині, що

використовується для страхових виплат (страхового відшкодування). Нетто-ставка характеризує ступінь імовірності нанесення майновим інтересам страхувальників певного збитку, тобто виражає ціну страхового ризику, яку взяв на себе страховик.

Якщо умови страхування майна містять кілька видів страхової відповідальності (наприклад, від пожежі, розкрадання, поломки тощо.), то сукупна нетто-ставка може відображати кожний вид страхової відповідальності, яку взяв на себе страховик, у вигляді декількох нетто-ставок. Крім того, на розмір нетто-ставок впливають і інші фактори страхування вантажів та вантажоперевезень. Наприклад, унікальність вантажу, що перевозиться, складність маршрутів тощо.

Величина нетто-ставки перебуває у прямій залежності від ступеня (величини) ризику. Але оскільки страховий внесок є усереднений платіж (премія) за даним видом страхування, то можливі його відхилення у напрямку збільшення або зменшення залежно від конкретної ситуації (величини страхового збитку). Для компенсації можливих непередбачених відхилень до нетто-ставки робиться (обчислюється) гарантійна (стабілізаційна) надбавка, яку прийнято називати «дельта-надбавкою» (Δ -надбавка).

Методика розрахунків тарифних ставок страхування вантажів і процесу вантажоперевезень є дійсною при таких вихідних даних.

Існують статистичні дані або інша інформація з розглянутого виду страхування, а саме:

імовірність настання страхового випадку за одним договором страхування (P_i);

середня страхова сума за одним договором страхування (\bar{C}_i);

середнє відшкодування за одним договором страхування (\bar{C}_{Bi}).

Розрахунки тарифів проводяться при заздалегідь відомій (наявній або запланованій) кількості договорів (N) та M страхових випадків, що мали місце у N договорах (статистичні дані).

При наявності вихідних даних величини P_i , \bar{C}_i і \bar{C}_{Bi} визначаються за формулою (1):

$$P_i = \frac{M}{N}, \quad \bar{C}_i = \frac{\sum_{i=1}^N C_i}{N}, \quad \bar{C}_{Bi} = \frac{\sum_{k=1}^M C_{Bk}}{M}, \quad (1)$$

де M – кількість страхових випадків у N договорах; N – загальна кількість договорів, укладених у минулому; \bar{C}_i – середня страхова сума при укладенні i -го договору; C_i – страхова сума при укладанні i -го договору ($i = 1, 2, \dots, N$); \bar{C}_{Bi} – середнє страхове відшкодування при k -ому страховому випадку ($k = 1, 2, \dots, M$).

При розрахунках тарифів, за якими відсутні статистичні дані за величинами P_i , \bar{C}_i і \bar{C}_{Bi} , ці величини можуть оцінюватися експертним методом або їх можуть використовуватися як аналоги. На основі аналізу аналогів рекомендується відношення середньої виплати до середньої страхової суми (\bar{C}_B/\bar{C}_{CC}) приймати не нижче:

0,4 – при страхуванні засобів наземного транспорту;
 0,5 – при страхуванні вантажів;
 0,6 – при страхуванні засобів повітряного і водного транспорту;
 0,7 – при страхуванні відповідальності власників засобів транспорту і фінансових ризиків.

Нетто-ставка як основна частина тарифної ставки визначається за формулою (2):

$$T_{НС} = T_0 + \Delta, \quad (2)$$

де T_0 – основна частина нетто-ставки; Δ – дельта-надбавка до нетто-ставки.

Основна частина нетто-ставки (T_0) відповідає середнім виплатам страховика, що залежать від імовірності страхового випадку P_{cc} середньої страхової суми \bar{C}_{cc} і середнього відшкодування \bar{C}_B . За даних умов нетто-ставка зі 100 г.о. страхової суми розраховується за формулою (3):

$$T_0 = \bar{C}_B / \bar{C}_{cc} \cdot P_{cc} \cdot 100. \quad (3)$$

Ризикова надбавка Δ уводиться для того, щоб урахувати ймовірні відхилення (в основному перевищення) кількості страхових випадків щодо їхнього середнього значення. Крім параметрів P_{cc} , \bar{C}_{cc} і \bar{C}_B , дельта-надбавка залежить ще від таких параметрів:

n – кількості договорів, віднесених до періоду часу, на який проводиться страхування (плановані договори);
 середнього розкиду (дисперсії) відшкодування R_B ;
 гарантії безпеки (необхідної ймовірності) γ , з якої страхових внесків має вистачити на виплату відшкодувань за страховими випадками.

Можливі два варіанти розрахунків ризикової надбавки:

для кожного ризику (страхової події) окремо;

за декількома видами ризиків (за всім або частиною страхового портфеля).

За першим варіантом ризикова надбавка Δ розраховується за формулою (4):

$$\Delta = T_0 \cdot \alpha(\gamma) \sqrt{\frac{1}{nP_{cc}} \left[1 - P_{cc} + \left(\frac{R_B}{\bar{C}_B} \right)^2 \right]}, \quad (4)$$

де $\alpha(\gamma)$ – коефіцієнт, що залежить від гарантії безпеки γ , значення якого беруться із *табл.*

Значення коефіцієнту $\alpha(\gamma)$ для різних γ

Γ	0,84	0,90	0,95	0,98	0,9986
A	1,0	1,3	1,645	2,0	3,0

Середньоквадратичне відхилення відшкодувань (R_B^2) при настанні страхових випадків обчислюється за формулою (5):

$$R_B^2 = \frac{1}{m-1} \sum_{k=1}^m (C_{Bk} - \bar{C}_B)^2 = \frac{1}{m-1} \sum_{k=1}^m \bar{C}_{Bk}^2 - \frac{m}{m-1} \bar{C}_B^2, \quad (5)$$

де C_{Bk} – страхове відшкодування при k -му страховому випадку ($k = 1, 2, \dots, m$); m – кількість страхових випадків у n договорах; \bar{C}_B – середнє відшкодування за одним договором страхування при настанні страхового випадку.

Якщо немає даних про величину R_B , допускається обчислення ризикової надбавки за формулою (6):

$$\Delta = 1,2 \cdot T_0 \cdot \alpha(\gamma) \sqrt{\frac{1 - P_{cc}}{nP_{cc}}}, \quad (6)$$

У тому випадку, коли страхування здійснюється за декількома видами ризиків (варіант 2), ризикова надбавка розраховується за формулою (7):

$$\Delta = T_{HC} \cdot \alpha(\gamma) \cdot \mu, \quad (7)$$

де μ – коефіцієнт варіації страхового відшкодування, який відповідає відношенню середньоквадратичного відхилення до очікуваних виплат страхового відшкодування.

Якщо i -й ризик характеризується ймовірністю його настання P_i , середнім відшкодуванням \bar{C}_{Bi} і середньоквадратичним відхиленням відшкодувань R_{Bi} , то розрахунок μ ведеться за формулою (8):

$$\mu = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^M [\bar{C}_{Bi}^2 \cdot n_i \cdot P_i (1 - P_i) + R_{Bi}^2 \cdot n_i \cdot P_i]}}{\sum_{i=1}^M \bar{C}_{Bi} \cdot n_i \cdot P_i}. \quad (8)$$

При невідомій величині середньоквадратичного відхилення виплат при настанні i -го ризику R_{Bi} відповідний доданок у чисельнику формули (8) допускається замінити величиною $1,44 \cdot \bar{C}_{Bi}^2 \cdot n_i P_i (1 - P_i)$.

Якщо невідома жодна з величин R_{Bi} , то μ обчислюється за формулою (9):

$$\mu = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^M [\bar{C}_{Bi}^2 \cdot n_i \cdot P_i (1 - P_i)]}}{\sum_{i=1}^M \bar{C}_{Bi} \cdot n_i \cdot P_i} \quad (9)$$

Якщо величини P_{cc} , \bar{C}_{cc} та \bar{C}_B оцінюються не на підставі статистичних даних, а з інших джерел, то можна вважати, що $\alpha(\gamma) = 3$.

Запропонований методичний підхід дозволить обґрунтовано оцінювати рівень і розмір страхових тарифів для вантажоперевезень у міжнародній логістиці. Це сприятиме значному поштовху щодо розроблення механізмів і заходів з підвищення ефективності страхування у транспортній сфері.

Підвищення ефективності функціонування ринку страхування вантажів і вантажоперевезень може бути досягнуто за рахунок:

імплементації міжнародних стандартів нагляду за страховою діяльністю У сфері страхування вантажоперевезень;

адаптації національного страхового законодавства до вимог Директив і Рекомендацій Європейського Союзу;

пошуку ефективних форм державного регулювання галузі страхування вантажів.

Це, у свою чергу, призведе у короткостроковій перспективі до:

зміцнення довіри страхувальників, насамперед підприємців, що працюють у транспортно-експедиторській сфері, до страховиків і страхових посередників;

подальшого розвитку підприємницької діяльності у сфері вантажоперевезень;

залучення додаткових фінансових ресурсів, що формуються у сфері страхування, задля інвестування розвитку транспортно-логістичних систем різного рівня;

запобігання використанню страхової галузі у зменшенні об'єкта оподаткування податку на прибуток суб'єктів господарювання;

інтеграції українського ринку страхування вантажів і вантажоперевезень у міжнародні та регіональні ринки фінансових послуг.

Список літератури:

1. Колотило О.Д. Страхування вантажів: досвід і напрямки розвитку в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01; Київський нац. економічний ун-т. Київ, 2002. 17 с.
2. Осадча Н.В. Формування глобальних інститутів регулювання митної справи: монографія. Дніпропетровськ: Нова ідеологія, 2013. 320 с.
3. Осадча Н.В. Зміни регуляторної політики України в умовах підписання асоціації з Європейським Союзом. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3. С. 71-75.
4. Осадча Н.В. Вплив регулювання митної політики на національне господарство країни. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 1(49). С. 52-59.

5. Петрова І. П., Трушкіна Н. В. Щодо розвитку транспортної інфраструктури в Україні на засадах публічно-приватного партнерства. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 13. С. 63-72. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/13_2017_ukr/13.pdf.
6. Трушкіна Н.В. Формування інтегрованої транспортно-логістичної системи в Україні: фінансово-правовий аспект. *Emergence of public development: financial and legal aspects: monograph*. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2019. P. 619-629.
7. Trushkina N. Financial ensuring mechanism of management innovative development of the transport-logistics system. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities: collective monograph* / Edited by M. Bezpartochnyi, in 3 Vol. / Higher School of Social and Economic. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 3. P. 227-236.
8. Ляшенко В.І., Осадча Н.В., Трушкіна Н.В. Транзитний потенціал Придніпровського економічного району: особливості та тенденції розвитку. *About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them: Abstracts of VI International scientific and practical conference (October 26-30, 2020)*. Italy, Milan: International Science Group, 2020. P. 111-116.
9. Ляшенко В. І., Осадча Н. В., Трушкіна Н. В. Інституційні умови підвищення ефективності використання транзитного потенціалу Придніпровського економічного району. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 34. С. 137-146. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-34-23>.
10. Гвозденко А. А. Страхование. Москва: Изд-во Проспект, 2010. 464 с.

ВІДКРИТІСТЬ ЕКОНОМІК У ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ: ПЕРСПЕКТИВИ

Панасюк Валентина Миколаївна

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування Західноукраїнського національного
університету
Україна, Тернопіль

Сохацький Олександр Юрійович

PhD, викладач кафедри міжнародних відносин

Шухманн Вадим Александрович

студент Західноукраїнського національного університету
Україна, Тернопіль

**Як не дивно, кордони – саме те місце,
де можна побачити, як завдяки
зв'язаності ворожі відносини
переростають у співробітництво.**

П. Ханна

Глобалізація суттєво впливає на економічне зростання окремих країн через вирівнювання попиту та пропозиції на міжнародних та національних ринків. Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним, що, своєю чергою залежить від ступеня відкритості економіки країни. Позитивний макроекономічний вплив полягає в тому, що розвинуті країни підтримують економічне зростання за рахунок експорту товарів та капіталу у країни, що розвиваються. Натомість країни, що розвиваються, в процесі високотехнологічного імпорту підвищують свій технічний та технологічний рівень, забезпечуючи економічний розвиток за рахунок зростання зарубіжних інвестицій.

Для усіх без винятку країн міграція робочої сили може мати як негативний так і позитивний вплив на економіку країн реципієнтів та донорів. Не тільки високваліфіковані, але й мігранти, що погоджуються на непрестижну важку фізичну працю, вносять суттєвий внесок у розвиток країни, куди вони прибули, як і їхні грошові перекази родичам, що залишилися у їхній країні підвищують купівельну спроможність населення та створюють інвестиційні можливості для малого бізнесу. Натомість еміграція науковців, підприємців, здатних запроваджувати нові види бізнесу з країн, що розвиваються, може сприяти консервації її технологічної відсталості.

Негативні ефекти для усіх країн можуть бути пов'язаними з тим, що локальні або регіональні проблеми та кризи можуть суттєво сповільнювати економічне

зростання як окремих країн так світових ринків загалом. Прикладом таких проблем є зростання нестабільності у міжнародних відносинах загалом, повернення аргументу сили, зокрема військової, при вирішенні конфліктних ситуацій, що не тільки сповільнюють економічне зростання, але й призводять до руйнування уже створеного економічного та соціального добробуту населення, загрози життю та здоров'я людей.

Не можна не звернути увагу на програш глобальної спільноти пандемії коронавірусу covid19, коли так і не було налагоджено ефективної міжнародної співпраці між розвинутими країнами щодо виробництва вакцини. Відтак, бідні країни залишилися беззахисними перед мутаціями цього вірусу, а багаті країни жорсткими локдаунами практично знищують сервісну економіку та свій середній клас.

Вплив відкритості економіки на макроекономічну стабільність держави досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, ця проблематика залишається однією з основних для таких міжнародних організацій як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, ООН, Світовий економічний форум у Давосі тощо. В результаті наукових дискусій в рамках теорій економічного зростання та міжнародної торгівлі у науковий обіг було введено поняття «відкрита економіка» та ряд інших, з ним пов'язаних.

Починаючи від класиків А. Сміта та Д. Рікардо, ці проблеми досліджували неокласики, кейнсіанці, монетаристи, зокрема Б. Олін, Э. Гекшер, Е. Лемер (1995), П. Кругман (2004), А. Філіпенко (1998), О. Шнирков, В. Мазуренко, О. Рогач (2018) та інші. Водночас варто зазначити, що досі серед численних дослідників не має єдиної думки щодо позитивного або негативного впливу відкритості економік на макроекономічну стабільність країн.

Так, і у 2017 році лауреат Нобелівської премії М. Спенс (*Michael Spence*), зазначав, що політикам уже давно варто було знайти баланс між абстрактним принципом відкритості та обмежувальними заходами щодо негативних наслідків цієї відкритості [1].

Свідченням таких дискусій є відсутність єдиної думки дослідників щодо трактування самого поняття «відкрита економіка» Так, О. Сінська (2004) відкритістю економіки вважає ступінь залучення країни у світогосподарські зв'язки через активну участь у вільній торгівлі товарами та послугами, русі факторів виробництва, науково-технічному та інформаційному обміні, взаємному обігу валют тощо. Нами підтримується її точка зору щодо того, що сучасна відкрита економіка суттєво розширяє коло міжнародних економічних відносин, оскільки включає усю систему взаємодії держав у відтворювальному процесі на глобальному рівні [2].

В даний час майже кожна країну світу вважають відкритою економікою. Це означає, що країна торгуватиме з рештою світу, причому обмін оцінюється з точки зору чистого експорту. Аналізуючи відкритість економіки, важливо окрім обсягу торгівлі, враховувати економічне зростання, рівень інфляції, безробіття інші важливі макроекономічні показники. До прикладу, усі країни певною мірою вважаються відкритими економіками, але не всі дозволяють вільний рух капіталу через свої кордони. Навіть великі країни – експортери, зокрема Китай,

контролює інформаційні потоки та Інтернет-сервіси, тобто є закритою у інформаційному плані країною.

У ґрунтовному дослідженні А. Воронцовського та Е. Єфімової (2016) зазначено, що через вплив зовнішніх факторів при моделюванні макроекономічних процесів на рівні окремих країн, виділяють країни з закритою, з малою відкритою та великою відкритою економіками. Великі відкриті економіки чинять суттєвий вплив на світове господарство, зокрема, на міжнародні ринки капіталу через відсоткову ставку. Цими авторами сформульовано та емпірично перевірено гіпотезу щодо особливостей співвідношення показників відкритості та розміру країн та зроблено висновок, що в даний час до великих відкритих економік можна віднести «Великий Китай», США та ЄС в цілому [3].

Натомість, німецький дослідник М. Орте (Martin Orth (2018) зазначає, що Німеччина сама належить до найпотужніших експортерів світу. Зокрема у 2017 році вона експортувала товарів на 1, 278 млрд євро, її експортна квота становила майже 40%, у промисловості – 50%. Ця країна за значимістю зовнішньої торгівлі у ВВП є найвідкритішою економікою серед країн Великої сімки, оскільки її зовнішньоторговельна квота становить 84,4 % (сума експорту та імпорту поділена на ВВП), тоді як у США у 2017 році вона становила 26,7% [4].

Погоджуємося з А. Холоповим (2005), що будь-які визначення відкритої економіки, як і її кількісні оцінки, як правило, є досить загальними. Дослідник зазначає, що уже на початку ХХІ століття більше чверті світового ВВП вироблялося для реалізації на світових ринках. Він вважає, що відкритість є якісним станом економіки, характеристики якого можуть відрізнятися, але найважливішою в цьому контексті є політика здійснення зовнішньоекономічної діяльності та якісне законодавство, що регулює цю сферу [5].

Водночас Г. Аніловська (2009), досліджуючи вплив відкритої економіки на економічну безпеку держави, вважає, що «відкритість економіки, визначається усією сукупністю господарської взаємодії із зарубіжжям: міграцією капіталів, науково-технічним обміном, пересуванням робочої сили, валютними зв'язками і, звичайно, товарообміном. Її можна сформулювати як вільний потік товарів, капіталів, людських ресурсів, інформації між окремими країнами» [6].

Одним із основних показників відкритості економіки є показник експортної квоти, однак, в сучасних умовах його явно недостатньо для віднесення країни до відкритої економіки. Досить важливою є сама структура зовнішньої торгівлі. В першу чергу це стосується експорту та імпорту не тільки готових товарів та послуг, але й ступенем залучення економіки країни у міжнародні ланцюги створення вартості.

Очевидно, чим вищою є ця частка проміжної продукції, тим глибшими є міжнародні зв'язки, а значить відкритішою є економіка. Негативні наслідки такої відкритості спостерігалися під час пандемії covid 19, коли на початку 2020 року у США та ЄС зупинялися виробництва після запровадження першого суворого карантину в Ухані (Китай). Аналогічні події спостерігаються і у 2021 році, коли відбувається розрив ланцюгів постачання через нові карантинні обмеження у країнах ЄС, що своєю чергою призводить до зупинки виробництва товарів та послуг.

Чим вищою є зовнішньоторговельна квота, тим глибшою є участь держави у міжнародних економічних відносинах, а отже, тим відкритішою є її економіка. Високим показником вважається 30%. І тут неважливі обсяги території країни. До прикладу серед великих економік світу в останні роки показники зовнішньоторговельної квоти суттєво вищі від 30% мають Мексика, Німеччина, Південна Корея, Саудівська Аравія, Італія, Канада, Австралія, Франція, Велика Британія, Туреччина, ПАР. Перевищили 30% Росія та Китай. Натомість США та Японія, мають ці показники в межах 19-28%, що свідчить не про низьку частку залученості у міжнародних виробничих ланцюгах, а про великі обсяги ВВП та ємність власних ринків.

Підсумовуючи, зазначимо, що всупереч існуючим сьогодні постпандемічним тенденціям до закритості держав в межах кордонів, ступінь відкритості буде лише наростати з часом, але ця відкритість матиме дещо інші характеристики. Як справедливо зазначає П. Ханна (2019), - автор бестселера «Конектографія. Майбутнє глобальної цивілізації», зв'язаність, що замінює роз'єднаність, стає новою парадигмою глобальної організації світу, коли інфраструктура говорить про устрій світу більше, ніж політичні кордони [7].

У перспективі економіки ставатимуть ще глибше інтегрованими, населення мобільним, кіберпростір зливатиметься з фізичною реальністю, а зміни клімату вноситимуть корективи у наш спосіб життя. Змінюватиметься характер геополітичної конкуренції, відбуватиметься заміна війн за територію у війни за зв'язаність, перехід від війни між системами (капіталізм проти комунізму) у затяжну війну всередині глобальної колективної логістичної системи, війну за контроль ланцюгів постачання.

За умов збереження загрози світової війни, виграти новітню війну за ефективне місце у глобальних ланцюгах створення вартості можливо лише ефективним плануванням економіки, а не військовими діями. Перспективи за глобальними логістичними системами, завдяки яким докорінно зміниться карта світу. Ця проблема тільки починає досліджуватися, тому так важливо вітчизняним дослідникам брати участь у цьому процесі. Адже до сьогодні досить вигідне географічне розташування України, завдяки нехтуванням інфраструктурними проектами, не давало відчутних економічних переваг, а відкритість економіки сформувала сировинну експортну модель, не здатну забезпечити інноваційний розвиток. Тому наукові розвідки мають зосередитися на виробленні для України такої стратегічної моделі міжнародних економічних відносин, реалізація якої дозволить стати ефективним учасником глобальних логістичних мереж.

Список літератури

1. Открытая экономика: проблемы или возможности. URL: https://finance.rambler.ru/economics/36954704-otkrytaya-ekonomika-problemy-ili-vozmozhnosti/?utm_content=finance_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink. (дата звернення 13.08.2020).

2. Синская О. (2004). Формирование открытой экономики в условиях международной экономической интеграции: особенности, тенденции и перспективы. Автореф. диссертации Специальность: 08.00.14 - мировая экономика. Ростов на Дону. 34с.
3. Воронцовский А.В., Ефимова Е.Г. (2016) Крупные открытые экономики: типологизация и проблемы анализа. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 5. Вып.2. С.27-51. DOI:10.21638/11701/spbu05.2016.202
4. Martin Orth(2018). Почему экономика Германии настолько сильна?. URL: <https://www.deutschland.de/ru/topic/ekonomika/rosemu-ekonomika-germanii-nastolko-mosna-sem-pricin>. (дата звернения 13.08.2020).
5. Холопов А. (2005). Глобализация и макроэкономическое равновесие. Мировая экономика и международные отношения. №2.С.15-23. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/8aa/8aa3fdb08d2a2a7e9b657c56d0d7e048.pdf>
6. Аніловська Г.Я. (2005). Відкрита економіка: проблеми економічної безпеки.URL:http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/01_2009/09agureb.pdf
7. Ханна П. Коннектография. Будущее глобальной цивилизации / Параг Ханна; пер. с англ. Э.Кондуковой [науч. ред. Р. Хусаинов, В. Шульпин] М.: Иванов иФербер.2019.432с.

СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Хлопоніна-Гнатенко Ольга Іванівна

канд. екон. наук, доцент
Харківській національній технічній університет
сільського господарства ім. Петра Василенка

Степаненко Тетяна Олександрівна,

канд. екон. наук, доцент
Харківській національній аграрній
університет ім. В.В. Докучаєва

В умовах глобалізації та жорсткої конкурентної боротьби підприємства повинні приділяти особливу увагу інноваційному потенціалу, адже він впливає на рівень ефективності діяльності організації.

Сам термін «потенціал» – слово латинського походження, яке трактується як сила, могутність, що існує в прихованому вигляді і може проявитися за певних умов. Є й інше трактування цього терміну, коли потенціалу надається значення можливого прояву якої-небудь дії чи функції [1]. В обох випадках підкреслюється наявність прихованої, «не проявленої», частини дії. Взагалі потенціал будь-якої соціально-економічної системи в економіці розглядається фахівцями з трьох позицій. Щодо інноваційного потенціалу, то його визначають як сукупність (у даному випадку ресурсів, задіяних у сфері інновацій), як продуктивність інноваційної діяльності (практичний вихід, ефект, результат) і як можливість, здатність до інноваційної діяльності.

Загальновідомо, що сутність будь-якого предмета чи об'єкта пізнається через його структуру. Щодо структури інноваційного потенціалу, то найчастіше науковці виділяють три основні його складові: ресурсну, результативну та внутрішню. Слід зазначити, що дане структурування ІП, запропоноване Д. Кокурінім [2, с. 126], було доповнене вітчизняним дослідником Л. Беззубком, який додатково виокремив четверту складову інноваційного потенціалу – інноваційну культуру.

Ресурсна складова інноваційного потенціалу є її основним фундаментальним елементом та безпосередньо впливає на формування інноваційного потенціалу. Він містить у собі компоненти, що мають різне функціональне призначення: фінансові, матеріально-технічні, інформаційні, людські та інші види ресурсів. Відповідно кожен із цих компонентів виконує формоутворюючо-ресурсну функцію формування інноваційного потенціалу. Так, наприклад, фінансові ресурси є органічною єдністю ресурсів, що складає множину фінансових запасів та джерел, які в будь-який час можуть бути акумульовані для досягнення певних цілей або виконання певних завдань. Важливість цих ресурсів пояснюється їх участю у фінансовому забезпеченні інноваційної діяльності, тобто фактично це фінансова потужність економічного суб'єкта. Матеріально-технічні ресурси

своїм речовинно-матеріальним підґрунтям забезпечують техніко-технологічну базу інноваційного потенціалу, що буде в подальшому впливати на інноваційну діяльність. Інформаційні ресурси характеризуються можливістю використання різних корисних моделей, зразків, проектів в інноваційній діяльності. Характерною ознакою інформаційних ресурсів є їх невичерпність і можливість нагромаджуватися.

Дуже вагомим є значення людського ресурсу. Людський ресурс не просто виконує функцію забезпечення і формування, він виконує креативну функцію, надаючи змогу творити та вдосконалювати існуючі товари, технології, процеси виробництва та впливати на інші компоненти ресурсної складової. Цей нематеріальний ресурс охоплює сукупність проінвестованих суспільно доцільних виробничих загальнолюдських навичок, знань, умінь, якими володіє людина, які їй належать, невіддільні від неї й практично використовуються в повсякденному житті [3, с. 51–52].

Важливою складовою інноваційного потенціалу є його результативна складова. Результативна складова уособлює мету використання інноваційного потенціалу:

- створення або покращення товару, вдосконалення технології виробничого процесу. Фактично цей компонент інноваційного потенціалу не просто визначає мету інноваційної діяльності,

- його досягнення і реалізація створюють та визначають можливості відтворення, нагромадження і збільшення інших компонентів інноваційного потенціалу, особливо ресурсного. Водночас ефективне поєднання і використання ресурсної компоненти інноваційного потенціалу створює передумови для реалізації результативної складової. У цьому і полягає діалектика взаємозв'язку складових інноваційного потенціалу.

Внутрішня складова інноваційного потенціалу є не що інше, як «важіль» та механізм, що забезпечує поєднання і використання ресурсної та результативної складових. Цей компонент характеризує цілеспрямованість інноваційної діяльності, можливість досягнення поставлених цілей та виконання завдань, включає способи і методи управління інноваційним процесом. Іншими словами, дана складова відповідає за всі етапи реалізації інноваційного процесу, включаючи створення і генерацію нового продукту, його вдосконалення, забезпечуючи зв'язок виробництва з наукою через трансфер технологій та виробництва з ринком, реалізуючи ідеї, вимоги та запити споживчого попиту.

Інноваційна культура як компонент інноваційного потенціалу представляє собою міру сприйнятливості організації (регіону, країни) нововведень, досвід впровадження нових проектів, політик менеджменту в області інновацій, відношення персоналу (людей) до новацій [4, с. 17]. Ця складова є каталізатором відтворення інновацій.

Узагальнюючи наявні підходи, до інноваційного потенціалу та його структури можна визначити його, як систему інноваційних ресурсів, факторів та умов, що створюють можливості для здійснення інноваційної діяльності, акумуляції та освоєння інновацій з метою забезпечення динамічного розвитку і

розширеного відтворення та досягнення конкурентоспроможності підприємства (регіону, держави).

Список літератури:

1. Смеричевська С. В., Сидич О. В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства. *Ма-ли другої науково-практичної конференції «Альянс наук: вчений вченому»* URL: http://www.confcontact.com/Okt/18_Smerich.php

2. Косенко А. П., Слепец Ю.С. Инновационный потенциал как экономическая категория // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» «Технічний прогрес та ефективність виробництва». Х. : ТУ «ХП». 2001. Вип. 24. Ч. 3. С. 93–101.

3. Бородин Е. Человеческий капитал как основной источник экономического роста // Экономика Украины. 2003. № 7. С. 48–53.

4. Беззубко Л.В., Захаров С.Є., Свешнікова Н.М., Інноваційний потенціал. / Донецьк, 2008. 202 с.

THE EUROPEAN UNION AND FREEDOM OF THOUGHT, CONSCIENCE AND RELIGION. SPECIFIC ISSUES

Chevychalova Zhanna

Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor of the Department of
Private International Law and Comparative Law of
Yaroslav Mudryi National Law University

Until recently, the lack of extensive practice of the European Commission of Human Rights (hereinafter referred to as the Commission) and the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the Court) has complicated the interpretation of key concepts and freedoms guaranteed by the Convention. In a significant number of complaints, the Convention body concluded that the issues raised in the complaints most likely had to be considered through the lens of Art. 10, because they concerned freedom of expression, or fell within the scope of Art. 11 of the Convention, which guarantees freedom of peaceful assembly and association. At the same time, the values, protected by Art. 9 of the Convention, are related to the demand of respect for privacy provided in Art. 8. It is also closely linked to the right of parents to provide this kind of education and training as it is consistent with their religious and ideological beliefs, as guaranteed by Art. 2 of the First Protocol to the Convention [1, p. 18].

In recent years, the number of appeals related to resolving issues of significance and limits, provided in Art. 9 of the Convention, to the Court has increased as a result of an increase in the number of key cases in which decisions have focused on the importance of religious and philosophical beliefs in the European community and the perseverance of the principles of tolerance.

Let us recall the statutory wording of the norm of Art. 9 of the Convention.

1. Everyone has the right of freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and either in public or private, to manifest his or her religion or belief in worship, teaching, practice and observance.

2. Freedom to practice one's religion or beliefs must be subject only to the limitations that are established by law and are necessary in a democratic society in the interests of public security, public order, health or morals, or the protection of the rights and freedoms of others.

Traditionally, for the Convention, the article does not contain a definition of neither key concepts as "freedom of thought", "conscience", "religion", nor at least an approximate list of views or criteria that would clearly define the scope of Art. 9. It is not the first time that we emphasize that the right to freedom of thought, conscience and religion is one of the fundamental human rights. At the same time, there is a wide

range of issues associated with this freedom. Such issues include direct discrimination and harassment on the basis of certain beliefs, and abuse of the relevant freedom, which may lead to violations of the rights of people who do not share certain views. Within the framework of this article, we believe it would be expedient to present the position of the European Union (hereinafter referred to as the EU) on the attitude to the considered issues and ways of their effective solution. As a subject of international law and one of the most influential international organizations based on the values of respect for human dignity, freedom, equality and respect for human rights (Article 2 of the Treaty on European Union (hereinafter referred to as TEU)), the EU stands for their real protection, which requires the development of specific legal instruments [2, p. 173]. The development and application of such instruments lie in two planes that are legal and political and diplomatic ones. In addition to the TEU, the document which establishes that one of the values on which the EU is founded is the Charter of Fundamental Rights of the European Union, in Art. 10 which enshrines freedom of thought, conscience and religion. Both documents are acts of direct effect, which implies the endowment of legal identity to people within their jurisdiction. These documents do not limit the EU's law-making activities in the protection of rights and freedoms, in addition, EU member states are parties to the Convention. Thus, both its internal activities and activities in the international arena of the EU are based on the principles underlying its creation. It is the foreign policy aspect of the EU's activities aimed at protecting the rights, which is the subject of our article, reflected in the Guiding Principles of the European Union to promote and protect freedom of religion or belief from June 24, 2013 (hereinafter referred to as the Principles) [3]. The Principles were developed with the aim of providing EU officials with practical guidance, if necessary, in preventing and responding effectively to encroachments on freedom of conscience and religion. The principles provide for a number of instruments by which the EU can directly protect freedom of conscience and religion in its foreign policy. The set of instruments includes both instruments i.e. those ones aimed at achieving the preventive goal, and other ones used to respond to violations already committed. Also, the use of these instruments can be both tactical and strategic ones, which contributes to the stable development of protection of freedom of conscience and religion.

Initially, these instruments include monitoring, evaluation, and reporting. Within the framework of this instruments, informational and analytical functions are performed, which make it possible to identify trends in the field of observance of the right to freedom of conscience and religion and to predict possible violations of this right in the future.

The next instruments at the disposal of the EU are démarches and public diplomacy. Their use in high-level contacts is aimed both at preventing and responding to serious violations of the right to freedom of conscience and religion.

By using an instrument such as political dialogues, the EU will promote the accession of states and regional organizations to international measures to protect freedom of conscience and religion, especially those ones proposed by the UN (United Nations). Among other things, in such dialogues, the EU supports the development of cooperation and coordination of efforts to promote freedom of conscience and religion.

The EU also achieves its goal in the Principles through instruments such as visits to the EU and Member States. While visiting third countries, EU institutions and Member States must be fully aware of the situation regarding freedom of religion or belief.

Equally important are such instruments as promoting freedom of religion or belief in multilateral forums and training staff at the local level and at headquarters, and so on.

One of the most effective means, in our point of view, is the use of external financial instruments, which is characterized by a wide range of actions. Using this instrument, the EU pursues key areas such as funding for various human rights initiatives and providing assistance to those individuals who are directly under threat.

An example of the application of this instrument is the EU's action in the case of Asia Bibi. The plot is as follows: Asia is a Christian who lives in Pakistan. In 2009, Asia worked in a farm near Lahore, where a conflict arose over the fact that she drank some water from a "Muslim" well, as a result of this action, Asia was accused of blasphemy and arrested. In 2010, the court found her guilty and sentenced her to death. In 2014, the Lahore High Court upheld the sentence. In 2016, the case went to the Supreme Court of Pakistan. The trial was accompanied by riots in the country, the case attracted the world community attention. This is where Pakistan's ties with the EU and the EU's contribution to the case must be addressed.

Trade relations have been established between the European Union and Pakistan, and Pakistan has obtained significant preferences under the Generalized Scheme of Preferences Plus (GSP Plus) for the most vulnerable low-income countries [4].

During the visit to Pakistan in early 2018, the EU Special Envoy stated that the renewal of the trade status of GSP Plus for Pakistan would depend, in particular, on judgment rendered in a trial of the Asia Bibi's case. Such statement could be considered as an intention to use an external financial instrument, as provided for in the Guidelines.

Therefore, the statement was made, Pakistan was subject to a number of conditions related to the elimination of human rights violations, including the right to freedom of conscience and religion. It is difficult to say whether the EU's efforts were a decisive factor in the Supreme Court of Pakistan acquitting Asia Bibi in October 2018, but the use of external financial instruments to protect the right to freedom of conscience and religion is obvious [5, p. 107].

In the light of the observations and statements presented in this article, it is considered appropriate to draw a number of conclusions. First of all, the EU identifies problematic issues in the field of protection of freedom of conscience and religion as those ones that deserve special attention, and makes efforts to address them not only within its borders, but also in foreign policy relations and initiatives. In addition, for the EU, the issue of violation of the right to freedom of religion or belief is interrelated with freedom of expression, freedom of assembly and association. The issues of combating various forms of discrimination are not left without attention. With regard to the foreign policy position on the outlined problematic issues, the EU mainly uses a wide range of diplomatic instruments, among which the financial instruments are not the last ones.

LIST OF REFERENCES:

1. Merdoch D. Protection of the right to freedom of thought, conscience and religion in the framework of the European Convention on Human Rights. Voronezh: Elist Company, 2014. 163 p.
2. Grechukhina M.A. Freedom of conscience and religion in the foreign policy of the European Union: general provisions. Legal science. 2018. № 3. pp.172 - 179.
3. Guiding principles of the European Union to promote and protect freedom of religion or belief / translated from English by D. Boichuk and K. Daineko; edited by D. Vovk; introductory speech by T. Komarova, D. Vovk. Kherson: Helvetica Publishing House, 2019. 36 p.
4. Joint Staff Working Document. The EU Special Incentive Arrangement for Sustainable Development and Good Governance (“GSP+”) assessment of Pakistan covering the period 2016 - 2017SWD(2018)29 final, Brussels, 19.1.2018.
5. Grechukhina M.A. Freedom of conscience and religion in the foreign policy of the European Union. Applied instruments. Legal science. 2018. № 4. pp. 105–108.

СУЧАСНИЙ СТАН ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ – ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Гайдайчук Наталія Петрівна,

Чернюк Світлана Сергіївна

викладачі юридичних дисциплін ВСП ТПФК ВНАУ

м. Вінниця

В умовах реформування в Україні суспільних відносин, зміни економічного та політичного устрою, оновлення духовної сфери дедалі більше інтенсифікуються правові зрушення в житті країни.

Від етапу становлення нині Україна переходить до аналізу пройденого шляху та вибору соціально обумовлених, стратегічних напрямів власного розвитку. Саме зараз закладатимуться ті суспільні, політико-економічні, гуманітарні й інші важливі орієнтири, які в подальшому становитимуть зміст і традиції національної державності та свідомості.

Одним з ключових понять, що складають зміст активності держави, її уповноважених представників щодо реалізації правоохоронних функцій, є діяльність.

Поняття діяльності дуже поширене у сучасній юриспруденції. Воно закладено у тексти та, навіть, у назви багатьох законодавчих актів. І це – об'єктивне свідчення динамізму сучасних правовідносин, чому є об'єктивні причини. Поряд з фактично незмінним існуванням основних сфер життя – сімейною, трудовою, інтелектуальною, творчою, значно ускладнилася самі правовідносини. З'являються зовсім нові види діяльності, продуктом яких є результати мисленнєвої активності людини.

Ціннісні орієнтири суспільства також набувають нових ознак. Поряд із традиційними матеріальними джерелами та показниками стабільності й надійності життя – природними ресурсами – виникають та розвиваються нові, що дедалі більше впливають на різні сфери людського буття, – інформаційні ресурси та інформаційні технології. Все це спричиняє у різних країнах певний перегляд підходів щодо вибору стратегічних пріоритетів, національних інтересів, геополітичних переваг тощо. Змінюються ознаки та деякі характерні риси поняття загрози, з'являються нові, раніше невідомі її джерела.

Найбільш гостро виникає потреба у правовому регулюванні не тільки стосунків між людьми щодо умов соціального життя. Актуальним стає створення ефективного механізму юридичного забезпечення відносин, що є результатом тієї чи іншої діяльності людини

Юридична діяльність, як окремий вид соціальної діяльності, також характеризується певними рисами. Вона відбувається у сфері дії права з використанням правових засобів, здійснюється спеціально уповноваженими на то суб'єктами, які володіють юридичними знаннями. Її метою є упорядкування,

узгодження суспільних відносин по відношенню до вимог права, вирішення конкретних життєвих ситуацій та задоволення на цій основі індивідуальних, групових та загальнолюдських потреб та інтересів.

Юридична діяльність своїм правовим впливом пронизує майже всі сфери суспільного життя, які підлягають правовому регулюванню.

Таким чином, під юридичною діяльністю слід розуміти один з різновидів соціальної діяльності, який здійснюється юристами-фахівцями з метою отримання правового результату, задоволення законних потреб та інтересів соціальних суб'єктів у відповідності до вимог права.

Юридична діяльність є однією із складових частин правової системи України, саме тому досить актуальними в період сьогодення є дослідження динаміки становлення та висвітлення основних тенденцій розвитку такої діяльності крізь призму розвитку правової системи України. Чимала кількість вітчизняних дослідників приділили увагу дослідженню перспектив розвитку юридичної діяльності. Зокрема, окремі положення ми можемо знайти в працях таких науковців, як В.П. Андрущенко, С.Д. Гусарев, В.М. Кравчук, В.В. Лемак, О.М. Лисенко, А.А.Луць, О.Д. Тихоміров та інших.

Необхідність у постійному розвитку юридичної діяльності зумовлена тим, що така діяльність займає чільне місце у правовій системі України, а також є цінною для формування правової, демократичної держави. Як підкреслює В.М. Кравчук, юридична діяльність є одним із інструментів регулювання соціальних відносин, унормування життя соціуму, основним мірилом та орієнтиром поведінки людей [5, с. 26-31]. Саме в цьому і проявляється цінність даного явища.

Метою даної публікації є висвітлення сучасного стану юридичної діяльності в Україні крізь призму досліджень стану її правової системи, а також основних тенденцій та напрямків розвитку юридичної діяльності для побудови демократичної правової держави.

Характерною рисою сучасної правової системи України є її постійне оновлення в ході динамічної демократичної трансформації. Не зважаючи на формування нових тенденцій розвитку правової системи, вона все ж зберегла в собі певні елементи консерватизму, залишивши уявлення, сформовані протягом багатьох років на попередніх історичних етапах розвитку, які вже стали нормою існування та увійшли в звичку суспільства. Хоча сучасна правова система України зберегла в собі риси системи минулого періоду, вона все ж знаходиться на перехідному етапі звільнення від застарілих норм. [4, с. 26]. Досить важливим фактором є тенденція посилення зовнішнього впливу на процес розвитку та функціонування правової системи України на міжнародному рівні. Така тенденція тягне за собою розширення напрямків зовнішньої політичної діяльності України і вимагає з боку уряду чималих зусиль у проведенні аналізу та формування способів вдосконалення правової системи України [2]. Вищезазначені обставини безпосередньо впливають на професійну юридичну діяльність, адже юристи, виконуючи свої завдання, керуються нормами права, тим самим забезпечуючи процес правотворення та правового регулювання. Віддаючи належне місце юридичній діяльності в правовій системі України, ми

можемо провести певну паралель між змінами, що відбуваються в правовій системі та змінами, що спостерігаються в сфері здійснення юридичної діяльності.

Досліджуючи ідеологічну основу розвитку правової системи України варто зауважити, що вона побудована на засадах соціальної рівності, демократизму, гуманізму, справедливості тощо і реалізація цих засад повинна бути закріплена на конституційному рівні. Зокрема, в ході розвитку правової системи важливого значення набули концепції громадянського суспільства та демократичної правової держави. Основний акцент робиться на ідеях забезпечення соціальних потреб суспільства. В.В. Лемак та Н.Р. Нижник у своїй праці важливого значення надають питанням визначення ідеї рівності та свободи, які формують основу функціонування правової системи у державі [6].

Враховуючи ці положення, не слід забувати, що правова система та юридична діяльність, як її складова, повинна базуватися на принципі верховенства права у поєднанні із праворозумінням, як мірою визнання свободи громадян. На даний час можна стверджувати, що ідеологічна та організаційна складові правової системи України не є досконалими у своїй сукупності. Таку недосконалість можна пояснити наявністю суттєвих розбіжностей між старим та новим типом правової системи, внаслідок чого правова система та законодавство в певній мірі відстає від того рівня потреб, які висувуються суспільством [3, с. 5-6].

Нормативна основа правової системи України визначається станом законодавства, механізмом забезпечення прав та обов'язків, індивідуальних актів та правовідносин. Проблема приведення великої кількості законодавчих актів у відповідність до положень Конституції та до європейських міжнародних стандартів постала внаслідок введення в дію змін до Конституції [8]. Так виникла тенденція систематизації національного законодавства. Із набуттям Україною незалежності її законодавча база зазнала значного розвитку, зокрема, з'явилися нові галузі, які продовжують розвиватись та потребують чіткого вивчення, оскільки ще не є остаточно сформованими.

Серед завдань, що постають на шляху розвитку правової системи України, особливої уваги заслуговує питання піднесення рівня функціонування системи юридичної освіти. Фактичний стан системи юридичного навчання сприймається крізь призму стандартів, нормативно визначених в документах національного та міжнародного рівня, які стосуються стратегічних питань, а також висловлених доктринально в працях представників наукової еліти, що стосуються проблеми тактичного плану [1, с. 11-17].

Отже, аналізуючи нормативну, ідеологічну, організаційну сфери правової системи України ми змогли виявити основні тенденції її розвитку, зокрема, це тенденції гуманізації, демократизації правової ідеології, оновлення законодавства, інтеграції до європейської спільноти.

Окрім того, паралельно із тенденціями розвитку існує і ряд проблем, таких як рівень організації роботи органів правосуддя, низький рівень захищеності прав та свобод громадян, непрофесійність, корумпованість у діяльності юристів, деморалізація кадрового потенціалу та інші. Увагу слід також звернути на

сучасний стан юридичної наукової та навчальної діяльності, адже система юридичної освіти перебуває у віддаленості до вимог юридичної практики. Значного вдосконалення потребує підвищення рівня надання послуг юридичними закладами.

Таким чином, завдяки юридичній діяльності набули втілення основні тенденції розвитку правової системи України і найбільш значущими є тенденції гуманізації, демократизації та інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку юридичної освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу). Вища освіта України. 2001. С. 11—17.
2. Арутюнов В.Х., Свінцицький В.М. Філософія глобальних проблем сучасності: Навч. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2003. 90 с.
3. Державотворення і правотворення в Україні / За ред. Ю.С. Шемшученка. К., 2001. 632с.
4. Зайчук О., Оніщенко Н. Правові системи сучасності та тенденції їх розвитку. Право України. 2002. № 11. С. 26.
5. Кравчук В.М. Поняття правового простору: філософсько-правова інтерпретація. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеса, 2014. Вип. 74. С. 26—31.
6. Лемак В.В., Нижник Н.Р. Постсоціалістична держава: теоретико-правові проблеми / Н.Р. Нижник, В.В. Лемак; Ужгород. нац. ун-т. Ужгород: УжНУ, 2003. 104 с.
7. Лисенко О.М. Порівняльне правознавство і розвиток національної правової системи. Острозька академія наук. С. 53—55.
8. Луць А.А. Європейські міждержавні правові аспекти та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2003. 304 с. {jcomments on }

АДМИНИСТРАТИВНЫЙ СПОСОБ ЗАЩИТЫ ПРАВ СУБЪЕКТОВ МЕДИЦИНСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Заборовский Виктор Викторович

доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры гражданского права и процесса
Ужгородский национальный университет

Нечипорук Любовь Дмитриевна

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданского права и процесса
Ужгородський національний університет

Анализ положительных и отрицательных черт досудебного уровня защиты прав субъектов медицинских правоотношений, дал возможность сделать вывод о его распространенности в правоприменительная практике и наличие значительного количества способов его реализации (в частности: административная защита, деятельность экспертной комиссий и медицинских арбитражей, органов врачебного самоуправления, а также профессиональная деятельность органов прокуратуры, национальной полиции и Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека)[1].

Важное место среди указанных способов занимает административный, который воспринимается учеными как один из классических и достаточно распространенных способов восстановления прав пациента, явными преимуществами которого является доступность и простота в использовании (не тянет финансовых или значительных затрат времени и не требует от заявителя специальных знаний), который к тому же дает возможность для более глубокого анализа со стороны виновного в ситуации, произошедшего в ходе чего могут быть обнаружены «ошибки» и как следствие высокая вероятность мирного урегулирования конфликта [2, с. 195].

Сущность данного способа заключается в том, что пациент (или его представитель, в том числе и законный), направляет (представляет) жалобу, в письменной или устной форме, прежде всего должностному лицу учреждения здравоохранения (руководителю частной клиники), соответствующее управление охраны здоровья, Министерству здравоохранения и т.д., во многих случаях со ссылкой на положения законодательства, регламентирующие порядок такого обращения.

Во многих случаях, в случае нарушения прав пациентов, последние обращаются с жалобами в первую очередь к заведующему отделения (главному врачу, руководителю частной клиники). Определенным образом алгоритм такого обращения раскрывает С.Б. Булеца, которая указывает на то, что для защиты прав пациента, когда ему нанесен ущерб в медицинском учреждении, ему необходимо обратиться с грамотно высказанными претензиями к заведующему отделением. При этом, если в устной беседе не удалось решить волнующие его

вопросы, то надо направить письменное заявление руководителю медицинского учреждения, в 2-х экземплярах: один передается через секретаря главного врача; на втором экземпляре (пациент оставляет себе) секретарь делает пометку, что заявление принято. Она обращает внимание на необходимость в заявлении пациента коротко и ясно изложить суть ситуации, а также предложения по решению данного конфликта [3, с. 145].

Нужно учесть, что такая жалоба может быть направлена кроме заведующего отделения (главного врача, руководителя частной клиники) и в управление здравоохранения соответствующего органа местного самоуправления, департамента здравоохранения областной государственной администрации, Министерству здравоохранения (в соответствии с положением о Министерстве здравоохранения Украины [4], в его функциональные обязанности, относится в том числе и осуществление рассмотрения обращений граждан по вопросам, связанным с деятельностью министерства, предприятий, учреждений и организаций, относящихся к сфере его управления) и др. Кроме того, нужно учесть и то, что пациент, который недоволен качеством предоставляемых медицинских услуг, предоставляемых частными медицинскими учреждениями или частно-практикующими врачами, может написать жалобу в орган лицензирования. Так, согласно Положения о Лицензионной комиссии МЗ Украины [5] такая комиссия в соответствии с ее задачами, в том числе принимает решение о выдаче, переоформлении и аннулировании лицензий на осуществление хозяйственной деятельности по медицинской практике. Существует еще значительное количество органов и структурных подразделений Министерства здравоохранения, которые в той или иной степени уполномочены рассматривать жалобы субъектов медицинских правоотношений.

Вообще, основой для обращения субъектов медицинских правоотношений с соответствующей жалобой в первую очередь выступают непосредственное нарушение прав пациентов или отказ в реализации его прав, причинение в результате врачебной ошибки вреда здоровью пациента и тому подобное. Подачи такой жалобы осуществляется в соответствии с положениями Закона Украины «Об обращениях граждан» [6] (жалоба - обращение с требованием о восстановлении прав и защите законных интересов граждан, нарушенных действиями (бездействием), решениями государственных органов, органов местного самоуправления, предприятий, учреждений, организаций, объединений граждан, должностных лиц).

Как справедливо отмечают ученые, жалоба – это не просто «письмо», на которое можно ответить или не ответить, а это такое обращение, которое возлагает на адресата ряд установленных законом обязанностей и рассмотрение которого предполагает соблюдение законодательно установленной процедуры. Хотя украинское законодательство и не устанавливает четких требований к такой разновидности жалобы, но они отмечают, что для того чтобы получить своевременный и результативный ответ на жалобу, необходимо придерживаться следующих постулатов: жалоба должна быть обоснована; подавать жалобу следует своевременно; обращаться с любой жалобой лучше в письменной форме;

отправлять жалобу в компетентный орган или должностному лицу; не стоит считать, что представление жалобы способно повредить пациенту [7, с. 472].

Порядок рассмотрения жалоб достаточно подробно регламентируется положениями ст. 16-19 вышеуказанного Закона Украины «Об обращениях граждан», которыми, в частности, предполагается, что подача такого рода жалобы не лишает гражданина права обратиться в суд в соответствии с действующим законодательством, а в случае несогласия гражданина с принятым по жалобе решением – непосредственно в суд. Пациент может подать жалобу лично или через уполномоченное на это другое лицо (в частности, адвоката), а жалоба в интересах несовершеннолетних и недееспособных лиц подается их законными представителями. Положениями данного Закона (прежде всего ст. 18) предусматривается и предоставления лицу, обратившемуся с жалобой определенного круга прав, а именно: присутствовать при рассмотрении заявления или жалобы, лично изложить аргументы лицу, которое проверяет жалобу; знакомиться с материалами проверки; присутствовать при рассмотрении жалобы; выражать устно или письменно требование о соблюдении тайны рассмотрения жалобы; получить письменный ответ о результатах рассмотрения жалобы; требовать возмещения убытков, если они стали результатом нарушений установленного порядка рассмотрения обращений.

Но для того чтобы подачи жалобы как досудебный уровень защиты прав субъектов медицинских правоотношений был эффективным необходимо соблюдение ряда принципов, на которые обращают внимание К. Мью и М. Гнатовский, а именно:

1) наличие органов, к которым можно подавать жалобу, что предусматривает реальную возможность для пациентов и лиц, действующих от их имени, обратиться к ним;

2) доступность, что предполагает наличие информации о таких органах, стандартных форм для жалоб, которые упрощают пациентам их заполнения, не связанность права подавать жалобу и наличия дееспособности, необходимую поддержку пациента со стороны персонала по подаче жалобы;

3) конфиденциальность и безопасность таких жалоб, строжайший запрет любых проявлений мести за жалобу;

4) эффективность имеющихся механизмов, обеспечивается, в частности, их оперативностью и тщательностью при рассмотрении жалоб;

5) возможность отслеживания судьбы присланных жалоб, в частности их регистрация для дальнейшего использования руководством учреждения и возможными инспекциями [9, с. 61].

Выводы. Все это указывает, с одной стороны, на разветвленную систему административных способов досудебного защиты субъектов медицинских правоотношений (необходимость существования такой системы обусловлена тем, что неспособность власти оказать медицинскую помощь (в том числе, и в аспекте защиты его нарушенных прав), в которой нуждалась лицо, является бесчеловечным и унижающим достоинство, обращением [9], а с другой – во многих случаях административные способы защиты нарушенных прав прежде всего пациентов не обеспечивают надлежащую защиту и восстановление

справедливості (учитывая, в частности, специфику функціонування установ заохоронення).

Список литературы:

1. Заборовський В.В., Нечипорук Л.Д. Досудовий рівень захисту прав суб'єктів медичних правовідносин: переваги та недоліки. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19-20 лютого 2021 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021.

2. Платонова Н.И., Смышляев А.В., Мартиросян Т.Э. Нарушение прав пациентов при оказании им медицинской помощи и способы их урегулирования в Российской Федерации (теоретические основы и судебная практика). *Проблемы экономики и юридической практики*. 2018. № 6.

3. Булеца С.Б. Способи досудового захисту прав медичного працівника та пацієнта. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2011. Вип. 15., Ч. 1.

4. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38.

5. Положення про Ліцензійну комісію Міністерства охорони здоров'я України, затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 28 жовтня 2002 р. № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0389282-02#Text>

6. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47.

7. Берн И., Эзер Т., Коэн Дж., Оверал Дж., Сенюта И. Права человека в сфере охраны здоровья: практическое пособие. Львов: Изд-во ЛЮБФ «Медицина и право», 2012.

8. Гнатівський М.М., М'ю К. Забезпечення належної якості лікування та догляду за пацієнтами в закладах охорони психічного здоров'я України: порадник для спеціалістів, що базується на стандартах прав людини. К.: Рада Європи, 2020.

9. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Barsukov v. Russia» on June 06, 2017 (Application № 51252/09). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-174063>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Моргунова Тетяна Іванівна,

к.т.н., доцент

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

Однією з гарантій розвитку відносин між суб'єктами господарювання виступає наявність інституту відповідальності за вчиненні господарські правопорушення. Крім того, відповідальність у господарських відносинах є важливим засобом утвердження суспільного господарського порядку в економіці, укріплення правових засад господарювання і підвищення на цій основі ефективності суспільного виробництва. Господарсько-правова відповідальність забезпечує виконання зобов'язань, дотримання законності та правопорядку учасниками відносин у сфері господарювання. За вчинення правопорушень у сфері господарювання учасники відносин несуть відповідальність у формах і порядку, визначених законодавством України. Актуальним є вивчення питань господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері господарювання з метою забезпечення правопорядку у сфері економіки, а саме в господарських відносинах.

Господарсько-правова відповідальність – юридична категорія, вироблена наукою господарського права задовго до прийняття Господарського кодексу України (далі – ГК України), проте лише в останньому вона знайшла своє законодавче закріплення і визнання, хоч розкриття її змісту в ГК України не можна визнати повним та чітким. В юридичній літературі поняття господарсько-правової відповідальності досліджується під різним кутом зору, що зумовлює неоднозначне ставлення до господарсько-правової відповідальності з боку науковців і практиків. Причинами виникнення такого явища, як правило, називають: 1) багатопланове функціональне призначення господарсько-правової відповідальності в механізмі правового регулювання господарських відносин; 2) відсутність єдиного законодавчого і доктринального підходу щодо встановлення юридичного змісту цього виду відповідальності; 3) різноманітність форм, в яких реалізується господарсько-правова відповідальність та виражаються її економічні наслідки; 4) широке коло суб'єктів господарсько-правової відповідальності та підстав її застосування; 5) відсутність чітко визначених законодавчих меж господарсько-правової відповідальності; 6) недостатній рівень правового регулювання особливостей господарсько-правової відповідальності в окремих видах господарських відносин, зокрема організаційно-господарських; 7) різноманітність поглядів щодо способів покладення господарсько-правової відповідальності. [1, с.10].

Дослідженням господарської відповідальності займалися багато теоретиків права. Господарсько-правова відповідальність належить до ретроспективної юридичної відповідальності. За словами В.В. Копейчикова, ретроспективна

юридична відповідальність – це специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення. При цьому він виділяє такі її ознаки: державно-правовий примус, негативна реакція держави на правопорушення суб'єкта, який винний у її скоєнні; обов'язок правопорушника перетерпіти несприятливі наслідки за свою протиправну поведінку. [2, с. 145 -146].

Найбільш розповсюдженим на думку Н. Богомолової та загальновідомим є визначення господарсько-правової відповідальності саме через поняття «господарські санкції» [3, с. 519]. Господарсько-правові санкції по суті є переважно економічно-юридичними. Їх застосування повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасниками господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання. Т.М. Малиновська вважає, що господарсько-правову відповідальність можна об'єктивно розуміти як сукупність норм, що встановлюють заходи впливу, що застосовуються до суб'єкта господарювання за вчинене ним правопорушення. Господарсько-правова відповідальність в об'єктивному її розумінні тісно переплітається із санкціями. При цьому санкції є зовнішнім відображенням заходів відповідальності. Значення понять «господарсько-правова відповідальність» та «господарські санкції» збігаються лише у випадку, коли межі та розмір відповідальності є конкретно визначеними і господарський суд чи сторони спору не можуть вплинути на їх обсяг [4, с. 202].

Поняття господарсько-правової відповідальності безпосередньо через поняття господарських санкцій визначається в ч. 1 ст. 216 ГК України [5]. Учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставі і в порядку передбачених ГК України, іншими законами та договором.

Як правовий засіб відповідальності у сфері господарювання застосовуються три види господарських санкцій: відшкодування збитків, під якими розуміються витрати, зроблені управленою стороною, втрати або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управлена сторона одержала б уразі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною, штрафні санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання, оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку.

До форм господарсько-правової відповідальності зараховують адміністративно-господарські санкції, які за своєю юридичною природою тяжіють до адміністративної відповідальності, однак мають певні особливості. Адміністративно-господарські санкції є специфічним видом юридичної відповідальності. Їх специфіка викликає дискусії щодо місця у системі стягнень і зумовлює різноманітні точки зору з даного питання, але вони залишаються у сфері господарювання важливим засобом впливу на правопорушника. За змістом ст. 238 ГК України, адміністративно - господарські санкції визначаються як заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції. Адміністративно-господарські санкції можуть бути встановлені виключно законами. Види адміністративно – господарських санкцій які органами державної влади або місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання визначено законодавцем у ст. 239 ГК України.

Варто зауважити, що від санкцій за вчинення адміністративних правопорушень адміністративно-господарські санкції відрізняються головним чином процедурою їх застосування, суб'єктами відповідальності (зокрема суб'єктами адміністративної відповідальності може бути фізична особа, в тому числі суб'єкт підприємницької діяльності, або керівник чи посадова особа підприємства, установи, організації, вина якої доведена в установленому порядку), а також характером заходів, які здійснюються в межах застосування відповідної санкції.

Таким чином, господарсько-правова відповідальність за формою є юридичною, за змістом – економічною та застосовується у формі певної системи санкцій. Господарське законодавство є сукупністю нормативно-правових актів і правових норм, які регулюють відносини безпосереднього здійснення та управління господарською діяльністю. Між тим сучасний стан правового регулювання господарсько-правової відповідальності характеризується недостатньою ефективністю, що на практиці призводить до численних зловживань і порушень з боку суб'єктів господарювання. Зважаючи на складність правового регулювання господарського життя виникає потреба в удосконаленні механізму застосування господарської відповідальності, а також у подальшому розвитку її форм. Для розроблення конкретних пропозицій у цій сфері необхідно більш ґрунтовно дослідити форми господарської відповідальності та деякі інші види юридичної відповідальності, до якої можуть притягатися учасники господарських правовідносин у зв'язку з порушеннями у сфері господарювання.

Список літератури:

1. Щербина В.С. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. С.10-16.
2. Мілімко Л. В. Господарсько-правова відповідальність: ознаки, процедура застосування. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38). С. 145 – 149.
3. Відповідальність у сфері господарювання / Н. М. Богомолова. URL. <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6699/Bogomolova%20Vidpovidalnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Моргунова Т.І. Господарські санкції як правовий засіб відповідальності у сфері господарювання. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 14/2020. С.109-116.
5. Господарський кодекс України: від 16.01.2003р. № 4652-VI [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

Романова Альона Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри Теорії, історії та філософії права
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Рада ЄС у закордонних справах затвердила без обговорення постанову й регламент щодо глобальних обмежувальних заходів за серйозні порушення і зловживання у сфері прав людини, повідомив журналіст радіо «Вільна Європа» Рікард Йозвьяк [1].

Міністри закордонних справ ЄС схвалили режим санкцій ЄС у сфері прав людини. Він почав діяти 10 грудня 2020 року.

Це законодавство готувалося давно й у багатьох ЗМІ дістало умовну назву «Європейського акту Магнітського» за аналогією із законом США. Але в ЄС зазначають, що практика законотворчості Євросоюзу не передбачає присвоєння законодавчим актам конкретних імен.

Новий рамковий документ про санкції за грубі порушення прав людини націлений на фізичних осіб і організації – і державні, і недержавні.

На відміну від уже чинних санкційних режимів ЄС щодо конкретних країн, він буде «тематичним», а не «географічним». Тобто забезпечить Євросоюзу гнучкість для впливу на встановлених ним порушників прав людини в усьому світі, незалежно від громадянства та місцезнаходження. Пропозиції про внесення до санкційних списків зі своїми обґрунтуваннями надходять від держав-членів ЄС. Затверджуватимуться вони одноголосним рішенням Ради ЄС.

Коли ми говоримо про такі особливі режими у державі як карантин або, надзвичайна ситуація, ми маємо розуміти, що забезпечуються ці режими головним чином шляхом обмеження основних прав людини. Тому, в ці періоди як ніколи важлива оцінка дій держави з втручання у права людини: наскільки вони є обґрунтованими, необхідними, та чи дійсно вони переслідують саме мету захисту і не порушують свободу людини.

Найбільшого втручання зазнають: обмеження права на повагу до приватного життя; обмеження права на свободу та особисту недоторканність – примусове поміщення громадян в обсервації; обмеження права громадян на свободу пересування: заборона для певних категорій переміщуватись через державний кордон та контрольно-пропускні пункти пропуску, скасування транспортного сполучення; обмеження права на свободу мирних зібрань – заборона збиратись більш ніж певна кількість осіб; обмеження права на освіту – заборона відвідувати навчальні заклади; обмеження права на свободу релігії – заборона проведення релігійних заходів; обмеження права доступу до медичної

допомоги – тимчасове припинення проведення планових заходів з госпіталізації та планових операцій, крім термінових та невідкладних [2].

У межах громадянського суспільства свобода проявляється не так, як у межах держави, де людина заявляє про себе як істота пасивна, безпорадна, оскільки вона об'єкт уваги і маніпулювання, піклування і покарання. У громадянському суспільстві людина заявляє про себе як автономна, суверенна особа. Вона рівна серед рівних, оскільки люди об'єднуються між собою за власним волевиявленням і логічно передбачити, що вони самі виробляють ціннісні орієнтири, норми та правила, яких мають намір дотримуватися. Якщо в суспільстві відсутня свобода або вона не оцінюється належно, то там немає і умов для виникнення та становлення громадянського суспільства. Особливість громадянського суспільства полягає в тому, що його не можна створити штучно, там, де відсутня реальна свобода і її адекватне сприйняття, де відсутнє розуміння її цінності.

Соціально-психологічні наслідки пандемії для особистості: – втрата базового відчуття безпеки; – підвищення тривоги і страху (наприклад, захворіти, втратити дієздатність, роботу); – нові умови життя і роботи (віддалена робота в онлайн форматі); – змішування соціальних ролей (наприклад, домашній офіс, коли потрібно одночасно поєднувати декілька ролей дружини–матері–фахівця/чоловіка–батька–працівника тощо). Але все ускладнилось введенням режиму соціальної ізоляції і соціального дистанціювання, що спричинило істотні обмеження для можливості спілкування психолога-клієнта. Звичний формат консультацій став не доступний для більшості фахівців і єдиним виходом стало налагоджування дистанційного відео зв'язку з клієнтом [3].

Людство повинно виробити особливі аспекти у механізмі дотримання прав людини в період пандемії коронавірусу, з огляду на психологічні особливості і соціальні вимоги сьогодення. Людина повинна почуватися безпечно в межах державного суспільства, а корегування поведінкових звичок особи не повинно призводити до порушення основних прав людини.

Список літератури

1. ЄС затвердив режим санкцій за порушення прав людини у світі <https://ua.interfax.com.ua/news/general/708196.html>.
2. Кравець Р. Ю. Втручання в права людини під час пандемії. https://protocol.ua/ua/vtruchannya_v_prava_lyudini_pid_chas_pandemii/
3. Діденко М. С. Психологічне консультування у період пандемії: практичний аспект. http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/zbirnik_ost_var_1594384171.pdf С. 35-36

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

**Рудзь Олена Станіславівна,
Альбертович Юлія Петрівна,
Коваль Валерій Степанович**

викладачі юридичних дисциплін ВСП ТПФК ВНАУ
м. Вінниця

Головний стратегічний напрям розвитку сучасної національної вищої юридичної освіти спрямований на входження України до загальноєвропейського та світового освітнього і наукового просторів, гармонізацію вітчизняних і міжнародних стандартів вищої освіти, приведення нормативно-правових актів України у відповідність із законодавством Європейського Союзу.

Прагнення європейських університетів до найвищого рівня якості, конкурентоспроможності та бездоганності, доступності й демократизму, підкріплене визнанням світовою спільнотою освітньо-наукової сфери як стратегічно пріоритетної для забезпечення життєдіяльності й прогресу людства, зобов'язує уряди та освітні структури планувати і робити конкретні спільні кроки у створенні єдиної «Європи Знань». Ось чому національна концепція реформування й модернізації освітньої системи в Україні має також бути спрямована на реалізацію загальноєвропейських підходів і принципів.

Процес узгодження українського та європейського законодавств здійснюється відповідно до нових суспільних потреб (державно-правових, політичних, економічних, культурно-освітніх) в умовах імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС, децентралізації державної влади, виведення України із кризи шляхом впровадження Реанімаційного пакету реформ, зокрема, правової і судової, прозорості у діяльності державних інституцій тощо. Все це висуває нові вимоги до рівня викладання юридичних дисциплін у вищих навчальних закладах шляхом пошуку інноваційних форм і методів підготовки: від розроблення і введення в навчальні плани нових навчальних дисциплін, що відповідають сучасному та перспективному розвитку наукової думки, до впровадження інноваційних методик викладання правничих наук.

Створення освітньо-виховного інноваційного простору із внесенням якісно нового змісту у викладання правових дисциплін у вищій школі має супроводжуватися впровадженням інноваційних технологій і методик навчання, оволодінням дослідно-експериментальними видами діяльності.

Використання сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі створює реальні можливості підвищення якості юридичної освіти.

Актуальним науково-методичним завданням юридичної освіти, поряд із систематичним пошуком нових ефективних форм і методів навчання, є розроблення і введення в навчальні плани нових навчальних дисциплін

(спецкурсів та дисциплін вільного вибору). Класичні (традиційні) юридичні дисципліни (конституційне право, міжнародне публічне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, цивільне процесуальне право, кримінальне процесуальне право, господарське право, трудове право та ін.) постійно оновлюються за своїм змістом у зв'язку зі змінами, викликаними імплементацією Угоди про асоціацію України з ЄС, прийняттям нових кодексів та інших нормативно-правових актів, з ратифікацією Україною нових міжнародно-правових документів, розвитком правових інститутів тощо.

Сучасна методика викладання правничих наук має багатий арсенал різноманітних способів, прийомів і засобів навчання, як загальнодидактичних, так і галузеводидактичних дисциплін. Розглянемо в межах цієї статті найбільш ефективні, дійові технології навчання у вищій юридичній освіті з позиції доцільності їх використання у сучасних умовах. Безумовно, такими є *інноваційні* методи, серед яких найбільш значимими у застосуванні є *активні* та *інтерактивні* методи навчання. Технологія активного навчання спрямована на застосування активних методів навчання, орієнтованих на особистість студента, на його активну участь у саморозвитку, отриманні якісних знань, професійних умінь, творчому вирішенні конкретних проблем.

Інтерактивне навчання відбувається, коли проходить постійна, активна взаємодія всіх учасників навчального процесу між собою. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і студент і викладач є рівноправними членами навчального процесу. Інтерактивне навчання передбачає використання методу моделювання різноманітних життєвих ситуацій, вирішення завдань викладача на основі аналізу проблеми, використання рольових ігор та інших інноваційних методів навчання.

Інноваційність у навчальному процесі приводить до зміни взаємовідносин викладачів та студентів. Якщо у традиційному навчанні простежується підсистема «суб'єкт» – «об'єкт», у якій студенту відводиться пасивна та залежна роль, то при інноваційному навчанні студент перетворюється на важливий освітній суб'єкт, залучений до активної творчої співпраці з викладачем, зацікавлений у здобутті глибоких і актуальних професійних знань. Зосередженість на суб'єкт-суб'єктну, діалогічну взаємодію вимагає реалізовувати навчально-виховний процес через поєднання традиційних та інноваційних методів та форм навчання.

Отже, інновації у змісті освіти мають доповнюватися і реалізовуватися через оволодіння і впровадження викладацьким складом ВНЗ інноваційних методів і форм навчання (діалогових, діагностичних, активних, інтерактивних, дистанційних, комп'ютерних, мультимедійних, телекомунікаційних, тренінгових, проектних), а також запроваджених альтернативних навчально-виховних технологій: алгоритмізованої, індивідуалізованої, диференційованої, модульної, колективної (в т.ч. у малих групах) тощо. Тому, враховуючи деякі поняттєво-термінологічні розбіжності у назвах інноваційних методів навчання, слушно, на нашу думку, виокремити *інформаційно-комунікаційні та інтерактивні*.

Інформаційні технології дозволяють реалізувати принципи диференційованого та індивідуального підходу до навчання. На занятті викладач дає змогу кожному студенту самостійно працювати з навчальною інформацією. Інформаційні технології можна використовувати як для стаціонарного, так і дистанційного навчання з а допомогою виходу студента у єдиний світовий інформаційний простір через сучасні методи зв'язку. Широкого застосування в цьому напрямі набули інтернет-технології (сайт, блог, форум, електронна пошта, чат, електронний журнал, пошукові системи, тематичні каталоги, освітні портали тощо), мультимедійні програмні засоби (комп'ютерні тренажери, мультимедіа-презентації, навчальні фільми, програмні засоби), комп'ютерне тестування, дистанційне (електронне) навчання, електронні підручники і навчальні матеріали, електронний парламент, електронний кабінет тощо.

Останнім часом базовим принципом багатьох країн світу у сфері освіти став «рівний доступ молоді до якісної вищої освіти», незалежно від рівня їх матеріального забезпечення. Реалізації цього принципу сприяє впровадження онлайнового відкритого доступу через Інтернет до кращих наукових центрів шляхом створення університетських електронних архівів відкритого доступу ОА (open access) – депозитаріїв сприяння поліпшенню доступу до освіти через більш повне інформаційне забезпечення користувачів бібліотек, що підвищує конкурентоздатність кожного вищого навчального закладу, прискорює його вхід в європейський науково-освітній простір.

Характерною ознакою сучасної вищої освіти є впровадження *електронного навчання* (е-навчання). Технологія е-навчання передбачає розгортання і впровадження у навчальному закладі електронних систем організації і керування навчальним процесом (Learning Management System — LMS) і наповнення цих систем електронним контентом (е-контент), який складається з електронних навчальних матеріалів різноманітного призначення.

Одним із часто вживаних засобів, що сприяють підвищенню пізнавальної активності студентів, є *електронний підручник*. Особливістю електронних видань є комплексне поєднання різних форм інформації (графічної, текстової, звукової, відео-) та їх виконання на будь-яких електронних носіях – магнітних, оптичних або публікація у комп'ютерних мережах та ін. Електронні навчальні видання є необхідними для організації як аудиторної, так і самостійної роботи студентів.

Високу ефективність щодо підвищення якості знань, умінь та навичок студента при викладанні юридичних дисциплін забезпечує застосування таких інноваційних методів, форм і прийомів навчальної роботи, як метод конкретних ситуацій (МКС), або кейс-метод; проблемний (проблемно-пошуковий) метод; моделювання; PRES-формула; тренінги (індивідуальні та групові); метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод роботи в малих групах; аудіовізуальний метод навчання; ділова (рольова) гра (студенти перебувають у ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); дискусія із запрошенням фахівців; аналіз помилок, колізій, казусів; брейнстормінг («мозковий штурм»); діалог Сократа (Сократів діалог); «займи

позицію»: коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; майстер-класи; метод аналізу і діагностики ситуації; публічний виступ тощо.

Окрім зазначених вище методів, прийомів і форм аудиторної і позааудиторної роботи, ефективними є також дискусії із запрошенням експертів, публічні виступи на певну тему (імпровізація), тренінги вміння відтворювати перебіг подій шляхом допиту очевидця (реконструкція), цільове спостереження за певним процесом з метою з'ясування його відповідності бажаному результату або заданим параметрам (моніторинг, аналіз і діагностика ситуації). На їхній основі проводиться прогнозування, тлумачення (в усіх його різновидах), коментування (правових норм, подій тощо), аналіз помилок, колізій, казусів та ін., дається оцінка (або самооцінка) дій учасників.

Формуванню юридичних професійних умінь і навичок майбутнього фахівця сприяє його участь у роботі експериментальних новаторських творчих лабораторій, науково-дослідницьких центрів, громадських організацій, об'єднань молодих правників, правничих клінік тощо. Заохочувальними та вмотивованими щодо поглиблення фахової освіти є також проведення різноманітних професійних конкурсів і змагань (наприклад: конкурс знавців права, юридичний брейн-ринг, змагання риторів, навчальних ігор з парламентських або теледебатів тощо).

Застосування інноваційних технологій у навчальному процесі змушує викладача оволодівати новими засобами у навчанні – наочними, технічними, комп'ютерною технікою, вивчати та випробовувати нові форми і види робіт, залучаючи при цьому до створення та розроблення оптимальної системи засобів та інструментів навчання студентів [2, с. 7; 8; 9; 10; 13].

Отже, удосконалення й реформування сучасної системи фахової юридичної підготовки у вищих навчальних закладах України є надзвичайно важливою науково-освітньою проблемою. Її можна вирішити лише комплексно, врахувавши усі вимоги до: суспільних потреб України у створенні ефективної системи правового забезпечення; виконання основних завдань та принципів створення зони Європейської вищої освіти; найкращого вітчизняного та зарубіжного освітнього досвіду щодо розробки та застосування найбільш ефективних методів і форм навчання у вищій юридичній освіті.

Створення інноваційного науково-освітнього клімату у вищих навчальних закладах визначає введення у навчальний процес інноваційних технологій, що в результаті збільшує творчу ініціативу студентів, оптимально поєднує їх навчальну і науково-дослідницьку роботу, теорію з практикою, класичні методи викладання з інноваційними. Це дозволить удосконалити сучасний навчальний процес при викладанні правових дисциплін у вищих навчальних закладах, підвищити його якість та ефективність.

Список використаних джерел

1. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. авт колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук та ін. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан. 2004р. – С. 242.
2. Артикуца Н.В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. Інноваційні технології у вищій юридичній освіті /

матеріали Міжнародної науково-методичної конференції, присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи-предтечі Києво-Могилянської академії, 25–28 травня 2005 року, відп. ред. Н.В. Артикуца; НаУКМА, ф-т правничих наук, Центр інноваційних методик. – К.: СТИЛОС. –2005. – С. 3–25.

3. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / за ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. – 147 с.
4. Куклін О.В. Концептуальні засади інноваційного розвитку вищих навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://ekonomy/nauka.com.ua>
5. Коцан І.Я. Інтерактивні технології як складова інноваційного перетворення системи вищої освіти / І.Я. Коцан , М.М. Яцишин, Ю.В. Коренга. – Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць /ред. кол. І.В. Артьомов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. – Спецвип. 1(10). – С. 343–348.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ

Старченко Антон Юрійович

ст. викладач кафедри економіки,
права та управління бізнесом

Одеського національного економічного університету
кандидат юридичних наук

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та посилення ролі інтернет-простору стимулювало появу нової для нашої країни нестандартної форми трудових правовідносин - дистанційної роботи. Введені заходи обмежувального характеру спрямовані на попередження поширення на території України на гострі респіраторні хвороби COVID-19 гостро актуалізували питання цифрової економіки, електронної торгівлі та переходу на дистанційний формат роботи працівників.

Незважаючи на певну поширеність дистанційної форми роботи серед учасників трудових правовідносин, до 2020 року на законодавчому рівні було відсутнє чітке визначення поняття "дистанційна робота". Правове регулювання та основні принципи дистанційної (надомної) роботи в даний час передбачені Конвенцією Міжнародної організації праці "Про надомну працю" №177 от 20.06.96 г. (Конвенція не ратифікована Україною) та Положенням про умови праці надомників, затвердженим постановою Держкомпраці СРСР і ВЦРПС від 29 вересня 1981 р. № 275/17-99 (далі - Положення про умови праці надомників). У березні 2020 року Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)" були внесені зміни до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) щодо забезпечення дистанційної роботи, а згодом 4 лютого 2021р. ці зміни були доповнені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи» №1213-ІХ.

Відповідно до ч. 1 ст. 60-2 КЗпП України, дистанційна робота – це така форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Виходячи з визначення дистанційної (надомної) роботи, закріпленого в ст. 60-2 КЗпП України, можна виділити три вихідних положення. По-перше, дистанційна робота є різновидом трудових правовідносин: правове становище працівника визначається трудовим договором, відповідно до якого працівник виконує покладені на нього трудові обов'язки і взаємодіє з роботодавцем. На такого працівника поширюється дія законодавства про працю та інших актів законодавства з урахуванням особливостей.

По-друге, особливістю даної форми організації праці є те, що працівник виконує свою роботу поза приміщення роботодавця. Роботодавець не має можливості впливати на вибір працівником місця виконання ним своїх трудових функцій. При дистанційній роботі працівнику надається право виконання роботи «поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника». Разом з тим, відповідно до Положення про умови праці надомників (яке досі не скасовано і формально є чинним як нормативний акт органів влади СРСР) організація трудових процесів у надомних умовах дозволена лише для осіб, які мають необхідні житлово-побутові умови, практичні навички або можуть бути навчені для виконання цих трудових процесів. Обстеження житлово-побутових умов майбутнього надомника здійснюється представниками роботодавця за участю представників профспілкового органу, а за необхідності і представників санітарного та пожежного нагляду (п. 9 Положення № 275). Відповідно до ч. 8 ст. 60-2 КЗпП України, у разі відсутності у трудовому договорі положення про забезпечення працівників необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами, таке забезпечення покладається на власника або уповноважений ним орган, який організовує встановлення та технічне обслуговування відповідних засобів, а також оплачує витрати, пов'язані з цим. Натомість механізм щодо організації та умов праці при дистанційній роботі залишається ще недостатньо визначеним.

По-третє, для взаємодії між працівником і роботодавцем, а також для самого процесу виконання трудових функцій використовуються інформаційно-комунікаційні технології. Характер трудових функцій частіше характеризується відсутністю використання упередметнених матеріалів, інструментів, роботодавця, за винятком устаткування, що є носієм програмного забезпечення. На практиці найчастіше таким обладнанням є особистий комп'ютер працівника, але відкритими залишаються питання: хто саме має забезпечити працівника необхідними у тому числі технічними засобами для праці та порядок і механізм компенсації в разі використання своїх засобів; як діяти, якщо працівник не повертає обладнання, видане йому для виконання роботи дистанційно.

За загальним правилом, відповідно до п. 7 ст. 24 КЗпП України, при укладенні трудового договору про дистанційну роботу дотримання письмової форми є обов'язковим, але відтепер вже за типовою формою, яка ще не затверджена. На час загрози поширення епідемії, пандемії та/або у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру гнучкий режим робочого часу може встановлюватися наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу. З таким наказом (розпорядженням) працівник ознайомлюється протягом двох днів з дня його прийняття, але до запровадження гнучкого режиму робочого часу.

При дистанційній роботі працівники розподіляють робочий час на свій розсуд, на них не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не передбачено у трудовому договорі. При цьому загальна тривалість

робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 КЗпП України.

Разом з тим, КЗпП України, встановлюючи правові основи праці дистанційних працівників, не визначає особливостей регулювання праці за участю неповнолітніх. Законодавство не містить будь-яких обмежень за віком прийнятих дистанційних працівників. Праця неповнолітніх працівників є особливим об'єктом правового регулювання і з урахуванням сучасних реалій соціально-трудова праця таких працівників повинні бути надійно захищені. Багато питань потребують більш детальної регламентації. Оскільки трудове законодавство встановлює заборону на залучення неповнолітніх до роботи в нічний час, до надурочної роботи, неповнолітній працівник не повинен самостійно визначати режим роботи. Відсутність належного контролю роботодавця за тривалістю робочого часу неповнолітнього працівника, який працює дистанційно, може негативно позначитися на його здоров'ї.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що запропоноване законодавцем правове регулювання дистанційної роботи дає можливість роботодавцю та працівнику більш ефективно регулювати відносини між ними. Завданням нового правового регулювання стане створення такої правової конструкції для оформлення трудових відносин з дистанційними працівниками, яка, з одного боку, відповідає принципам трудового законодавства, а з іншого - була б привабливою для роботодавців.

Список літератури:

1. Положення про умови праці надомників : Постанова Держкомпраці СРСР і ВЦРПС від 29 вересня 1981 р. № 275/17-99 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0275400-81#Text> (дата звернення: 27.02.2021 р.)
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 27.02.2021 р.)
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 № 540-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n118> (дата звернення: 27.02.2021 р.)
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> (дата звернення: 27.02.2021 р.)

ЮРИДИЧНА ОСВІТА – СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.

**Тітенко Інна Миколаївна,
Мрук Валентина Василівна**

викладачі юридичних дисциплін ВСП ТПФК ВНАУ
м. Вінниця

Юридична освіта в Україні — це галузь вищої освіти, яка є ключовою в існуючій соціально-економічній ситуації, коли народ виборює свою державність.

Будівництво правової держави, реформи політичної і судово-правової системи настійно потребують розвитку юридичної освіти в Україні.

Концептуально розвиток юридичної освіти ми розглядаємо в контексті Конституції України, Закону України «Про вищу освіту», інших законодавчих актів, що забезпечують утвердження верховенства права, надійного захисту прав людини та громадянина, впровадження цивілізованих форм суспільного життя.

Відбулася якісна зміна соціальної значимості юриспруденції. Юридична професія стала однією з найбільш престижних. Водночас кроки з реформування юридичної сфери у державі обмежуються галуззю законодавства та перебудовою юридичної практики. Ефективність реформування як у правовій сфері, так і в масштабах усього суспільства безпосередньо залежить від рівня кваліфікації юридичного корпусу держави. Сьогодні насиченість країни юристами недостатня. Їх підготовка здійснюється в основному для правоохоронних органів, де зосереджена переважна більшість юридичних кадрів. Водночас в органах державної влади та управління, у сфері економіки багато посад, які потребують правової підготовки, заміщуються спеціалістами без юридичної освіти.

Водночас і в системі правоохоронних органів фахівців з вищою юридичною освітою замало.

Складне становище з фахівцями середньої ланки в судах (судовиконавці, завканцелярями, секретарі судів та секретарі судових засідань). В органах запису актів громадянського стану близько 60% працівників не мають спеціальної освіти.

Принципові зміни у діяльності державного апарату, правовому регулюванні у сфері економіки, фінансів, торгівлі, перехід суспільства до соціально орієнтованої ринкової економіки вимагають якісних змін в ідеології і методиці підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Отже, сьогодні абсолютно чітко має бути окреслена модель фахівця-юриста і, як її складові, модель особистості та модель підготовки. Модель спеціаліста повинна відповідати вимогам до професіоналів-юристів майбутнього.

На сьогодні система вищої юридичної освіти є складною і взаємодіє з політичними, економічними, культурними та соціальними системами. Отже, в цих умовах вища юридична освіта не може бути пасивною, а мусить істотно й динамічно впливати на навколишнє середовище, формуючи цивілізоване демократичне правове поле. В цьому полягає її позитивна роль і велика просвітницька місія.

Основними принципами універсальності вищої юридичної освіти мають бути:

1) Вища юридична освіта повинна сприяти становленню культури злагодності і миру в суспільстві.

2) Доступ до вищої юридичної освіти всіх, хто для цього має необхідні здібності, мотивацію, а також адекватну підготовку на всіх етапах професійної юридичної діяльності протягом усього життя.

3) Призначення вищої юридичної освіти в тому, щоб надавати не тільки фундаментальні і професійні знання, а й насамперед виховувати законослухняного громадянина демократичної держави.

4) Вища юридична освіта повинна використовувати різні форми роботи для того, щоб задовольняти правові потреби громадян.

Універсальний підхід, пов'язаний з конкретними умовами сьогодення та характером освіти в цілому, дозволить краще визначити основні напрями розвитку вищої освіти, орієнтування їх на кінцевий результат.

Тенденції та проблеми в системі вищої юридичної освіти дозволяють окреслити п'ять напрямів, а саме: відповідність вищої юридичної освіти сучасним вимогам, зміст освіти, якість освіти, фінансування та управління, співробітництво та соціальне партнерство.

Що сьогодні може сприяти внутрішній інтеграції галузі вищої юридичної освіти? Це — кардинальне оновлення змісту освіти. Нині він ще значною мірою відстає від глобальних тенденцій розвитку суспільства, від потреб формування вільної особи в умовах демократизації суспільства. Дедалі більше проявляється така серйозна проблема як недостатня відповідність освітньої юридичної сфери характеру і змісту українських реформ. Спроби модернізувати змістовий бік на всіх рівнях за рахунок введення в навчальні плани окремих навчальних дисциплін або збільшення обсягів тільки призвели до перевантаження студентів. Це позбавило їх можливості поглиблювати свої знання самостійно, здобувати навички самоосвіти протягом усього життя. Перевантаження студентів регламентовано аудиторною роботою. В навчальних закладах ще не прижився культ знань, що істотно, з огляду на високий рівень фахової юридичної освіти, допомагає випускникам знаходити свою нішу на ринку праці. Головне завдання полягає у постійній адаптації змісту вищої юридичної освіти через освітні і професійні програми до потреб суспільства.

На цьому етапі потрібна система трансформації змісту вищої юридичної освіти на основі науково-обґрунтованої програми, що передбачала б створення механізму безперервного оновлення змісту.

Тільки через зміст вищої юридичної освіти і якість навчання можна досягти цих цілей.

По-перше. Необхідно терміново завершити роботу з розробки Державних стандартів вищої юридичної освіти. Це дасть змогу розробити критерії щодо спроможності вузу здійснювати підготовку юридичних кадрів.

По-друге. Відповідно до вимог стандартів, сформувані зміст вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями, передбачивши їх наступність та неперервність.

По-третє. Відповідно до вимог державних стандартів, провести низку організаційних заходів, пов'язаних з реалізацією змісту освіти через кадрове та навчально-методичне забезпечення, матеріально-технічну базу, систему доступу та діагностику знань. Прийняття Державних стандартів вищої юридичної освіти забезпечить умови та відповідальність за надання якісних освітніх послуг відповідно до вимог цих стандартів.

На часі розв'язання ще однієї проблеми — треба терміново сформувані й забезпечити вищі юридичні навчальні заклади відповідною організаційно-розпорядчою та методичною документацією.

Цей індикатор є функцією якісних характеристик складових юридичної освіти, аргументи якої — якість науково-педагогічних кадрів, якість навчальних програм, якість знань студентів; якість інфраструктури, внутрішнє і зовнішнє середовище; систематична оцінка та регулювання.

Якість науково-педагогічних кадрів відіграє визначальну роль в умовах трансформації суспільства до нових соціально-економічних відносин. Завдання, які виконують юридичні вищі навчальні заклади, мають високий рівень складності. Отже, це вимагає від науково-педагогічного персоналу не тільки високого рівня компетентності, а й волі займати передові позиції, виходячи з етичних цінностей відповідно до вимог якості.

Політика забезпечення якості потребує створення ефективної системи відбору науково-педагогічних кадрів на основі їх здібностей і вміння здійснювати навчально-виховний процес.

Не меншу вагу у реалізації політики якості має система управління службовою кар'єрою викладачів, визнання їх соціального статусу і фінансове забезпечення цього статусу.

Якість викладацького персоналу дедалі більшою мірою залежатиме від його реакції на радикальні зміни у сфері інформатизації та технологізації навчального процесу. В сучасних умовах необхідно широко використовувати можливості нових інформаційних і комунікаційних технологій, реалізовувати новаторські концепції та методи. За нинішньої фінансової скрути це складне завдання. Воно полягає у забезпеченні вузів сучасною комп'ютерною технікою і створенні на

базі провідних юридичних закладів системи перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів щодо застосування в навчальному процесі інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Юридична освіта зможе розвиватися через повноваження саморегульованих організацій та уникнення бюрократичного впливу органів управління освітою. У зв'язку з цим першим кроком для відродження системи підготовки правників у правовій, демократичній, соціальній державі, якою намагається бути Україна, доцільно відновити діяльність вітчизняної Асоціації правничих шкіл, яка має забезпечити:

— комплексне дослідження й розробку рекомендацій з методології юридичної освіти; вирішення організаційних, науково-технічних, економічних і навчально-методичних проблем, пов'язаних із підготовкою, перепідготовкою правників в юридичних вишах; об'єднання зусиль юридичних шкіл для координації діяльності з формування єдиного освітнього простору і спільних дій у галузі юридичної освіти;

— розвиток і поглиблення ділових та творчих зв'язків між юридичними вишами;

— участь спільно зі стейкхолдерами в розробці стандартів, зразкових програм для всіх ступенів юридичної освіти;

— сприяння органам управління освітою, іншим представникам публічного й приватного сектору у вирішенні питання підвищення якості підготовки юристів у різних регіонах, створення стабільної системи зв'язків між юридичними вишами і стейкхолдерами;

— встановлення зв'язків із міжнародними організаціями (ЄС, ЮНЕСКО, юридичними асоціаціями тощо) у галузі освіти для обміну досвідом із зарубіжними юридичними вишами, а також створення спільних факультетів в юридичних вишах із метою отримання права видачі диплома (сертифіката), що визнається за кордоном;

— формування громадської думки щодо підвищення престижу юридичних вишів, юридичної освіти й юридичної професії, виховання громадянськості і патріотизму у молоді.

Роботи багато. Проте ця робота благородна, в інтересах держави і наших громадян.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu?start>
2. Тацій В. Проблеми вищої юридичної освіти в Україні: нові виклики сучасних реалій / В.Тацій // Право України. — 2009. — № 1. — С.4-8.
3. Бігун В. Юридична освіта в Україні та США /В.Бігун // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20160304223509/http://justinian.com.ua/article.php?id=216>.

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Шлапко Тетяна Вікторівна

к.ю.н., доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права Сумський державний університет

В сучасних умовах розбудови суспільства та формування ринку землі в Україні найбільш виразно постають проблеми сталого використання земель і особливо ґрунтів, які виступають місцем та умовою життєдіяльності людини, засобом виробництва, що продукує абсолютну вартість, унікальним природним ресурсом. В Україні сконцентровано дев'ять відсотків усіх світових чорноземів, що обумовлює необхідність розробки правового механізму їх ефективного використання з метою забезпечення продовольчої безпеки в державі та світі, нарощування експортного потенціалу України за умови відновлення якісного стану ґрунтів. Проведення земельної реформи в Україні як складової економічної реформи призвели до значного погіршення стану сільськогосподарських угідь, втрати гумусу з ґрунтів, їх деградації, іншим негативним наслідкам, що загрожує економічній безпеці держави, породжує кризові явища соціально-економічного та демографічного характеру, особливо в сільській місцевості.

Значний інтерес для досліджень представляє проблема трансформації суспільних відносин, що виникають стосовно власності, використання та розпорядження земельними ресурсами на основі ринкових методів управління та відповідно до концепції сталого розвитку гармонізація приватних та державних інтересів у процесі прийняття рішень. З огляду на недосконалість природоохоронних та земельних норм та нестабільність політичної ситуації в країні, проблема збереження, раціонального використання та охорони земель різного цільового призначення стає особливо актуальною в Україні.

На думку В. В. Носіка, перспектива розвитку земельних відносин має базуватися на методологічних і доктринальних засадах функціонального використання землі для забезпечення прогресивного економічного розвитку. Адже, перш за все, земля з її родючим шаром є основним багатством нації та народу, що визначає публічний характер об'єкта власності. Далі вченим наголошується на особливій ролі права приватної власності на землю, яке є економічною і юридичною основою свободи, що гарантує приватні інтереси особи. В. В. Носік виділяє методологічні засади реалізації права власності, що включає: вільну господарську діяльність, самостійне виробництво капіталу та його вільну реалізацію, поєднання власника землі і хлібороба в одній особі, відсутність інших податків, окрім земельної ренти у її грошовому виразі. Такі підходи закладають фундамент поєднання суспільних та приватних інтересів у відносинах власності на землю та гарантують забезпечення у такий спосіб важливої соціально-економічної функції збереження та використання земель

приватними власниками з метою прогресивного суспільного розвитку [1, с. 103–104].

Особливе значення в напрямку забезпечення раціонального використання та охорони земельних ресурсів на сьогодні набуває Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. [2], що ратифікована в Україні згідно з Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, яка передбачає співробітництво з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, інтеграції шляхом упровадження найкращих практик у цих сферах, заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості.

В Україні, крім Земельного кодексу від 25 жовтня 2001 року [3], питання охорони земель систематизовані в спеціальному Законі України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року [4]. Так, стаття 22 згаданого нормативно-правового акту визначає систему заходів, що вживаються у сфері охорони земель. Зокрема, до них належать: державна комплексна система спостережень; розробка загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель; створення екологічної мережі; здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель; економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів; нормування.

Ще один важливий нормативний акт, завданням якого є регулювання відносин досліджуваної сфери, – це Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 року [5], який в достатній мірі визначає заходи щодо організації та здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, дотримання вимог законодавства України про охорону земель та моніторинг ґрунтів.

Зміст ефективного землекористування можна трактувати по-різному: від отримання найвищого прибутку до пріоритетної охорони земель у процесі їх використання. Однак, як перше, так і друге передбачає в кінцевому випадку вжиття заходів щодо підтримання та відновлення якісного стану земель, оскільки лише за таких умов можна досягти високої рентабельності сільськогосподарського виробництва у тривалому часовому проміжку, і водночас саме такі заходи забезпечуватимуть її охорону. Тобто безперечним є той факт, що найбільш ефективно землекористування буде тоді, коли досягнення максимального зиску відбувається за умови недопущення погіршення як самих земель та природних об'єктів, що на них розміщені, так і вжиття заходів щодо покращення властивостей ґрунтів, коли йдеться про сільськогосподарське виробництво. Відтак продуктивне та результативне використання земель, тобто

таке, що спрямоване на задоволення матеріальних, духовних та інших життєзабезпечувальних потреб людини і громадянина, народу, держави, суб'єктів господарювання, відбувається за неодмінного здійснення комплексу заходів, спрямованих на відновлення та поліпшення родючості ґрунтів [6, с. 46].

Одним з основних напрямків формування та розвитку системи збалансованого землекористування є вдосконалення механізму раціонального використання та охорони земельних ресурсів шляхом розвитку земельних відносин, що полягає у визначенні адміністративно-правових, організаційних та економічних важелів із конкретним набором інструментів підвищення екологічного, економічного та соціального ефекту у земельно-ресурсній сфері. Це допомагає вирішити важливі проблеми в економічному, екологічному та соціальному аспектах суспільних відносин щодо власності, використання, охорони та відтворення земель в Україні.

Серед ключових позицій, що мають бути забезпечені та визначають зміст правового механізму використання та охорони земель, варто виділити такі:

- вдосконалення законодавчої бази регулювання земельних відносин, включаючи як перегляд, так і прийняття Законів України, наприклад, «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 року [7], «Про ринок землі», «Про ландшафти», «Про аукціони»;

- загальна інвентаризація території держави;

- підвищення рівня землеустрою підтримки земельної реформи;

- повний розподіл повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування щодо управління земельними відносинами;

- консолідація та запобігання подальшому поділу земель сільськогосподарського призначення, відведених для сільськогосподарського товарного виробництва;

- задоволення потреб власників землі та інших осіб, пріоритетними серед яких є потреби екологічної та продовольчої безпеки;

- збільшення площі земель, незадіяних у господарському обороті, вжиття заходів, спрямованих на збереження та відновлення земель сільськогосподарського призначення, зокрема, дотримання вимог щодо сівозмін, а в окремих випадках і їх консервації;

- впровадження договірних відносин у сфері землекористування, що передбачає широкий спектр заходів як стимулюючого характеру, так і відповідальності в разі негативного впливу на стан земельних ресурсів чи навколишнього природного середовища. Заходи стимулювання можуть передбачати не лише отримання прямої фінансової допомоги, а, перш за все, оплату певних послуг, пов'язаних, зокрема, з розробкою тих же проектів землеустрою щодо дотримання сівозмін, чи науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт, які нададуть нових можливостей у сфері ефективного та охоронного землекористування;

- вдосконалення механізму економічного стимулювання раціонального використання, охорони та відтворення земель незалежно від форм власності та цільового призначення.

За таких умов землекористування поєднує приватні та суспільні інтереси щодо постійного та ефективного використання земельних ресурсів за умови збереження їх властивостей, коли охорона земель є запорукою найвищої ефективності (включаючи їх прибутковість) у довгостроковій перспективі. Поліпшення відносин власності на основі вдосконаленого механізму неминуче призведе до позитивних змін у системі охорони та відтворення земельних ресурсів.

Список літератури

1. Носік В. В. Сучасні виклики та правові реалії у регулюванні земельних і аграрних відносин в Україні. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: зб. наук. праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). Київ, 2011 р. С. 101–106.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

3. Земельний кодекс від 25 жовтня 2001 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

4. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.

5. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 червня 2003 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>.

6. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. Київ: Знання, 2005. 445 с.

7. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>.

МАРКЕТИНГ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ ТА ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ У ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ

Бортников Євгеній Геннадійович,

доцент, кандидат геол.-мін. наук,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи,
Запорізький національний університет

Хмельницький Олександр Львович,

готельєр

Сучасний Інтернет, який став доступним для приватних користувачів, налічує вже понад 25 років на Заході й понад 15 років в Україні – у січні 2006 р. величина української інтернет-аудиторії становила всього 4 207 391 унікальних користувачів [1]. Згідно з прогнозами дослідників, зростання кількості користувачів мережі Інтернет в усьому світі продовжить збільшуватися, хоча й не такими значними темпами, як раніше. В Українському сегменті Інтернету кількість регулярних інтернет-користувачів на кінець 3 кварталу 2019 р. зросла на 7% – до 22,96 млн [2]. Державна служба статистики підрахувала, що на 1 січня 2020 р. в Україні було 28 млн 787 тис. користувачів Інтернету, з яких фізичних осіб – 25 млн 683 тис. [3]. А вже за рік їх кількість збільшилася на 10,6%, побивши всі минулі рекорди – це зумовлено насамперед карантинними заходами в Україні.

Як свідчать результати розвідки, здійсненої дослідницькою компанією Factum Group на замовлення Інтернет-асоціації України, однією з причин такого зростання є «смартфонізація» населення: «На сьогодні 22% користувачів заходять в інтернет виключно за допомогою смартфонів. Для значної частини нових користувачів смартфон в 2019 році став першим і єдиним пристроєм для доступу до мережі», – йдеться в повідомленні. У містах з населенням понад 100 000 жителів до кінця вересня інтернет-проникнення зросло з 71% до 74%, в населених пунктах з населенням менше 100 000 жителів – з 53% до 70%, а в селах – з 53% до 58% [4].

Загалом на сьогодні мобільним телефоном користуються 5,22 млрд осіб – 66,6% світового населення. Інтернетом, станом на січень 2021 р., користуються 4,66 млрд людей у всьому світі, що на 16 млн (7,3%) більше, ніж у 2020 р. Рівень проникнення інтернету зараз становить 59,5% (однак COVID-19 значно вплинув на збір даних про кількість користувачів інтернету, тому фактичні цифри будуть значно вищими). До того ж, зараз в світі налічується 4,2 млрд користувачів соціальних мереж. За останні 12 місяців ця цифра зросла на 490 млн, що означає

зростання більш ніж на 13% в річному обрахунку. Соціальними мережами в 2021 р. користуються 53,6% світового населення [5].

За оцінками різних дослідників, у 2021 р. кількість інтернет-користувачів в Україні збільшиться ще на 5–6%. Відтак стає очевидним, що маркетингова активність у мережі – неодмінний фактор успіху для більшості організацій і підприємств. І якщо в різних секторах сьогодні ще залишаються компанії, які успішно працюють на ринку, використовуючи як основний маркетинговий інструмент тільки прямі продажі, то для компаній, що працюють з кінцевими споживачами, відсутність представленості в мережі здатне істотно знизити ефективність їх діяльності. Особливо це стосується готельно-ресторанної сфери – при тому, що досі у більшості дослідників і практиків немає чіткого розуміння місця й ролі інтернет-маркетингу в загальній маркетинговій системі підприємства.

Інтернет-маркетинг в готельно-ресторанній сфері – це комплекс методів просування товарів і послуг через мережу Інтернет, основна мета якого – зробити клієнтів вебсайтів покупцями й тим самим збільшити свій прибуток. Існує кілька помітних переваг інтернет-маркетингу від «класичного» маркетингу:

- інтерактивність – в Інтернеті можна безпосередньо взаємодіяти з аудиторією, підтримувати зв'язок з клієнтами й контролювати ситуацію;

- таргетування – це механізм, що дає змогу виділити зі всієї наявної аудиторії тільки цільову й показувати рекламу саме їй;

- веб-аналітика – вона допомагає зрозуміти, які дії виявилися максимально ефективними й залучили на сайт більше відвідувачів, що потім конвертувалося в покупки.

Інтернет-маркетинг – це повноцінний маркетинг в онлайн-середовищі. Крім того, коли ще кілька років тому інтернет-маркетинг розглядали як маркетингову активність в інтернет-середовищі, розділяючи офлайн та онлайн стратегії й тактичні підходи, то на сьогодні інтернет-маркетинг – це окремий дуже складний напрям.

Сприйняття маркетингу в інтернет-середовищі як невід'ємної частини маркетингу компанії, вивчення його місця й ролі в загальній маркетинговій системі підприємства, виявлення й подальше вивчення ключових точок інтегрованої взаємодії в кінцевому підсумку будуть сприяти збільшенню маркетингової та економічної ефективності роботи готельно-ресторанного підприємства. Оскільки більшість споживачів, перш ніж купувати товари або користуватися послугами, шукають інформацію в Інтернеті, то будь-яке підприємство, тим більше в готельно-ресторанній сфері, повинне включити до своєї маркетингової стратегії елементи інтернет-маркетингу. Найпростіша, буденна реклама себе вже практично повністю вичерпала, стала набридливою, не викликає довіри, натомість інтернет-маркетинг продукує нові способи розповісти всім про продукт чи послугу – чи то нові страви, а чи готельна послуга.

Інтернет-маркетинг в гостинності включає будь-які рекламні стратегії й тактики, які використовуються в Інтернеті для завоювання цільового споживача. Його унікальність полягає в універсальності, адже цей маркетинговий засіб

можна застосувати до всіх видів бізнесу, в тому числі й для реалізації та просування готельного й ресторанного продукту. Інтернет-маркетинг ефективний і доступний, тому повинен бути частиною будь-якого бізнес-плану і маркетингової стратегії. Є багато способів просування й реалізації послуг готельно-ресторанної справи та залучення потенційних покупців в Інтернеті, орієнтованих на сферу гостинності,

Веб-сайт – відмінний спосіб встановити ідентичність бренду. Веб-сайт може використовувати елементи тексту, зображень, аудіо й відео для передачі повідомлень готельного підприємства, а також для інформування наявних і потенційних клієнтів про функції та переваги готельного продукту. Веб-сайт може включати чи не включати можливість отримати інформацію про потенційних клієнтів або прямий продаж продукту чи послуги через Інтернет. Коректний підхід до розроблення сайту й організація раціональної маркетингової кампанії з залученням фахівців у галузі веб-аналітики дає змогу обрати правильні методи популяризації компанії, підвищити інтерес цільової аудиторії до даного інтернет-проекту зокрема й готелю в цілому.

SEM пошуковий маркетинг (Search Engine Marketing) – це більше, ніж класичне SEO-просування, це комплексна послуга, що включає ряд Інтернет-маркетингових заходів із залученням на інтернет-ресурс найбільш цільових, зацікавлених в надаваних послугах або товарах на даний момент користувачів з пошукових систем (Google, Bing, Яндекс) та інших каналів. Основним завданням, яке вирішує SEM пошуковий маркетинг, є збільшення відвідуваності сайту його цільовою аудиторією. Основні пошукові мережі маркетингу в Україні – Google (92,27%), Yandex (5,67%), bing (0,58%), Yahoo! (0,53%) [6].

Ефективним способом підтримки зв'язку між бізнесом і його клієнтами може бути електронна пошта. Маркетингові відділи готелів отримують електронні адреси потенційних клієнтів і займаються розсилкою листів з рекламними та акційними пропозиціями. Здійснення цієї діяльності можливе тільки за умови дотримання законів і правил, що стосуються маркетингу по електронній пошті.

Крім створення власних веб-сторінок, готельні та ресторани підприємства вдаються до медійної реклами – розміщують рекламу на сайтах туроператорів, оглядових туристичних сайтах, на сторінках рейтингових видань та інших ресурсах, орієнтованих на цільового споживача.

У світі, де споживачі все більше пов'язують свої відносини з компаніями, з якими вони працюють, ідеальним способом взаємодії з потенційними клієнтами є соціальні мережі. Ключ до успіху в маркетингу в соціальних мережах – це орієнтація на платформи, де розташовано цільовий ринок, чи то Facebook, YouTube, Instagram, Telegram, чи LinkedIn. Згідно зі Statista.com, станом на березень 2019 р. найбільш популярною соціальною мережею в Україні був Facebook, яким регулярно користуються 44% учасників опитування. Instagram посів друге місце з часткою 18%, а 13% респондентів узагалі не користувалися соціальними мережами. Згідно зі статистикою Facebook, наданою в рекламному кабінеті, користувачами цієї соціальної мережі є 19 млн українців.

За даними опитування компанії Research & Branding Group, на початку 2020 р. найбільш популярними соціальними мережами в Україні є Facebook (58%

від усіх респондентів), YouTube (41%), Instagram (28%) і telegram (14%). Далі зі значним відривом ідуть Вконтакте (7%), Однокласники (6%) і twitter (5%), а найменш популярною є Linkdn (1%) [7]. На кожен соціальну мережу знайдеться власна аудиторія, а чи буде вона цільовою для готелю та ресторану – залежить від конкретного підприємства та пропонованих послуг.

Один з інструментів завоювання споживача й підтримки постійного зворотного зв'язку – створення власного додатка. Додаток об'єднує всі переваги веб-сайту та електронної розсилки. Користувач в один клік може дізнатися про всі новини, що пов'язані з даними готелем, уникаючи сторонньої реклами. При цьому в постійному онлайн режимі працює реклама готелю – користувач може миттєво отримувати інформацію про всі акції та спеціальні пропозиції. Також полегшується процес роботи з програмами лояльності – в особистому кабінеті користувач завжди може відстежити прогрес та уточнити умови отримання тих чи інших бонусів, підвищення рівня тощо. І все це в мобільному додатку на смартфоні, який завжди під рукою.

Підводячи підсумки, можна сказати, що інтернет-маркетинг відкриває нові шанси й можливості, особливо в готельно-ресторанній справі. Споживачі все частіше звертаються до Інтернету з метою моніторингу готелів, ресторанів, кафе, барів та інших установ. За умови грамотної, продуманої стратегії інтернет-прсування можна легко охопити всіх можливих клієнтів і створити базу постійних клієнтів для готелю.

References:

1. 6Дослідження інтернет-аудиторії. URL: <https://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi>
2. 1Інтернет в Україні. URL: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96
3. 3Скільки українців користуються Інтернетом и сколько смотрят телевидение: статистика. URL: https://24tv.ua/ru/skolko_ukraincev_polzujutsja_internetom_i_skolko_smotrjat_televidenie_statistika_n1285751
4. 2Кількість користувачів інтернетом – дослідження. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2019/10/11/652498/>
5. 7DIGITAL 2021: GLOBAL OVERVIEW REPORT. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report>
6. 5Юдін А. Найпопулярніші пошукові системи в 2019. URL: <https://marketer.ua/ua/search-engine-stat-2019/>
7. 4Українці назвали найпопулярніші соціальні мережі. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukraintsy-nazvali-samyepopulyarnye-sotsialnye-1582734412.html>

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Мокряк Едуард Валерійович

Кандидат економічних наук, доцент
Державний університет економіки і технологій
м. Кривий Ріг, Україна

Сьогодні поряд із економічними чинниками все більшу роль у діяльності підприємств починають відігравати соціально-відповідальні функції: збереження оточуючого середовища, розробка та реалізація програм інноваційного розвитку навчальних закладів, медичних установ, дитячих садків, оздоровниць, формування систем соціального, освітнього та психологічного забезпечення працівників, формування та впровадження принципів етичної поведінки у відносинах з інвесторами, постачальниками, споживачами. Така трансформація суспільних пріоритетів потребує сьогодні внесення змін до діючої практики управління підприємствами, забезпечення інтеграції принципів, методів, інструментів соціальної відповідальності. Соціальну відповідальність сьогодні слід розглядати як необхідну умову конкурентного розвитку українських підприємств, яка формує відповідальність не тільки за бізнес-результати, але і за соціальні, екологічні, техногенні наслідки господарювання [1].

Про усвідомлення важливості впровадження корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) в практику діяльності українських підприємств свідчить чимало фактів: зростання кількості компаній-членів мережі Глобального Договору, створення Центру «Розвиток КСВ» в Україні; збільшення кількості відділів з КСВ в великих корпораціях; внесення професії менеджера з КСВ до Державного класифікатора професій України. В той же час, при наявності позитивних зрушень ще не створено належних умов для поширення принципів соціальної відповідальності. Відсутнє чітке окреслення об'єктивних причин функціонування бізнесу як соціально відповідального. На відміну від розвинутих країн світу, не існує державної політики підтримки та стимулювання КСВ. По багатьом аспектам недосконалим залишається законодавство, яке встановлює та регулює соціальну відповідальність суб'єктів господарювання, суперечливими та конфліктними залишаються взаємовідносини між вищим менеджментом і власниками підприємств з приводу реалізації соціальних програм. Невирішеною також залишається проблема забезпечення гласності та відкритості інформації про діяльність корпоративних підприємств, відсутні чіткі стандарти ведення соціальної звітності.

Не приділено достатньої уваги осмисленню цього феномена і в академічній науці. Серед сучасних зарубіжних досліджень, які стосуються соціальної відповідальності слід відзначити роботи таких вчених як Б. Балевські, О. Бурунова, С. Вілліамс, С. Джастрем, М. Лямент, В. Маракова, Р. Шнейдере, А. Яновські, та ін. Серед українських вчених значний вклад у розвиток цієї

проблематики внесли Т. Артемова, Н. Аграмакова, Д. Баюра, С. Безточникова, В. Божкова О. Березіна, С. Буко, А. Бутенко, Н. Водницька, Н. Волосковець, Х. Гальчак, О. Грішнова, Л. Грицина, Н. Діденко, В. Жуковська, О. Жмайлова, О. Зеленко, А. Зінченко, Л. Козін, І. Кузнецова, Л. Лазоренко, С. Мельник, Л. Нохріна, П. Орлов, Л. Слюсарєва, Г. Саприкіна, Н. Ушакова, С. Філіппова, О. Черних, В. Шапова, С. Харічков, В. Ярова. В той же час дослідження вітчизняних науковців по проблематиці соціальної відповідальності мають в основному теоретичний характер. Недостатня увага в них приділяється визначенню факторів, що негативно впливають на формування соціальної відповідальності українського бізнесу та створюють цілу низку проблем на шляху запровадження політики соціальної відповідальності. Також не визначені шляхи вирішення цих проблем.

Враховуючи це, метою роботи є виявлення ключових проблем формування системи соціальної відповідальності на українських підприємствах та шляхів їх вирішення.

На сьогодні соціальна відповідальна поведінка підприємств не є масовим явищем в Україні і стає звичною практикою лише для незначної кількості компаній. У більшості випадків вітчизняні компанії розміщують інформацію про КСВ на своїх веб-сайтах (2/3 від загальної кількості опитаних компаній) і мають затверджені кодекси поведінки (місію, зведенні етичні стандарти, проголошенні цінності тощо) (1/4 від загальної кількості опитаних компаній) [2]. Стандартів КСВ у тій чи іншій мірі здебільшого дотримуються транснаціональні корпорації, їх представництва в Україні, великі українські компанії – лідери відповідальних бізнес-практик. Результати дослідження сфери КСВ малого та середнього бізнесу в Україні демонструють її нерозвиненість, фрагментарність, відсутність стратегічної концепції її розвитку на підприємствах малого та середнього бізнесу України.

Однією із причин, що стримує діяльність українських підприємств в напрямку ведення соціально-відповідального бізнесу є переважно конфліктна взаємодія між власниками підприємства та вищим менеджментом при реалізації соціальних програм, а також відсутність гарантій зайнятості для вищого менеджменту у разі, якщо соціальні програми, що реалізуються ним не призводять до покращення фінансових результатів діяльності компанії в короткостроковій перспективі. Для вирішення цієї проблеми пропонується обирати претендентів на посади вищого менеджменту підприємств на конкурсній основі. Доцільно, щоб конкурси на укладання службових контрактів вищих менеджерів у великих корпораціях проводили авторитетні незалежні консалтингові служби. Важливим принципом економічної демократії є забезпечення вільного доступу для участі в такому конкурсі всіх бажаючих, які мають для цього необхідну мотивацію та певні об'єктивні професійні дані. В той же час рекомендується знизити коло претендентів на посади вищих менеджерів корпорацій (президента, виконавчого директора, віце-президентів, головного бухгалтера та інших) фахівцями, які пройшли спеціальне ліцензування (такі ліцензії могла б надавати Асоціація корпоративного менеджменту України чи інший авторитетний громадський орган підприємців та менеджерів на основі

рекомендацій авторитетних аналітичних центрів по завчасно визначеним і добре відомим критеріям). Орган, який видає ліцензію, повинен мати право на її припинення в разі серйозних порушень ліцензіантом правових норм. З особами, які призначені на посади вищого менеджменту за результатами конкурсного відбору рекомендується укладати контракти на термін не менше, ніж п'ять років. У разі ж, якщо виникає необхідність у зміні персонального складу вищого керівництва (наприклад, для більш ефективної реалізації нової стратегії), власник може достроково розірвати контракти з вищим менеджментом. Але при цьому доцільність змін в персональному складі керівництва повинна бути обґрунтована вагомими аргументами і спиратись на ділові оцінки і рейтинги компетентних незалежних експертів. Вищі менеджери, які не порушили в своїй діяльності умов контракту з власником, повинні у разі його дострокового припинення отримати від власника вагому матеріальну компенсацію.

Наступною перешкодою становлення та розвитку соціальної відповідальності українського бізнесу є недосконалість законодавчої та нормативної бази, що встановлює та регулює соціальну відповідальність. Вважається за доцільне, доповнити діючий Закон України «Про акціонерні товариства» спеціальним розділом, який повинен передбачати специфічні і значно більш жорсткі вимоги до суспільного контролю (і з боку компетентних державних органів, і з боку трудових колективів, і з боку громадськості) за діяльністю тих великих стратегічно важливих підприємств, які в результаті первинного розподілу та вторинного перерозподілу корпоративних прав контролюються однією групою, або декількома групами пов'язаних між собою власників. Окремий розділ цього закону, або навіть спеціальний закон, повинен регламентувати особливості діяльності та механізми прийняття певних рішень в акціонерних товариствах, які займаються видобутком корисних копалин (відповідальність за ефективне використання природних ресурсів, збереження довкілля, рекультивацію порушених земель, суворе дотримання специфічних нормативних вимог до здійснення гірничо-видобувних робіт, узгодження принципів управлінських рішень по певним позиціям з відповідними державними органами та місцевою громадою) та є так званими «містоутворюючими» підприємствами (відповідальність за збереження та покращення умов життєдіяльності місцевої громади, збереження зайнятості населення, диверсифікацію виробництва на територіях, населення яких знаходиться у вирішальній залежності від діяльності певних компаній).

Ще однією із проблем, що характерна для українського бізнесу є необхідність реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності у трудових відносинах. Під КСВ у трудових відносинах треба розуміти концепцію, згідно з якою організація враховує інтереси найманих працівників, беручи на себе добровільні зобов'язання у сфері трудових відносин, що здійснюються на засадах дотримання чинного законодавства, прозорості, етичності, взаємодії між усіма зацікавленими сторонами з метою досягнення високої якості трудового життя та стійкого розвитку організації [3]. Основою взаємодії між роботодавцем та найманим працівником є соціальне партнерство. На сьогоднішній день головним завданням для українського бізнесу є перехід від моделі конфліктного

партнерства в трудових відносинах до моделі конструктивного партнерства. Але для цього необхідна велика робота з перебудови структури управління, інформаційних потоків, стилю та методів управління. До такої роботи сьогодні не завжди готові ані більшість підприємців і менеджерів (через авторитарні традиції, відсутність мотивації, знань, навичок, необхідних для реалізації перспективних методів управління), ані більшість найманих працівників (пасивність, низький професіоналізм у сфері економіки та управління, звичка до традиційного розподілу ролей тощо).

Одним із факторів, який суттєво стримує розвиток соціально відповідального бізнесу на українських підприємствах, є суттєве обмеження, або відсутність доступу до інформації про діяльність підприємств. Важливою характеристикою українських компаній є їх закритість для широкої громадськості: для більшої кількості опитаних вітчизняних компаній, детальна інформація про діяльність – це інформація внутрішнього користування. Це підтверджує факт свідомого приховування інформації як від органів влади та громадськості, так і від власного персоналу. Згідно неофіційних даних – 50 % українського бізнесу знаходиться «в тіні». Таким чином, враховуючи, що прозорість і підзвітність є основоположними принципами КСВ компаній, у середовищі, де бізнес-структури приховують кількість працюючого персоналу, реальний рівень доходів, не сплачують відкрито податки не має підстав розраховувати на соціальну відповідальність вітчизняних компаній.

Проблеми забезпечення відкритості та прозорості інформації про діяльність підприємств є предметом дослідження багатьох науковців. Так, Р. Шнейдере та І. Віганте констатували, що доступність та відкритість даних про діяльність компаній дозволяє не тільки забезпечувати суспільство інформацією, але й дає змогу долати різні негативні явища, в економіці, політиці та соціальній сфері, які стали міжнародними проблемами. [4] В. Маркова, М. Лямент та Г. Воляк-Тузіmek зазначали, що відсутність єдиних підходів до розкриття нефінансової інформації, а також наявність різних стандартів соціальної звітності перешкоджає здійсненню науково-аналітичних досліджень у цій сфері [5] Н.С. Орлова обґрунтувала важливість використання принципів КСВ у складанні нефінансової звітності, що може стати ефективним інструментом підвищення ефективності корпорації [6].

Для вирішення проблеми забезпечення відкритості та прозорості інформації про діяльність українських компаній пропонується сформувати дієву систему постійного суспільного моніторингу великого корпоративного підприємництва. Важливими її елементами можуть бути систематичні загальнонаціональні та регіональні рейтинги великих корпорацій по підсумковим виробничо-фінансовим результатам та основним напрямкам діяльності (якість продукції, конкурентоспроможність, інновації, розвиток людського капіталу тощо), які повинні формуватися на основі моніторингів компетентних та соціально-відповідальних науково-аналітичних центрів. Для фінансування діяльності таких центрів і забезпечення їх економічної незалежності доцільно було б створити спеціальний Фонд соціально-економічного моніторингу корпоративного підприємництва за рахунок відрахувань великих підприємств, пропорційно

обсягам їх оборотів, розпорядником якого могла б бути громадська рада, сформована з авторитетних представників бізнес-еліти та наукової громадськості. Бажано нормативно закріпити професійну відповідальність як менеджменту, так і спеціалістів аналітичних центрів за достовірність, об'єктивність інформації.

Таким чином, в українській економіці соціальна відповідальність бізнесу як правило носить показовий характер на фоні відвертого бажання бізнес-структур за будь-яких обставин збагатитися. На формування соціальної відповідальності українського бізнесу негативно впливає ціла низка факторів: неефективна система соціального захисту, важкий регуляторний тягар, що призводить до «тінізації» економіки, недостатня інституційна підтримка запровадження політики соціальної відповідальності, недосконале трудове законодавство у сфері регулювання соціально-трудова відносин, низький рівень організаційної культури, незахищений ринок праці, підпорядкованість вищого менеджменту інтересам власників підприємств. Усі ці фактори створюють цілу низку проблем на шляху запровадження політики соціальної відповідальності в українському бізнесі.

Запропоновані в роботі підходи до вирішення проблем у сфері соціальної відповідальності у сфері вітчизняного бізнесу спрямовані на необхідність співпраці усіх зацікавлених у веденні бізнесу сторін: держави, бізнесу та суспільства у цілому. Їх реалізація сприятиме розвитку персоналу, підвищенню якості продукції та якості життя населення, утриманню висококваліфікованих кадрів тощо.

Список літератури:

1. Polyanska A. Social responsibility as an enterprise's development factor. *Economic Annals-XXI*, 2015. № 3-4 (1). С. 6–14. URL: <http://soskin.info/ea/2015/3-4-1/201517.html>
2. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А. М. Колот, О.А. Грیشнова та ін. К: КНЕУ, 2012. 501с.
3. Олійник О.О. Реалізація корпоративної соціальної відповідальності у трудових відносинах. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 1 (26) <https://doi.org/10.15407/dse2016.01.031>.
4. Sneidere R.,Vigante I. Importance of social and sustainability reporting in ensuring transparency and disclosure. *Economic Annals-XXI*. 2014. № 9-10 (1). С. 61-64. URL:<http://soskin.info/ea/2014/9-10/201420.html>
5. Marakova V. Lament M., Wolak-Tuzimek A. Reporting standards in socially responsible enterprises. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 9-10. С. 56-59.URL: <http://soskin.info/ea/2015/9-10/201517.html>]
6. Орлова Н.С. Нефинансовая отчетность как важный элемент корпоративной социальной ответственности. *Economic Annals-XXI*. 2013 № 5-6 (1) :URL <http://soskin.info/ea/2013/5-6/201315.html>

TRATAMIENTO QUIRÚRGICO DE LAS ENFERMEDADES DE LA PIEL Y DE LAS FIBRAS SUBCUTÁNEAS EN CONDICIONES AMBULATORIAS Y POLICLÍNICAS

Barannyk Serhiy

doctor en ciencias médicas, profesor del departamento de cirugía general
Academia Médica de Dnipropetrovsk del Ministerio de Salud de Ucrania

Barannik Konstantin

candidato de ciencias médicas, asistente del departamento de cirugía №1
Academia Médica de Dnipropetrovsk del Ministerio de Salud de Ucrania

Chukhrienko Alla

asistente del departamento de cirugía general
Academia Médica de Dnipropetrovsk del Ministerio de Salud de Ucrania
Dnipro, Ucrania

La urgencia del problema. Las enfermedades quirúrgicas de la piel y del tejido subcutáneo constituyen un porcentaje significativo de los motivos de consulta a un cirujano ambulatorio. Estos incluyen principalmente tumores benignos y enfermedades purulentas. Hoy en día, el tratamiento de las neoplasias malignas de cualquier ubicación lo llevan a cabo los oncólogos. Sin embargo, existe un grupo importante de tumores benignos. Algunos de ellos nunca se vuelven malignos, pero pueden causar un defecto cosmético, supuración, causar síntomas neurológicos por compresión de nervios, cerebro o causar presión en los vasos sanguíneos y causar isquemia local. El resto de tumores benignos en un determinado estadio pueden adquirir síntomas malignos (nevus, miomas, papilomas, queratopapilomas, etc.), es decir, son enfermedades precancerosas potenciales. La mayoría de estos tumores se localizan en la piel, tejido subcutáneo y son un motivo para buscar ayuda de dermatólogos y cirujanos generales. El diagnóstico de tales tumores no es difícil y consiste en determinar la historia, el examen y la palpación. En casos para determinar la naturaleza del tumor mediante una punción, examen de impresiones, ultrasonido y más. En algunos casos, es correcto utilizar un tratamiento quirúrgico en forma de escisión radical o parcial del tumor, seguida de un examen histológico.

Las enfermedades purulentas de los tejidos blandos ocupan el lugar principal entre la infección quirúrgica tanto por la frecuencia del desarrollo como por las posibles complicaciones. Hoy en día, las infecciones quirúrgicas de la piel y los tejidos blandos siguen siendo esa sección de la cirugía a la que, desafortunadamente, los cirujanos tanto del policlínico como del vínculo hospitalario no prestan suficiente atención. Esto se evidencia por la gran cantidad de errores diagnósticos y tácticos que ocurren durante

el tratamiento de dichos pacientes. La importancia del problema de las infecciones quirúrgicas de los tejidos blandos se enfatiza por el hecho de que en la estructura del recurso primario para el cirujano de la práctica general, su frecuencia alcanza el 70%. En este caso, la patología purulenta debe considerarse urgente, lo que requiere atención urgente. Las enfermedades purulentas en la estructura de la patología quirúrgica son 30-35%. La intervención quirúrgica oportuna y adecuada en el tratamiento complejo de estos pacientes es crucial. El primer eslabón en la prestación de ayuda a los pacientes con patología purulenta-séptica de tejidos blandos son los cirujanos de policlínicos. Por tanto, una parte importante de la patología purulenta se encuentra en el campo de la cirugía ambulatoria. La organización y calidad de la atención médica para esta categoría de pacientes en entornos ambulatorios contribuye no solo a un resultado positivo de la enfermedad, sino que también previene las consecuencias negativas de la progresión, su transición a la etapa séptica, el desarrollo de complicaciones, que son más costosas. y requieren hospitalización.

Materiales y métodos de investigación. Analizamos la atención quirúrgica a 1803 pacientes con enfermedades de la piel y del tejido subcutáneo que fueron atendidos en el departamento quirúrgico de las clínicas de una gran ciudad industrial durante 4 años (2016-2020). Representaron el 44,7% de todos los que inicialmente buscaron cirugía, se sometieron a cirugía y recibieron tratamiento adicional en un entorno ambulatorio. La edad de los pacientes osciló entre 18 y 67 años. De estos, 838 (46,5%) tienen tumores. En 21 pacientes (2,5%) durante el examen histológico reveló signos de malignidad. Edad de los pacientes de 24 a 76 años. Entre ellos, las mujeres representaron 562 (67,1%) personas, los hombres - 276 (32,9%) personas. Los pacientes con enfermedades inflamatorias purulentas de la piel y el tejido subcutáneo fueron 965 personas, entre las que predominaron los hombres (65,5%). La estructura del tumor consistió en: ateroma (quistes epidérmicos) - 243 (29,0%), lipomas - 106 (12,7%), papilomas y queratopapilomas - 306 (36,5%), fibromas - 99 (11,8%), quistes - 63 (7,5%), tumores malignos - 21 (2,5%).

Discusión de resultados. Al comparar diagnósticos clínicos y conclusiones histológicas, se observaron 71 casos de desajuste de diagnósticos. Así, la forma morfológica de un tumor benigno fue de 50 casos. En 21 casos se identificó un tumor maligno. En este caso, se predijo un tumor benigno en 13 casos, pero el examen histológico reveló una naturaleza maligna del proceso, incluyendo: melanoma (1 caso), fibro- y liposarcoma (2 casos), carcinoma de células escamosas (3 casos) y basal. carcinoma celular de estructura sólida (7 casos). En 8 casos, se predijo un tumor maligno y se confirmó histológicamente (2 casos de carcinoma de células escamosas, 6 - carcinoma de células basales de estructura sólida). Los pacientes diagnosticados con un tumor maligno (10 personas) fueron previamente examinados por un oncólogo, operados y, tras la confirmación del diagnóstico (8 personas), fueron remitidos a una institución médica especializada. También se refirió al oncólogo y a los pacientes (13 personas) que fueron intervenidos de tumores clínicamente benignos al establecer histológicamente un proceso maligno.

Entre los operados por tumores benignos, el grupo más grande estaba formado por personas con papilomas (keratopapilomas): 306 personas. Básicamente, la localización de los tumores fue la siguiente: cabeza y cuello 125 (40,9%) casos, torso

- 110 (35,9%), extremidades superiores - 32 (10,5%), extremidades inferiores - 39 (12,7%). Las mujeres constituían 185 (60,5%) de ellas, los hombres - 121 (39,5%), es decir, el número de mujeres superó 1,5 veces. Sin embargo, es posible que el predominio de las mujeres se deba a sus necesidades estéticas. En algunos casos, los tumores fueron múltiples, especialmente en el cuello y el torso.

Los tumores se extirparon bajo anestesia local con una disección limítrofe, partiendo del borde visual del tumor al menos 0,5-1,0 cm (teniendo en cuenta los requerimientos cosméticos en cara y cuello), junto con el tejido subcutáneo subyacente. Se aplicaron suturas adaptativas a la herida con una aguja atraumática con hilo 3 / 0-4 / 0-5 / 0-6 / 0. Se prefirió el material de sutura monofilamento. Dependiendo de la ubicación de la cirugía, las suturas se retiraron durante 6-8-10 días. Todos los medicamentos retirados estaban sujetos a un examen morfológico obligatorio en el laboratorio de la clínica de oncología de la ciudad. En los casos de papilomas pequeños (hasta 1 - 2 mm) en la pierna, la extirpación se realizó mediante electrocoagulación. En cuanto a la edad, predominaron las personas mayores de 50 años (176 personas, 35,9%) y mayores de 60 años (107 personas, 21,8%). A los 50 años había 130 personas (26,6%). Solo había 76 personas (15,7%) de 30 a 40 años. Por tanto, existe una tendencia a aumentar la incidencia de estos tumores con el aumento de la edad media de los pacientes.

De manera similar, los fibromas cutáneos se extirparon mediante disección en todo el grosor del tejido donde se encontraba el tumor. Un total de 99 pacientes con miomas fueron operados durante 5 años. 23 hombres (23,2%) y 76 mujeres (76,8%). En 54 (54,5%) pacientes los tumores estaban en las extremidades, en 29 (29,3%) - en el torso y en 16 (16,2%) en la cabeza y el cuello. La mayoría de los pacientes tenían más de 50 años: 56 (56,6%).

Casi el mismo número de pacientes se sometió a cirugía por lipomas de diferente localización (106 personas). La cirugía se realizó con anestesia local. El tumor, localizado en el tejido subcutáneo, se eliminó abriendo la piel por encima. El lecho tumoral se inspeccionó cuidadosamente para detectar la presencia de formaciones "secundarias" más pequeñas, así como en los casos de estructura "en racimo" del lipoma. Las heridas generalmente se suturan con fuerza, sin drenaje. La localización de los tumores fue la siguiente: cabeza y cuello - 30 (28,3%) casos, extremidades - 39 (36,8%), torso - 37 (34,9%). En cuanto a la edad, predominaron las personas mayores de 50 años, 77 (72,6%) pacientes.

63 (7,5%) pacientes fueron intervenidos quirúrgicamente por formaciones quísticas localizadas a nivel de piel y tejido subcutáneo. 13 (20,6%) pacientes, incluidos 11 hombres menores de 60 años y 2 mujeres menores de 30 años, tenían quistes epiteliales coccígeos. En la mayoría de los pacientes (38 personas o 60,3%), las formaciones quísticas se localizaron en las extremidades superiores (30 personas) e inferiores (8 personas). En 12 pacientes (19,0%) los quistes se localizaron en la cabeza y el cuello. Todos los diagnósticos fueron confirmados por examen histológico.

243 (29,0%) pacientes se sometieron a cirugía de ateroma (quistes epidérmicos). La principal localización de estos tumores: cabeza y cuello - 134 pacientes (55,1%), torso - 84 pacientes (34,6%). En las extremidades se extirparon 25 ateromas (10,3%). El número de casos de ateroma fue casi el mismo entre hombres 119 (49,0%) y mujeres

124 (51,0%). Los tumores se eliminaron mediante una disección longitudinal (con un pequeño ateroma) o mediante una disección limítrofe, eliminando gradualmente el camino romo y agudo junto con la cápsula. Cabe señalar que la extirpación de ateroma con membranas, que previamente se reveló debido a una inflamación aguda, puede tener alguna dificultad debido a adherencias, sangrado de tejido cicatricial. Debe estar preparado para estas complicaciones y no debe considerar una operación de este tipo como fácil y de corta duración. Cabe señalar que durante el mismo período, 557 (69,9%) pacientes se sometieron a cirugía de ateroma, es decir, 2,3 veces más que todos los pacientes con ateroma que se sometieron a cirugía (800 personas). Esto indica una falta de trabajo tanto de los cirujanos y, especialmente, de los terapeutas, médicos de familia, otros especialistas que, al examinar al paciente, notan la presencia de un tumor, pero no insisten en la recomendación del paciente de consultar a un cirujano. La operación de manera planificada reduce significativamente el riesgo del paciente de desarrollar una infección purulenta en el cuerpo, reduce la duración y reduce el costo del tratamiento.

Estos indicadores reflejan la calidad del trabajo sanitario-educativo y preventivo y deben tenerse en cuenta en el tratamiento de otros tumores. Creemos que a los pacientes se les debe explicar el peligro de tener un tumor en el cuerpo, incluso visualmente benigno. El tratamiento tardío de pacientes con tumores quirúrgicos con tumores grandes de 10 a 15 años o más debe considerarse inaceptable y desmotivado.

El análisis de la estructura de las enfermedades inflamatorias purulentas para las que se brindó atención quirúrgica mostró que los casos más frecuentes fueron forúnculos con abscesos 339 (22,2%), aterosclerosis - 325 (21,3%), forma cutánea de panaritium - 257 (16,8%), hidradenitis - 226 (14,8%). Además, también se realizaron intervenciones quirúrgicas para abscesos subcutáneos, supuración del hematoma - 41 (9,3%), supuración del quiste dermoide del coxis - 34 (2,3%) y así sucesivamente. La mayoría de las operaciones se realizaron en la ebullición del absceso. El proceso inflamatorio se localizó con mayor frecuencia en las extremidades (59,6%), un poco menos en el torso (21,3%), así como en la cabeza y el cuello (19,1%).

La segunda más frecuente fue la cirugía por supuración de quistes epidérmicos (ateroma). La localización más frecuente fue en tronco (52,6%), cabeza y cuello (38,1%). Con mucha menos frecuencia, los abscesos se localizaron en las extremidades (9,3%). Sin embargo, se debe determinar que el número de casos de complicaciones de esta patología (supuración) puede reducirse significativamente debido a la recuperación planificada de la población. Un análisis de las intervenciones planificadas para el ateroma durante el mismo período mostró que 167 personas se curaron de esta manera, lo que es 1,95 veces menos que la operación urgente. Además, un análisis comparativo de la duración del tratamiento mostró que el ateroma con supuración da 1,5-2 veces más pérdida de días de incapacidad. Y si tenemos en cuenta que en el 20-25% de los casos de cirugía por supuración de ateroma no siempre es posible extirpar completamente la cápsula del quiste epidérmico, existe la posibilidad de recurrencia de la enfermedad y operaciones repetidas. El análisis de la localización del ateroma en pacientes que fueron operados rutinariamente llama la atención sobre el hecho de que los pacientes fueron tratados con mayor frecuencia con la localización del ateroma en la cabeza y el cuello (53,9%), torso - 37,7%, extremidades - 8,4%. La mayoría de los

casos se debieron a un defecto cosmético. Al mismo tiempo, la supuración ocurre con mayor frecuencia en los ateromas, que se localizan en el torso y, con mayor frecuencia, tienen el potencial de lesiones e infecciones con la ropa. Independientemente, los pacientes con ateromas buscan ayuda solo cuando la educación alcanza un cierto tamaño y creará un defecto cosmético o inconvenientes en la vida cotidiana y el trabajo. Como regla general, el diagnóstico de la enfermedad no es difícil. Sin embargo, los hechos de derivación a un cirujano de dicho paciente por médicos de otras especialidades son muy raros.

Con bastante frecuencia (14,8%) se realizaron intervenciones quirúrgicas por hidradenitis purulenta aguda. El proceso inflamatorio se localizó en 226 personas (98,3%) en las áreas vaginales, de las cuales 168 personas tuvieron un proceso bilateral y observaron numerosos focos de inflamación. En algunos casos, se disecaron hasta 10 focos purulentos en un paciente. En la mayoría de los casos, las mujeres padecían hidradenitis purulenta. Su número fue de 166 personas (73,5%) contra 60 (26,5%) casos en hombres. Se trataba principalmente de personas en edad de trabajar (206 personas, 91,2%). Según nuestros datos, se relacionaba con el tratamiento insuficiente antiséptico de la piel durante la realización de la depilación y también el uso frecuente de los desodorantes. Es decir, incrementar la educación sanitaria e higiénica de la población puede afectar significativamente la incidencia de esta patología.

Los abscesos subcutáneos (superficiales) ocuparon un lugar significativo en la estructura de la patología purulenta-séptica en condiciones ambulatorias: 142 casos (9,3%). Observamos una acumulación limitada de pus debajo de la piel en las extremidades. Estos fueron abscesos subcutáneos, abscesos después de una lesión con grapas, clavos y otros objetos.

Además, las intervenciones quirúrgicas para otras formas de procesos inflamatorios purulentos se realizaron con menos frecuencia. Así, 59 pacientes (3,9%) se sometieron a cirugía por inflamación purulenta de la placa ungueal con uñas encarnadas. La uña encarnada está determinada en primer lugar por el síndrome doloroso, a causa de que los pacientes se dirigen más a menudo en busca de ayuda y operan en el orden planificado. A modo de comparación: durante este período, 153 personas fueron operadas según lo previsto, lo que es 2,6 veces más que de urgencia.

Por lo tanto, 34 personas se sometieron a cirugía para la supuración de quistes (movimientos) coccígeos epiteliales. La mayoría eran hombres: 28 personas (82,4%) menores de 30 años. 19 personas (1,25%) se sometieron a cirugía con flemones limitados superficiales (subcutáneos) de las extremidades. Debido a la cirugía oportuna, fue posible detener la propagación del proceso purulento, localizarlo y realizar un tratamiento completo de los pacientes en un entorno ambulatorio. 19 personas (1,25%) fueron diagnosticadas con paraproctitis subcutánea (entre los hombres había 16, las mujeres - 3). Todos los pacientes fueron sometidos a disección y drenaje extensos del foco de inflamación purulenta. Todos los pacientes completaron el tratamiento en la clínica sin la formación de fístula pararrectal.

Conclusiones. Por lo tanto, la proporción de operaciones oncológicas realizadas en un entorno ambulatorio fue de hasta el 45% entre todas las operaciones ambulatorias "puras". Sin embargo, cabe destacar que del total de tumores operados de forma ambulatoria, hasta un 2,5% eran malignos. Además, ni siquiera se esperaba el 1,5% de

todos los tumores clínicamente malignos operados. Por lo tanto, el examen histológico después de la extirpación del tumor y la consulta previa con un oncólogo en casos dudosos son obligatorios, y cada tumor debe considerarse potencialmente maligno. La rehabilitación extensa previa de pacientes con quistes epidérmicos y ateromas evita posibles complicaciones purulentas.

La patología quirúrgica purulenta aguda ocupa un lugar importante en la práctica de un cirujano ambulatorio y representa hasta el 35% de todos los pacientes que buscan ayuda. La prestación oportuna y adecuada de la atención quirúrgica en el tratamiento complejo de esta categoría de pacientes permite no solo obtener un resultado positivo, sino también realizar un tratamiento completo en un entorno ambulatorio, para prevenir la propagación del proceso purulento y la formación de sus complicaciones. La rehabilitación operatoria planificada de la población debido a ateroma de diferente localización, uña encarnada, etc. permite reducir el número de posibles complicaciones de naturaleza purulenta-inflamatoria.

Lista de referencias:

1. Баранник С.І., Барвінський В.М., Бахвала В.Ю., Шевцов В.М. Надання амбулаторної медичної допомоги хворим із гострими гнійно-септичними захворюваннями м'яких тканин. *Шпитальна хірургія*. 2013. №3(63). С. 121-122.
2. Баранник С.І., Тітов Г.І., Зозуля Д.В., Шевцов В.М. Аналіз і перспективи надання медичної допомоги хворим із гострою гнійною хірургічною патологією в амбулаторно-поліклінічних умовах. *Південноукраїнський медичний науковий журнал*. 2016. №15(15), вересень. С. 10-12.
3. Воробьев В.В. Перспективы развития и совершенствование стационарнозамещающей медицинской помощи в хирургии. *Медичні перспективи*. 2012. Том XVII, №1, ч.1. С. 19-22.

EPIDEMIC CHARACTERISTIC OF MORTALITY ON THE BACKGROUND OF HIV INFECTION AND AIDS IN MINSK

Shylava Marharyta,

Senior Lecturer of the Department of Epidemiology
Belarusian State Medical University

Dotsenko Marina

MD, Ph.D., Professor
Belarusian State Medical University

Valchuk Irina

Ph.D., Associate Professor
Belarusian State Medical University

Introduction. The Eastern Europe and Central Asia (EECA) region is one of two regions in the world where the annual number of AIDS-related deaths has increased since 2010 [1-3]. According to UNAIDS estimates, mortality from AIDS-related causes in Belarus has increased by 22% since 2010, while in Kazakhstan – by 56%, in Montenegro – by 100%, and in Georgia this indicator has reached 297%. In the Republic of Moldova, Ukraine and Tajikistan, there has been a decrease in mortality since 2010 by 23%, 51% and 14%, respectively [2].

People who inject drugs (PWID), especially in low- and middle-income countries, have an increased risk of death compared to the general population. Male gender and HIV-positive status further increase the risk of death.

The main causes of death for PWID are drug overdose and AIDS-related illnesses [4,5]. For example, in 2017, the United States government declared a national health emergency, in which more than 64,000 people died from drug overdose in 2016, more than 20,000 cases were caused by the use of fentanyl and its analogues (synthetic opioids) [6].

Materials and methods. The methodology was based on a continuous dynamic analytical study (retrospective epidemiological analysis), descriptive-evaluative and statistical methods.

The material of the epidemiological study was data on deceased patients diagnosed with HIV and AIDS in Minsk (2010-2019), including PWID; demographic indicators. Compilation of databases and their statistical processing was carried out using standard statistical software packages Microsoft Excel 10, STATISTICA 10, RStudio.

Results. When analyzing the mortality rate of patients with HIV infection in Minsk, it was revealed that this indicator was unevenly distributed over the years: the minimum mortality rate was recorded in 2011 (2.05 cases per 100,000 population), and the maximum was 5.37‰ in 2018. The long-term average mortality rate was 3.30 cases per 100,000 population. The analyzed interval is characterized by a reliably

expressed long-term tendency towards an increase in mortality of HIV infected people with an average growth rate of 10.60% ($p < 0.001$). However, it should be taken into account that the causes of death in HIV-infected patients may not be directly related to this diagnosis, therefore, we analyzed AIDS mortality of the Minsk population to obtain more objective data.

AIDS mortality in Minsk was also characterized by an uneven distribution over the years and varied from 0.70‰ in 2010 to 2.07‰ in 2019. The difference between the minimum and maximum mortality rates was 2.96 times. The long-term average death rate from AIDS was 1.22 cases per 100,000 population. The analyzed interval is characterized by a reliably expressed long-term tendency towards an increase in mortality from AIDS with an average growth rate of 8.17% ($p < 0.05$).

The lethality rates from AIDS in Minsk varied from 36.11% (2010) to 61.19% (2019) and were characterized by significant fluctuations – the minimum and maximum rates differed by 1.69 times (fig. 1).

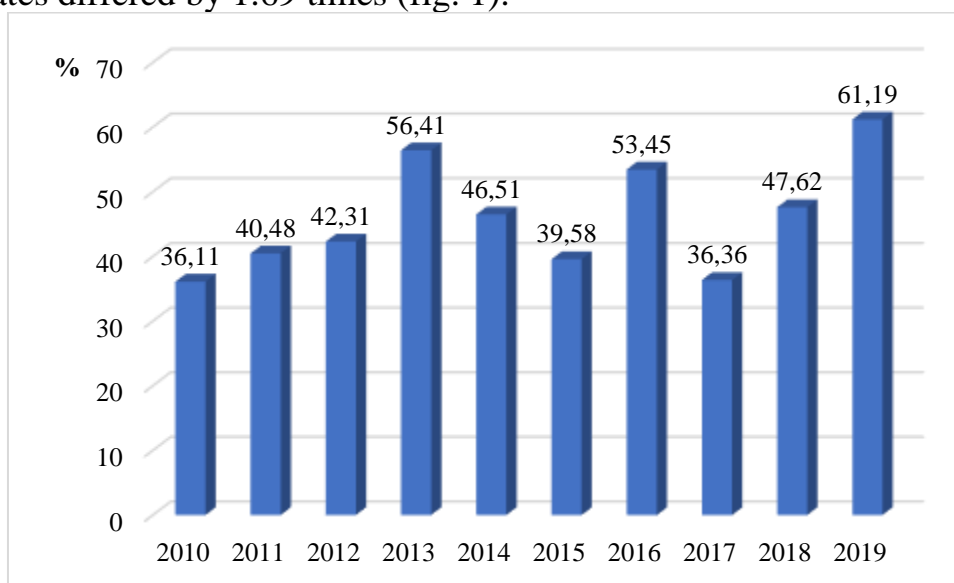

Figure 1. AIDS lethality in Minsk in 2010-2019

The average annual AIDS lethality rate in Minsk was 46.72%.

In the age structure of deceased HIV-infected persons in Minsk in 2010, persons aged 30-34 and 25-29 prevailed and their share was 42.11% (CI95% 26.31-59.18) and 23.68% (CI95% 11.44-40.24) respectively. Since 2012, the proportion of deaths in the 25-29 age group has become significantly lower than the proportion of deaths in older age groups. The share of HIV-infected people who died at the age of 30-34, 35-39 and over 40 years doesn't significantly differ in the analyzed time interval, and only in 2019 does the proportion of the older age group (40 years and over) begin to differ significantly from the share of deaths in younger ages (46.67% (CI95% 36.87-56.66)).

This pattern is explained by an increase in the share of older age groups (35-39 years old, over 40 years old) in the structure of registered cases of HIV infection in Minsk during 2010-2019, natural aging of the population of HIV-positive people who were infected earlier, including PWID [10].

In the analyzed time interval (2010-2019), the proportion of deaths of HIV-positive PWID was dominant. In 2010, the share of this group was 63.16% (CI95% 45.99-

78.19) and significantly differed from the share of deaths who became infected through other transmission routes.

This trend continued until 2015: the number of deaths among people who became infected with HIV heterosexually was 32.08% (CI95% 19.92-46.32) and didn't differ significantly from the deaths proportion of people who became infected due to injecting drug use – 58.49 (CI95% 44.13-71.86). In further years, there has been an increase in the proportion of HIV-positive people deaths who became infected heterosexually (33.96% (CI95% 25.04-43.80) in 2018, 38.10% (CI95% 28.79-48.09) in 2019), however, the share of deceased persons infected with HIV by injection remains prevailing – 62.26% (CI95% 52.33-71.50) in 2018, 58.10% (CI95% 48.07-67.66) in 2019. This fact is explained by both the natural aging of HIV-positive people who were infected earlier, mostly through injecting drug use, and the low adherence of PWID to antiretroviral therapy, stigmatization of representatives of this group, including HIV-infected, in society, as evidenced by the literature data [7-9].

Conclusions. AIDS mortality in Minsk continues to grow (growth rate is 8.17% ($p < 0.05$)) and amounted to 2.07‰ in 2019. The proportion of people in the older age group (40 years and older) in the age structure of HIV-infected people deaths is growing and in 2019 reached 46.67% (CI95% 36.87-56.66), which significantly differs from the deaths share in younger ages. The share of PWID in the structure of deceased HIV-positive people in Minsk was dominant in the analyzed time interval (2010-2019) and varied from 47.46% in 2017 to 67.44% in 2013. In 2010, the proportion of this group was 63.16% (CI95% 45.99-78.19) and significantly differed from the proportion of deaths who became infected through other routes of transmission.

References:

1. Global AIDS Monitoring 2019: Indicators for Monitoring the United Nations Political Declaration on HIV/AIDS in 2016. Geneva: UNAIDS; 2017. Available from: https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/global-aids-monitoring_en.pdf.
2. Jolley E, Rhodes T, Platt L, et al. HIV among people who inject drugs in Central and Eastern Europe and Central Asia: a systematic review with implications for policy. Available from: https://www.researchgate.net/publication/232534916_HIV_among_people_who_inject_drugs_in_Central_and_Eastern_Europe_and_Central_Asia_A_systematic_review_with_implications_for_policy.
3. Alternative Report of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights to the initial report of Kazakhstan on compliance with the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Available from: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CESCR/Shared%20Documents/KAZ/INT_CESCR_NGO_KAZ_44_9356_E.pdf.
4. The gap report 2014. People who inject drugs Available from: http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/05_Peoplewhoinjectdrugs.pdf.
5. Behavioral Activation for Heroin Use in China: A Randomized Controlled Trial. Available from: <https://clinicaltrials.gov/show/NCT03705143>.

6. Report of the International Narcotics Control Board, 2017. Available from: https://www.incb.org/documents/Publications/AnnualReports/AR2017/Annual_Report/R_2017_AR_ebook.pdf.

7. The Global AIDS Epidemic 2020 Report: Seize the Moment. Eliminate inequalities to end epidemics. Available from: <https://www.unaids.org/ru/resources/documents/2020/global-aids-report>.

8. Brief report on the research. Study of the factors contributing to the growth of the number of new and regular clients of low-threshold HIV prevention points for people who inject drugs in the Republic of Belarus. Available from: https://www.researchgate.net/profile/Uladzimir_Pikirenia/project/Factors-contributing-to-the-growth-of-the-number-of-new-and-regular-clients-of-low-threshold-HIV-prevention-points-for-people-who-use-drugs-in-Belarus/attachment/59e90b9e4cde2617ef856fd3/AS:551272802721792@1508445086724/download/kratkiy-otchet-19-10-2017.pdf?context=ProjectUpdatesLog.

9. Opioid substitution therapy (OST) for HIV prevention 2019. Global information and education on HIV and AIDS Available from: <https://www.avert.org/professionals/hiv-programming/prevention/opioid-substitution-therapy>.

STATE OF MENTAL HEALTH OF STUDENTS

Yurtsenyuk Olha

PhD, Associate Professor of the Department
of Nervous Diseases, Psychiatry and Medical Psychology
Bukovynian State Medical University

The health-related personality resources of Ukrainian students are also important for migration movements in Europe. They allow taking into account Ukrainians' needs and attitudes in shaping central & western countries health policies. Universities are responsible for ensuring that graduates are knowledgeable, skilful, and professional. To achieve these goals, higher schools typically use a curriculum of didactic lectures, modelling, supervised practice, mentoring, and hands-on experience to augment individual study.

The sources of stress for students vary by year in education. The first-year student is faced with the challenges of being uprooted from family and friends and adapting to a demanding new learning environment. Human cadaver dissection is well-recognized stress for many students, but other sources of distress, such as a substantially increased scholastic workload and concern for academic performance, also characterize this transition.

The research topic of the study was to describe the differences between health behaviours and the sense of coherence depending on age, sex, place of residence and the level of self-esteem in students.

The results obtained by the questionnaires were analysed: the Health-related Behaviours Inventory (IZZ) by Juczyński, the Self-Esteem Scale (SES) by Rosenberg and the Sense of Coherence scale (SOC-29) by Antonovsky. Questionnaires were translated into Ukrainian by translator under the supervision of a competent judge - a psychologist. Due to lack of Ukrainian standards (norms), raw results were used to describe the results. In the analyses of age groups (younger & older) and the level of self-esteem groups (lower & higher), median (Me) was used as a caesura (Me 20 yrs for age, and Me 29 pts for self-esteem).

The Health Behaviours Inventory (IZZ) contains 24 statements describing various types of health-related behaviours. It allows obtaining a health behaviours intensity general rate, as well as results referring to particular categories of these behaviours (i.e. adequate eating habits, preventive behaviours, positive psychological attitudes and health practices).

The Self-Esteem Scale (SES) is a one-dimensional tool allowing to assess the level of general self-esteem – a relatively constant disposition defined as a conscious attitude (positive or negative) towards the self. It consists of 10 diagnostic statements. The respondent has the task to indicate on a four-level scale, to what extent he agrees with each of these statements.

The Sense of Coherence scale (SOC-29) is used to assess the salutogenic concept of coherence. The SOC consists of at least three dimensions: comprehensibility, manageability and meaningfulness. It consists of 29 statements. The IBM SPSS Statistics 25 for data analysis was used as a statistical tool. Due to the lack of normal distribution, non-parametric tests were proposed.

The results obtained using the Mann-Whitney U test, show significant differences between women and men in terms of Adequate Eating Habits, Health Practices, Comprehensibility and Manageability, that are four of eight measured dimensions.

Women are characterized by a higher level of Adequate Eating Habits, Health Practices, while men are characterized by a higher level of Comprehensibility and Manageability. Results also show that surveyed male students present higher global sense of coherence than women.

The results obtained using the Mann-Whitney U test, indicate that there are no significant differences between the respondents living in the countryside and in the city in terms of the variables studied. However, it is worth noting that the result for Self-esteem is on the verge of significance, it is possible that if more people from rural areas were examined, the differences would turn out to be significant, it would indicate a slightly higher self-assessment of people living in the city. The study showed an existing statistical tendency concerning the place of residence and its relation to the level of self-esteem in the studied population

Conclusions. Academic teachers need to be aware of the manifestations, causes, and consequences of student distress, as well as personal health resources, and medical schools need to develop and evaluate programs to support struggling students and promote student health well-being. Additional research is necessary to identify individual and program factors that promote student health resources, coping styles and well-being and explore its potential to enhance competency. Stress-management programs that inform students about the effects of stress on physiological and psychological functioning and teach students how to identify sources of stress, and cope with stress and reduce tension and anxiety and simultaneously increase awareness, positive coping strategies, self-esteem and sense of coherence.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ АНТРОПОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ НА ТЛІ ТРИВАЛОЇ ФАРМАКОТЕРАПІЇ У ХВОРИХ НА ХСН З ПРОМІЖНОЮ ФРАКЦІЄЮ ВИКИДУ ІШЕМІЧНОГО ГЕНЕЗУ ЗАЛЕЖНО ВІД НАЯВНОСТІ МЕТАБОЛІЧНИХ ПОРУШЕНЬ.

Годлевська Ольга Михайлівна

к.мед.н., доцент кафедри терапії,
нефрології та загальної практики – сімейної медицини
Харківська медична академія післядипломної освіти

Самбург Яна Юріївна

к.мед.н., доцент кафедри терапії,
нефрології та загальної практики – сімейної медицини
Харківська медична академія післядипломної освіти

Магдаліц Тетяна Іванівна

к.мед.н., асистент кафедри терапії,
нефрології та загальної практики – сімейної медицини
Харківська медична академія післядипломної освіти

Концепція блокади бета рецепторів як лікувальний метод при серцевій недостатності була розроблена Гетеборзькою групою (Швеція) в 70-і роки [1]. Потім експериментально з використанням плацебо-контрольованих клінічних досліджень була підтверджена раціональність використання блокади бета-адренергічних рецепторів у лікуванні хворих із серцевою недостатністю [2]. Разом з тим залишаються не вивчені питання використання β -блокаторів, зокрема, раціональність їх використання у хворих на серцеву недостатність з проміжною фракцією викиду ішемічного генезу через негативну інотропну дію на міокард.

Мета: Оцінити вплив терапії β -блокаторами бисопрололом і небівололом в комбінації з еплереноном на антропометричні показники, у пацієнтів з ХСН проміжної фракції викиду ішемічного генезу (СНпФВ) і метаболічними порушеннями (МП).

Методи: Обстежено 240 осіб з СНпФВ. Перша група - 120 пацієнтів з МП і друга група - 120 пацієнтів без МП. Також всі пацієнти були розділені на підгрупи в залежності від отриманої терапії: підгрупа 1.1 – бисопролол отримували 30 (25%) пацієнтів, підгрупа 1.2 – бисопролол + еплеренон отримували 30 (25%) пацієнтів, підгрупа 1.3 – небіволол отримували 30 (25%) пацієнтів, підгрупа 1.4 – небіволол + еплеренон отримували 30 (25%) пацієнтів, підгрупа 2.1 – бисопролол отримували 60 (50%) пацієнтів, підгрупа 2.2 – бисопролол + еплеренон отримували 60 (50%) пацієнтів.

Середні дози через 12 місяців склали: небіволол $8,55 \pm 1,75$ мг, бісопролол - $8,45 \pm 1,65$ мг, еплеренон $48,25 \pm 2,25$ мг.

До лікування і через 12 місяців спостереження у хворих на СНпФВ проводилася оцінка окружності талії (ОТ), окружності стегон (ОС), відносини ОТ/ОС, в залежності від наявності або відсутності метаболічних порушень.

Результати: З таблиці 1 видно, що в групі пацієнтів серцевою недостатністю з проміжною фракцією викиду з метаболічними порушеннями, які отримували медикаментозну терапію як бісопрололом (підгрупа 1.1), так і в комбінації з еплереноном (підгрупа 1.2), відзначалася тенденція до зменшення ОТ, але не досягає ступеня достовірності ($p > 0,05$) і ОС ($p > 0,05$), показники ОТ / ОС так само вірогідно не змінилися ($p > 0,05$).

Табл 1

Аналіз динаміки антропометричних даних хворих на серцеву недостатність з проміжною фракцією викиду, ішемічною хворобою серця з метаболічними порушеннями і без метаболічних порушень на тлі різних схем фармакотерапії Me (Q25%; Q75%)

Група хворих	Фармако-терапія	Час дослідження	Показник, од. вим.		
			ОТ, см	ОС, см	ОТ/ОС
СНпФВ з МП	Бісопролол (n=30)	до терапії	125,9 (115,9; 135,7)	118,6 (107,9; 119,4)	1,06 (1,04; 1,13)
		через 12 міс.	124,9 (114,6; 132,2)	118,5 (106,9; 118,8)	1,05 (1,04; 1,11)
	Бісопролол + еплеренон (n=30)	до терапії	127,1 (117,1; 136,8)	118,9 (107,9; 120,8)	1,07 (1,04; 1,13)
		через 12 міс.	125,5 (114,5; 130,7)	117,8 (106,5; 119,6)	1,06 (1,03; 1,12)
СНпФВ з МП	Небіволол (n=30)	до терапії	126,8 (115,9; 134,5)	118,7 (108,5; 120,4)	1,07 (1,04; 1,12)
		через 12 міс.	118,2 (112,6; 132,2)*	117,5 (106,9; 118,8)	1,02 (1,04; 1,11)
	Небіволол + еплеренон (n=30)	до терапії	127,5 (117,9; 135,9)	118,5 (107,9; 120,7)	1,07 (1,04; 1,13)
		через 12 міс.	117,5 (108,3; 122,5)*	117,8 (106,5; 119,6)	0,99 (1,03; 1,12)*
СНпФВ без МП	Бісопролол (n=60)	до терапії	97,2 (94,7; 99,5)	101,1 (93,8; 104,9)	0,96 (0,91; 0,99)

		через 12 міс.	97,5 (93,9; 100,6)	102,4 (93,4; 104,5)	0,95 (0,93; 0,98)
	Бісопролол + еплеренон (n=60)	до терапії	96,8 (94,7; 99,5)	101,1 (93,8; 104,9)	0,96 (0,91; 0,99)
		через 12 міс.	96,4 (94,1; 98,7)	100,4 (92,2; 101,6)	0,96 (0,92; 0,98)

Примітка: * - $p < 0,05$ відмінності в групах на тлі лікування

Отже, у групі хворих, які отримували в якості β -блокаторів небіволол (підгрупа 1.3) відзначалося зменшення ОТ ($\Delta 6\%$, $p < 0,05$), при цьому зменшення ОС, ОТ/ОС не досягло ступеня достовірності. У групі хворих, які приймали небіволол + еплеренон (підгрупа 1.4), відзначалося достовірне зменшення об'єму талії ($\Delta 8\%$, $p < 0,05$) і достовірне зменшення співвідношення ОТ/ОС ($\Delta 8\%$, $p < 0,05$) через 12 місяців терапії. У групі хворих на серцеву недостатність з проміжною фракцією викиду без порушень метаболізму так само не було виявлено достовірної різниці між групами до і через 12 місяців терапії незалежно від проведеного лікування (підгрупи 2.1 і 2.2).

Отже, міжгрупове порівняння показало, що ступінь зміни вихідних антропометричних даних була різною. Доведено, що динаміка зміни антропометричних показників після 12 місяців фармакотерапії достовірно зменшилися в групі терапії небіволол + еплеренон (підгрупа 1.4) де ОТ знизився на 8% і співвідношення ОТ/ОС зменшилося так само на 8% ($p < 0,05$)

Висновки: У нашому дослідженні встановлено, що у групі пацієнтів серцевою недостатністю проміжної фракції викиду з метаболічними порушеннями на тлі прийому небівололу високоселективного бета-адреноблокатора з вазодилатуючим ефектом, донатором оксиду азоту, виявлено позитивне достовірне зменшення об'єму талії та достовірне зниження співвідношення ОТ/ОС через 12 місяців терапії на 8%. У багатьох дослідженнях було показано зв'язок ожиріння з більш високим ризиком розвитку серцевої недостатності і пошук додаткових плейотропних ефектів сучасної фармакотерапії залишається актуальною проблемою кардіології [3].

Список літератури

1. Евдокимова, М. А. Бета-адреноблокаторы (БАБ) в лечении сердечно-сосудистых заболеваний: место бисопролола / М. А. Евдокимова, Д. А. Затейщиков // Фарматека. – 2006. – № 4. – С. 15-19]
2. Azuma, J. Chronic heart failure: beta-blockers and pharmacogenetics / J. Azuma, S. Nonen // Eur. J. Clin. Pharmacol. – 2009. – Vol. 65, N 1. – P. 3-17
3. Nevers T, Salvador AM, Grodecki-Pena A, Knapp A, Velázquez F, Aronovitz M, et al. Left Ventricular T-Cell Recruitment Contributes to the Pathogenesis of Heart Failure. Circ Heart Fail. 2015;8:776–787.

АНАЛІЗ КЛІНІКО-МОРФОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПАТОЛОГІЇ НАДНИРНИКІВ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2015- 2019 РР.

Калужина Оксана Володимирівна,

кандидат медичних наук,
доцент кафедри патологічної анатомії,
Харківський національний медичний університет, Україна

Сорокіна Ірина Вікторівна,

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри патологічної анатомії,
Харківський національний медичний університет, Україна

Гойденко Наталія Іванівна,

асистент кафедри клінічної лабораторної діагностики,
Харківський національний медичний університет, Україна

Надниркові залози є важливим ендокринним органом організму людини, що впливає на життєво важливі процеси [1]. Порушення їх функціонування може призводити до цілої низки проблем. Сучасні інструментальні методи дослідження є незамінними в процесі виявлення новоутворень даної локалізації, хоча остаточною точною верифікацією характеру процесу можлива лише завдяки морфологічній діагностиці [2, 3] та існуючим критеріям для диференційної діагностики добро- та злоякісних новоутворень [4, 5].

Мета дослідження – встановити клініко-морфологічні особливості патології надниркових залоз у Харківському регіоні України за період 2015–2019 років в результаті аналізу архівного гістологічного матеріалу ДУ «Інститут загальної та невідкладної хірургії ім. В.Т. Зайцева НАМН України» та ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В.Я. Данилевського НАМН України».

Матеріал дослідження – архівні дані результатів патогістологічного дослідження 77 пацієнтів обох статей віком старше 18 років, які були прооперовані в ДУ «Інститут загальної та невідкладної хірургії ім. В. Т. Зайцева НАМН України» та ДУ «Інститут проблем ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського НАМН України» у 2015–2019 роках.

Методи дослідження – статистичні (аналіз отриманих даних на персональному комп'ютері за допомогою ліцензійного пакету прикладних програм «Excel 2016» із використанням методів варіаційного, альтернативного аналізів з визначенням середнього арифметичного, середнього квадратичного відхилення, стандартної похибки середнього арифметичного та оцінки розподілу величин).

В результаті статистичного аналізу отриманих даних встановлено, що середній вік пацієнтів був $48,6 \pm 1,59$ років (наймолодший пацієнт – 20 років, найстарший – 75), даний факт подібний до даних Американського товариства клінічної онкології [6]. Аналіз гендерних особливостей вказував на перевагу осіб жіночої статі (47 пацієнтів – 61,03 %) над чоловічою (30 пацієнтів – 38,97 %). Ці знахідки знайшли своє підтвердження у доступних наукових джерелах [7, 8]. 2 людини мали білатеральне враження наднирників. Ліва залоза (45 пацієнтів) мала патологічні зміни трошки частіше за праву (30 пацієнтів), що не суперечить даним інших науковців [8, 9].

Аналіз кількості новоутворень надниркових залоз по рокам наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Рік дослідження	Кількість випадків	Характер процесу	
		Доброякісне утворення	Злоякісне утворення
2015	18	10	8
2016	16	15	1
2017	12	12	-
2018	20	20	-
2019	11	11	-

У 2016 році спостерігалось 2 випадки з білатеральним враженням доброякісного характеру. Як видно з таблиці 1, останні 3 роки спостереження всі процеси були доброякісними, вірогідніше за все це пов'язано з ранньою діагностикою та своєчасним лікуванням новоутворень даної локалізації. Доброякісні пухлини спостерігались у 88,61 % випадків, тоді як злоякісні – у 11,39 %.

Серед доброякісних процесів в досліджуваній залозі зустрічались адренкортикальні аденоми (45 випадків), зрілі феохромоцитоми (13 випадків), кисти наднирників (6 випадків), гіперплазія коркового, мозкового чи обох шарів (4 випадки), гангліоневрома мозкового шару наднирників (1 випадок) та поєднання феохромоцитоми з двома адренкортикоцестеромами (1 випадок). Адренкортикальні аденоми найчастіше мали світлоклітинні форми, різноманітні розміри (0,6–9,0 см у діаметрі) та охряно-жовтий колір на розрізі, вражали пацієнтів віком 45–65 років здебільшого жіночої статі та з лівої сторони. Зрілі феохромоцитоми характеризувались здебільшого дисконкомплексованим варіантом, різним розміром (2,5–8,0 см у діаметрі) та сірувато-жовтувато-рожевим кольором на розрізі, у пацієнтів 40–60 років, переважно у чоловіків та зліва. Кісти наднирників різного діаметру (3,5–11,0 см) з щільною фіброзною капсулою та гладкою внутрішньою поверхнею спостерігались частіше у чоловіків, справа.

Злоякісні новоутворення надниркових залоз були представлені злоякісними кортикоцестеромами (5 випадків із 9), частіше ліворуч, у пацієнтів різного віку, значного розміру (9–17 см у діаметрі), мали вторинні зміни в пухлинній тканині (некрози та крововиливи). Злоякісні феохромоцитоми (3 випадки з 9)

розташовувались частіше справа, у пацієнтів різного віку, розміром 1,5–13 см у діаметрі, з червоно-бурою паренхімою на розрізі. 1 пацієнт 66 років страждав на злюкисну парагангліому з некрозами, розміром 10×7 см.

В цілому результати наших досліджень щодо частоти зустрічаності різних морфологічних форм новоутворень наднирників не відрізняються суттєво від існуючих вже в науковій літературі [8], що вказує на типовий характер структури даних нозологій в досліджуваному регіоні. Однак ми не змогли ні підтвердити, ні спростувати дані щодо кореляції розміру пухлини з характером процесу.

Резюмуючи вище наведене, можна зробити **висновок**, що 48,6 років – середній вік пацієнтів з пухлинними процесами надниркових залоз. Найчастіше страждають жінки, ліва залоза. Доброякісні пухлини представлені переважно адренкортикальними аденомами та зрілими феохромоцитомами, а злюкисні – злюкисними кортикостеромами та злюкисними феохромоцитомами. Розмір новоутворення не є визначальною ознакою у визначенні характеру процесу.

Список літератури

1. Balon YaG. Farmakoterapiya patologichnykh staniv nadnyrkovykh zaloz [Pharmacotherapy of pathological conditions of the adrenal glands]. Zhurnal organichnoyi ta farmatsevtichnoyi khimiyi. 2012; 1(37): 19-29. [Ukrainian];
2. Duregon E, Volante M, Rapa I, Vatrano S, Papotti M. Dissecting Morphological and Molecular Heterogeneity in Adrenocortical Carcinoma. Turkish Journal of Pathology. 2015; 31: 98-104. doi: 10.5146/tjpath.2015.01317;
3. Stojadinovic A, Brennan MF, Hoos A, Omeroglu A, Leung DHY, Dudas ME, et al. Adrenocortical Adenoma and Carcinoma: Histopathological and Molecular Comparative Analysis. Modern Pathology. 2003; 16 (8): 742-751. doi: 10.1097/01.MP.0000081730.72305.81;
4. Lloyd RV. Adrenal cortical tumors, pheochromocytomas and paragangliomas. Modern Pathology. 2011; 24: S58-S65. doi: 10.1038/modpathol.2010.126;
5. Kapoor S, Mishra A, Gupta S, Agarwal A. Weiss criteria in large adrenocortical tumors: A validation study. Indian Journal of pathology and microbiology. 2010; 53(2): 222-226. doi: 10.4103/0377-4929.64325;
6. Adrenal Gland Tumor: Statistics. Approved by the Cancer.Net Editorial Board, 01/2020. Available from: <https://www.cancer.net/cancer-types/adrenal-gland-tumor/statistics>;
7. Torti JF, Correa R. Adrenal Cancer. [Updated 2020 Oct 12]. StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2020 Jan. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK546580/>;
8. Sayed Salem AA, Alshoeiby MH, Ahmed DM, Sayed MM. Primary Adrenal Tumors in Adults Single Institute 10 Years' Experience. J Trop Dis. 2019; 7: 314. doi: 10.4172/2329-891X.1000314;
9. Baronin AA. Pervichnyie i metastaticheskie opuholi nadpochechnikov (klinika, diagnostika, lechenie, morfologicheskie i biohimicheskie faktoryi prognoza) [Primary and metastatic adrenal tumors (clinical picture, diagnosis, treatment, morphological and biochemical prognosis factors)]. Abstr. Dr. Sci. (Med.). M; 2003. 42 p. [Russian].

ТАКТИКА ЛІКУВАННЯ ПРИ МЕХАНІЧНІЙ ЖОВТЯНИЦІ У ХВОРИХ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

Карий Ярослав Володимирович

кандидат медичних наук, доцент
кафедри хірургії медичного факультету №2
Вінницький національний медичний університет

Гуменюк Марія Леонідівна

студентка IV курсу
Вінницький національний медичний університет

Герасимова Валерія Вікторівна

студентка IV курсу
Вінницький національний медичний університет

Вступ: Причини механічної жовтяниці (МЖ) можуть бути як доброякісного, так і зляккісного генезу. До перших належить холедохолітіаз, стенозуючий папіліт, стриктури жовчних проток та ін. Найбільш частою причиною МЖ не пухлинного генезу є холедохолітіаз, який зустрічається у 30-85% хворих на жовчнокам'яну хворобу [1, 2]. Друге місце серед причин МЖ посідають новоутворення підшлункової залози, великого сосочку дванадцятипалої кишки (ВС ДПК), жовчних проток [3]. На сьогодні поряд з традиційними операціями застосовуються мініінвазивні втручання, спрямовані на корекцію біліарної патології [4]. Розвиток мініінвазивних технологій дозволив розширити показання і можливість виконання оперативних втручань у хворих на МЖ [5]. Однак, залишаються невизначеними критерії вибору мініінвазивних і відкритих оперативних втручань у хворих на МЖ.

Мета роботи: Проаналізувати ефективність консервативної терапії, мініінвазивних і відкритих оперативних втручань при лікуванні МЖ у хворих різних вікових груп.

Матеріали і методи: Проаналізовано результати лікування 265 хворих на МЖ протягом 2002-2020 років. Жінок було 176 (66,4%), чоловіків – 89 (33,6%). Хворих молодого віку було 20 (7,5%), середнього – 70 (26,4%), похилого – 94 (35,5%), старечого – 76 (28,7%), довгожителів – 5 (1,9%). Середній вік – $62 \pm 6,0$ років. Тривалість МЖ до 7 діб діагностовано у 96 (36,2%), 7-14 доба – у 72 (27,2%), 14-21 доба – у 34 (12,8%), 21-28 доба – 38 (14,3%), більше 28 діб – у 25 (9,4%). Середня тривалість МЖ – $20 \pm 3,6$ діб.

МЖ доброякісного походження спостерігалась у 220 (83,0%) хворих. Причинами якої були: холедохолітіаз – у 157 (59,2%) випадках, синдром Mirizzi – у 18 (6,8%), стриктура спільної жовчної протоки (СЖП) – у 8 (3,0%), стенозуючий папіліт – у 20 (7,5%), хронічний фіброзний панкреатит – у 10 (3,8%), кіста голівки підшлункової залози – у 5 (1,9%), виразка дванадцятипалої

кишки (ДПК) з пенетрацією в гепатодуоденальну зв'язку (ГДЗ) – у 2 (0,7%). Пухлинний генез МЖ у 45 (17,0%) пацієнтів був обумовлений: раком голівки підшлункової залози – у 24 (9,1%) випадках, раком ВС ДПК – у 6 (2,3%), раком жовчних проток – у 10 (3,8%), раком жовчного міхура з проростанням в ГДЗ – у 2 (0,7%), метастазами раку іншої локалізації у ворота печінки – у 3 (1,1%).

Результати та обговорення: Оперативні втручання у хворих на МЖ проводили на тлі комплексної консервативної терапії, спрямованої на профілактику розвитку печінкової недостатності, що включала інфузійну терапію, гепатопротектори, спазмолітики, антисекреторні та гормональні препарати, вітаміни, антибіотики, препарати, що покращували реологію крові, корекцію кислотно-лужного, білкового, електролітного балансу. Консервативне лікування проводили до і після операції.

Двохетапні мініінвазивні оперативні втручання проведено при лікуванні МЖ у 105 (39,6%) хворих похилого і старечого віку та у довгожителів з рівнем білірубіну понад 200 мкмоль/л, тривалістю МЖ більше 14 діб, наявністю супутньої патології в стадії декомпенсації, а також за наявності гнійного холангіту і біліарного панкреатиту.

На першому етапі у 30 (11,3%) хворих з холедохолітіазом проведено неповну ендоскопічну папілосфінктеротомію (ЕПСТ) (до 1,0 см), що забезпечило самостійне відходження конкрементів діаметром до 10 мм. Повну ЕПСТ (більше 1,0 см) виконано у 22 (8,3%) випадках, що дало можливість провести літоекстракцію кошиком Дорміа. Механічну літотрипсію проведено у 13 (4,9%) пацієнтів при розмірах конкрементів (10-12 мм). Після чого фрагментовані конкременти видаляли корзинкою Дорміа. ЕПСТ також застосовано у 20 (7,6%) хворих зі стенозуючим папілітом. Проводили повторні дозовані ЕПСТ, оскільки, швидка біліарна декомпресія призводила до прогресування печінкової недостатності. У 20 (7,6%) випадках за наявності гнійного холангіту і біліарного панкреатиту виконано ЕПСТ та назобіліарне дренивання, що дало змогу провести етапну декомпресію і санацію жовчних проток. Лапароскопічну холецистектомію (ЛХЕ) проведено на другому етапі після ліквідації МЖ і гнійного холангіту.

Одноетапні мініінвазивні оперативні втручання виконано у 40 (15,1%) хворих молодого і середнього віку з рівнем білірубіну нижче 200 мкмоль/л, тривалістю МЖ не більше 14 діб, компенсованою або субкомпенсованою супутньою патологією та при відсутності гнійного холангіту і біліарного панкреатиту.

За наявності конкрементів до 5 мм проведено ЛХЕ з літоекстракцією через куксу міхурової протоки балонним катетером Фогарті у 12 (4,5%) хворих. При синдромі Міріззі I типу в 10 (3,8%) випадках виконано ЛХЕ зі зовнішнім дрениванням СЖП. Ендобіліарне ретроградне стентування (діаметр стенту – 7 Fr) проведено у 5 (1,9%) пацієнтів зі стриктурою термінального відділу СЖП, у 6 (2,3%) – з раком ВС ДПК, у 7 (2,6%) – з раком голівки підшлункової залози.

При інкрустації стента солями жовчних кислот через 3-4 місяці проводили його заміну.

Одноетапні відкриті оперативні втручання на жовчних протоках проведено у 120 (45,3%) хворих різних вікових груп. ВХЕ з холедохолітотомією виконано у 30 (11,3%) пацієнтів за наявності конкрементів більше 20 мм, які не вдалось видалити транспапільрно. Для попередження післядекомпресійної дисфункції печінки застосовували зонд-обтуратор позапечінкових жовчних проток (патент України №104826), який давав можливість проводити дозовану декомпресію жовчних проток після операції. У 39 (14,7%) хворих з непухлинним генезом МЖ сформовано холедоходуоденоанастомоз із застосуванням інтраопераційної техніки попередження рефлюксу дуоденального вмісту (патент України №85986). У 8 (3,0%) пацієнтів з раком голівки підшлункової залози сформовано супрадуоденальний холедоходуоденоанастомоз, який забезпечував тривалішу декомпресію СЖП. Комбінований арефлюксний гепатикоєюнодуоанастомоз (патент України №112735) сформовано у 11 (4,2%) хворих з МЖ доброякісного походження. У 18 (6,8%) пацієнтів з пухлинним генезом МЖ проведено гепатикоєюностомію на виключеній петлі тонкої кишки за Roux. У хворих з раком голівки підшлункової залози виконано панкреатодуоденальну резекцію у 4 (1,5%) і антеградне стентування СЖП – у 5 (1,9%) випадках. Антеградне стентування гепатикохоледоха також проведено у 3 (1,1%) хворих через наявність метастазів раку іншої локалізації у ворота печінки. У 2 (0,7%) пацієнтів з виразкою ДПК, що пенетрувала у ГДЗ, виконано висічення виразки з пластикою СЖП на Т-подібному дренажі.

Ускладнення після 145 мініінвазивних оперативних втручань спостерігались у 8 (5,5%) випадках: кліпування спільної печінкової протоки – 1 (0,7%), неспроможність кукси міхурової протоки – 2 (1,4%), гострий панкреатит – 3 (2,1%), кровотеча з ВС ДПК після ЕПСТ – 2 (1,4%). Летальних випадків не було.

Ускладнення після 120 відкритих оперативних втручань спостерігались у 14 (11,7%) випадках: пошкодження СЖП – 1 (0,8%), неспроможність кукси міхурової протоки – 3 (2,5%), неспроможність холедоходуоденоанастомозу – 3 (2,5%), неспроможність гепатикоєюноанастомозу – 2 (1,7%), зовнішня жовчна нориця – 3 (2,5%), холемічна кровотеча після операції – 2 (1,7%). Померло 2 (1,7%) хворих з МЖ, де причиною смерті став інфаркт міокарду.

Ускладнення після мініінвазивних оперативних втручань виникли у 8 (5,5%) хворих, після відкритих – у 14 (11,7%) ($p < 0,05$).

Висновки: 1. Застосування мініінвазивних оперативних втручань при лікуванні МЖ у хворих різних вікових груп дозволяє знизити частоту післяопераційних ускладнень на 6,2% ($p < 0,05$).

2. Двоетапна хірургічна тактика при МЖ у хворих старших вікових груп є пріоритетною. Одноетапну корекцію доцільно виконувати у хворих молодого і середнього віку з рівнем білірубіну менше 200 мкмоль/л, тривалістю МЖ не

більше 14 діб, компенсованими або субкомпенсованими супутніми захворюваннями, а також при відсутності гнійного холангіту і біліарного панкреатиту.

3. Для попередження післядекомпресійної дисфункції печінки доцільно проводити комплексну консервативну терапію до і після операції та дозовану декомпресію жовчних проток у післяопераційному періоді.

Список літератури:

1. Zhe-Fu Li., Chen Xiao-Ping. Recurrent lithiasis after surgical treatment of elderly patients with choledocholithiasis. *Hepatobil. Pancreat. Dis. Int.* 2007; 6: 67-71.
2. Wenner D., Whitwam P., Rosser J., Hashmi S. A stone extraction facilitation device to achieve an improved technique for performing LCBDE. *Surg. Endosc.* 2005; 19: 120-125.
3. Song T.J., Hyun Y.S., Lee S.S. Endoscopic ultrasound-guided choledochoduodenostomies with fully covered self-expandable metallic stents. *World J. Gastroenterol.* 2012; 18(32): 4435-4440.
4. Cheng J.Lu, Y., Xiong X. Two-stage vs single-stage management for concomitant gallstones and common bile duct stones. *World J. Gastroenterol.* 2012; 28(24): 3156-3166.
5. Chander J., Vindal A., Lal P. Laparoscopic management of CBD stones: an Indian experience. *Surg. Endoscop.* 2011; 25: 172-181.

НЕВИНОШУВАННЯ ВАГІТНОСТІ: ОСНОВНІ ЕТІОПАТОГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІСТМІКО-ЦЕРВІКАЛЬНОЇ ПАТОЛОГІЇ

Куса Олена Михайлівна

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Пахаренко Людмила Володимирівна

д.мед.н., професор кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Басюга Ірина Омелянівна

к.мед.н., доцент кафедри акушерства та гінекології
Івано-Франківський національний медичний університет

Невиношування вагітності є однією з найсерйозніших проблем сучасного акушерства, оскільки призводить до передчасних пологів і народження немовлят з глибокою морфофункціональною незрілістю. Саме ці новонароджені формують показники перинатальної захворюваності, смертності та інвалідності з дитинства. Приблизно 75% випадків перинатальної смертності пов'язано саме з передчасними пологами, а мертвонародження фіксують у 8–13 разів частіше, ніж у випадку термінових пологів [1].

Причини невиношування вагітності різноманітні й багаточисельні. Серед основних чинників вітчизняні та зарубіжні автори виділяють генетичні, ендокринні, імунологічні, інфекційні, тромбофілічні, анатомічні, ендотеліальну дисфункцію та інші [2, 3]. Важливе значення у патогенезі передчасних пологів має істміко-цервікальна недостатність (ІЦН), яка проявляється, перш за все, неспроможністю циркулярних м'язів ділянки внутрішнього вічка, що, своєю чергою, спричинює розвиток недостатності перешийка й шийки матки [4]. Вони втрачають можливість протистояти внутрішньоматковому тиску, який підвищується з терміном гестації, і утримувати плідне яйце, що прогресивно збільшується, у порожнині матки до своєчасних пологів.

Виділяють такі типи ІЦН: анатомічну, функціональну та вроджену. Анатомічна, або травматична, ІЦН виникає внаслідок внутрішньоматкових маніпуляцій, які супроводжуються механічним розширенням каналу шийки матки, а також патологічними пологами з глибокими розривами шийки матки. Функціональна істміко-цервікальна недостатність (ФІЦН) найчастіше є наслідком гормонального дисбалансу на прегравідарному етапі. За даними сучасних вітчизняних і зарубіжних авторів, при гіперандрогенії будь-якого генезу, гіпофункції яєчників, недостатності лютеїнової фази, метаболічному синдромі різноманітної етіології ФІЦН під час вагітності діагностують у кожній третій жінки [5].

Вроджена ІЦН є здебільшого наслідком генітального інфантилізму або вад розвитку матки. В.М. Запорожан та співавтори (2016) пов'язують звичне невиношування вагітності з вадами розвитку матки, зокрема з наявністю перетинки в її порожнині та з порушенням процесів утворення колагену в органі [2].

Вітчизняні та закордонні дослідники відзначають наявність зв'язку між дисбіозом піхви та несприятливими наслідками вагітності. Ризик передчасних пологів(ПП), ІЦН і передчасного вилиття амніотичної рідини у жінок з порушеним біотопом піхви збільшується в 2,6–3,5 разу, а післяпологові гнійно-септичні ускладнення виникають у 3,5–5,8 разу частіше [6]

Інтраамніотичне запалення та внутрішньоутробне інфікування плода, виявлене у 81% вагітних з ІЦН, є безпосереднім фактором розвитку ПП [7]. Роль недиференційованої дисплазії сполучної тканини (НДСТ) як фактора ризику ускладненого перебігу вагітності, зокрема ІЦН, підтверджують численні вітчизняні й зарубіжні автори [8]. Розвиток плацентасоційованих ускладнень вагітності при НДСТ Е.Н. Кан (2013) та співавтори пояснюють патологічним вrostанням неповноцінної сполучної тканини у первинні мікроворсини на етапі плацентогенезу, що у подальшому призводить до формування патологічних вторинних і третинних мікроворсин на етапі васкуляризації та після неї [9]. Водночас строма самих ворсин є сполучна тканина, що представлена мережею колагенових волокон і клітинних елементів у формі фібробластів і гістіоцитів, які при НДСТ мають неповноцінну будову, що замикає «хибне коло» у судинному руслі плаценти.

В. Caranza-Manane та співавтори (2015) стверджують, що підвищений синтез колагену й надмірне накопичення фіброзної тканини зумовлюють порушення репродуктивної функції, а гіперандрогенія напередодні й під час вагітності стимулює процеси утворення колагену. Також вважають, що можливим фактором впливу на обмін колагену є дія глюкокортикоїдів, рівень яких підвищується за наявності запального процесу та хронічного стресу [10]. Роль сполучної тканини у розвитку ІЦН підтверджує й те, що цей стан було виявлено у жінок з синдромом Марфана та з синдромом Елерса–Данлоса, які супроводжуються типовими проявами дисплазії сполучної тканини [11].

Дефіцит магнію є однією з патогенетичних ланок підвищення скоротливої спроможності гладком'язової тканини матки та розвитку її передчасної скоротливої діяльності. У вагітних з недиференційованою дисфункцією сполучної тканини Т.С. Лукіна та співавтори відзначали суттєві порушення магнієвої концентрації, що супроводжувалось розвитком ІЦН [12].

Отже, факторами ризику щодо розвитку ІЦН є: вроджені аномалії розвитку матки, генітальний інфантилізм, гормональний дисбаланс на тлі гіперандрогенії, недостатність лютеїнової фази, індукція овуляції гонадотропінами, недиференційована дисплазія сполучної тканини та недостатність основних мікроелементів та вітамінів, які забезпечують нормальне функціонування сполучної тканини.

Список літератури.

1. Жук С.І., Ус І.В., Бикова О.Г., Пехньо Н.В. (2015). Порівняльна характеристика різних методів лабораторної діагностики передчасних пологів. *Здоровье женщины*. 5: 38 – 40.
2. Запорожан В.Н., Гладчук В.И., Маричереда В.Г., Рожковская Н.Н. (2016). Изменения обмена коллагена в ткани внутриматочной перегородки у женщин, страдающих привычным невынашиванием. *Репродукт. эндокринология*. 4: 32 – 35.
3. Григорьева Ю.В., Ямщиков Н.В., Чемидронов С.Н., Ренц Н.А. (2015). Коллаген III типа в шейке матке крыс при беременности и в родах. *Международ. журн. прикладных и фундамент. исслед.* 1: 72 – 75.
4. Веропотвелян Н.П., Цехмистренко И.С., Веропотвелян П.Н., Горук П.С. (2016). Современные методы диагностики и коррекции истмико-цервикальной недостаточности как причины привычного невынашивания беременности: клинич. лекція. *Мед. аспекты здоровья женщины*. 1: 5 – 13.
5. Гопчук О.М. (2016). Диференційований підхід до застосування прогестерону в акушерсько-гінекологічній практиці. *Здоровье женщины*. 2: 36 – 41.
6. Маланина Е.Н. (2011). Современные методы прогнозирования и профилактики преждевременных родов. *Пренат. диагностика*. 10 (4): 292 – 304.
7. Anum E.A., Brown H.L., Strauss III J.F. (2010). Health disparities in risk for cervical insufficiency. *Hum. Reprod.* 25 (11): 2894 – 2900.
8. Грищенко О.В., Сторчак А.В., Буй Сон Тоан (2011). Роль матрикса соединительной ткани в обеспечении функциональной активности эндотелия. *Репродукт. эндокринология*. 1: 36 – 41.
9. Кан Н.Е., Климанцев И.В., Дубова Е.А., Амирасланов Э. Ю. (2013). Плацентарная недостаточность у беременных с недифференцированной дисплазией соединительной ткани. *Акушерство и гинекология*. 3: 54 – 57.
10. Caranza-Manane B., Havelock J., Hemming R. (2015). The management of uterine fibroids in women with otherwise unexplained infertility. *J Obstet Gynaecol Car.* 37: 277 – 285.
11. Голяновский О.В., Рубинштейн А.М., Страшевич К.В. (2016). Ведение беременности и родоразрешение пациенток с синдромом Марфана (случай из практики). *Здоровье женщины*. 6: 62 – 65.
12. Лукина Т.С., Павлов О.Г. (2014). Терапия препаратами магния при беременности у женщин с недифференцированной дисплазией соединительной ткани. *Вестн. новых мед. технологий: электрон. журн.* 1: 1 – 5.

СОДЕРЖАНИЕ ЛЕПТИНА У ДЕВОЧЕК С ГИНЕКОЛОГИЧЕСКОЙ И ЭКСТРАГЕНИТАЛЬНОЙ ПАТОЛОГИЕЙ, РОДИВШИХСЯ С ПРЕВЫШЕНИЕМ ИЛИ ДЕФИЦИТОМ МАССЫ ТЕЛА

Тучкина Марина Юрьевна

Ассистент кафедры неврологии №1, к.мед.н.,
Харьковский национальный
медицинский университет

Пилипенко Наталья Сергеевна,

Аспирант кафедры акушерства,
гинекологии и детской гинекологии
Харьковский национальный
медицинский университет

В основе нарушений функции репродуктивной системы лежат изменения взаимодействия наследственных, конституциональных, обменных, алиментарных факторов. Выявлено негативное влияние перинатальной патологии на становление репродуктивного потенциала девушки [1, 2]. Вопросы исследования влияния массы тела при рождении девочек на становление их репродуктивного здоровья серьезно изучаются во всем мире [3, 4, 5]. Так, синдром задержки развития плода остается актуальным в структуре перинатальной патологии, имеет негативное влияние на дальнейшее развитие детей, а рождение детей с избыточной массой тела ведет к нарушениям адаптивных процессов, отклонений в соматическом, физическом и нервно-психическом развитии [2, 3, 4, 5]. Актуальность темы исследования обусловлена высокой и нарастающей в последние десятилетия частотой рождения детей с отклонениями параметров физического развития от популяционных нормативов, что может иметь важную роль в становлении физического, полового развития девочек, обуславливая формирование их будущего репродуктивного потенциала. Хорошо известно, что одним из важных показателей при оценке массы тела является гормон, продуцируемый жировой тканью – лептин (Л). Учитывая, что манифестная функция периода полового созревания – менструальная (МФ), появляется у подростков, достигших определенной массы тела (не менее 45-47 кг) [1, 3, 4], можно предположить, что данный гормон является одним из маркеров оценки характера пубертатогенеза.

Цель исследования. Проанализировать показатели уровня Л у девочек-подростков с нарушениями пубертата в зависимости от массы тела при рождении и характера экстрагенитальной патологии.

Материал и методы исследования. Работа выполнена на клинической базе кафедры акушерства, гинекологии и детской гинекологии Харьковского национального медицинского университета. Обследовано 69 девочек-

подростков 11-17 лет с гинекологическими нарушениями (синдром дисменореи, олиго-опсоменорея, аменорея, аномальные маточные кровотечения). Из них 34 пациентки родились с массой тела менее 2500 г, - 1 группа, и 35 больных – с массой тела более 3700 г., - 2 группа. Проводилось изучение гормонального профиля организма (гонадотропные, половые гормоны) и содержание Л в сыворотке крови. Измерялся индекс массы тела (ИМТ). Комплексное клинико-лабораторное исследование дополнялось консультацией невропатолога с обследованием функции центральной и вегетативной нервной системы.

Результаты исследования и их обсуждение. Установлено, что нарушения МФ отмечались с одинаковой частотой в обеих группах больных и их характер достоверно не отличался. У больных 1 группы нарушения по типу синдрома дисменореи и аномальных маточных кровотечений протекали чаще на фоне дефицита, у больных 2 группы – на фоне превышения массы тела. У большинства обследованных (54 - 78,3%) выявлены нарушения со стороны вегетативной нервной системы: астено-невротический синдром, вегетативная дисфункция. Уровень Л был повышен у пациенток с ожирением и снижен у девушек с нарушением физического развития по типу снижения массы тела и тесно коррелировал с ИМТ.

Выводы. Отклонение массы тела у девочек при рождении является одним из триггеров патологического течения пубертатогенеза, течение которого сопровождается четкой взаимосвязью продукции Л и ИМТ, проявляется нарушением физического развития, менструальной функции и чаще всего сочетается с патологическими изменениями функционирования вегетативной нервной системы, что обязательно следует учитывать при верификации диагноза и лечении таких больных.

Список литературы:

1. Богданова Е.А.. Практическая гинекология молодых / Е. А. Богданова. - Москва : Медицинская книга, 2011. - 264 с.
2. Тучкина М.Ю. Оптимизация диагностики и лечения нарушений нервной системы у девочек-подростков с патологическим течением периода полового развития. автореф дис. на соискание науч. степени канд. мед. наук: спец. 14.01.15 – «Нервные болезни» / М.Ю.Тучкина.- ГУ «Институт неврологии, психиатрии и наркологии НАМН Украины», Харьков, 2015, 22 с.
3. Баранов А.А. Физическое развитие детей и подростков на рубеже тысячелетий / А.А. Баранов, В. Р. Кучма, Л. М. Сухарева. М. : Издатель Научный центр здоровья детей РАМН, 2008. – 216 с.
4. Emans S., Laufer M., Goldstein's D. Pediatric and Adolescent Gynecology, 6 edition. 2011.-608 p.
5. Jennifer M.Strahle, Regina L.Triplett, Dimitrios Alexopoulos Tara, A.Smyser Cynthia, E.Rogers, David D.Limbrick Jr.,Christopher D.Smyser / Impaired hippocampal development and outcomes in very preterm infants with perinatal brain injury // NeuroImage: Clinical 22 (2019) 1017872.

СТАН ГЕПАТОБІЛІАРНОЇ СИСТЕМИ У ДІТЕЙ, ХВОРИХ НА СПАДКОВУ ГЕМОЛІТИЧНУ АНЕМІЮ МІНКОВСЬКОГО-ШОФФАРА

Фурман Валентина Григорівна

к.мед.н. доцент кафедри педіатрії №2
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Ізюмець Ольга Іванівна

к.мед.н., доцент кафедри педіатрії №2
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Стецун Ольга Олександрівна

Лікар-інтерн педіатр
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Останнім часом збільшилась частота виявлення уражень гепатобіліарної системи у дітей, хворих на спадкову гемолітичну анемію Мінковського – Шоффара. Впровадження в практику педіатра високоінформативних методів діагностики дало можливість удосконалити методи виявлення патології гепатобіліарної системи при спадкових гемолітичних анеміях. Ураження гепатобіліарної системи ускладнює клінічний перебіг захворювання, негативно впливає на ефективність терапії, потребує систематичних медикаментозних корекцій, та, нерідко, хірургічного втручання.

Мета роботи: підвищити ефективність медичної допомоги дітям, хворим на вроджену гемолітичну анемію, шляхом вивчення у них стану гепатобіліарної системи та удосконалення методів медикаментозного попередження її уражень.

Матеріали і методи: для досягнення мети проведено ретроспективний аналіз 46 історій хвороб дітей, хворих на спадковий мікросфероцитоз, що знаходились на лікуванні в онкогематологічному відділенні Вінницької обласної дитячої клінічної лікарні. В усіх хворих аналізували клінічні дані, біохімічні, інструментальні дані обстежень.

Результати досліджень: проведені нами дослідження показали, що жовчнокам'яна хвороба спостерігалась переважно в хлопчиків 28(60,9 ±3,2%) у віці від 12 до 18 років. При вивченні клінічних даних виділено три варіанти перебігу захворювання: камененосіння у 24 (±3,2%), больова форма жовчнокам'яної хвороби у 14 (±2,1%), нападоподібна форма з жовчними коліками у 8 (± 4,1%) дітей. Трансабдомінальне ультразвукове сканування виявило у всіх хворих (100%) ущільнення і потовщення стінки жовчного міхура, дисфункцію жовчного міхура за гіпотонічним типом у 30 (±4,1%), S-подібний жовчний міхур у 10 (21,7±2,1), наявність осаду в жовчному міхурі у 38 (82,6±3,2) дітей.

Висновки: проведені дослідження показали, що жовчнокам'яна хвороба при спадковому сфероцитозі ускладнює перебіг хвороби, частіше спостерігається у хлопчиків у віці від 12 до 18 років. Камененосійство, як варіант жовчнокам'яної хвороби, виявлено у 24 хворих, больова форма у третини хворих, явища холестазу у вигляді ущільнення і потовщення стінки жовчного міхура у всіх хворих.

Список літератури:

1. Тазетдинов, а. И., и. В. Колчина, and с. Н. Стяжкина. "клинический случай желчно-каменной болезни с наличием анемии минковского-шоффара." *modern science* 4-3 (2020): 290-292.

2. Медетбекова, амина аблайхановна, et al. "болезнь минковского-шоффара, наследственный микросфероцитоз." научный форум: инновационная наука. 2019.

3. Бордюгова, е. В., et al. "желчнокаменная болезнь у детей с наследственным сфероцитозом." *экспериментальная и клиническая гастроэнтерология* 11 (171) (2019).

4. Manciu, simona, emil matei, and bogdan trandafir. "hereditary spherocytosis-diagnosis, surgical treatment and outcomes. A literature review." *chirurgia (bucur)* 112.2 (2017): 110-116.

5. He, ben-jin, et al. "molecular genetic mechanisms of hereditary spherocytosis: current perspectives." *acta haematologica* 139.1 (2018): 60-66.

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ МАМОГРАФІЇ ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ РАКУ ГРУДНОЇ ЗАЛОЗИ

Шульгіна Віра Вікторівна

К.мед.н., асистент кафедри онкології та радіології
Вищий державний навчальний заклад України
«Буковинський державний медичний університет»

Скринінг (від англ. Screening - просіювання) - система організаційних заходів для ранньої діагностики передраку та раку. При скринінзі раку грудної залози (РГЗ) велику роль відіграє цифрова мамографія. РГЗ являється основною причиною смерті від злоякісних пухлин серед жінок в усьому світі. У групах жінок, які регулярно проходять мамографічне дослідження, РГЗ у I стадії виявляється в 50-70% випадків, у 1/3 хворих має доклінічну стадію (при пальпації РГЗ не визначається).

Мета мамографічного дослідження - сприяти виявленню приховано перебігаючого раку грудної залози. Існує два види мамографії: скринінгова і діагностична.

Діагностична мамографія включає використання додаткових методів діагностики для повного встановлення діагнозу у пацієнтів з відхиленням від норми, які були виявлені при клінічному обстеженні або під час скринінгу.

При проведенні скринінгової мамографії необхідно враховувати термін проведення дослідження - з метою ранньої діагностики мамографія може проводитися жінкам від 40 і до 50 років - 1 раз у рік.

За допомогою цифрової мамографії можливо:

- 1) виявити початкові прояви хвороби використовуючи порівняльний аналіз знімків у динаміці;
- 2) оцінити ступінь поширення патологічного процесу;
- 3) визначити характер росту пухлини - моноцентричний або мультицентричний;
- 4) визначити стан іншої грудної залози, що важливо для вибору лікувальної тактики.

За допомогою мамографії не визначається:

1. Рак Педжета без пухлинного вузла в грудній залозі.
2. «Мінімальні» раки в перехідній складці, ретромамарном просторі (при грудній залозі невеликих розмірів).

Існують труднощі виявлення невеликих пухлин на тлі фіброзно-кистозної хвороби. Інформативність цифрової мамографії зменшується при щільному фоні грудної залози, при цьому в 2-6% неможливо виключити рентгеногегативний рак. Мамографія не використовується при обстеженні жінок до 35-40 років, при відсутності показань (застосовується ультразвукове дослідження). При проведенні мамографії, також можливі помилки радіологів.

Економічна ефективність скринінгу грудної залози визначається в зниженні смертності та зменшенні загальних витрат на лікування. З економічної точки зору - лікування хворих з різними стадіями виявлення раку грудної залози має свої особливості. Лікування хворих на РГЗ в III-й стадії буде в 15-30 разів дорожче ніж в I-й стадії. На діагностику йде 5% матеріальних засобів, на лікування 95%.

Ефективність лікування раку, виявленого в доклінічній стадії значна, матеріальні витрати на лікування набагато менші, тому що є можливість обмежитися тільки хірургічним втручанням. У разі введення скринінгової програми, можливий позитивний результат при стовідсотковому обстеженні жіночого населення, він буде складати приблизно 87% (з аналогією Національного Інституту Раку США).

Переваги цифрового мамографічного комплексу в порівнянні з традиційною плівковою технологією мамографічного кабінету:

1. Зменшення променевого навантаження на грудну залозу.
2. Підвищення діагностичної цінності мамографічного зображення за рахунок цифрової обробки (корекція яскравості, контрастності, використання фільтрів, зміна масштабу, контрастування зон інтересу, визначення геометричних параметрів і т.п.).
3. Більша ефективність - відсутність вартісних рентгенівських плівок і технологічного циклу їх обробки.
4. Можливість передачі зображення через локальну мережу та Інтернет.
5. Реєстрація та архівування зображень, збереження опису радіолога в пам'яті комп'ютера, на папері, магнітному або оптичному носії (лазерний диск).
6. Велика швидкість обстежень в діагностичному та скринінговому режимах. В діагностичному режимі кількість обстежень на одному цифровому мамографі становить 20-25 в день, а в скринінговому режимі 45-50, тобто збільшується в 2 рази.

Для введення скринінгової програми грудної залози необхідно збільшити кількість сучасних цифрових мамографів, а також забезпечити їх відповідною кількістю радіологів.

РЕАКТИВНЫЙ ОТВЕТ НЕЙТРОФИЛОВ ПЕРИФЕРИЧЕСКОЙ КРОВИ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЭНУРЕЗОМ

Яковенко М.Г.

Кандидат биол. наук, доцент
Харьковский национальный
университет им. В.Н. Каразина

Россихин В.В.

Доктор мед. наук, профессор
Харьковская медицинская
академия последипломного образования

Уровень адаптационного напряжения организма определяется с помощью абсолютного и относительного количества иммунокомпетентных клеток: высокопрофессиональных лимфоцитов и наибольшей популяцией в периферической крови сегментоядерных нейтрофильных лейкоцитов, играющих ключевую роль во врожденном (неспецифическом) и специфическом (адаптационном иммунитете) [1].

Из всех систем организма система крови одной из первых включается в реакцию адаптации и играет чрезвычайно важную роль в поддержании гомеостаза организма в изменившихся условиях жизнедеятельности. Являясь важнейшим лимитирующим звеном, от которого во многом зависит конечный адаптивный результат, система крови одновременно может служить маркером общего адаптационного процесса[2].

Это дает основания считать совокупность клеточных реакций системы крови отражением гомеостаза в норме и при стрессе. Характерные изменения кроветворных органов в условиях стресса еще были отмечены Г.Селье [7].

Причиной возникновения изменения состава крови является общая мобилизация защитных механизмов для противодействия отрицательным факторам среды [1, 4]. Реакция системы крови на действие чрезвычайных раздражителей-стрессоров неспецифическая и имеет стадийное развитие. Она характеризуется перераспределением лейкоцитов в организме и клеточным опустошением тимуса, селезенки и накоплением лимфоидных элементов в костном мозге. Эти процессы создают основу нарушений иммунной реактивности [5].

С помощью применения показателей лейкоцитарной формулы периферической крови можно расширить возможности получения информации о состоянии иммунологической реактивности организма [3, 5].

Целью нашего исследования было изучение показателей реактивного ответа нейтрофилов периферической крови детей среднего школьного возраста

с энурезом в сравнении с их практически здоровыми сверстниками из общеобразовательных школ.

Материалы и методы исследования. Основную группу исследуемых составили 29 детей с энурезом, в возрасте от 11 до 14 лет, из них - 20 мальчиков и 9 девочек. Контрольную группу составили 25 практически здоровых детей.

Цифровые результаты исследований обработаны статистически, с помощью программы Excel-97 с использованием t-критерия Стьюдента [6].

Результаты и их обсуждение. Нами проведены исследования, направленные на установление реактивного ответа нейтрофилов периферической крови детей с энурезом среднего школьного возраста.

О реактивном ответе нейтрофилов периферической крови детей с энурезом судили по следующим индексам и коэффициентам: показателю реактивного ответа нейтрофилов, нейтрофильно-лейкоцитарному коэффициенту, индексу сдвига нейтрофилов, индексу сдвига лейкоцитов, соотношению нейтрофилов и моноцитов, лимфоцитарно-гранулоцитарному индексу, соотношению лимфоцитов и СОЭ и индексу неспецифической реактивности, в основе которой лежат функции нейтрофилов.

Результаты определения реактивного ответа нейтрофилов периферической крови детей с энурезом в возрасте 11-14 лет приведены в таблице 1.

Таблица 1. Реактивный ответ нейтрофилов периферической крови детей с энурезом в возрасте 11-14 лет

Показатели	Ед. из м.	Практически здоровые дети		Дети с энурезом		
		мальчик и n=18	девочки n=7	мальчик и n=20	девочки n=9	P
Реактивный ответ нейтрофилов	у.е.	0,05±0,01	0,06±0,02	0,05±0,01	0,04±0,01	<0,05
Нейтрофильно-лимфоцитарный коэффициент	у.е.	2,19±0,02	1,99±0,01	1,92±0,01	2,17±0,03	<0,01
Индекс сдвига нейтрофилов	у.е.	0,05±0,01	0,06±0,02	0,05±0,01	0,04±0,01	<0,05
Индекс сдвига лейкоцитов	у.е.	1,86±0,02	1,76±0,02	1,68±0,01	1,85±0,02	<0,05
Соотношение нейтрофилов и моноцитов	у.е.	10,25±0,1 1	11,08±0,1 0	10,93±0,1 0	10,51±0,0 9	<0,05
Лимфоцитарно-гранулоцитарный индекс	у.е.	4,43±0,05	4,83±0,04	5,08±0,05	4,48±0,04	<0,01

Соотношение лейкоцитов и СОЭ	у.е.	0,70±0,01	0,72±0,01	0,88±0,02	0,83±0,02	<0,01
Индекс неспецифической реактивности	у.е.	47,89±0,3 5	53,05±0,3 7	54,44±0,3 8	47,97±0,3 4	<0,00 1

По реактивному ответу нейтрофилов, индексу сдвига нейтрофилов и соотношению лейкоцитов и СОЭ, показатели реактивного ответа нейтрофилов периферической крови практически здоровых мальчиков не отличаются от здоровых девочек аналогичного возраста. У последних достоверно меньшее значение имеют: нейтрофильно-лимфоцитарный коэффициент – на 10,05 % ($p<0,01$), а индекс сдвига лейкоцитов – на 5,68 % ($p<0,05$). Вместе с этим, у практически здоровых девочек достоверно большее значение, чем у мальчиков, имеет соотношение нейтрофилов и моноцитов на 8,10 % ($p<0,05$), лимфоцитарно-гранулоцитарный индекс – на 9,03 % ($p<0,01$), а индекс неспецифической реактивности – на 10,77 % ($p<0,001$). У мальчиков с энурезом и нейтрофильно-лимфоцитарный коэффициент достоверно ниже на 13,02 % ($p<0,01$), и индекс сдвига лейкоцитов на 10,12% ($p<0,05$) достоверно ниже, чем у девочек с аналогичной патологией. Вместе с тем, девочки с энурезом достоверно отстают от мальчиков, того же возраста по лимфоцитарно-гранулоцитарному индексу на 13,39 % ($p<0,01$) и на 13,49 % по индексу неспецифической реактивности организма ($p<0,001$).

Сравнивая показатели индексов и коэффициентов, характеризующих реактивный ответ нейтрофилов, у детей с энурезом с данными практически здоровых детей, можно сделать выводы, что энурез у мальчиков в возрасте 11-14 лет не влияет на реактивный ответ нейтрофилов и на значение индекса сдвига нейтрофилов. Вместе с тем, у мальчиков с энурезом в возрасте 11-14 лет достоверно меньшее значение имели такие показатели как нейтрофильно-лимфоцитарный коэффициент - на 14,06 % ($p<0,01$), индекс сдвига лейкоцитов - на 10,71 % ($p<0,05$), лимфоцитарно-гранулоцитарный индекс – на 14,67 % ($p<0,01$), соотношение лейкоцитов и СОЭ – на 25,71 % ($p<0,01$) и индекс неспецифической реактивности – на 13,68 % ($p<0,001$).

Девочки с энурезом в возрасте 11-14 лет достоверно отстают от своих практически здоровых сверстниц по: реактивному ответу нейтрофилов и по индексу сдвига нейтрофилов – на 50 % ($p<0,05$), по соотношению нейтрофилов и моноцитов – на 5,42 % ($p<0,05$), и по лимфоцитарно-гранулоцитарному индексу – на 7,81 % ($p<0,01$). На этом фоне у девочек с энурезом достоверно увеличивается нейтрофильно-лимфоцитарный коэффициент на 9,05 % ($p<0,01$), индекс сдвига лейкоцитов – на 5,11% ($p<0,05$), соотношение лейкоцитов и СОЭ – на 15,28 % ($p<0,01$). А неспецифическая реактивность у них снижается на 10,59 % ($p<0,001$).

Выводы. Таким образом, энурез влияет на показатели реактивного ответа нейтрофилов периферической крови детей в возрасте 11-14 лет. Мальчики с энурезом уступают своим практически здоровым сверстникам по показателям,

характеризующим реактивный ответ нейтрофилов периферической крови, по нейтрофильно-лимфоцитарному коэффициенту и индексу сдвига лейкоцитов. У них увеличиваются показатели лимфоцитарно-гранулоцитарного индекса, индекса неспецифической реактивности организма, индекса соотношения лейкоцитов и СОЭ и соотношения нейтрофилов и моноцитов.

Редко наблюдающийся энурез у девочек в возрасте 11-14 лет также накладывают отпечаток на показатели реактивного ответа нейтрофилов периферической крови. У этих девочек снижается: реактивный ответ нейтрофилов, индекс сдвига нейтрофилов, лимфоцитарно-гранулоцитарный индекс и индекс неспецифической реактивности организма, а также увеличиваются показатели нейтрофильно-лимфоцитарного коэффициента, индекса сдвига лейкоцитов, соотношения лейкоцитов и СОЭ.

Список литературы

- 1.Верхоглядова Л.М. Интерпретация гематологических исследований / Л.М. Верхоглядова, Л.В. Курганова, А.Ю. Качур, Н.И. и др. // Ветеринарный Госпиталь. «Фауна – Сервис». – № 1. – 2005. – С. 35-40.
- 2.Баевский, Р.М. Оценка адаптационных возможностей организма и риск развития заболеваний / Р.М. Баевский, А.П. Берсенева. - М.: Медицина. - 1997. - 240 с.
- 3.Рутенев В.В., Оксалурия, острый болевой синдром и изменения иммунологической реактивности организма // Материалы II научно-практич. конференции урологов Дона., Ростов-на-Дону, 1999, с. 89-92
- 4.Булгакова О.С. и др. Механизмы изменения состава периферической крови и контроль динамики лечения методом регистрации общего клинического анализа крови // Сб. докладов Городской научно-практической конференции «Актуальные вопросы реабилитации». – СПб. – 2006. – С.125-127.
- 5.Горизонтов П.Д., Белоусова О.И., Федотова М.И. Стресс и система крови.– М.: Медицина, 1983. - С.240.
- 6.Реброва О. Ю. Статистический анализ медицинских данных. Применение пакета прикладных программ STATISTIKA / О. Ю. Реброва // М.: Медиа Сфера, 2002. – 312 с.
- 7.Селье Г. Очерки об адаптивном синдроме: пер. с англ. / Г.Селье // – М.: Медицина, 1960. – 254 с.

DIGITAL CITIZENSHIP IN TERMS OF GLOBAL SUSTAINABILITY

Golub Tetiana,

PhD., Associate Professor

National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic
Institute”

The term "digital citizenship" provided by Karen Mossberger (Mossberger et al, 2007) implies a high level of readiness for the responsible, safe and effective use of digital communications. The formation of a culture of digital citizenship presupposes systematic efforts to develop supra-professional competencies among the young generation, which allows:

- 1) to be ethical, ready to support the order of interaction in the Internet accepted in society and enshrined in legislation;
- 2) to create a safe environment for yourself and other participants in online communication;
- 3) to be aware of own responsibility for the personal safety and safety of other users;
- 4) to maximize the possibilities of the digital environment for personal development, education and deepening professionalization, business creation, etc. improving efficiency in the digital age;
- 5) to be able to use state and public Internet services that ensure the involvement of citizens in a constructive and conventional dialogue with the authorities, in other words, to use the tools of digital democracy. Hence, security, business and democracy are the basic areas of application for a culture of digital citizenship.

Analysts and research centres around the world have noted the tangible positive contribution of digital technologies to the achievement of the Sustainable Development Goals. The Global Enabling Sustainability Initiative estimates that the average potential digital acceleration to the Sustainable Development Goals is 22% (*GeSI Enabling Digital Sustainability, 2019*).

However, these estimations do not fully reflect the complexity of the implicit changes. People still have very limited experience of living in the digital environment. Many risks of this environment today seem insignificant or theoretical to people. Thus, the ethical aspect of decisions using artificial intelligence, or tracking the movements of citizens by an urban network of video cameras, is still perceived by many as hypothetical reasoning. At the same time, discussions on the digitalization challenges have already reached the supranational level. Thus, in 2018 the Paris Call for Trust and Security in Cyberspace (*Paris Call for Trust and Security in Cyberspace — Paris Call, 2018*) was announced. In 2019 the International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) and other partners established the report that focuses on the Digital Revolution

is the second one by The World in 2050 (TWI2050 – The World in 2050, 2019) In 2019 a new report “Towards our Common Digital Future” (*Publication / WBGU*, 2019) by the German Advisory Council on Global Change was adopted, which seeks to address the gap, and aims to start a discussion on how a digital sustainability society can be achieved. New risks emerging at the interactions *human - digitalization - sustainable development* can significantly affect our future.

Among them are the following key challenges directly related to the issue of sustainable development of society:

- the decrease in psychological comfort of a person in the digital environment, associated with the growing information flow and the unfriendliness of the Internet environment;
- delegation of responsible decisions to algorithms (artificial intelligence) that do not obey ethical and moral standards;
- loss of control over privacy by citizens and issues of personal data protection;
- increasing damage from hacking or failure of digital systems due to the development of connectivity;
- digital inequality – unequal access to the Internet and low digital literacy of the population;
- the increasing ecological footprint of digitalization.

Most analysts and research centres studying the impact of digitalization on the sustainable development of society focus on two main issues:

- the tangible positive contribution of digital technologies to the achievement of the Sustainable Development Goals – the acceleration of the achievement of the Sustainable Development Goals through the use of digital technologies (GeSI Enabling Digital Sustainability, 2019).
- The impact of technology companies on the climate and the environment, as well as the need to minimize this ecological footprint: 205 billion kWh, or 1% of global electricity consumption, accounted for data centres in the world in 2018 (Masanet et al., 2020, p. 984).

References:

1. Mossberger, K., Tolbert, C. J., & Mcneal, R. S. (2007). *Digital Citizenship: The Internet, Society, and Participation* (The MIT Press) (Illustrated ed.). The MIT Press.
2. *GeSI Enabling Digital Sustainability*. (2019). *Digital with Purpose: Delivering a SMARTer2030*. <https://gesi.org/research/download/36>.
3. *Paris Call for Trust and Security in Cyberspace — Paris Call*. (2018). Paris Call. <https://pariscall.international/en/>.
4. TWI2050 – The World in 2050, (2019). *The Digital Revolution and Sustainable Development: Opportunities and Challenges. Report prepared by the World in 2050 initiative*. IIASA , Laxenburg, Austria. 10.22022/TNT/05-2019.15913.
5. *Publication | WBGU*. (2019). *Towards Our Common Digital Future*. <https://www.wbgu.de/en/publications/publication/towards-our-common-digital-future>.

6. Masanet, E., Shehabi, A., Lei, N., Smith, S., & Koomey, J. (2020). Recalibrating global data center energy-use estimates. *Science*, 367(6481), 984–986. <https://doi.org/10.1126/science.aba3758>.

METHODOLOGICAL FEATURES OF THE USE OF SPIRITUAL MUSIC IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF ART TEACHERS

Kryzhanovska Tetyana,

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of the
Department of History, Theory of Music and Methodics of Musical Education,
Institute of Arts of the Rivne State Humanitarian University,
Rivne, Ukraine

XXI век - время активного проникновения достижений научно-технического прогресса во все сферы жизни общества. Привычными стали такие ее характеристики как практицизм, рациональность, экономическая целесообразность и т.д. Техногенные искусства успешно соперничают с традиционными - ядром художественной культуры социума. Эти факты свидетельствуют о снижении в общественном сознании роли духовного начала. В связи с этим важен поиск путей актуализации духовного наследия человечества, например искусства, с целью использования его возможностей в воспитании школьников.

В школе посредником между личностью ученика и художественными духовными образами, выступает учитель, в частности интегрированного курса «Искусство». Последний недавно вошел в школьный учебный процесс в условиях реформы украинской системы образования и обуславливает современный педагогический поиск. Поэтому проблема профессиональной подготовки будущих учителей интегрированного курса «Искусство» к реализации воспитательных целей средствами духовной музыки своевременна, требующая особого научного внимания.

Отметим, что исследования художественного потенциала духовной музыки (Л. Кияновская, Л. Корний), путей его адаптации к содержанию современного школьного образования (В. Андрущенко, И. Кошмина, В. Молодиченко, И. Пелячик, Э. Печерская, Д. Ширин, О. Якутина и др.) разноаспектно решают современное музыкознание, художественная педагогика, методика музыкального образования. Процессу профессиональной подготовки учителя-музыканта к эдукативному (педагогическому) использованию духовной музыки уделено значительно меньше внимания (И. Григорчук, Л. Москальова, Л. Радковская, Ю. Смаковский и др.). Современный учитель, формирующий поколение, способное обеспечить культурный прогресс своей державы, должен учитывать жизненные реалии и профессионально реагировать на возросшую роль церкви в жизни социума. Поэтому продуктивный диалог образования (не церковного) и религии, в частности в аспекте духовной музыки, возможен при условии адекватных методических подходов в сфере высшего педагогического образования.

Цель предложенной работы: обобщить методические подходы, касающиеся использования духовной музыки, способствующие результативности профессиональной подготовки учителя школьной дисциплины «Искусство».

Понятия «духовность», «духовное искусство», «духовная музыка» как ключевые в контексте заявленной нами проблемы сегодня требуют уточнения. Энциклопедическое определение говорит: «Духовность – свойство души, которое проявляется в преобладании духовных, моральных и интеллектуальных интересов над материальными [1]. С.У.Гончаренко уточняет: это индивидуальная выраженность в системе мотивов личности двух фундаментальных потребностей: идеальной потребности в познании и социальной потребности жить, действовать для других... [2]. Психология утверждает, что личностная духовность проявляется в человечности, сердечности, откровенности к другим людям,... она несовместима с такими чертами как эгоизм, черствость, ориентация на материальную выгоду. Кризис личностной духовности - путь к деградации личности, потере человечности [3]. Американский мыслитель Р.В.Эмерсон считал: «Великие люди это те, кто видит, что духовность гораздо сильнее любой материальной силы». С ним созвучен украинский композитор Е.Ф.Станкович: «Все, что делает человек, его поступки, действия на этой земле связаны с понятием духовности».

Исследователь З. Гнатив считает, что стратегия духовной эволюции человечества на основе вечных моральных ценностей - центральный вопрос религиозного мировоззрения украинского народа. Поэтому современной школе необходимо сотрудничать с церковью, так как религиозный гуманизм – важная составляющая нашей культуры. Без знания Библии многие произведения искусства останутся нами не понятыми [4].

Исследуя роль духовной музыки в формировании педагогической культуры учителя, Ю. Смаковский приходит к выводу, что феномен православной духовной музыки содержит ярко выраженную воспитательную суть, которая проявляется в синтезе высоких (морально-эстетически) текста и мелодики, звуковом продуцировании системы духовных норм, что влияют на процесс культивирования личности, создания условий для ее саморазвития. Ученый также отмечает положительное гармоничное влияние духовной музыки на интеллектуальную, эмоциональную, психофизиологическую личностные сферы [5].

В процессе преподавания курса «История музыки» для будущих учителей мы часто обращаемся к духовным произведениям. Акцентируем внимание на емкости многозначности понятия «духовная музыка». Преимущественно студенты определяют её как связанную с религиозными текстами; как исполняемую во время богослужения. Духовными называют также произведения, содержащие высокоморальные, общечеловеческие идеалы. Такой диапазон подходов к данной дефиниции объясняется тесным историческим сосуществованием и взаимовлиянием религиозной, народной, светской составляющих отечественной музыкальной культуры.

Конкретизировать содержание термина «духовная музыка» (в узком смысле) позволяет, например, сравнение образцов древнерусского распева (знаменные

«Херувимская», «Богородица, Дево, радуйся») и композиторских произведений на эти же тексты (например, А.Веделя, М.Вербицкого) по критериям: роль, значение слова (соотношение текста и музыки), содержание музыкальной выразительности, присутствие индивидуального авторского начала, уровень исполнительской сложности и т.д. Обсуждение особенностей образного содержания позволяет дифференцировать обиходные и концертные духовные произведения. Мы использовали параллель между музыкой и иконописью, демонстрируя канонические и иконы-картины, изображающие Богородицу, например: византийская «Богородица с Христом» и «Богородица» В.Боровика. Итак: церковная, обиходная музыка - «родная сестра религии», посредник между человеком и божественным миром. Средства ее выразительности не должны вызывать в сознании, кто милится жизненных ассоциаций, ярких эмоциональных реакций. Восприятие высоких молитвенных образов требует от участника церковного действия сосредоточенности, созерцательности, углубленности. Что же касается концертного духовного творчества, то, несмотря на религиозный смысл, лучшие его образцы являются глубокими, философскими произведениями, демонстрирующими богатую образную палитру.

Помня, что будущие учителя музыкального искусства преподают школьный интегрированный курс «Искусство», используем в учебном процессе интегрированный подход. С точки зрения Л.Масол интеграция в художественном образовании предусматривает объединение частей учебно-воспитательного процесса в единое целое, согласование компонентов содержания и упорядочение связей между ними. Это обеспечивает системность знаний и обобщенных способов художественной деятельности, формируя целостную многомерную художественную картину мира [6].

Известно, что духовная музыка – неотделимая часть церковной службы. В синтезе с другими искусствами она комментирует, дополняет, обогащает смысл молитвы. Не даром выдающийся чешский философ Я.Гус утверждал: «Кто поёт, тот молится дважды». Считаем: художественная интеграция способствует «воссозданию среды» существования духовной музыки, что соответствует концепции интегрированного обучения искусству – а именно: предметно-интегративной модели общего художественного образования [7]. Не следует также забывать о важной психологической предпосылке: процесс объединенного влияния искусств способствует активизации взаимодействия анализаторов, усиливая и обогащая тем самым процессы восприятия, интерпретации, оценки, творчества.

Сегодня в педагогике сформировались ряд позиций по вопросу классификации интегрированных подходов. Например, за критерием содержания - это духовно-мировоззренческая, эстетико-искусствоведческая [8], комплексная интеграция [8, 9]; предметная, межпредметная, общепредметная интеграция [10]; синтетический, последовательный, воссоединяющий виды [11];

Ориентируясь на индивидуальный музыкальный опыт студентов, используя межпредметную интеграцию, включаем в содержание курса «История музыки» элементы методики школьного музыкального образования. С этой целью

студентам предлагаются вариативные задания профессионального содержания. Например:

1. Предложите дидактическую информацию к обеспечению восприятия отдельных обиходных песнопений.
2. Подготовьте мини-справочник для школьников «Духовная музыка».
3. Раскройте содержание основных (отдельных) номеров Литургии (Мессы).
4. Создайте презентацию на тему: «Христианский храм как созвучие искусств».
5. Подготовьте упражнения для сольфеджирования на материале обиходных песнопений и концертных приведений духовного содержания.
6. Обоснуйте учебно-воспитательные возможности духовного творчества М. Березовского, А. Веделя, Д. Бортнянского, Н. Лысенка, Н. Леонтовича, Леси Дычко и др.

Исходя из существующих организационно-методических особенностей преподавания интегрированных уроков в школе, мы используем практические занятия интегрированного типа. Напомним, что их суть состоит в объединении разнопредметных потоков информации с целью достижения целостности представления о предмете познания. Предлагаем фрагменты практического занятия по дисциплине «Мировая история художественной культуры с методикой преподавания» на тему: «Музыкальная экскурсия в христианском храме».

В начале занятия актуализируем необходимые знания студентов в беседах на темы: «Храм как место общения человека с божественным миром. Античный и христианский храм»; «Христианский храм – дом Бога. Символичность храмового искусства».

Основная часть занятия – это музыкальная экскурсия». Её начинаем с восточной части храма - алтаря, символизирующего Рай. Поэтому и существует церковная традиция открывать или закрывать вход в алтарь в самые важные моменты богослужения.

Сольфеджирование фрагмента греческого распева «Благослови, душе моя, Господа», музыкальное восприятие «Херувимской» Г.Сковороды, - эти формы работы способствует проникновению в содержание данных частей службы, которые напоминают о греховности человека и поддерживают надежду праведных на Царство Божье.

Демонстрация иконостасов с Царскими вратами позволяет обратиться к образу Богородицы. Возможна учебно-концертная форма работы: исполнение студентами молитвы П.И.Чайковского «Богородице, Дево», «Прелюдии До мажор» (1 т. ХТК) Й.С.Баха, с элементарным музицированием «Аве Мария» Ф.Шуберта, поэзии Т. Г. Шевченка «Мария».

Средняя часть храма – наос (святилище) – наибольшая зона храма, венчаемая куполом. Предназначается для всех мирян. Потому во время службы прихожане вместе исполняют отдельные песнопения, например «Верую». Предлагаем творческое задание: придумать свои мелодические варианты молитвы «Отче наш».

Притвор (пристройка) – западная часть христианского храма, где традиционно находились кающиеся и готовящиеся к крещению. В давние времена здесь могли присутствовать люди иных вероисповеданий. Часто это место понимают как связующее звено между верующими и атеистами. Однако и в жизни последних духовность необходима. В этой части «музыкальной экскурсии» мы предлагаем студентам найти среди светских музыкальных произведений близкие выше воспринятым религиозным образам. Вот отдельные из названных: образ Марии и её материнской любви созвучен с жанром народной колыбельной, хоровой обработкой Н.Леонтовича «Из-за гори сніжок летить»; идеал гармонии человека в мире, созданном Богом, звучит в кантате Н.Лысенко «Радуйся, ниво неполитая» (Пч.), хоровом цикле Б.Лятошинского «Времена года»; образ зла, насилия – в «Симфонических фресках» Л.Грабовского; радости, ликования, утверждения позитивных сторон человеческой жизни – в финалах симфоний «Украинской» Н.Калачевского, №2 Л.Ревуцкого и т.д.

В процессе реализации задач академической и профессиональной подготовки учителя, интегрированный, проблемный, профессиональный подходы к преподаванию выше указанных дисциплин с использованием произведений духовной музыки способствуют углублению музыкального и художественного образования студентов, моделируют формы школьной художественно-воспитательной работы, усиливая тем самым практическую составляющую процесса обучения. В тоже время будущему учителю необходимо помнить, что путь приобщения школьника к духовному искусству не предполагает искусствоведческий или религиозный подходы. Организовывать восприятие таких произведений – значит прежде всего способствовать внутреннему диалогу реципиента с художественным образом.

Список литературы:

1. Духовность / Серия «Европейская энциклопедия» [Главный редактор Дудик В. С.]. Кн.1. Киев : Европейская энциклопедия, 2008. 688 с.
2. Гончаренко С.У. Український психологічний словник. Київ : Либідь, 1997. 275 с.
3. Дьяченко М. И., Кандыбович Л.А. Психологический словарь-справочник. Минск : Харвест, Москва : АСТ, 2001. 576 с.
4. Гнатів З. Українська духовна музика в контексті сучасного процесу едукатії. *Молодь і ринок*. 2011. №2 (73). С. 117 – 120.
5. Смаковський Ю. Роль духовної музики у формуванні педагогічної культури вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 3 (67). С. 252 – 260.
6. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва в основній школі: Методичний посібник для вчителів. Київ : Шк. світ, 2012. 128 с.
7. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ : Промінь, 2006. 432 с.
8. Масол Л. М., О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. Методика навчання мистецтва у початковій школі : Посібник для вчителів. Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.

9. Крижанівська Т. І. Методика комплексного розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики: Науково-методичний посібник. Рівне : РДГУ, 2001. 106 с.

10. Максимова В. Н. Межпредметные связи в учебно-воспитательном процессе современной школы : Учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1987. 160 с.

11. Терентьева Н. А. Художественно-творческое развитие младших школьников на уроках музыки в процессе целостного восприятия различных видов искусства. Москва : Просвещение, 1990. 184 с.

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN NEW UKRAINIAN SCHOOL

Perederii Olha

Candidate of Pedagogic Sciences,
Associate Professor of Department of Preschool and Primary Education,
Dnipro Academy of Continuous Education

Intensive application of information and communication technologies in the educational process and in the management of educational establishments should become a tool to ensure the success of the New Ukrainian School. The introduction of ICT in education should be changed from single projects to a systemic process that covers all activities. ICT expand significantly the capabilities of the teacher, optimize management processes, thus, create conditions for forming technological competencies which are important for conditions of contemporary world [1, 8]. The new educational standards are based on the "Recommendations of the European Parliament and the Council of Europe on the formation of key competences for lifelong learning" (18.12.2006). 8 groups of competences are defined in these paper, among them digital competence, which provides the use of information and communication technologies for the creation, retrieval, processing, exchange of information at work, in public space and in private communication [2]. Mastering this competence is impossible without intensive involvement of ICT in the whole educational process and from the initial stage of education, i.e. from primary school.

Information and communication technologies are tools (computers, software, storage and audio-visual systems) allowing to create, store and reproduce information. Among ICT, introduced today in educational establishments, the use of computer in general, particularly Internet, electronic textbooks, electronic dictionaries, software application for studying, file sharing networks, cloud technologies, social networks, the use of interactive whiteboard, virtual reality, mobile learning should be mentioned as having a positive impact on the educational process.

According to M. Yu. Kademiia, «a special place among innovative teaching technologies is occupied by those pedagogical technologies which are integrated with information and communication technologies (ICT), technologies which use the opportunities of services of the global international network; it contributes to improving the quality of specialist training, their knowledge in modern ICT, abilities to self-development, mobility, competitiveness in the labour market» [3, 274].

The use of ICT in the educational process is primarily realised in the use of computer at class which provides significant opportunities to the teacher. Computer connected to the Internet allows using electronic resources, both online and offline, such as electronic textbooks, software application for studying, audio portals, video sites with educational classes, online training exercises and tests, social and communication networks. Therefore, the lesson with the use of computer is based on the principle of adaptability, dialogical nature of learning, controllability, optimal combination of individual and group work, maintaining the student state of

psychological comfort while working with a computer, unlimited learning (content correction and its interpretation) [4, p.44].

Online software application for studying are programs available on the Internet; they are logically constructed complexes containing different material. These applications are designed for students of different levels, have a differentiation of educational material by age categories. These programs provide a proper way to master different types of skills for children; also they give an opportunity to carry out individual work at home in the case of missing lessons. The Ministry of Education and Science of Ukraine has created educational portals (including novashkola.ua), which contain educational information which completes lessons in various subjects and helps teachers to diversify the educational process, to facilitate the perception of new information.

The use of electronic textbooks, independent from Internet connection, has several advantages. Not depending on Internet connection electronic textbooks give variability in teaching; audio-visual supplement develops all kinds of memory which improves achievements.

Using an interactive whiteboard makes the learning process more visual which has a positive effect on the perception of information of primary students. Using the almost unlimited capabilities of this board, a teacher can create his own programs, makes changes in the educational process. Children take an active part in studying which significantly helps to increase communication in the classroom; each lesson can be changed easily by the convenience of management which is necessary in the case teacher needs to adjust material to groups with different levels of preparation; the use of ready-made materials saves teacher's time. The use of whiteboard helps to increase cognitive activity and motivation to acquire knowledge on the basis of a variety of work forms, the possibility of using the game aspect (for example, the correct solution of the examples provides the opening of the picture).

The main purpose of virtual reality in education is to make the learning process more efficient and exciting. Virtual reality provides a deep understanding of the material to the student by means of maximum visibility with its further application in real life. This form of work is not widespread in current educational process due to lack of technical basis.

The introduction of cloud technology in the educational process helps to form a digital learning environment and promote digital competence of all participants in the educational process. Cloud-oriented learning environment is specially created environment for organizing the educational process using software as a service. Among variety of resources, an effective tool for building digital learning environment is Google's G Suite for Education service package for education, which allows to organize effective interaction between participants in the learning process, to plan collaboration, to allocate resources and provide the necessary tools to solve educational problems [5, 69].

The use of ICT has a positive effect on the process of learning, diversifies the supply of material, attracts students, increases the motivation for learning, which improves the perception of the information because the interest in the subject contributes to the overall progress in its mastering. It should be mentioned that the

introduction of ICT is a complex process, it requires certain skills and abilities of the teacher. Innovative activity is impossible without a teacher-researcher who is learning constantly and improving his pedagogical skills. Teacher of the New Ukrainian School should be digital competent, which contributes to his comprehensive development, his self-improvement, understanding of information and communication processes, the ability to apply the acquired knowledge to pedagogical practice, improve professional skills, which in turn improves the quality of education [6, 10]. At the same time, teachers should remember about the sanitary and hygienic norms of work in the class with computer equipment, which provide in physical training, ensuring the preserving health of the participants [4, 46].

Thus, information and communication technologies allow to combine successfully theory and practice in educational process of the New Ukrainian School, create conditions for comprehensive learning, involve students in cooperation with each other and with the teacher, learning becomes more active, emotional, interesting, and therefore more productive; meanwhile, it contributes to development of digital competence of children.

References:

1. Концепція НУШ:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. Official Journal of the European Union – L 394/10. 2006. 9 p.
3. Кадемія М.Ю. Інноваційні технології навчання у підготовці майбутніх учителів. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2014. Вип. 1. С. 274-279.
4. Мороз О. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій в початковій школі. Рідна шк.: щомісяч. наук.-пед. журн. 2014. № 12. С. 43-47.
5. Остапчук Л. Цифровий освітній простір нової української школи з G SuiteforEducation. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб.тез доповідей учасників всеукр.наук.-практ.семінару (Київ, 12 березня 2019 р.); за заг.ред., О.В.Овчарук. Київ.: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ, 2019. 108 с.
6. Бабовал Н. Формування цифрової компетентності педагога в умовах нової української школи. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб.тез доповідей учасників всеукр.наук.-практ.семінару (Київ, 12 березня 2019 р.); за заг.ред., О.В.Овчарук. Київ.: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ, 2019. 108 с.

ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ДІТЕЙ ЯК ОДИН З ЕТІОПАТОГЕНЕТИЧНИХ ЧИННИКІВ ОТРИМАННЯ ТРАВМ

Єрічева Тамара Юріївна,

Старший викладач

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
м.Переяслав, Україна

Палієнко Ольга Адольфівна,

к.і.н., доцент

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
м.Переяслав, Україна

Складною педагогічною і медичною проблемою сьогодення залишається дитячий травматизм. Високий рівень травматизму – саме на дитячий вік припадає 25-30% усіх травмованих, – незадовільні результати лікування та недоліки у проведенні реабілітаційних заходів призводять до того, що від 18 до 40% дітей, які перенесли травму опорно-рухового апарату, стають інвалідами, а інвалідність від травм займає третє місце серед причин дитячої інвалідності [16].

Опорно-руховий апарат дитини виконує ряд важливих функцій. Скелет – це основа, до якої кріпляться м'язи та внутрішні органи. У таких частинах скелета, як череп, грудна клітка, таз, хребетний стовп розміщуються життєво важливі органи: головний та спинний мозок, легені, серце, органи малого таза. Таким чином, скелет виконує опорну та захисну функцію [13].

Довгі й короткі кістки є ще й важелями, за допомогою яких здійснюються різноманітні рухи тіла і його переміщення у просторі. Здатність організму пересуватися у просторі є одним з видів пристосування й пізнання навколишнього середовища. Розміри скелета, його пропорційність створюють структурну основу і визначають розміри та форму тіла [12].

Хрящові прошарки у місцях з'єднання кісток, міжхребцеві диски зумовлюють амортизаційну функцію скелета під час ходьби, бігу, стрибків та інших рухів. У губчастій речовині кісток дітей та підлітків міститься до 1500 см³ червоного кісткового мозку, де утворюються елементи крові, і в такий спосіб скелет бере участь у процесі кровотворення [10].

Крім того, ряд речовин, що входять до складу кісток (кальцій, фосфор, лимонна кислота, мікроелементи), у разі потреби вступають в обмінні процеси організму [11].

На думку А.Г. Хрипкової, М.В. Фоміна [6], наявність у кістках дітей значної кількості органічної речовини сприяє їх гнучкості й еластичності. Такі

властивості кісток дитячого скелета легко призводять до його деформації та викривлень при нераціональних навантаженнях, неправильному положенні тіла.

Під час занять фізичними вправами діти нерідко травмують кістки, що призводить до порушення внутрішньокісткового кровообігу [1] у вигляді гіпостазу з подальшим розвитком безсудинних зон у результаті тромбозу судин та їх облітерації. Травмування кісток, наявність в організмі школяра джерела хронічної інфекції (тонзиліт, гайморит, нефрит, пієлонефрит), особливо в ослаблених дітей з низькою активністю імунної системи, є однією з причин розвитку запалення кісткового мозку (остеомієліту) [3].

Структура кортикального шару, а саме розташування кісткових трабекул губчастої кістки відповідно до напрямку сил стиснення та розтягнення, надає кістці здатності переносити значні навантаження.

Ріст кістки – процес дуже повільний і тривалий. Він починається у людини в ранніх стадіях ембріогенезу та в основному закінчується у 18-19-річному віці [9].

Кісткова тканина постійно оновлюється завдяки процесам моделювання (росту) та ремоделювання (внутрішня перебудова). При моделюванні, що відбувається переважно у дітей, формується новий шар кістки в іншому положенні, ніж попередній; у цей час кісткова тканина активно мінералізується [15].

Період інтенсивного росту скелета й активного накопичення кісткової маси дітей збігаються в часі. Швидкість росту та кінцевий зріст визначається насамперед генетично. Окрім генетичного чинника, на зріст дітей впливають інтенсивність роботи м'язової системи, статичні навантаження, харчування, сон, хронічні захворювання [3]. У віці 10-14 років інтенсивність накопичення кісткової маси становить 45% за весь період росту скелета. Фізична активність та рівень споживання кальцію відповідно на 3-5% та 4-7% впливають на формування піку кісткової маси. Щільність кісткової тканини є важливим чинником, що впливає на рівень дитячого травматизму. Клінічні дослідження показали, що у групі дітей з травмами кісток у вигляді переломів кількість дітей зі зниженою мінеральною щільністю кістки була на 27-40% більшою, ніж у групі з ушкодженнями без переломів [9].

Зверху кістка покрита окістям, яке відіграє важливу роль у процесі росту кісткової тканини дітей. У дитячому віці воно складається з двох шарів. Зовнішній шар утворений товстими еластичними колагеновими волокнами, що надають окістю міцності та еластичності. Така особливість будови окістя дітей забезпечує зменшення частоти переломів кісток зі зміщенням уламків та швидшу консолідацію перелому порівняно з дорослими. Внутрішній шар окістя безпосередньо прилягає до кістки і забезпечує її ріст у товщину. Ріст кістки у довжину відбувається за рахунок епіфізарних зон росту. Периферія зони росту оточена клиноподібною борозною та перихондральною манжеткою. Перихондральна манжетка – щільна фіброзна смуга, що оточує ростову зону в місці кістково-хрящового з'єднання. Вона механічно підтримує слабке кістково-хрящове з'єднання зони росту кістки. Саме тому для дитячого віку є характерними переломи в зоні росту – епіфізіолізи та остеоепіфізіолізи [14].

Фізичні навантаження двояко впливають на процес росту дитячого скелета. Помірні систематичні динамічні навантаження позитивно впливають на ріст кістки, що доведено в експерименті та у спостереженнях за дітьми, що займаються фізичними вправами [4].

Тривалі неправильні та неадекватні фізичні навантаження викликають передчасне витончення та синостозування епіфізарних зон росту. Механічні перевантаження знижують амортизаційну властивість епіфізарних хрящів та їх міцність [7]. Експериментальні дослідження, проведені А.Т. Бруско зі співавторами [3], встановили, що статичні навантаження на епіфізарний хрящ протягом 21 доби призводять до розвитку в ньому значних патологічних змін і припиняють повздовжній ріст кістки. Як показали дослідження [8], синостозування епіфізарних зон у кістках більшості хлопців і дівчат, що займаються і не займаються фізичними вправами, відбувається по-різному. Так, у юнаків-спортсменів закриття епіфізарних зон відбувається швидше, ніж у не спортсменів, чого не було виявлено у дівчат, що дозволило авторам зробити висновок про велику стійкість скелета жінки до дії механічних чинників. Поряд з тим дослідження показали, що фізична підготовка дівчаток-гімнасток призвела до зменшення довжини їх тіла у порівнянні з контрольною групою.

Дослідженнями [6] доведено, що майже всі органи і тканини організму дітей шкільного віку швидко пристосовуються до фізичних навантажень, за винятком кісткової тканини. При невідповідності структури кістки навантаженню яке діє на неї, відбувається компенсаторна перебудова кісткової тканини [5]. Порушення умов розподілу навантажень призводять до появи зон концентрації напруги у певних ділянках кістки, де розвиваються гострі порушення кровообігу, зумовлюючи репаративну реакцію на перевантаження (гіперостоз, «повзучий перелом», лозерівська зона, вогнища перебудови в місцях прикріплення м'язів) [14].

Окрім зон росту, для дитячого скелета є характерними апофізи: точки окостеніння в ділянці великого вертлюга на стегні, горбків головки плечової кістки, горбистості великогомілкової кістки, у тілах хребців. Перевантаження, мікротравмування цих зон вважають однією з причин виникнення та розвитку специфічних захворювань – остеохондропатій. До них належать хвороба Осгута-Шлятера, хвороба Кінбека, хвороба Келер I та Келер II, хвороба Кюмеля. Вони характеризуються тривалим протіканням, значним обмеженням рухової активності через стійкий больовий синдром і потребують тривалого лікування [14].

У період гормональної перебудови (12-14 років) в організмі дітей порушуються процеси синтезу протейнолісахаридних комплексів, що входять до складу міжхребцевого диска, відбувається ослаблення його фіброзного кільця. Нераціональні, надмірні навантаження на хребет можуть стати причиною протрузії міжхребцевого диска та розвитку остеохондрозу в ранньому віці [12]. Так, у художній гімнастиці перші симптоми захворювання та скарги на стійкий біль у поперековій ділянці починаються вже в 11-12 років. Навіть у такому виді спорту, як плавання, значні динамічні навантаження на хребет ведуть до розвитку дегенеративних процесів. Спортивна діяльність може призводити до

виникнення болю в попереку, що помітно у фігуристів і становить майже третину травматичних станів цієї групи спортсменів [1].

У 12-14 років завершується диференціювання суглобових сумок. У зв'язку з високою еластичністю суглобової капсули, її здатністю розтягуватися, підвищеною амплітудою рухів у суглобах травматичні вивихи у дітей до 10 років трапляються дуже рідко [2].

У дітей сухожилльні структури розвинуті менше. До 6-7-річного віку м'язи кріпляться до кісток безпосередньо. Сполучнотканинні структури опорно-рухового апарату (фасції, апоневрози, зв'язки) набувають рис морфологічної зрілості у 12-14 років. Росте і їх міцність: якщо у дитини 8-9 років міцність ахілового сухожилка на розрив складає близько 200 кг, то у віці 13-14 років – 300 кг, а в 17-18 років – понад 450 кг [2].

Серед специфічних захворювань, що виникають у місці кріплення сухожилків і зв'язок до кістки, є тендоперіостопатії. Одним з видів тендоперіостопатій, що найчастіше зустрічаються у дитячому та юнацькому віці, є так званий комплекс ARC, про який уперше повідомив М. Банков [2].

У розвитку м'язів дитячого організму чітко проглядаються закономірності системогенезу. М'язи у дітей кріпляться далі від осі кручення в суглобах, ніж у дорослих, тому скорочуються вони з меншою втратою в силі. Еластичність м'язових волокон дітей у 2 рази більша, ніж у дорослих, тому розриви м'язів у них рідке явище. Аналіз дитячого спортивного травматизму показав, що в останні роки ця нозологічна форма трапляється частіше [6].

Таким чином, розвиток опорно-рухового апарату в дитячому віці відбувається тривало й нерівномірно. У закономірностях його формування й удосконалення проглядаються особливості системогенезу. Функціональної зрілості раніше досягають ті структури, що забезпечують адаптацію організму до навколишнього середовища. На початковому етапі занять фізичними вправами набувають рис функціональної зрілості ті частини опорно-рухового апарату, котрі зумовлюють локомоцію та орієнтування. У пубертатному періоді інтенсивна перебудова торкається всіх складових частин опорно-рухового апарату. Проте повної морфологічної та функціональної зрілості він не досягає.

Отже, фізичні навантаження у процесі фізичного виховання до настання статевої зрілості повинні розглядатися не тільки як чинники удосконалення організму загалом та опорно-рухової системи зокрема, але й можливого її розладу у разі їх нераціональності.

Список літератури

1. Амбарцумов Р.М. Зміни опорно-рухового апарату при болю в попереку у спортсменів // Лік. справа.2001. № 1. С.120-123.
2. Абдельсалам Мох'д С. Хамаршех. Фізична реабілітація хворих із закритими переломами проксимального кінця плечової кістки після стабільно-функціонального остеосинтезу: Автореф. дис.... канд. наук з фіз. виховання і спорту. Київ, 2001. 19 с.

3. Бруско А.Т., Озеров І.О., Яремін І.В. Роль біохімічного фактора у розладах повздовжнього росту довгих кісток //Проблеми остеології. 2002. №7. С.36-41.
4. Грубар І.Я. Фізичний розвиток дітей, що отримали травми опорно-рухового апарату // Молода спортивна наука України: Зб.наук. статей. Львів 2001. № 5. Т 2. С. 193–195.
5. Гурьев С.Е. Травматизм среди детей в городской и сельской местности и его комплексная профилактика: Дис...к. м. наук. Киев, 1991. 177 с.
6. Іванов В. Методичний підхід в організації і підвищенні ефективності навчальних занять фізкультурою //Фізичне виховання в школі 2000. № 3. С.18–21.
7. Конох А.П. Профилактика травматизма у младших школьников средствами физического воспитания: Автореф. дисс. ...к. н. по физ. восп. и спорту. Київ, 2000. 20 с.
8. Левенець В.М. Актуальні питання спортивного травматизму // Спортивна медицина. 2004. № 1-2. С.84–90.
9. Остеопенічний синдром у дітей та підлітків: фактори ризику, діагностика, профілактика. В.В. Поворознюк, А.Б. Віленський, Н.В. Григор'єва та ін./Методичний посібник. Київ, 2001. 32 с.
10. Палієнко О.А., Єрїчева Т.Ю.. Вікова фізіологія, валеологія, шкільна гігієна і безпека життєдіяльності: навч. посіб. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2019. 167 с.
11. Поворознюк В.В., Григор'єва Н.В. Менопауза та остеопороз. Київ, 2002. 365 с.
12. Пухачева С.С. Остеохондроз поясничного отдела позвоночника у детей, подростков и юношей: Автореф. дис...к. м. н. Харьков, 1979. 18 с.
13. Свиридов О.І. Анатомія людини: Підручник /За ред. І.І.Бобрика. Київ: «Вища школа», 2001. 399 с.
14. Сулова О.Я., Нікіашвілі М.В. Вторинні функціональні зміни в кістках при диспластичних захворюваннях у дітей та підлітків. В кн.: Диспластичні захворювання кісток у дітей та підлітків. Тез. респ. конференції травматологів-ортопедів. Львів. 2000. С.7–8.
15. Тарасов Н.И. Малоинвазивный остеосинтез – закрытая интрамедулярная фиксация спицами диафизарных и метафизарных переломов длинных трубчатых костей у детей //Детская хирургия. 2001. № 3. С.45–49.
16. Фисенко Л.И. Особенности восстановительного лечения детей с повреждениями опорно-двигательной системы. //Материалы научно-практической конференции. Вып. III. Евпатория, 2001. С. 61.

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ НА КАФЕДРАХ МОРФОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МЕДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Білаш Сергій Михайлович,
доктор біологічних наук, професор,
завідувач кафедри клінічної анатомії і оперативної хірургії
Української медичної стоматологічної академії,
м.Полтава, Україна

Проніна Олена Миколаївна,
доктор медичних наук, професор,
професор кафедри клінічної анатомії і оперативної хірургії
Української медичної стоматологічної академії,
м.Полтава, Україна

Половик Олександр Юрійович,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри клінічної анатомії і оперативної хірургії
Української медичної стоматологічної академії,
м.Полтава, Україна

Унаслідок реформування освіти та зміни освітньої парадигми проблема навчання на всіх освітніх рівнях постає особливо гостро та потребує пошуку більш ефективних засобів контролю та моніторингу якості навчального процесу. Метою покращення якості навчання студентів, удосконалення навчально-методичної, виховної діяльності викладачів та управлінської діяльності адміністрації вищого навчального закладу є впровадження рейтингів, тестування, сучасних засобів педагогічного контролю і оцінювання відповідно до вимог кредитно-модульної системи. Рейтингова форма контролю здійснюється в межах модульного навчання. Вивчення теоретичних дисциплін у медичних вузах має за мету підвищення рівня базової підготовки майбутніх лікарів до рівня, який дозволить використовувати набуті знання при вирішенні завдань професійної діяльності. Разом із тим, наслідки оптимізації методів навчання повинні відповідати освітньо-кваліфікаційному рівню підготовки майбутніх лікарів, який постійно контролюється складанням ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок». Згідно з вищевикладеним, є підстави стверджувати, що створення нових, відповідних цілям і завданням підготовки майбутніх лікарів моделей контролю й оцінювання успішності в процесі вивчення дисциплін, які дають базові знання, необхідні для моделювання та розв'язання задач за обраним фахом і є актуальною проблемою сьогодення.

Організація процесу умовах пандемії корона вірусної хвороби за змішаною формою (дисконтактна та контактна), зумовлює впровадження нових методів управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Чільне місце серед усіх інших посідає управління зі зворотнім зв'язком. Ефективність зворотного зв'язку забезпечить регулярність проведення перевірок та послідовність контролю. Тому виправданим буде застосування методів, які не передбачають значних витрат навчального часу на виконання завдань студентами та часу викладача на їх перевірку, забезпечать можливість одночасного оцінювання великої кількості студентів, можливість контролю широкого діапазону навчального матеріалу, дозволять об'єктивніше оцінити набуті знання, в короткі терміни інформувати студентів про результати [1].

Тестування є сучасним діагностичним ефективним інструментом контролю знань студентів. [2]. В умовах змішаної системи організації навчання у вищій школі зростає значення попереднього тестування. У відповідності з результатами тестування здійснюється цілеспрямована корекція знань кожного студента при складанні завдань для самостійної та індивідуальної роботи. Поточне тестування проводиться на аудиторних заняттях, з метою коригування навчальної діяльності студентів, стимулювання інтересу до навчання, формування почуття відповідальності. Тести тематичного контролю передбачають перевірку, оцінку і корекцію засвоєння знань. Вони проводяться після вивчення тієї чи іншої теми або змістового модуля. Підсумковий тестовий контроль проводиться в кінці кожного модуля з метою об'єктивної оцінки успішності студентів за поточний період.

Проблема об'єктивної оцінки знань студентів має важливе і багатопланове значення. Достовірна і якісна інформація про кінцевий результат педагогічної діяльності потрібна також викладачам для самооцінки рівня викладання матеріалу і можливої корекції своєї навчальної і методичної діяльності.

Тестовий контроль як засіб оптимізації навчального процесу набув у ЗВО значного розповсюдження. На сьогодні, доцільність використання тестів визнана у різних галузях науки, і вже не є предметом дискусії.

Тест являє собою стандартизований метод визначення рівня підготовленості студента. Під час тестування усі учасники отримують однакові завдання, є в однакових умовах і оцінюються згідно з однаковими критеріями оцінювання відповідей. Такий підхід до організації контролю знань дозволить встановити відношення порядку між учасниками відповідно до їх освітнього рівня, об'єктивно визначити рейтинг кожного студента [3].

При розробці тестових завдань використовуються різні підходи. При їх складанні доцільно чергувати завдання з різними формами подачі даних, що дозволить знизити ймовірність перевтоми, яка зумовлюється одноманітністю представлення інформації.

Ефективним засобом індивідуалізації та диференціації процесу навчання виступає систематичний і об'єктивний контроль знань на основі аналізу результатів тестування, відповідно, зростає мотивація студентів до самостійного навчання. За допомогою тестування студенти мають можливість перевірити результати самостійної роботи в позааудиторний час.

Переваги тестового контролю: поліпшення якості освіти, індивідуального детального рівня навчальних досягнень студентів, наявність об'єктивної інформації про результати успішності студентів, здійснення зворотного зв'язку з кожним студентом, великий вибір форм і засобів контролю.

За тестуванням визначають компетенції, які сформовані у студента вищого медичного закладу. Загалом показники тестів орієнтовані на визначення рівня засвоєння основних понять, тематичних розділів навчальної програми, умінь і навичок, а не на виявлення у студента окремої сукупності формально засвоєних знань.

Поряд з позитивними варто відзначити і негативні особливості тестового контролю. В процесі вирішення тестового завдання завжди існує ймовірність випадкового вибору правильної відповіді. Тестовий контроль збіднює міжособистісне спілкування, не дає можливості прослідкувати логіку міркувань студента, сприяє стандартизації мислення без урахування розвитку особистості.

Завдячуючи розвитку комп'ютерних технологій, які проникають у всі види діяльності людини, можна говорити про настання нової, комп'ютерної ери.

Комп'ютерне тестування дозволяє швидко отримати результати випробування, звільняє викладача від трудомісткої роботи по обробці результатів тестування, створює позитивну мотивацію у студентів. Водночас, тестування не заперечує інші традиційні форми контролю знань, які включають безпосереднє спілкування викладача зі студентами

Використання тестового контролю знань в умовах пандемії коронавірусної хвороби та організації навчального процесу за змішаною формою дозволяє формувати ефективні моделі оцінювання студентів із максимальним урахуванням сучасних підходів і завдань вивчення морфологічних дисциплін. Тестовий контроль може використовуватись для актуалізації знань студентів, встановлення рівнів успішності академічних груп та окремих студентів, аналізу різних форм і методів навчання, підсумкового оцінювання. Проте, слід постійно враховувати, що тестовий контроль повинен зумовлюватися передусім особливостями навчального предмету і особливостями самих студентів.

Список літератури

1. Малахін А. Тестовий контроль і підвищення якості освіти у вищій педагогічній школі / А. Малахін // Рідна школа. - 2006.- С. 9 - 11.
2. Щевелева Г.М. Диагностическое тестирование предметных знаний первокурсников / Г.М. Щевелева // Педагогика. - 2001. - № 7. - С. 53 - 58.
3. Берещук М.Я. Тестовий контроль і рейтинг в освіті: Навчальний посібник / М.Я. Берещук, Ю.П. Бархаєв, Г.В. Стадник. - Харків: ХНАМГ, 2006. - 106 с.

ІННОВАЦІЙНИЙ ОСВІТНИЙ ПРОСТІР ЯК УМОВА ВИПЕРЕДЖАЮЧОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Зозуля Наталія Григорівна

Магістр, Директор
Марганець Заклад дошкільної освіти

Сьогодні, як ніколи, актуальною є проблема модернізації освітньої політики взагалі й дошкільної зокрема. Міжнародне співтовариство наполегливо закликає до переорієнтації всіх сфер освіти на цілі сталого розвитку. Реалізація ідей для сталого розвитку в роботі закладу дошкільної освіти передбачає засвоєння усіма учасниками освітнього процесу надзвичайно важливих навичок екологічно-, економічно-, й соціально доцільної поведінки, без якої не можливе створення та існування суспільства стійкого благополуччя.

Очевидно, що розвиток освіти для сталого розвитку потребує нових педагогічних моделей, нового розвивального середовища, нової педагогічної культури та мислення, застосування нових принципів формування особистості: вільної та незалежної, інноваційно мислячої та діючої, з творчим, але і раціональним підходом до життя, енциклопедично освіченої, соціально активної. Тому створення в закладі дошкільної освіти інноваційного освітнього простору, забезпечення відповідної позиції педагогів дошкільників в організації освітньо-виховного процесу - провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування дошкільної освіти сталого розвитку.

Створити в дошкільному закладі розвивальний простір, означає забезпечити сукупність умов, атмосферу, якнайсприятливішу для прогресивного розвитку свідомості та поведінки дошкільника, становленню всесторонньо освіченої, соціально активної особистості, яка розуміє нові явища та процеси суспільного життя, володіє системою поглядів, моральних принципів, норм поведінки, які забезпечують готовність до соціально відповідальної діяльності та неперервної освіти у швидко змінюваному світі, сприяє формуванню у дошкільників мотивації до дій і моделей поведінки, орієнтованих на сталий стиль життя.

Основні завдання:

- Створення інноваційної моделі побудови освітнього простору на основі принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку.
- Подолання соціально-педагогічних факторів, що уповільнюють запровадження ідей освіти для сталого розвитку в освітній процес.
- Інтеграція принципів, цінностей та практик сталого розвитку у всі аспекти навчання та виховання дітей дошкільного віку.

Створення інноваційної моделі побудови освітнього простору на основі принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку-основна мета діяльності нашого дошкільного закладу, яка реалізується через застосування

принципово нових форм організації освітнього процесу, створення інноваційного розвиваючого простору.

Враховуючи принципи організації розвивального простору, вимоги до організації предметно-розвивального середовища, складові розвивального простору за Базовою програмою «Освіта сталого розвитку», а також в рамках проекту в закладі створені центри активності дітей: еколого-дослідницький, етнографічний, комп'ютерно-ігровий, інформаційно-розвиваючий, психолого-педагогічний, фізкультурно-оздоровчий, музично-театральний, які є взаємопов'язаними складовими єдиного комплексу і разом з тим достатньо самостійними структурами, оформленими у блоки за принципом провідних форм і чинників раннього розвитку дитини.

Центри забезпечують можливість:

- 1.Проводити різноманітну діяльність в спеціально обладнаних приміщеннях за наявності усіх необхідних матеріалів та сучасних технічних засобів навчання;
- 2.Забезпечити стимули для мотивації діяльності дошкільників(новизна, незвичність об'єкту, таємниця, сюрприз, пізнавальний мотив, створення ситуації вибору);
- 3.Організувати роботу в малих групах (по 8-10 дітей) , що надає можливість забезпечити особистісно-орієнтований підхід, навчати не на інформаційно-знаковому змісті, а на емоційно-ціннісному ставленні до діяльності та цікавості самої дитини, оволодінні теоретичними та практичними знаннями, пробудженні живої потреби в них, а отже зацікавленості в навчанні.
- 4.Створити відповідні умови для появи у дітей ентузіазму і почуття задоволення від результатів групової та індивідуальної роботи.

Всі заняття в центрах проводяться виключно як інтегровані, що забезпечує виконання програми, а також дозволяє на кожному занятті вирішувати завдання сталого розвитку.

Структура занять будується таким чином, що частина заняття проходить у вигляді відео презентації навчального матеріалу. Дана форма роботи поєднується з іншими формами та методами: інтерактивна гра, дидактична вправа, моделювання ситуації, предметно-практична діяльність дітей. Змістове наповнення занять тісно пов'язане з реальним повсякденним життям, що дає можливість дитині отримувати відомості, які допомагають їй не тільки адаптуватися до сьогодення, але й поводитися компетентно за будь-яких умов та обставин, успішно та ефективно діяти в інформаційному середовищі.

Ключовим завданням сталого розвитку є збереження людства і біосфери Землі за рахунок значного зменшення антропогенного тиску на природне середовище і розбудова на цій основі освіти високої духовності. Діяльнісний підхід до реалізації цих завдань забезпечує **еколого-дослідницьке виховання**. Екологічна освіта була передумовою виникнення освіти для сталого розвитку та стала її базовою і вже стала невід'ємною частиною дошкільної педагогіки. Саме тому ми прийшли до висновку, що створити ефективну систему екологічної освіти, засновану на сучасному інноваційному підході, та зробити так, щоб ідеї екологічної освіти реалізувалися через різні види діяльності можливо шляхом створення **еколого-дослідницького центру**.

МЕТОЮ діяльності еколого-дослідницького центру є організація самостійної дослідницько-пошукової діяльності, яка сприятиме розвитку у дітей пізнавальної активності, допитливості, прагнення до самостійного пізнання і роздуму, а на цій основі формування ціннісного ставлення до людини, до себе та довкілля.

Одним із основних завдань освіти сталого розвитку, інтегральним показником суспільного розвитку, могутнім фактором впливу на економічний, науковий, оборонний потенціал держави та домінуючим чинником раннього розвитку є **сприяння духовно-моральному розвитку дітей**, прищеплення їм любові до ближнього, поваги до життя інших людей, їх цінностей, образу мислення і діяльності, переконань і прагнень. Вирішенню цих завдань сприяє створений в дошкільному закладі **етнографічний центр**, який складається з двох приміщень: музею декоративно-прикладного мистецтва України, в якому зібрані зразки декоративно-прикладного мистецтва, створені як народними майстрами, так і майстерними руками педагогів і дітей; та навчальної етнографічної кімнати, яка устаткована сучасними меблями, комп'ютером, приєднаним до Інтернету, наочними та дидактичними матеріалами. В навчальній кімнаті встатковано міні-центри: національної символіки, історії України, української літератури та мистецтва, краєзнавчий центр (знайомство з історичними та географічними особливостями, економічними, культурно-мистецькими рідного краю).

Ефективне виконання завдань випереджаючої освіти для сталого розвитку не можливе без **широкого інформаційного забезпечення** дошкільного навчального закладу, поетапного здійснення інформатизації дошкільної освіти, забезпечення ефективного застосування інформаційних засобів і систем комп'ютерного навчання, системну інтеграцію цих технологій у навчальний процес. Ефективність здійснення цих завдань забезпечується створенням **інформаційно-розвиваючого та комп'ютерно-ігрового центрів**, до складу яких входять – комп'ютерна зала, релаксаційна кімната, кінозала. Використання на заняттях комп'ютера, мультимедіа та інших технічних засобів з метою виховання і розвитку творчих здібностей дитини, формування її особистості, збагачення інтелектуальної сфери дошкільника дозволило розширити можливості педагога. Діти із задоволенням працюють на таких заняттях, активно включаються у виконання завдань, так як технічні засоби дозволяють включити в процес виховання і звук, і дію, і мультиплікацію, що підвищує інтерес і увагу дітей.

Створення в дошкільному закладі **психолого-педагогічного центру** допомогло забезпечити психолого-педагогічний супровід проекту, здійснення моніторингових досліджень, добирання діагностичного інструментарію, визначення позитивних і негативних прогнозів, максимальне сприяння психічному і особистісному зростанню дошкільника, своєчасне виявлення труднощів, проблем і умов індивідуального розвитку особистості, корекцію вроджених вад, розвиток природних задатків малюка, міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу. Практичний психолог закладу

здійснює супровід всього інноваційного процесу, пошук обдарованих дітей, апробацію продуктивних технологій навчання.

Розуміючи, що дошкільний вік – надзвичайно відповідальний період розвитку людського організму, бо саме в цей час закладаються основи міцного здоров'я, гармонійного фізичного та розумового розвитку, дошкільний заклад активно здійснює роботу по створенню системи організації фізичного виховання у відповідності із специфікою організації освітньо-виховного процесу в нашому закладі. Центр забезпечує комплекс заходів профілактичного, оздоровчого, фізкультурно-спортивного розвитку дітей, інтелектуальне розвантаження, стабілізує нервово-психологічний стан дітей.

В повсякденну роботу закладу з фізичного виховання впроваджені різноманітні нетрадиційні методи оздоровлення, релаксаційні та корекційні вправи, різноманітні масажі, валеологічні хвилинки, коригуючі аеробіки, дихальні гімнастики, що підвищують стійкість дитини до захворювань, викликають мобілізацію захисних сил організму. Фізкультурно-оздоровчий центр оснащено традиційним та нетрадиційним фізкультурним обладнанням: різноманітними масажними доріжками, дугами для підлізання, м'якими диванчиками, виготовленими спеціалістами дитсадка, різноманітним спортивним обладнанням тощо.

Створення **музично-театрального центру** в дошкільному закладі дає простір для участі дітей у різних видах самостійної творчої діяльності, сприяє розкриттю і розвитку художньо-творчих здібностей. Театр – це відображення душі і думок дитини, що линує із глибини чистого дитячого серця. Тонке поєднання музики, звуку, слова, дії розвиває дитину всебічно і водночас дає можливість важливим життєвим істинам, пропущеним крізь емоцію, оселитись у дитячому серці назавжди. Кожна нова емоція, отримана дитиною від співпереживання із своїм героєм стане цеглиною розбудови творчо мислячої та свідомої особистості для вільного і свідомого суспільства.

Широкий спектр використання ІКТ в музичній діяльності забезпечує знайомство з композиторами, прослуховування різноманітних музичних творів у виконанні відомих співаків та професіональних хорів, перегляд хореографічних композицій, танків, знайомство з різними видами театрів, перегляд професійних театральних вистав, використання сучасної техніки під час проведення свят, розваг, тематичних дозвіль – ось далеко не повний перелік форм роботи з дітьми, які забезпечують нам технічні засоби: комп'ютер, широкоекранний плазмовий телевізор, музичний центр, інтерактивна дошка, фото та відеокамери.

Уважне ставлення батьків та тісна співпраця забезпечує ефективні умови організації роботи центрів та гуртків, створення якнайсприятливіших умов комфортності, виявлення природних задатків, дієвому особистісно-орієнтованому підходу до творчого розвитку кожної дитини. Вільний пошук задумів, матеріалів забезпечує високий творчий потенціал, привносить у діяльність дітей та педагогів різноманітність і новизну.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція)
2. Методичні аспекти реалізації базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. Керівник О.Л.Кононко – К. : Світич, 2009. – 209 с.
3. Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пометун ДОШКІЛЬНЯТАМ – ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ Навчально-методичний посібник
4. Закон України «Про Національну програму інформатизації». - [WWW document] URL: [http:// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
5. Концепція екологічної освіти України//Екологія і ресурси: Зб.наук.праць – К.:Видавництво «Сталь», №43. -2002. –С.5-25
6. Комплексна програма «Освіта для сталого розвитку» на період 2009-2015 рр. (додаток №1 до наказу МОН України, протокол №2 від 01.06.2009
7. Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище. Європейський досвід та новітні підходи//Палітра педагога,2001,4, С.11
8. Крутій К.Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія// Частина перша. Концепції, проектування, технології створення. – Запоріжжя: ТОВ «Ліпе» ЛТД.2008. – 320с.

9 *О.Баєр, Н.Погребняк* // Предметно-просторове середовище і дитина.//Дитячий садок 2010.№ 42

10 *Бачинська Т.П.*

11 *Взаємодія початкової і дошкільної освіти у розвивальному середовищі В.Сухомлинського – Київ: УДКУ 371.13 С. 1-5*

12 *Іванова С.М.* Вплив комп'ютерних ігор на формування елементів логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку [Електронний режим] / С.М.Іванова – Режим доступу : <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07ismaps.html>.

13 *Іванова О.* Підвищення інформаційно-комп'ютерної компетентності педагогів.//Вихователь-методист дошкільного закладу.2010.-№2. С.-22-30

14 *Ісаєва О.* Електронний дитячий садок – новий крок у дошкільній освіті.//Дошкільне виховання .-2013.-№10.-С.20-21

15 *Панасюк Т.*// Електронний реєстр та електронне меню-нові кроки в організації роботи дитсадка.//Дошкільне виховання.-2013.№8.

16 *Стеценко І.* Інформаційні технології у дошкільній освіті: роздуми, досвід, теперішнє та майбутнє...//Дитячий садок.2012.-№3.-С.3-8

17 *Терещенко Ш.* // Обережно:сучасне медіа середовище.// Дошкільне виховання.-2013.-№6.-С.23-26

18 *Коркина А. Ю.* Влияние компьютерных программ на развитие познавательных способностей детей старшего дошкольного возраста/ А. Ю. Коркина // Нач. шк. плюс До и После. — 2010. — № 1. — С. 53—39.

19 *Лаврентьєва Г.* Комп'ютерно-ігровий комплекс//Дошкільне виховання.-2003.-№1.-С.10-12

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

**Кашуба Михайло Михайлович,
Шеремета Вікторія Сергіївна**
викладачі фізичного виховання ВСП ТПФК ВНАУ

Задачаїна Алла Вікторівна
вчитель фізичної культури КЗ «НВК: ЗОШ
I-III ступенів-гімназія №23 ВМР»
м. Вінниця

Однією з першочергових задач соціально орієнтованої держави має бути сприяння розвиткові молодого покоління, задоволення його життєво важливих потреб для творчого розвитку. Воно передбачається Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей і Планом дій щодо їх виконання. Втілення в життя вимог цих документів потребує невідкладних дій, спрямованих на ефективне вирішення головної проблеми забезпечення здоров'я дітей і молоді, що вмотивовано різким погіршенням стану їх фізичного, розумового і духовного розвитку.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті турбота про здоров'я молоді, виховання в неї культури здорового способу життя визначається як одне з пріоритетних завдань. За даними Міністерства охорони здоров'я України, серед дитячого населення за останнє десятиліття суттєво (в 1,5 – 3 рази) зросла частота хронічних захворювань, які призводять до інвалідності. Це хвороби нервової, ендокринної, серцево-судинної, шлунково-кишкової, кістково-м'язової систем. Кількість хронічно хворих дітей збільшується за роки навчання у 2,5 рази, понад 50% школярів уже мають функціональні відхилення у діяльності різних систем організму, а 95– 97 % випускників завершують навчання з тими чи іншими проблемами у стані здоров'я. Відмічається значне омолодження онкологічних захворювань, серцево-судинних. Є випадки інсультів та інфарктів у дітей віком до 15 років.

Найбільш руйнівний вплив на стан здоров'я молоді чинять шкідливі звички. Сьогодні в країні спостерігається тенденція до збільшення проявів негативної поведінки серед дітей та молоді, прилучення до нікотину, алкоголю, вживання наркотиків, ранні сексуальні зв'язки, рання вагітність дівчат-підлітків. Усе це різко погіршує стан фізичного і психічного здоров'я підлітків.

Вирішення цієї проблеми є одним із пріоритетних завдань нового етапу реформування освіти в Україні. виправити ситуацію можна комплексом заходів, серед яких належне місце посідають заходи системи освіти. Передусім йдеться про збереження та зміцнення здоров'я молоді, формування мотивації на ведення здорового способу життя в освітньому процесі навчального закладу.

Все це можливо лише за умови впровадження здоров'язберігаючих технологій в освітній процес.

Технологія – це системний метод створення, застосування знань з урахуванням технологічних та людських ресурсів та їхнього взаємовпливу, що має на меті оптимізувати форми освіти.

Серед загальної класифікації освітніх технологій виокремилася нова група – **здоров'язберігаючі технології**, які об'єднують в собі всі напрями діяльності загальноосвітнього закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я. Кожний викладач повинен планувати та організовувати свою діяльність з урахуванням пріоритетів збереження та зміцнення здоров'я всіх суб'єктів педагогічного процесу, за умови постійної взаємодії з вихованцями, батьками, медичними працівниками та психологами.

Аналіз усіх існуючих здоров'язберігаючих технологій дає можливість виокремити такі типи:

Здоров'язберігаючі – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в навчальному закладі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу, відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям вихованця.

До конкретних методів належать:

- диспансеризація;
- профілактичні щеплення;
- забезпечення рухової активності;
- вітамінізація, організація здорового харчування (включаючи дієтичне);
- дотримання санітарно-гігієнічного режиму закладу;
- профілактика простудних та вірусних захворювань.

Оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я, підвищення потенціалу здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія.

Технології навчання здоров'ю – гігієнічне навчання, вироблення життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами статевого виховання. Ці технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів загально-навчального циклу, введення до варіативної частини навчального плану нових предметів, організації факультативного навчання та додаткової освіти.

Виховання культури здоров'я – виховання особистісних якостей, які спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я, посилення мотивації на ведення здорового способу життя, підвищення відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини.

Отже, здоров'язберігаючі технології реалізуються через такі напрями освітньо-виховної діяльності:

1) створення умов для зміцнення здоров'я дітей та підлітків та їхнього гармонійного розвитку;

2) організацію навчально – виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм;

3) розробку і реалізацію навчальних програм з формування культури здоров'я і профілактики шкідливих звичок;

4) корекцію порушень соматичного здоров'я з використанням комплексу оздоровчих і медичних заходів;

5) медико-психолого-педагогічний моніторинг стану здоров'я, фізичного і психічного розвитку ;

6) функціонування служби психологічної допомоги педагогам та вихованцям щодо подолання стресів, тривожності; гуманного підходу до кожного студента, формування доброзичливих і справедливих відносин у колективі;

7) контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм організації навчально-виховного процесу; нормування навчального навантаження і профілактики стомлюваності студентів;

8) організацію збалансованого харчування у навчальному закладі.

Ефективність оздоровлення підлітків можлива за умови створення цілісної системи, що інтегрує оздоровчі освітні технології, досягнення сучасної медицини, залучення громадських організацій сфери формування здорового способу та профілактики девіантної поведінки молоді. Але особливе місце та відповідальність в оздоровчому процесі відводиться освітній системі, яка повинна зробити навчально-виховний процес здоров'язберігаючим.

Мета всіх здоров'язберігаючих освітніх технологій - сформувати необхідні знання, вміння та навички здорового способу життя, навчити їх використовувати отримані знання в повсякденному житті.

Процес навчання в умовах здоров'язберігаючої педагогіки складається з трьох етапів, які відрізняються один від одного як специфічними завданнями, так і особливостями методики.

I етап – початкове ознайомлення з основними поняттями та уявленнями.

Основні завдання:

- Сформувати уявлення про елементарні правила збереження здоров'я.
- Досягти виконання елементарних правил здоров'язбереження (на рівні первісного вміння).
- Створити мотивацію на ведення здорового способу життя.

II етап – поглиблене вивчення.

Основні завдання:

- Уточнити уявлення про елементарні правила здоров'язбереження.
- Досягти свідомого виконання елементарних правил збереження та зміцнення здоров'я.
- Сформувати практичні знання, уміння і навички, необхідні в повсякденному житті.

III етап – закріплення знань, умінь та навичок збереження та зміцнення здоров'я та їх подальшого вдосконалення.

Основні завдання:

- Досягти стабільності та автоматизму при дотриманні правил збереження здоров'я.

- Тісний зв'язок з батьками.
- Досягти виконання цих правил відповідно до вимог їх практичною застосування.
- Забезпечити варіативне дотримання правил здорового способу життя залежно від конкретних практичних умов.

Завдання кожного з означених етапів вирішуються як одночасно, так і послідовно, оскільки вони всі тісно взаємопов'язані.

Дослідженнями доведено, що ефективність формування здорового способу життя вимагає активного залучення молоді до здоров'язберігаючого навчального процесу, формування в них активної позиції щодо зміцнення і збереження власного здоров'я. Аналіз здоров'язберігаючої педагогічної технології дозволив виділити основні складові:

- корекцію порушень соматичного здоров'я з використанням комплексу оздоровчих та медичних заходів без відриву від навчального процесу;
- різноманітні форми організації навчально-виховного процесу з урахуванням їх психологічного та фізіологічного впливу;
- нормування навчального навантаження та профілактику перевтоми;
- медико-психолого-педагогічний моніторинг стану здоров'я, фізичного і психічного розвитку;
- реалізація навчальних програм із формування навичок ведення здорового способу життя та профілактики шкідливих звичок;
- заходи для гармонійного розвитку.

Формування ціннісної мотивації особистості до здорового способу життя, виховання здорової людини - процес досить складний і суперечливий. На нього впливають умови розвитку держави, громадська думка, тобто найчастіше ті чинники, що не залежать від школи. Орієнтація і стан сімейного виховання не завжди допомагають нам у цій роботі.

Звичайно, вирішення проблеми збереження здоров'я дітей та підлітків потребує щільної уваги всіх зацікавлених у цьому: педагогів, медиків, батьків, представників громадськості. Однак особливе місце та відповідальність з оздоровчій діяльності відводиться освітній системі, яка повинна й має всі можливості для того, щоб зробити освітній процес здоров'я зберігаючим, і в цьому випадку мова йде вже не просто про стан здоров'я дітей та підлітків, а про майбутнє України.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бойченко Т. Валеологія – мистецтво бути здоровим // Здоров'я та фізична культура. – 2005. – №2. – с. 1-4.
- 2.Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі // Здоров'я та фізична культура. – 2006. - №8. – с. 1-6.
- 3.Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. авт.. – укл.: О.Пометун, Л.Пироженко. – К.: А.П.Н.; 2002. – 136 с.
- 4.Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М. Пехоти. – К.:А.С.К.,2001. – 256 с.

5. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.

ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРАКТИКИ В АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЯХ

Керуенов Турганбай

Доктор филолог. наук, доцент
Г.Нукус, Республики Каракалпакстан

Юсупов Конысбай Абылович

Канд.филолог. наук, доцент
Г.Нукус, Республики Каракалпакстан

Аннотация: Таким образом, путем анализа художественных произведений в сознании учащихся формируем общечеловеческие чувства и ценности, восстанавливаем истинную историю народа, воспитываем эстетическое чувство. Создаем основу формирования культуры речи и развития языкового богатства.

Ключевые слова: практика, метод, педагогика, обучение, процесс урока.

Ózbekstan Respublikası gárezsizlikke eriskennen keyingi dáwirde jámiyettiń barlıq tarawları sıyaqlı bilimlendiriw salasında da úlken ózgerisler boldı. Bilimlendiriw haqqındaǵı Ózbekstan Respublikası nızamı hám Kadrlar tayarlawdın milliy baǵdarlaması qabil etilgennen keyingi dáwirde bilimlendiriwdi basqıshpa-basqısh ámelge asırıw, bunda pedagog kadrlardı tayarlaw máselesine ayrıqsha dıqqat kúsheytildi. Oqıtıwshılar aldına jańa áwladtı oqıtıw, tárbiyalaw, zamanǵa ılayıq ozıq oyılı, joqarı mádeniyatlı, ruwxıy dúnyası bay, watanǵa xızmet etetuǵın insanlar etip tárbiyalaw wazıypası qoyıladı. Tálim-tárbiya procesin zaman talabına say shólkemlestiriw, oqıtıwshılarǵa jańa pedagogikalıq texnologiya tiykarında bilim beriw usılların úyretiw pedagogikalıq ámeliyat dáwirinde ámelge asırıladı.

Joqarǵı oqıw orınları aldına qánigelardıń kásipke tayarlıǵın hár tárepleme joqarılatıw, óz watanınıń jankúyeri, minnetin joqarı dárejede sezetuǵın miynet súygish, pák niyetli, óz qábiletin tolıq paydalanatuǵın bilimli hám mádeniyatlı insanlardı tárbiyalaw wazıypasın qoyıp otır.

Pedagogikalıq ámeliyat tek gána bolajaq muǵallimlerdi kásipke tayarlawdın áhmiyetli bólegi bolıp qalmay, sonıń menen birge ol studentlerdiń teoriyalıq, metodikalıq hám ruwxıy tárepten tayarlıǵın tekseriw quralı retinde de úlken áhmiyetke iye.

Pedagogikalıq ámeliyat pedagogikalıq kásipke qızıqtırıwdıń tásirsheń hám ámeliy quralı, joqarı oqıw orınları menen ulıwma orta bilim beriw mektepleri, akademiyalıq licey, kásip-óner kolledjleri ortasındaǵı baylanıslardıń tiykarı bolıp esaplanadı. Jas qánige oqıtıwshılardıń bilimlerin, tereń ózlestiriw qábiletin rawajlandıradı hám onı ámelde qollanıw kónlikpelerin qalıplestiredi.

Pedagogikalıq ámeliyattı ótiw barısında bolajaq qaraqalpaq tili hám ádebiyatı oqıtıwshısınıń pedagogikalıq iskerligi hám kónlikpeleri keń túrde qalıplese, dóretiwshilik qábileti rawajlanadı.

Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı – ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerinde oqıtılatuǵın tiykarǵı pánlerdiń biri. Onı ózlestiriw arqalı ǵana oqıwshılar adamzat jaratqan bilim ǵáziynesin paydalanıw múmkinshiligine iye boladı. Studentler joqarı oqıw orınlarında qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha teoriyalıq bilimge iye boladı. Usı teoriyalıq bilimnıń ámelde qollanıw ushın mekteplerge pedagogikalıq ámeliyatqa baradı. Ámeliyat dáwirinde studentler óz bilimlerin ámelde sınap kóredi.

Pedagogikalıq ámeliyattıń maqseti - studentlerge sabaq ótiw usılların úyretiw, óz betinshe jumıs islew qábiletlerin asırıw, oqıwshılar menen, ata-analar menen islesiwge úyretiw, aldınıǵı tájiriyebeli muǵallımlardıń is usılı menen tanıstırıw.

Studenttiń ámeliyat dáwirindegi waziypaları

Student ámeliyat dáwirindegi islewge tiyisli jumısları tómendegishe belgilenedi:

- student pedagogikalıq ámeliyattı ótkeriwge tayarlıq kóriwi, ámeliyattı ótkeriw boyınsha sol dáwirge is jobasını dúziw, ámeliyatqa kerekli bolǵan qosımsha materiallar menen qurallar tayarlawı;

- student belgili bir klasqa, muǵallımgı bekitiliwi;

- ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjleriniń ishki rejimi, jumıs tártibi, jumıs alıp barıw usılları menen tanısw, qaraqalpaq tili hám ádebiyatı muǵalliminiń kalendar, tematikalıq sabaq jobaları menen tanısw, muǵallimniń tárbiya isleri boyınsha jobasını úyreniw, muǵallimniń kúnlık is rejesi menen tanısw;

- qaraqalpaq tili hám ádebiyatı muǵalliminiń sabaǵına is tájiriyesin úyreniw ushın qatnasıw;

- tájiriyebeli muǵallımlardıń ashıq sabaqlarına qatnasıw hám ózi de ashıq sabaqlar ótiw, sabaq beriwge tayarlanıw, sabaqtıń jobası hám konspektisin dúziw, onı muǵallımgı, metodistke kórsetiw hám másláhátler alıw, kórsetpe qural, qosımsha didaktikalıq materiallar tayarlaw, texnikalıq qurallardan paydalanıw, slaydlar islew;

- ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerinde klastan tıs jumıslarǵa qatnasıw hám ózi de klastan tıs bir-eki jumıs ótkerip kórsetiw;

- student-ámeliyatshılardıń sabaqlarına qatnasıp, oqıtıwshı-metodisttiń qatnasıwı menen ótkerilgen sabaqtı talqılawǵa qatnasıw;

- ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerinde ózine bekitilgen klasta jobaǵa sáykes tárbiya islerin alıp barıw;

- oqıwshılardıń jazba jumısları, onı alıp barıw metodikası menen tanısw, dápterlerin kóriw, tekseriw, talqılaw jumısların islew;

- úlgermewshi, tómén úlgeriwshi oqıwshılar menen islesiw usılların úyreniw menen birge, ózi de olar menen islesip kóriw;

- pedagogikalıq proceske baylanıslı bir tema boyınsha referat jazıw (temanı oqıtıwshı-metodist penen kelisip alıw);

-klasqa, ózine bekitilgen jeke oqıwshılardı qadaǵalaw jasaw hám oǵan pedagogikalıq-psixologiyalıq minezleme jazıw;

- ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerindeki qaraqalpaq tili hám ádebiyatınıń oqıtılıwın, klastan tıs jumıslardıń alıp barılıwın qadaǵalaw menen, onıń iske asırıw jolların úyreniw;

- ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerindeki jaslar shólkemleriniń jumısları menen tanısıp, ol boyınsha jobaǵa sáykes bir ret kórsetpeli tárbiya saatın ótkeriw;

- ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerinde ámeliyattıń juwmaǵına baylanıslı oqıw ornı direktorı, oqıw bóliminiń baslıǵı, qaraqalpaq tili hám ádebiyat muǵallimleri menen, metodistlerdiń qatnasıwında ótkeriletuǵın pedagogikalıq ámeliyattıń juwmaqlawshı konferenciyasına qatnasıw;

- ámeliyat hújjetleri, kúndelik, is joba, sabaqqa dúzilgen konspekt-joba, kórsetpeli qurallar, kalendarlıq-tematikalıq tárbiya jobaları, kúndelik dápteri, sabaqlardı tallaw (analiz) dápteri, ámeliyat boyınsha jumıs esabı, bir temaǵa jazǵan referatı, pedagogika-psixologiyalıq minezleme, ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjleriniń direktorı menen qaraqalpaq tili hám ádebiyatı muǵalliminiń pedagogikalıq ámeliyatqa qatnası, isi tuwralı juwmaǵın dúzip, ámeliyat basshısına tapsırıw;

Studenttiń ámeliyatqa qatnası, sabaq beriw, klastan tıs jumısqa qatnası, tárbiya islerin alıp barıwı, oqıwshılar menen, ata-analar menen islesiw, ózin ámeliyat dáwirinde uslap tutıwı esapqa alınıp, ulıwma baha shıǵarıladi.

Student ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjleriniń ishki administraciyası tártibine hám ámeliyat jetekshisiniń talaplarına boysınadı. Bul talaplardı buzǵan yamasa boysınbaǵan student ámeliyattan shetlestiriledi. Ámeliyatshı student hár kúni mektepte altı saat islewge májbúr hám tek ǵana metodisttiń ruxsatı menen kelmewi múmkin.

IV kurs studentleri hár klasqa bólistirilip, bir háptelik islenetuǵın jumıslar menen tanısıw ámeliyatınan soń, olar háptesine 4-6 sabaq ótiwi tiyis. Ámeliyat dáwirinde student 48 sabaqqa kirip, onı talqılawǵa qatnasadı. 6-8 tárbiyalıq saatlar ótkeredi. Ámeliyatshı student klass basshısı bolıp bekitiledi. Ámeliyatshı studentlerdiń pedagogikalıq ámeliyatına kafedralardan 2-3 oqıtıwshı bekitiledi. Metodistler ámeliyatshı studentlerge metodikalıq kórsetpeler, másláhátler beredi.

Metodikalıq kórsetpelerde pedagogikalıq ámeliyattıń mazmunı ǵana emes, al onı shólkemlestiriw hám ótkeriw usılları kórsetiledi. Ámeliyat dawamında ámeliyatshı-studentler tómendegilerdi jumıslardı orınladı:

•Oqıwshılardı pedagogikalıq hám psixologiyalıq jaqtan baqlaydı hám olar menen islesiw jolların úyrenedi, hárqıylı tárbiyalıq jumıslar ótkeredi.

•Ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerindeki oqıw-tárbiyalıq jumıslar menen tanısadı. Muǵallım studentlerdiń 20 ashıq sabaǵına qatnasadı hám olardı talqılaydı. Hár bir student 40 qa jaqın qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha sabaq ótedi.

Pedagogikalıq ámeliyattıń juwmaǵında ámeliyatshı studentler tómenдеgi bilim hám kónlikpelerge iye boladı

- Student ámeliyat ótkerip atırǵan ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjleri, hárbir oqıtıwshı, klass jámaáti menen hártárepleme tanısadı.
- Barlıq pánlerin oqıtıwdı hám klasta alıp barılatuǵın jumıslardı úyrenedi.
- Barlıq pánlerden sabaqlarǵa hám aldınǵı tájiriyyebeli oqıtıwshılardıń sabaqlarına qatnasadı.
- Ámeliyatshı studentler kórgizbeli qurallar tayarlawdı, texnikalıq qurallardan paydalanıw hám qollanıw usılların úyrenedi. Tómen hám jaqsı ózlestiriwshı oqıwshılar menen jumıs alıp barıwdı úyrenedi.
- Ámeliyatshı óz joldaslarınıń sabaqlarına kiredi hám sabaqtı talqılawǵa belsene qatnasadı.
- Tájiriyyebeli klass basshısının is tájiriyyesin, mektepten tısqarı alıp barılatuǵın tárbiyalıq jumıslardı úyrenedi.

Pedagogikalıq ámeliyat studentlerge ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerinde pedagogikalıq procesti úyretedi hám ulıwma insanıyılıq ideyalar ruwxın ózine sińdirgen bilimli, dóretiwshı, óz tájiriyyesin jas áwladqa baǵıshlaytuǵın oqıtıwshılardı tárbiyalawǵa járdem beredi. Student ámeliyat dáwirinde oqıtıwshı kásibiniń qanshelli mashaqatlılıǵın, juwapkershiligin sezip, ushırasatuǵın qıyınshılıqlardı jumıs dawamında jeńiwge juwapker. Ámeliyat pedagogikalıq kásiptiń ózine tán eń áhmiyetli hám bahalı táreplerin ashıp beriwde úlken járdem beredi.

Ámeliyatshı- student pedagogikalıq ámeliyattı ótkeriw dawamında haqıyqatında da, pedagogikalıq kásipti durıs túsinedi, aldınǵı pedagogikalıq hám informaciyalıq texnologiyalardı paydalanıp oqıtıwdı hám basqa da jańa usıllardı oqıtıwshı retinde, klass basshısı retinde qollanıwdı úyrenedi. Ámeliyat mekteplerde, kásip-óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde alıp barıladı.

Ámeliyatshı studentleriniń pedagogikalıq ámeliyat boyınsha esabı

Pedagogikalıq ámeliyat esabı ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerinde ótilgen hám tallaw islengen sabaqlardıń ulıwmalastırılǵan juwmaǵı. Bunnan tısqarı ámeliyatshı student ámeliyat haqqında óz pikir hám oyların bildiredi. Onıń esabı qoljazba túrinde jazılıp, onda kúndelikke jazıp barılǵan oqıtıwshı hám studentlerdi baqlap bargan sabaqları, mektepten hám klastan tısqarı orınlaǵan jumısları haqqında jazıladı.

Ámeliyatshı student pedagogikalıq ámeliyatta qaraqalpaq tili hám ádebiyatı pání boyınsha ámeliyattı jaqsılaw ushın óz pikir oyların, keleshekte qanday jumıslardı ámelge asırıw kerek ekenligi haqqında pikir júritedi. Studentler ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerinde alıp barılǵan jumıslardı tallap, esabı menen tómenдеgi hújjetlerdi topar metodistине tapsıradı: pedagogikalıq ámeliyattıń juwmaǵı ushın dúzilgen esap, pedagogikalıq kúndelik,

metodisttiń kórsetpesine muwapıq tayarlangan kórsetpeli qurallar menen birge 12-16 sabaqtıń is jobası hám onıń qararı, sabaq tallawı hám onıń qararı, ayrıqsha ótkerilgen tema boyınsha tayarlangan referat, klasta hám klastan tis oqıwshılar menen alıp barılatuǵın tárbiyalıq is rejesi.

KÚNDELİK

Kúndelik –ámeliyatshınıń ámeliyat dáwirindegi jumısların jazıp baratuǵın rásmiy hújjet. Kúndelikke tómendegiler jazıladı: hár kúngi oqıw jumısları, oqıwshılar jámaáti hám jeke oqıwshılar menen alıp barılǵan jumıslar, islengen jumıslardıń juwmaǵı, pedagogikalıq kúndelikte ulıwma orta bilim beriw mektebi, akademiyalıq licey hám kásip-óner kolledjlerindegi muǵallimlerden úyrengen, házirgi dáwirde qaraqalpaq tili hám ádebiyatın oqıtıwda qollanılıp atırǵan jańa pedagogikalıq texnologiyalar, oqıtıwdıń interaktiv metodları boyınsha úyrengenleri de jazılıp barıladı. Student tárepinen alıp barılǵan tárbiyalıq jumıslar jazıladı. Kúndelik hár kúni jazılıwı shárt.

Pedagogikalıq ámeliyat basqıshlarınıń juwmaqlawshı esabın tayarlaw hám qorǵaw, ámeliyatshıtıń reytingin anıqlaw kriteriyası

Pedagogikalıq ámeliyattıń juwmaqlawshı jazba esabın tayarlaǵanda, jazǵanda pedagogikalıq ámeliyatshınıń baǵdarlamasın, ámeliyat kúndelik is jobasın metodikalıq qollanba sıpatında paydalanıwı kerek.

Esabı:

1. Ámeliyat ornı tuwralı qısqasha bayanlama;
2. Ózine tapsırılǵan bólim tuwralı maǵlıwmat;
3. Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı sabaǵın ótiw ushın arnawlı klaslar hám kórgizbeli qurallar menen támiyinleniwi haqqında maǵlıwmat;
4. Student-ámeliyatshınıń jeke tapsırmanı orınlaǵanlıǵı hám jumıs nátiyjeleri haqqında bayanlama;
5. Ámeliyat dawamında júrgizgen tálim-tárbiya jumısları haqqında maǵlıwmat.

Pedagogikalıq ámeliyattıń esabında mektep oqıwshıları menen islegen jumıslar talqılangan, jeke tapsırmalar qatań hújjetlestirilgen túrde jazıladı. Ámeliyattıń ótiw ornında studentke bekitilgen basshı hár bir studenttiń jumısına baǵdarlama materialların ózlestirilgenligi, uqıplıǵı, jámiyetlik jumıslarǵa qatnası haqqında óz pikirini bildiredi.

Ámeliyatshınıń ámeliyat basqıshlarında toplagan bilimleri reytingi studentlerdiń bilim reytingin anıqlawdıń ulıwma rejesine tiykarlanıp ámeliyat basqıshları ushın islep shıǵılǵan kriteriya tiykarında júrgiziledi.

Student ámeliyatqa tolıq qatnasıp kúndelik hám baǵdarlamanıń barlıq bólimlerinde kórsetilgen jeke jobalardı orınlaǵan jaǵdayda esabattı qorǵawǵa jiberiledi. Esaptı qabıllaw ámeliyattıń sońǵı kúnderinde ótkerilip, onda oqıw ornı ámeliyattı ótiw ornında bekitilgen basshılardıń pikiri (ámeliyatqá qatnası, miynet tártibi, jámiyetlik jumıslarǵa qatnası h.t.b.) bildirilgen bolıwı kerek.

Student ámeliyatshı tárepinen jazılǵan jazba túrdegi esaptı qorǵaw kafedrada dúzilgen komissiya aldında júrgiziledi. Komissiya quramı kafedra baslıǵı sáykes túrdegi pándi oqıtatuǵın oqıtıwshı, ulıwma universitetlik ámeliyat basshısı hám múmkinshiligi bolǵan jaǵdayda ámeliyattı ótiw ornında bekitilgen basshılardan turadı. Esapta ámeliyat basshısınıń hám ámeliyat ótiw ornında bekitilgen basshınıń pikiri jazba túrde keltiriledi. Qabıllaǵan esap materialların student kafedraǵa tapsıradı. Ámeliyat esabı nátiyjeleriniń bahası studenttiń kurstan kursqa ótiwine hám stipendiya menen támiyinleniwine esapqa alınadı. Ámeliyat esabınıń bahası, reyting bahalaw qaǵıydası boyınsha ótileđi.

Список литературы:

1. Berdimuratov E., Pirniyazov K. Orta mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası. Nókis, 1988.
2. Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası Nókis, 2004.
3. Sh.Allaniyazova, Q.Turdıbaev, Q.Yusupov. Pedagogikalıq ámeliyat. Nókis, 2011.
4. Юлдашев К., Юлдашева М. Бадий тахлил асослари. – Тошкент: КАМАЛАК, 2016, - стр 461.
5. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Сано-стандарт, 2018. Стр.336.
6. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). – Нукус: Каракалпакстан, 2019. -Стр. 112
7. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P. 349-354. ([https://www. scopus.com /sourceid / 21100920227](https://www.scopus.com /sourceid / 21100920227).)
8. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums // Eastern European Scientific Journal (ISSN 2199-7977). – Germany, 2018. – № 3. – P. 72-75. (13.00.00. №1)
9. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде драмалық шығармаларды интерактив технологиялар менен оқытыў // Муғаллим хэм үзликсиз билимлендириў. – Нөкис, 2019. – № 6/1. – Б. 4-8. (13.00.00. №20)
10. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P. 349-354. ([https://www. scopus.com /sourceid / 21100920227](https://www.scopus.com /sourceid / 21100920227).)

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ХИМИИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Томаровская Татьяна Александровна,
кандидат химических наук, доцент, Национальный фармацевтический университет

Сердюкова Юлия Юрьевна,
кандидат фармацевтических наук, ассистент,
Национальный фармацевтический университет

Бондаренко Наталья Юрьевна,
кандидат фармацевтических наук, доцент,
Национальный фармацевтический университет

В современном мире образовательный процесс претерпевает значительных изменений по разным причинам и в первую очередь невероятное ускорение жизни, развитие средств коммуникации и, естественно сложная эпидемиологическая обстановка, вызванная эпидемией коронавируса.

По данным ООН пандемия COVID-19 привела к крупнейшему изменению в системе образования, затронувшей почти 1,6 миллиарда учащихся в более чем в 190 странах по всему миру. Были закрыты школы, средне-специальные и высшие учебные заведения. Это коснулось 94 % учащихся, причем в странах с более низким уровнем дохода населения этот показатель достигает 99 % [1].

Не стал исключением и Национальный фармацевтический университет. Преподавание с марта 2020 года перешло в on-line режим по всем формам обучения. Были разработаны решения для дистанционного обучения и в первую очередь с использованием платформы zoom.

Обучение химических предметов, к которым относится, и физическая химия требует не только теоретической подготовки, но и овладение практическими навыками. В связи с этим лекционный материал представлялся студентам в виде мультимедийных презентаций с живым пояснением каждой позиции преподавателем. Практические занятия проводились в виде диалога вопрос – ответ, а также сопровождалось видео опытами, подготовленными заранее для студентов, которые учатся дистанционно на постоянной основе.

Первая дата возобновления очной работы со студентами была 01 сентября 2020 года, однако, следующая волна роста заболеваемости привела к тому, что обучение со второй половины октября и до 15 февраля 2021 года снова было переведено в on-line режим.

Это повлекло за собой необходимость освоения педагогами более эффективных новых методов преподавания, а также поддержки их и студентов со стороны администрации.

Использование компьютерных технологий позволяет преподавателю усовершенствовать демонстрационные методики, когда каждый студент имеет перед глазами материал, выложенный на экране в удобном формате. В свою очередь студент тоже имеет возможность продемонстрировать свою работу остальным участникам процесса. Платформа ZOOM имеет много инструментов. И, даже, сидя за компьютером, студент может «выходить к доске», используя виртуальную доску, решая практические задачи или отвечая на теоретические вопросы.

Дисциплина «Физическая и коллоидная химия» внесена в список лицензионного экзамена «КРОК-1», который показывает остаточные знания студентов по фундаментальным дисциплинам, которые являются неотъемлемой частью формирования теоретических и практических навыков, которые должен освоить фармацевт за время обучения [2].

Так, находясь в онлайн режиме, возможность проводить контроль теоретических знаний в форме тестового экзамена, позволяет преподавателю ускорить процесс проверки работ, определять общие ошибки и давать пояснения в группу, а также общаться с каждым студентом, обсуждая вопросы, возникшие только у него.

С другой стороны, усвоение практических умений не может быть полностью освоено в условиях самоизоляции.

Определять форму преподавания необходимо для каждой дисциплины индивидуально. Чтение лекций, обсуждение теоретических вопросов на семинарских и практических занятиях целесообразно проводить в on-line режиме. Однако, химические дисциплины и физическая химия в том числе, предполагают в образовательном процессе проведение лабораторного практикума, который необходим студентам для лучшего усвоения материала, а также как основу для овладения профессионально-ориентированными дисциплинами.

Список литературы

1. Концептуальная записка: образование в эпоху COVID-19 и в последующий период.

2. Томаровська Т.О. Роль дисципліни фізична та колоїдна хімія в фундаментальній підготовці фахівців із фармації / Т.О. Томаровська, Ю.Ю. Сердюкова // Підготовка спеціалістів фармації в рамках концепції «Навчання протягом IV міжнародна науково-методична конференція, присвяченої шануванню пам'яті Полторока Валентина Семеновича «Теорія та практика управління педагогічним процесом» (25-27 травня 2017 р.). – О.: 2017. – с. 117-119.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ХІМІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ НАВЧАННЯ

Федорова Ольга Василівна

кандидат фізико-математичних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Дистанційне навчання в сучасному розумінні як сукупність технологій, що надають навчальний матеріал, інтерактивна взаємодія з викладачами в процесі навчання і можливість самостійної роботи, розвинулося з заочного навчання. Прийнято вважати, що головною відмінністю дистанційного навчання від заочного є використання різноманітних можливостей інтернету. Таким чином, до особливостей заочної хімічної освіти додалися особливості, пов'язані з інтернет-технологіями.

Заочне навчання характеризується відсутністю безпосереднього контакту викладача з учнем. З цього випливає, по-перше, більш сильна залежність ефективності навчання від мотивації учня в порівнянні з очним навчанням [1, с.191], а по-друге, необхідність акценту на форми контролю, не пов'язані з відтворенням матеріалу.

Не секрет, що хімія лякає багатьох школярів, особливо тільки початківців її вивчати, навалюється на них формулами і великою кількістю термінів, що не відрізняються наочністю. В результаті школяр втрачає мотивацію до оволодіння хімією, просто не дійшовши до вивчення самих «виграшних» її розділів - хімічних властивостей реальних речовин, красивих і яскравих реакцій, витончених синтезів. Однак підміняти науку сливанням різнокольорових розчинів в пробірках або колекціонуванням цікавих фактів заради залучення інтересу також небезпечно. Тому важливе завдання при створенні дистанційних курсів з хімії - поєднати високий рівень пропонованого матеріалу, з одного боку, і привабливість, з іншого боку [2, с.33]. Для вирішення цього завдання інтернет-технології є чудовим інструментом, дозволяючи супроводжувати кожен крок учня на шляху дистанційного навчання яскравими ілюстраціями - речовинами і реакціями не тільки в описах і рівняннях, але також на численних фотографіях і відеороликах [3, с.81].

Традиційне навчання багато в чому ґрунтується на запам'ятовуванні і відтворенні вивченого матеріалу. Така система морально застаріла, але тим не менш підтримується практикою, спонукаючи репетиторів вчити дітей зубрити факти і вибирати з обмеженого безлічі варіантів. Однак в рамках заочної освіти контрольні питання на відтворення безглузді, адже викладач не може простежити за тим, щоб учень при відповіді не звертався до текстів посібників і не консультувався з будь-ким. Багато викладачів впевнені, що, виконуючи контрольні завдання і тести не в навчальній аудиторії під наглядом, учні «все списують», і тому довіряти дистанційного контролю взагалі не можна [3, с.83].

Можливість списування дійсно існує, але недовіра до результатів контролю обґрунтовано саме для завдань, що зводяться до відтворення.

У заочних і дистанційних курсах ефективно використовуються розрахункові завдання, завдання на пояснення запропонованих фактів, на побудову логічного висновку, творчі завдання з відкритою відповіддю, які можуть мати більш ніж одне вірне рішення (найчастіше неможливо передбачити всі можливі відповіді на такі завдання).

Приклад розрахункової задачі (курс «Органічна хімія», X клас):

Визначте молекулярну формулу вуглеводню, якщо відомо, що при повному згорянні 51,2 г цього з'єднання утворилося 72,0 г води. Скільки грамів вуглекислого газу при цьому утворилося?

Приклад завдання на пояснення (курс «Органічна хімія», X клас): Підприємець з Києва, відпочиваючи в Сочі в серпні, закупив там партію бензину. Вантаж був доставлений залізницею в листопаді. На подив підприємця, машини, заправлені цим бензином, в Києві не заводиться. Що сталося з бензином?

Приклад завдання на побудову логічного висновку (курс «Основи загальної та неорганічної хімії», IX клас):

Чи може насичений розчин бути розведеним? Чи може ненасичений розчин бути концентрованим? Аргументуйте свою точку зору.

Приклади завдань з відкритою відповіддю (курс «Основи загальної та неорганічної хімії», IX клас):

1. Чим є селен - металом або неметалом? Чому ви так вважаєте? За допомогою яких експериментів це можна довести? Дайте відповідь словами і напишіть рівняння реакцій.

2. Запропонуйте хімічний спосіб розділення суміші речовин, що складається з оксиду вуглецю (IV) і азоту. Чому фізичні способи малоефективні?

На жаль, прагнення частини учнів знайти готову відповідь замість того, щоб подумати, досить сильно. Часом відповідь підміняється шматком переписаного тексту, що має дуже опосередковане відношення до того, про що питалося в завданні, причому автори подібних «відповідей» часто дивуються і обурюються, коли отримують 0 балів за відповідне завдання.

Розвиток інтернет-технологій і захоплення пошуковими системами, що створює ілюзію можливості миттєво отримати відповідь на будь-яке питання, посилює проблему. Школярі, надсилають НЕ скани написаних від руки робіт, а набирають відповіді в текстовому редакторі, іноді вставляють текст, скопійований з інтернету. Це чітко видно навіть без інтернет пошуку вмісту і виявлення точної копії на першій сторінці пошуковика: тексти з інтернету зазвичай мають специфічні риси, відсутні при прямому наборі - нерозривні прогалини, довгі тире, посилання. Як не дивно, більшість учнів вчиняє подібним чином не з бажання схалтурити, вони щиро переконані, що в цьому і полягає їх завдання - знайти існуючий текст на задану тему. Дана переконаність бере початок у згаданій вище традиції зводити контроль навчання до відтворення. Тому актуальним є створення таких курсів, які спиралися б не на заучування матеріалу, а на логічне та асоціативне мислення і, в свою чергу, стимулювали б його розвиток [4, с.285].

Сучасні реалії, які характеризуються повсюдною доступністю інтернету, а отже, і будь-яких довідкових матеріалів, відводять роль запам'ятовування на другий план, виводячи вперед вміння встановлювати зв'язки між фактами і явищами, знаходити кореляції і залежності, шукати їх справжні причини і наслідки. Однак це вміння необхідно тренувати. На це націлена методика викладання сучасних дистанційних курсів з хімії. Згадуючи про якийсь факт, ми намагаємося не просто констатувати його існування, а обґрунтувати.

Приклад з курсу «Введення в хімію», VIII клас:

Якщо провести діагональ приблизно з лівого верхнього кута таблиці Менделєєва в правий нижній, то елементи головних підгруп вище діагоналі будуть неметаллами, а нижче - металами. Найтипівіші метали знаходяться в лівому нижньому кутку таблиці, а найтипівіші неметали - в правому верхньому. Чому метали і неметали розташовуються в таблиці саме так? Зрозуміло, це пов'язано з їх електронною будовою. Властивості металів визначаються тим, що зовнішні електрони їх атомів слабо притягуються до ядра. Наприклад, хороша електропровідність пов'язана з високою рухливістю електронів. Неметали, навпаки, добре утримують власні електрони і не проти захопити чужі.

Від чого залежить сила тяжіння електричних зарядів (в нашому випадку - зовнішніх електронів і ядра)? Згадуємо фізику - вона визначається законом Кулона. Ця сила тим більше, чим більше заряд ядра (заряд електрона завжди однаковий) і чим менше радіус атома. Радіус атома сильно залежить від числа електронних шарів. У середині підгрупи періодичної таблиці він збільшується зверху вниз ...

Важливо показати учневі, що опис факту або явища іншими словами («У цій реакції виділяється тепло, тому що вона екзотермічна») або апеляція до формальних ознак («Магній - метал, бо знаходиться у II групі») не є його поясненням. Пояснити щось - значить виявити реальну причину («У цій реакції виділяється тепло, тому що міцність хімічних зв'язків в продуктах вище, ніж в реагентах», «Магній - метал, бо слабо утримує зовнішні електрони, тому що має порівняно невисокий заряд і великий радіус атома»).

Інший спосіб викладу - логічний висновок, від причини до слідства. Приклад з того ж курсу:

Кристали металів побудовані з атомів. Але зовнішні електрони цих атомів належать всім атомам кристала, утворюючи металеву зв'язок. Саме тому електрони в металах можуть легко «подорожувати» з одного атома на інший, обумовлюючи електропровідність.

Металевий зв'язок не має на увазі ніякої певної геометрії зв'язку (валентних кутів). Тому атоми металів упаковуються, як кульки, в найпростіші кульові кладки.

Міцність металевого зв'язку залежить від розміру атомів: чим більше атом, тим довший зв'язок, тим легше його розірвати. Тому, наприклад, температури плавлення лужних металів зменшуються зверху вниз по групі періодичної таблиці (зі збільшенням радіуса атома).

Тут теж необхідно звертати увагу на типові слабкі місця в логіці учнів, зокрема, схильність плутати причину і наслідок. Так, з експерименту відомо, що

аміак кипить при більш низькій температурі, ніж фтороводород. Звідси експериментатор може зробити висновок, що водневі зв'язки у фтороводорода міцніше, ніж в аміаку. Але стверджувати: «Водневі зв'язки у фтороводорода міцніше, ніж в аміаку, тому що аміак кипить при більш низькій температурі, ніж фтороводород», - неграмотно, тут причина і наслідок поміняні місцями. Правильне судження: «Аміак кипить при більш низькій температурі, ніж фтороводород, тому що водневі зв'язки у фтороводорода міцніше, ніж в аміаку».

Дистанційне навчання дає значно більше можливостей взаємодії викладачів і учнів, ніж класичне заочне. Традиційне для заочної школи листування викладача і учня відбувається набагато ефективніше, тому що не витрачається час на доставку пошти. Учень оперативно отримує перевірку і коментарі до своїх робіт, відповіді на свої питання та ін.

Крім того, з'являється можливість взаємодії всіх учнів групи на тематичних форумах, де можна як розбирати найбільш складні завдання, так і ініціювати обговорення проблемних питань по темі. А технологія відеоконференцій дозволяє проводити онлайн-уроки в режимі реального часу.

В університетах України вже не перший рік режим відеоконференції використовується для проведення онлайн-лекцій. Це зручний спосіб післядипломної освіти, наприклад, на курсах підвищення кваліфікації вчителів [4, с.288].

Онлайн-лекції дають можливість не переривати навчальний процес у студентів, коли викладач знаходиться у відрядженні. Але досвід показав, що в разі школярів вебінар, який проходить після самостійного вивчення теми, значно більш ефективний у порівнянні з лекцією. Методика дистанційного викладання школярам, що використовує поєднання індивідуального листування, спілкування на форумах і онлайн-заняттях в режимі реального часу, розроблялася і застосовувалася в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті в 2019-2021 рр.

Інша ситуація виникає, якщо за результатами дистанційного навчання проводиться атестація за відповідний клас середньої школи. В такому випадку необхідно проведення усних заліків. В умовах сучасного дистанційного навчання розроблена система атестації на основі оцінок за онлайн-тестування, письмових робіт, перевічених вчителем, роботи на онлайн-уроках і усної співбесіди в режимі онлайн-конференції. Така оцінка відображає досягнення учня не менше адекватно, ніж оцінка у звичайній «очній» школі.

Важливою складовою частиною хімічної освіти є практикум - реальна робота з речовинами. Тому дистанційне навчання хімії як єдина форма хімічної освіти не може бути повноцінним [1, с. 192], адже адекватний практикум без безпосереднього керівництва викладача і відповідної матеріальної бази неможливий. Щоб хоча б частково компенсувати цей недолік дистанційного навчання, в курси вводяться відеоролики із записами експериментів або використовуються засоби для так званого віртуального експерименту [2, с.41]. Однак чим молодший школяр, тим сильніше у нього потреба проводити досліди самому. З цієї причини в курс «Введення в хімію» для VIII класу введені рекомендації щодо безпечних експериментальних робіт, які школяр може

виконати сам за допомогою речовин і посуду, що є в кожному будинку. Наприклад, перегонка.

Отримайте методом перегонки воду з кольорової газованої води. Детально опишіть вашу конструкцію, сфотографуйте її. Дайте відповідь на питання (відповідь повинна бути повною, що відображає зміст питання, а не так / ні):

1) Як називається ваша газована вода, якого вона кольору?

2) Скільки часу пройшло між початком нагрівання і появою перших крапель рідини в приймачі? Чому вони з'являються не відразу?

3) Чому при звичайному кип'ятінні рідини в чайнику з носика не виливається перегнана рідина?

4) Якого кольору рідина у приймачі? Чому колір змінився?

Для звіту про виконані експерименти, як правило, потрібно докладний опис всіх операцій і спостережень, а також фотографії. Звичайно, ці досліди можна провести і в шкільній лабораторії. Але часом учні збирають прилади буквально з нічого, демонструючи справжню інженерну кмітливість.

Зрозуміло, і при навчанні більш старших школярів експериментальна частина необхідна. На жаль, досить серйозними експериментами неможливо керувати дистанційно.

Звичайно, листування не замінює особисте спілкування з учителем, а експеримент «на кухні» не дає повноцінної можливості «відчути» речовину. Також в дистанційному навчанні залишається проблема несамостійного рішення завдань, можливості залучення «консультантів».

Будь-яка форма навчання має як свої переваги, так і недоліки. Дистанційне навчання школярів, безсумнівно, менш ефективно, ніж очне. Особливо це позначається при викладанні хімії, де, крім особистого спілкування з викладачем, важливо розвиток навичок постановки і проведення експерименту, «почуття речовини».

Список літератури

1. Загорский В.В., Миняйлов В.В., Покровский Б.И., Давыдова Н.А., Петрова Е.П., Мочалыгин А.Г. Элементы дистанционного обучения в курсе общей и неорганической химии на химическом факультете МГУ. Технологии, обстоятельства и психология // Материалы четвертой международной научно-методической конференции «Новые образовательные технологии в вузе», Екатеринбург, 5-8 февраля 2007 г. – С. 191-192.

2. Васильева С.А., Миняйлов В.В., Еремин Н.Н., Загорский В.В. Информационные технологии в обучении студентов геохимических специальностей на геологическом факультете МГУ // Материалы IV Всероссийской молодежной научной конференции «Минералы: строение, свойства, методы исследования». Екатеринбург, УрО РАН, 2012. – 92 с.

3. Загорский В.В., Давыдова Н.А., Миняйлов В.В., Петрова Е.П. Информационно-коммуникационные технологии в преподавании химии (кафедра общей химии химического факультета МГУ. // Современные

тенденции развития химического образования: интеграционные процессы / Под ред. В.В.Лунина, М., Изд-во МГУ, 2008. - С. 81-86.

4. Лысова Г.Г., Менделеева Е.А. Дистанционное преподавание химии в НП «Телешкола». // Полатовские чтения – 2009 «Дистанционное обучение в предметных областях»: материалы второй международной науч.-практ. конференции, 19 ноября-24 декабря, 2009 г. – Казань: ЮНИВЕРСУМ. - С. 285-292.

ТАКСОНОМІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Чаплигін Олександр Костянтинович

д.ф.н., професор

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сук Олена Євгенівна

ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Трансформація вищої освіти, що сьогодні відбувається в Україні є результатом зміни парадигми розвитку професійної освіти в усьому світі, де інтернет-технології стали початком епохи освіти нового типу.

Сьогодні дистанційне навчання є поширеною формою отримання освіти, при якій в освітньому процесі використовуються традиційні і специфічні методи, засоби і форми навчання, засновані на комп'ютерних і телекомунікаційних технологіях. Основу освітнього процесу в дистанційному навчанні складає цілеспрямована і контрольована інтенсивна самостійна робота студента, що навчається в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, маючи узгоджену можливість контакту з викладачем.

Потенційні можливості технології дистанційного навчання за своєю ефективністю значно перевершують традиційні форми, що застосовуються у вищій школі, оскільки містять поєднання різних форм і засобів навчання, які впливають на різні сфери діяльності студента.

У процесі дистанційного навчання його учасники здійснюють навчальну взаємодію принципово і переважно екстериторіально, оскільки дистанційне навчання не передбачає безпосередньої взаємодії [1, 18]. У зв'язку з цим все більшого значення набуває проблема оцінки якості дистанційної освіти.

Актуальним є питання про вироблення оцінки, яка змогла б не тільки фіксувати результати навчання, а й надавала би інформацію з питання: яким чином, чому і в якій мірі досягнуті намічені результати? Іншими словами, сенс оцінки полягає в аналізі очікуваних і отриманих досягнень що дозволяє визначити рівень досягнень або їх відсутність. Дуже цікавою в цьому відношенні є, досить поширена вже в Україні, формуюча оцінка якості навчання, заснована на концепції Mastery Learning Б. Блума [3].

Варіант класифікації педагогічних цілей, був запропонований групою вчених під керівництвом Бенджаміна Блума в 1956 році. В тому ж році Б. Блум написав книгу «Таксономія освітніх цілей: сфера пізнання».

Таксономія Блума пропонує класифікацію завдань, встановлюваних педагогами учням, і, відповідно, цілей навчання. Вона ділить освітні цілі на три сфери: когнітивну, афективну і психомоторну, які можна відповідно описати

словами «знаю», «відчуваю» і «створю». У середині кожної окремої сфери для переходу на більш високий рівень необхідний досвід попередніх рівнів, що розрізняються в даній сфері. Мета таксономії Блума - мотивувати педагогів фокусуватися на всіх трьох сферах, пропонуючи, таким чином, найбільш повну форму навчання.

Таке впорядкування цілей покликане допомогти визначити порядок і перспективу опрацювання навчального матеріалу, виявити орієнтири спільної діяльності студента і викладача, створити можливість об'єктивної оцінки результатів навчальної діяльності.

Принципова особливість таксономічного підходу полягає в тому, що він визначає головним завданням навчання формування основи, на якій базується оцінка, шляхом оволодіння знаннями на рівні зазначених категорій. Оцінка, будучи вищою категорією таксономії навчальних цілей не обов'язково стає кінцевим етапом процесу виконання завдання, а може бути шляхом до придбання нових знань, нового розуміння, або застосування знань, аналізу або синтезу.

При оцінці якості дистанційного навчання слід брати до уваги, що оцінка не зводиться тільки до тестування знань учнів (хоча це і залишається одним з показників якості навчання), а здійснюється комплексно, розглядаючи навчання як процес взаємодії викладача та студента. Так, В. Кухаренко пропонує виділити наступні елементи системи контролю якості навчання: визначення стандартів (базового рівня підготовки навчальних матеріалів); встановлення комплексного критерію оцінки; визначення напрямків і засобів по збору даних; застосування відповідних методичних заходів щодо змісту та організації навчального процесу та оцінювання результатів [4, 83-105].

З цього випливає, що якість не формується раптово, вона залежить від багатьох чинників і складових процесу навчання і її слід передбачати і планувати відповідно до можливостей навчального процесу. Це прогностичне бачення всього ходу діяльності в навчанні як тьютора, так і студента, робить необхідним створення гнучких стратегічних планів, що забезпечують успіх будь-якого дистанційного курсу в системі дистанційного навчання. Потрібно також відзначити, що плани не діють незалежно, вони являють собою взаємопов'язані структури, які гнучко реагують на зміни або вдосконалення.

Необхідно відзначити, що оцінка якості стає формуючою, в першу чергу, коли вона доповнюється зворотним зв'язком, забезпечує студентів інформацією (рекомендаціями, підказками, питаннями) для правильного виконання певних кроків навчання. Інформація, отримана в результаті зворотного зв'язку, усуває невідповідність між наявним рівнем досягнень студентів і запланованим. Але зворотний зв'язок стає елементом формування оцінки в тому випадку, якщо змушує студентів замислитися над правильністю своїх дій, залучає їх до процесу, який фокусує зусилля на пізнавальних стратегіях. Це є особливо важливим для адаптації студентів в сучасному суспільстві, де необхідно діяти самостійно [5, 11-15].

Крім оцінки, необхідним елементом навчального процесу є контроль знань. Саме контроль знань дозволяє керувати пізнавальною діяльністю та отримувати інформацію щодо якості формування особистих знань, доречності

та інформаційності зворотного зв'язку, а також здатності студента до критичної самооцінки. Результат контролю одночасно є сигналом і стимулом для керуючої діяльності тьютора. Через дослідження інформації про ступінь засвоєння матеріалу кожним студентом тьютор може здійснювати педагогічно обґрунтований вплив на процес навчання окремого студента, сприяти забезпеченню для нього розвиваючого характеру діяльності з придбання знань і умінь. Разом з тим, в залежності від того, наскільки об'єктивно виявлено ступінь засвоєння матеріалу студентами, настільки ж обґрунтовано і методично правильно тьютор зможе організувати процес навчання - адже чим інтенсивніше і якісніше буде контроль, тим більше умов і можливостей має тьютор для здійснення якісного управління пізнавальним процесом [6, 92].

Обов'язковою умовою в процесі контролю є рефлексія викладача, який ставить перед собою питання: «Чи досягнуті цілі роботи?», «Чи була досягнута позитивна мета роботи зі студентами? Якщо не було, то в чому причини?» .

Критерії оцінювання формують предметні, інструментальні та міжособистісні компетенції. В рамках дисципліни при освоєнні предметних компетенцій студент вміє застосовувати інтерактивні форми навчання, знає критерії відбору завдань для диференційованого навчання. При освоєнні інструментальних компетенцій - вміє використовувати інтерактивні форми навчання: діалог, дебати, дискусії, роботу в парах, в групах, вміє застосовувати частково-пошукові, проблемні, дослідницькі методи.

Таким чином, конкретизація цілей спрощує роботу викладача дистанційного курсу, дозволяючи будувати навчальний процес як покрокове відпрацювання його елементів. Система оцінки якості дистанційного навчання, що спирається на результати поточного контролю, дає можливість своєчасно коригувати процес навчання та отримувати точні і достовірні результати оцінки.

Використана література:

1. Быков В.Ю., Кухаренко В.М. Технологія створення дистанційного курсу. – Київ: Міленіум. – 2008. – 324 с. ISBN 966-8063.

2. Рудакова Т.Д. Основные принципы дистанционного обучения [Электронный ресурс]. -Режим доступа: <http://edu.of.ru/attach/17/13475.doc>

3. Bloom, B.S. Taxonomy of Educational Objectives, Book 1 Cognitive Domain. Longman Publishing / Journal of Vocational Education and Training, Handbook I: New York, Toronto: Cognitive Domain New vol.51, no 1, pp 77-90

4. Кухаренко В.М., Сиротенко Н.Г. .Основи професійної підготовки державних службовців. -Київ, :Міленіум, 2011, 235с.

5. Чаплигін О.К., Сук О.Є. Формуюча оцінка освітніх результатів у дистанційному навчанні /Придніпровські соціально-гуманітарні читання. – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2014. – Ч. 1. - 200 С. ISBN 978 – 966 -8676 – 51 – 9

6.Кухаренко В.М., Сиротенко Н.Г.Основи профессиональной подготовки государственных служащих. -Киев, "Миллениум", 2011, -235 с.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ЛАНЦІ ОСВІТИ

Шиман Олександра Іванівна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та психології,
ПУ ВНЗ «Міжнародний гуманітарно-педагогічний
інститут «БЕЙТ-ХАНА»,
м. Дніпро, Україна

Важливою й ефективною умовою прогресу суспільства є створення та розширення єдиного інтерактивного цифрового інформаційного простору. В Україні цифровізацію визнано одним із пріоритетів державної політики, про що свідчить схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [1].

Застосування цифрових технологій в освіті – наразі одна з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу. Тож, і в Україні одним із напрямів цифрового розвитку на державному рівні визнано реформування освітньої галузі, зокрема в частині її цифровізації. З урахуванням процесів цифровізації як у глобальному, так і національному масштабі, в нашій державі розпочалося реформування середньої освіти і створення Нової української школи. Цифрова трансформація сучасної повної загальної середньої освіти передбачає перехід від використання цифрових технологій лише на уроках інформатики до їх застосування кожним учителем, кожним учнем на будь-якому уроці та поза межами закладу освіти в будь-який час. Упровадження цифрової освіти має сприяти створенню умов для оновлення форм, засобів, технологій та методів викладання всіх дисциплін та розповсюдження знань; розширенню доступу до освіти всіх рівнів з урахуванням можливості побудови власної траєкторії навчання; розвитку в учнів навичок XXI століття. В цілому цифровізація передбачає впевнене і критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій сучасною людиною XXI століття у навчанні й роботі, у повсякденному житті, публічному просторі та приватному спілкуванні.

На сучасному етапі розвитку освіти, зокрема початкової, ІКТ займають важливе місце та органічно вписуються в освітній процес. У забезпеченні успіху Нової української школи застосуванню цифрових технологій приділено значну увагу, що має перейти від одноразових проєктів у системний процес, охопити всі види діяльності, сприяти різнобічному розвитку молодших школярів.

Цілісний процес модернізації початкової ланки освіти включає в себе створення систем навчання і виховання, орієнтованих на розвиток інтелектуального потенціалу учня, на формування умінь самостійно здобувати знання, здійснювати інформаційно-навчальну, експериментально-дослідницьку діяльність, різноманітні види самостійної діяльності з обробки інформації на базі сучасних цифрових засобів. Важливим питанням на шляху цифровізації освіти

постає використання сучасних цифрових технологій та електронних засобів не тільки у навчальному процесі, а й при здійсненні виховної роботи, адже виховний процес має велике значення і ні в якому разі не повинен залишитися поза увагою. Національні традиції, моральні загальнолюдські цінності сьогодні повинні стати обов'язковими складниками світогляду сучасної молоді, яка пишається своєю державою та стоїть на захисті її інтересів. Саме тому серед актуальних проблем освіти – питання духовного й морального виховання підростаючого покоління.

Процес виховання (виховний процес) у цілісному педагогічному процесі посідає важливе місце. Поняття «виховання» вживається у педагогічному значенні як цілеспрямована виховна діяльність педагогів (класних керівників) у закладі освіти з метою вирішення конкретних виховних завдань. Організація та проведення виховної роботи – це один із важливих напрямків діяльності вчителя початкової школи, адже виховання на уроках повинно гармонічно доповнюватися позаурочною виховною діяльністю. В організації позаурочної роботи зазвичай поєднуються два основні її напрямки – ідейно-виховна робота та організація практичних справ школярів. Види виховної діяльності вчителя обмежуються загальноприйнятими напрямками, що висвітлені у виховному плані кожного класовода, а саме:

1. Виховні заходи.
2. Вивчення індивідуальних особливостей учнів, формування колективу.
3. Охорона здоров'я і фізичне загартовування.
4. Робота з сім'єю-родиною (батьками дитини).
5. Індивідуальна виховна робота.

Форми виховної роботи залежать лише від фантазії самого класовода. Це – інформаційні повідомлення, виховні години, екскурсії (тематичні чи загальні), бесіди за «круглим столом», диспути, усні журнали, колективні творчі справи, конкурси, читацькі конференції, гуртки, тематичні вечори, дискотеки, ігри та забави, свята народного календаря, клуби та об'єднання за інтересами тощо. Така різнопланова робота сприяє організації міжособистісних відносин в класі, між школярами і класним керівником з метою створення учнівського колективу та органів учнівського самоврядування, розвитку загальнокультурних інтересів школярів, комплексному вирішенню завдань морального виховання.

Наразі одним з важливих напрямів в умовах реформування виховного процесу в закладах освіти є цифровізація виховної діяльності, що передбачає розробку й упровадження організаційно-педагогічних умов формування моральних цінностей школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Проблеми використання ІКТ в освіті активно розглядаються в сучасних наукових дослідженнях – значна увага у працях науковців приділяється питанню впровадження цифрових засобів навчання (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Гриценко, М. Жалдак, М. Скаткін, В. Онищук), дослідженню теоретико-методологічних засад використання сучасних цифрових технологій (В. Биков, А. Гуржій), формуванню цифрової компетентності учнів та вчителів (Н. Морзе, О. Спірін). особливостям використання комп'ютерних технологій у виховній роботі (М. Вихристюк, І. Захарова, Н. Желябіна, О. Коберник,

Н. Олефіренко, Т. Отрошко, Л. Шептицька та інші). Дослідники, зокрема, виокремлюють наступні критерії ефективності використання засобів ІКТ у виховній роботі вчителя:

- *економічність* (зменшення матеріальних і часових ресурсів);
- *компактність* (накопичення інформації на цифровому носії);
- *наочність* (структурне оформлення матеріалу, що дає можливість демонструвати взаємозв'язки ключових понять);
- можливість проведення *моніторингу* (економна індивідуальна діагностика та форма вивчення особистості школяра через тести, анкети);
- можливість *творчого розвитку* особистості учнів, їх ініціативи, самореалізації і самодіяльності через самостійну індивідуальну роботу.

Актуальність і значущість переходу роботи класовода на новий рівень виховної роботи із застосуванням цифрових технологій продиктована необхідністю впровадження особистісно-орієнтованого виховання, яке передбачає співпрацю між викладачем і учнем. Сучасні електронні засоби, а також цифровізація інформаційно-методичного забезпечення виховного процесу дають змогу згенерувати такі інформаційні потоки, які можуть бути результативно застосовані для підвищення ефективності позанавчальної та позакласної діяльності молодших школярів.

Розглянемо більш детально напрямки цифровізації виховної роботи [2].

⇒ Пошук та добір інформації для проведення виховних заходів у мережі Інтернет. Це можуть бути методики різних діагностик, плани-конспекти виховних заходів, графічні та звукові файли, відеоматеріали для проведення та розробки позакласних заходів на актуальні теми. Також глобальна мережа дозволяє обмінюватися досвідом з колегами щодо питань організації виховних заходів, надає зручні можливості для спілкування з учнями та їх батьками засобами електронної пошти, сайтів, блогів, форумів, соціальних мереж Facebook, Instagram, месенджерів Viber, WhatsApp, Telegram та інших форм онлайн-взаємодії.

⇒ Використання таких прикладних програм, як MS Power Point, Adobe Photoshop, додатків для звукових і відео файлів Windows Movie Maker, Nero Wave Editor і т. п., під час підготовки та проведення класних годин та позакласних заходів дозволяють барвисто і наочно представити будь-який матеріал, а також зекономити час проведення заходу. Незаперечними є переваги естетичного оформлення заходів за допомогою якісного звуку, оригінальних заставок та тематичного відеоряду. Використання цифрової камери дозволяє готувати унікальні добірки матеріалів, що робить свята більш видовищними і яскравими. YouTube – сервіс, призначений для публікацій відеоконтенту з можливістю перегляду та обговорення цифрових відеозаписів, створення власних відео-каналів, об'єднання їх у тематичні співтовариства, останнім часом значно збільшив дитячий і підлітковий сегмент. Вдало підібрані медіа зачіпають учнів за живе, хвилюють душу. Наприклад, на класних годинах доцільно використовувати відеоматеріали виховного характеру, присвячені правилам дорожнього руху, народним символам та національним святам України, попередженню шкідливих звичок та ін.

⇒ Спеціальні пізнавально-виховні програми, що мають національно-патріотичне підґрунтя, спрямовані на планування виховної діяльності в різноманітних комбінаціях: ініціації комунікативних ситуацій, проектування індивідуального та колективного сценарію, визначення поведінково-наслідкових моделей дій і вчинків. Дидактичні комп'ютерні ігри-тренажери поліпшують якість національно-патріотичного виховання за допомогою ігрових технологій з метою опанування організаційних алгоритмів проведення заходів на кшталт гра-похід, гра-вишкіл тощо.

⇒ Ефективними нестандартними виховними заходами для дітей можуть стати on-line подорожі, віртуальні екскурсії як засіб унаочнення та ілюстративності сприйняття реалістичності здійснення віртуальних географічних мандрівок до визначних природних та історичних місць рідного краю за допомогою інтерактивних географічних мап, відвідування музеїв і художніх виставок, пам'яток історії, культури і т. п.

⇒ Цифрові технології доцільно використовувати при створенні класного і індивідуального портфолію. Портфолію – віртуальний портфель освітніх досягнень, індивідуальна накопичувальна оцінка в певній сфері діяльності особистості чи осередку соціуму. Електронне портфолію розглядається як візитна картка класу, складається з класного куточку, відомостей про досягнення та успіхи, може містити дошку пошани, тематичні плакати, періодичні бюлетені, також фільми про життя класу, фотографії, групові та індивідуальні проекти та інші матеріали, що розповідають про цей осередок соціуму. Робота над портфолію передбачає спільну творчість класного керівника, його вихованців та, звичайно ж, батьків. При оформленні портфолію доцільно використовувати текстовий та графічний редактори, спеціальні програми, призначені для верстки електронних видань, наприклад, MS Publisher. Так, для підведення підсумків конкурсів та змагань у графічних редакторах розробляються грамоти, дипломи, сертифікати, медалі, листівки, що сприяють підвищенню значимості та індивідуальності особистості учнів.

⇒ Для планування роботи класного керівника необхідно проводити різні діагностики. Їх проведення часто вимагає виготовлення великої кількості анкет, і тут на допомогу вчителю приходять комп'ютер. Причому, щоб анкетування не було нудним і одноманітним, можна застосовувати різні форми анкет. А ще електронне анкетування заощадить час на обробку результатів опитування. Результати діагностик зручно зберігати та переглядати за допомогою баз даних. Підсумки діагностики можуть бути представлені у вигляді діаграм, що дозволяє візуалізувати єдину картину того, що відбувається в класі. За такої електронної підтримки з року в рік легко відстежити покращення чи погіршення різних показників стану колективу. Наприклад, добре простежується динаміка успішності та якості знань учнів класу, зміна рівня здоров'я, рівня їх зайнятості в позаурочний час. За результатами порівняльних діаграм можна робити висновки і згідно з ними планувати подальшу роботу класного керівника.

⇒ Цифрові технології можуть значно допомогти класному керівнику в роботі з батьками. По-перше, дуже ефективно використовувати на кожному зібранні мультимедійний проектор, інтерактивну дошку для показу презентацій,

унаочнення результатів успішності в формі діаграм. По-друге, з батьками, як і з дітьми, корисно проводити анкетування, порівнюючи при цьому думки дітей та батьків з різних питань. Електронне анкетування значно оптимізує цей процес. Для кожного з батьків після проведення батьківських зборів можна надати «Пам'ятку», де відмітити найважливіше, про що батькам потрібно знати в даний час, нагальні проблеми їхніх дітей і класу в цілому.

⇒ Ще одним найсучаснішим способом застосування цифрових технологій є використання Web-камери в класі. З її допомогою можна транслювати в реальному часі всі події на сторінці ресурсу, до якого батьки мають доступ. Так, кожен із батьків за бажанням може віртуально відвідати будь-який урок, спостерігати за поведінкою дитини під час перерв, класних годин, групи продовженого дня тощо. Найбільш цікаві та повчальні сюжети можна показувати дітям, а також їхнім батькам на батьківських зборах, публікувати в соціальних групах. Кожна дитина може подивитися на себе зі сторони та проаналізувати свої вчинки. Однак, застосування такого способу повинне супроводжуватися попередньою роботою класного керівника з дітьми та їх батьками: необхідно мати їх згоду на участь у такому виді комунікації, а вчителю слід використовувати цей спосіб дуже делікатно і продумано.

Так, шляхом оперативного обміну інформацією, знаннями, думками народжуються продуктивні механізми, що дозволяють використовувати створений спільними зусиллями контент, служби та сервіси, які збагачують виховну роботу суб'єктів початкової ланки освіти. Подібна цифровізація виховної діяльності сприяє: підтримці інтересу дитини до класних годин; ефективному управлінню увагою учнів; активізації пізнавальної діяльності; розвитку вмінь і навичок роботи з інформаційними ресурсами; формуванню навичок дослідницької роботи; формуванню цифрової компетентності як вчителів, так учнів і батьків. Головне, аби вдосконалення процесу виховання відбувалося паралельно з розвитком усіх сторін життя соціуму для того, щоб виховна робота у школі не йшла врозрід з сучасними інноваціями, а вміло з ними сполучалася. Тож, цифровізація виховної роботи – це не вплив моди, а необхідність, продиктована сьогodнішнім рівнем розвитку освіти та обов'язкова складова підвищення якості системи освіти в цілому.

Список літератури:

1. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.

2. Шиман О. І. Методика навчання інформатики в початковій школі : навч.-метод. посіб. : у 3 ч. Запоріжжя : «Просвіта», 2017. Ч. 3: Інтегративний напрямок. 82 с.

AKADEMIYALÍQ LICEYLERDE KÓRKEM SHÍĜARMALARDÍ OQÍTÍW TEXNOLOGIYALARÍ

Юсупов Конысбай Абылович

Канд.филолог. наук, доцент

Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Аннотация: Анализируя художественные произведения по данной программе ученики могут ознакомиться с его идейным содержанием, образами и жанровыми особенностями. Наряду с этим нужно руководствоваться главными принципами анализа художественного произведения. Изучая тему, идею художественного произведения.

Ключевые слова: драматург, произведение, роман, литературовед, образ, творчество, стиль, метод, жанры, драма, обучение, процесс урока, литература.

Qaraqalpaq ádebiyatında dramalıq shıǵarmalardı oqıtıw barısında sabaq túrлерinen durıs paydalanıw nátiyjesinde hár bir temanıń mazmunı hám tásirli oqıtılıwı ámelge asırıladı. Sabaq barısında hár qıylı metod hám usıllardı paydalanıw ádebiyatshı muǵallimlerden juwapkershilik talap etedi. Usı kóz-qarastan 9-klass oqıwshılarına qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında berilgen M. Dáribaevtıń dramalıq shıǵarmaların interaktiv metodlar menen oqıtıw oqıwshılardıǵa úlken qızıǵıwshılıq oyatadı. Sebebi interaktiv texnologiyası oqıwshılardıń birge islesiwine hám óz betinshe pikirlewine múmkinshilik jaratıp beredi.

Mektep oqıwshılarına interaktiv metodtıń túrлерinen klaster, múeshler, «Dóngelek stol» usıllarınan paydalanıw maqsetke muwapıq boladı. Hár bir interaktiv metodtıń ózine tán ózgeshelikleri bar. M. Dáribaevtıń «Kóklen», «Árman», «Jańa adamlar», «Ĝárip ashıq», «Altın júzik» atlı pesaları 30-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyasında belgili orın tutadı. Solardıń ishinde «Kóklen» batır tragediyası oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın ózine tartadı. Bul tragediya haqqında dáslep oqıwshılardıǵa keń túsinik beriledi. Olardıǵa dramanıń syujeti, teması, obrazları hám kórkemligi haqqında tereń túsinikler beriledi.

«Kóklen» tragediyasınıń syujeti oqıwshılardıǵa bılay túsindiriledi: Dramada Kóklen diyxanlardıń kóterilisin basqarıw dárejesine deyingi basıp ótken jolı anıq sáwleleniw tapqan. Kóklen bul dárejege ádep Shaniyaz baydıń óz haqısın, soń doslarınıń is haqısın alıp beriw usaǵan batıl háreketleri arqalı ósip jetilisedi. Shaniyaz baydıń Ayparshanı hayal ústine almaqshı bolǵan háreketleri Kóklende ádalatsız eziwshilerge degen ǵázep otın jáne de kúsheytedi. Shaniyaz baydıń zulımlıǵı menen zorlıǵına kónbegen, Kóklen óziniń qarsılıq ǵúreslerin Ayparshaǵa úyleniw háreketleri menen toqtatıp qalmaq, Shaniyaz baydıń qarawınan shıǵıp ketip, Qaratawdıń etegindegi shopanlar awılına jaylasıp, jarlı diyxanlardı kóteriliske

tayarlaw menen dawam etedi. Kóklenniń atın esitip basqa awıl adamları da bul kóterilike qosıla baslaydı.

M. Dáribaevtń «Kóklen» draması boyınsha klaster metodın paydalanıp sabaq ótiledi. Onıń metodikası tómendegilerden ibarat:

1. Oqıwshılardı toparlarǵa bólemiz. Hár bir topar tórt-bes oqıwshıdan asıp ketpeydi.

2. Klass taxtasına «M. Dáribaevtń «Kóklen» pesası dep jazıp qoyıladı. Bul temaǵa baylanıslı bir pikir jazılıwı múmkin. Máselen, «karaqalpaq dramaturgiyasında salmaqlı orındı iyleytuǵın dóretpe- bul M. Dáribaevtın «Kóklen» draması».

3. Oqıwshılar bul pikir boyınsha óz oyların izbe-iz jaza basladı.

1- Oqıwshı: M. Dáribaevtń «Kóklen» draması bul pesa dep ataladı. Sebebi ol saxnalıq shıǵarma, waqıyaları qızıqlı berilgen.

2- Oqıwshı: «Kóklen» pesasında Kóklen, Aypara, Shaniyaz bay obrazları oqıwshılarda qızıqlı oyatadı.

3- Oqıwshı: Kóklen obrazı dramada oraylıq orındı ieleydi. Onıń obrazında haqıyqatlıq, páklik, muxabbat ushın gúresiwshi hújdanlı qásietler jámlengen. Jaslardı hújdanlıqqa, haqıyqatlıqqa, páklikke tárbiyalaydı.

4- oqıwshı: Usı saxnalıq shıǵarmada Aypara obrazı da tásirli berilgen. Onda qaraqalpaq qızlarına ılayıq haqıyqatlıq, náziklik, iybelilik sezimler jámlengen.

5-oqıwshı: Kóklen- bul kóterilistiń baslawshısı boldı. Ol xalıqtı izine ertip Shaniyaz bay usaǵan adamlarǵa qarsı gúresip, óziniń hadal miyneti, huqıqın talap etti. Xalıq onı qollap quwatladı. Solay etip, hár bir topar qatnasıwshısı M. Dáribaevtń «Kóklen» draması boyınsha óz pikir- usınısların bildirip, óz betinshe erkin pikirlew qáiletin rawajlandıradı. Nátiyjede usı tema boyınsha klaster dúziw qaǵıydaları kelip shıǵadı.

1. Oqıwshılar yaǵnıy topar aǵzaları oyındaǵı pikirlerin jazadı. Olardıń dramanı talaw boyınsha keltirilgen mısallarına dıqqat awdarıladı hám orfografiyalıq qáteler esapqa alınadı.

2. Óz pikirlerin juwmaqlap, jańa pikirlerdi payda etiw maqsetinde jazıwshınıń basqa dóretpelirin tallawǵa ótedi.

3. Pikirdi aqırına shekem jetkerip, mazmunlı juwmaqlawǵa háreket isleydi.

M. Dáribaevtń «Ǵárip-ashıq » draması oqıwshılar menen birlikte «Múeshler» metodı arqalı ótkeriledi. Bunda topar aǵzalarınıń tema boyınsha túsiniǵi jaqsı bolıwı kerek. Sonda ǵana oqıwshılar arasında qızıqlı pikirler hám tartıslar kelip shıǵadı. Sonıń ushın daslep ádebiyatshı muǵallimniń ózi «Ǵárip-ashıq» dramasınıń syujetin oqıwshılarda anıq hám tásirli etip túsindirip beredi: «Ǵárip-ashıq» dramasınıń negizgi syujeti xalıq dástanı «Ǵárip-ashıq» dástanı tiykarında jazılǵan. Biraq dramaturg dástanniń syujetin qayta islep, onı saxnalıq dóretpe halına alıp keldi.

Sonlıqtan pesa dástanniń syujetin tákirarlamaydı. Sebebi avtor jańa dramalıq konflikt, jańa syujetlik motivler, personajlar obrazların qosadı. Pesa Ǵáriptiń óz

súyiklisinen ayra túsip, qosıq aytıp atırǵan jerinen baslanıwınıń ózi-aq dástan waqıyasınıń realistlik jobada jańa usılda jazılǵanlıǵı seziledi..

Solay etip, M. Dáribaevtıń «Ǵárip -ashıq» draması boyınsha «Múeshler» metodın ótkeriwdiń metodikasına dıqqat awdarayıq:

1. Oqıwshılardıǵa tema túsindiriliip bolǵannan keyin olardı bir neshe toparlarǵa bólemiz. Olar tema boyınsha óz pikirlerin izbe-iz bildirip baradı.

2. Oqıwshı temanın mazmunın ózlestirgenligi haqqında túsiniyin aytadı.

9-klass oqıwshılarına dramalıq shıǵarmalardı úyretiw barısında eki máselege dıqqat awdarıw kerek. Birinshiden, drama janrınıń ózgesheliklerin teoriyalıq jaqtan túsindiriw kerek. Bunda oqıwshılardıǵa drama, tragediya, komediya haqqında teoriyalıq jaqtan anıqlamalar beriledi.

Drama kóz- sóz óneri ekenligi, onıń qásietleri epika hám lirika túrleri menen birge baylanıstırılıp túsindiriledi. Oqıwshılardıǵa dramalıq shıǵarmalardıń janrlıq qásietlerin túsindiriw barısında tómendegi metodlardı paydalanıw júdá paydalı. Olar menen «**Múeshler**» metodınan paydalanıp, dramanıń túrleri boyınsha shınıǵıwlar ótkeriw maqsetke muwapıq boladı.

«**Múeshler**»- hár qıylı pikirlerdi payda etiwshi usıllardıń biri. Sonlıqtan oqıwshılar drama boyınsha qızıqlı pikirlerdi keltirip shıǵarıwı múmkin.

Dramaturgiya úsh túrdiń biri. Onıń wazıypası saxnalıq kórinislerdi bayanlap beriwden ibarat, epikalıq hám lirikalıq túri menen qatnaslı boladı. Máselen, S.Xojaniyazovtıń «Súymegenge súykenbe» dramasında qızıqlı waqıyalar berilgen. Sonlıqtan onı komediya janrı dep atawǵa boladı.

Dramanıń janrlıq qásietleri boyınsha pikirlerin bildirip, óz betinshe sóylew qábiletin rawajlandırıp, erkin pikirlew uqıplılıǵın jetistirip baradı. Solay etip interaktiv usıllardan paydalanıw sabaqtıń tásirliiligin arttırıp baradı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasında eń áhmietli metodikalıq máselelerdiń bir- bul sabaq barısında dramalıq shıǵarmalardı úyreniwde kórsetpeli qurallardan durıs paydalanıw bolıp tabıladı. Bul másele metodist alımlardıń miynetlerinde jeterli izertlenbegen. Metodist Q.Yuldashevtıń «Oqıtıwshınıń kitabı» miynetinde «Oqıtıwshı- sabaqqa jazıwshınıń súwreti, dóretpesin úyreniwge bolatuǵın basqa oqıw materialların alıp kirse maqsetke muwapıq boladı»[1] -dep kórsetpeli qurallardıń áhmietine toqtap ótken. Ádebiyat sabaqlarında kórgizbeliliktiń áhmietine baylanıslı docent K.Yusupov basqasha kóz qaras bildiredi.: «Jazıwshı hám shayırlardıń túrli dáwirlerdegi jaratılǵan reńli súwretleri, portretleri, shańaraqlı hám dóretywshiler menen birgeliktegi súwretleri oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın arttıradı»[2] - dep orınlı juwmaqqa kelgen. Usı kóz-qarastan qaraǵanıımızda 9-klasslarda dramalıq shıǵarmalardı oqıtıw barısında kórsetpeli qurallardıń bir neshe túrлерinen paydalanıwǵa boladı. Solardıń biri dramaturg hám onıń dóretken saxnalıq kórinisleri boyınsha túsirilgen qoldan salınǵan hár qıylı mazmundaǵı súwretleri sabaq barısında paydalanılsa oqıwshılardıń sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı. 9-klass ushın qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında

berilgen Á. Ótepvtnıń «Teńin tapqan qız», M. Dáribaevtnıń «Kóklen batır», J. Aymurzaevtnıń, S. Xojaniyazovtnıń, K. Raxmanovtnıń dramalıq shıǵarmaları boyınsha bunday kórsetpeli quraldıń túrinen paydalanıw eń zárúrli metodikalıq máselelerden esaplanadı.

Á. Ótepvtnıń «Teńin tapqan qız» draması boyınsha sabaq ótiw barısında dáslep oqıwshılardıǵa shıǵarmanıń mazmunı, syujeti, qaharman obrazlarına tallaw jasalıp, soń usı dóretpeniń ayırım kórinislerinen salınǵan súwretlerdi oqıwshılardıǵa tásirli etip kórsetip túsindirgen paydalı. Sonday-aq ayırım oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın arttırıw maqsetinde salınǵan súwretlerge qarap olardıń awız eki sóylep beriwin oqıtıwshı talap etiwı kerek. Bundaǵı maqset, birinshiden oqıwshılardıń til baylıǵı, sóylew mádeniyatı qalıplesip baradı. Ekinshiden. Olardıń jańa temaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı hám túsiniǵi artadı. Óz betinshe pikirlew qábileti rawajlanadı. Tájiriyebeli oqıtıwshılar saxnalıq dóretpelerdi rollerge bólip, hár bir qaharmanıń sózlerin oqıwshılardıǵa tártipli ráwishte tapsırıp, onı kórkem hám tásirli etip oqıp beredi. Usı arqalı olardıń sóylew mádeniyatı qalıplesip, hár bir sózdi intonatsiya hám irkilis belgiler, pawza menen oqıwǵa ádetlenedi.

Dramalıq shıǵarmalardı oqıtıwda sızılmalar, sxemalar, diagrammalar boyınsha da bolatuǵın kórsetpeli qurallardı qollanıw sabaqtın tásirsheńligin, kórsetpeliligin arttıradı. Dramalıq shıǵarmalardı oqıtıwda texnikalıq qurallardan paydalanıw sabaqtıń nátiyjeligin hám sapasın arttıradı. Oqıwshılardıń ótilip atırǵan temaǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıp, pikirlewin, jańasha kóz-qarasların qalıplestirip baradı. Máselen, 9-klass oqıwshılarına S.Xojaniyazovtnıń «Súymegenge súyenbe» komediyası bir neshe márte saxnaǵa qoyıldı. Usı kórinislerdi vidiokasettaǵa jazdırıp, olardıǵa 10-15 minut waqıt dawamında kórsetip sabaqtıń kórsetpeliligin arttırıp barıw kerek. Solay etip metodist alımlardıń pikiri boyınsha kórsetpeli qurallardı túrlerge ajratıp korsetedi:

1. Ómir bayanlı bilim beriwde qollanılatuǵın kórsetpeli qurallar. Máselen, Á. Ótepvov, M. Dáribaev, S. Májitov, Q. Áwezov, J. Aymurzaev, S.Xojaniyazov, P.Tilegenov, K.Raxmanov hám taǵı basqa dramaturglerdiń ómiri hám dóretiliwshiligi boyınsha súwretlerdi, albomlardı keńnen paydalanıw hár bir oqıtıwshıdan talap etiledi.

2. Dramalıq shıǵarmalardı úyreniw de qollanılatuǵın kórsetpeli qurallardan paydalanıw kóriniske baylanıslı salınǵan súwretlerdi kirgiziwge boladı. Súwretlerdiń mazmunın S. Májitovtnıń «Baǵdagúl» draması, Á. Ótepvovtnıń «Teńin tapqan qız» draması, Q. Áwezovtnıń «Tilek jolında», J. Aymurzaevtnıń «Aygúl hám Abat», «Berdaq» hám taǵı basqa dramaların shıǵarmalardan qaharmanlardıń hár qıylı obrazlarına baylanıslı islengen maqsetke muwapıq.

3. Sızılmalar boyınsha paydalanılatuǵın kórsetpeli qurallardı dramalıq shıǵarmalardıń syujetine, qaharmanları, tili boyınsha islegen mazmunlı boladı.

Dramalıq shıǵarmalardı oqıtıwda diopozitivlik kórsetpe qurallardan paydalanıw qaraqalpaq ádebiyatshı muǵallimlerden juwapkershilik talap etiledi. Kópshilik jaǵdayda diopozitivlik kórsetpeli qurallar 9-klass oqıwshılarına dramaturglerdiń dóreiwshiligin hám olardıń dramalıq shıǵarmalarınń syujetin túsindiriw ushın qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimi ádebiyat sabaǵı barısında pesalargá túsirilgen súwretlerden paydalanadı.

4. 9-klass oqıwshılarına baǵdarlamada berilgen dramalıq shıǵarmalardı oqıtıw barısında esitiw boyınsha alıp barılatuǵın kórsetpeli qurallardan paydalanıw múmkin. Bunda belgili artistlerdiń saxnalıq shıǵarmalardaǵı sóylegen sózlerin, monolog, dialogların, qaharmanlardıń ariya qosıqların magnit plėnkasına jazdırıp alıw kerek. Máselen, «Súymegenge súykenbe» dramasında Aysánemniń ariyası, «Teńin tapqan qız» dramasında Tillaxan ariyası, «Aygúl hám Abat» dramasında Aygúl ariyaların sabaq barısında magnit plėnkası arqalı esittiriw oqıwshılar arasında ádewir qızıǵıwshılıqtı payda etedi. Demek, texnikalıq kórsetpeli qurallardıń járdeminde bir neshe dramaturglerdiń dramalıq shıǵarmalarınan úzindilerdi oqıwshılargá kórsetiwge hám esittiriwge boladı. Bul usıllar sabaqta oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın, pánge bolǵan ıqlasın attırıp baradı, Sonlıqtan hár bir sabaqta kórsetpeli qurallardan durıs hám orınlı paydalanıw ádebiyatshı muǵallimnen juwapkershilik arttırıp, sabaqtıń nátiyjeligin kúsheytedi.

9- klass oqıwshılarına arnalǵan ádebiyat baǵdarlamasındaǵı materiallardı korsetpeli qurallar menen ótiw búgingi kúnniń eń áhmiyetli pedagogikalıq hám metodikalıq mashqalalarınan esaplanadı. Songı jılları texnikalıq kórsetpeli qurallardıń túrleri bir qansha kóbeydi.

Ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerdiń 9-klass oqıwshılarında dramalıq shıǵarmalar boyınsha ádebiy teoriyalıq túsiniqlerdi qalıplestiriwdiń metodikalıq usılları bar. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasında dramalıq shıǵarmalardı úyreniw barısında dramaniń janrlıq qásietlerine ayrıqsha itibar beriliwi kerek. Bul másele jóninde Á. Paxratdinov [3], O. Madaev[4], B. Twxliev[5], Q. Yusupov[6] hám basqalardıń metodikalıq miynetlerinde pikirler aytilǵan. Biz, usı kóz qarastan dramalıq shıǵarmalardıń teoriyalıq táreplerin oqıwshılargá úyretiw hár bir oqıtıwshıdan juwapkershilikti, teoriyalıq bilimlilikke talap etedi.

9-klass oqıwshılarına drama boyınsha teoriyalıq túsiniq bergende tómendegi talaplardı ámelge asırıw kerek:

1. Dramalıq dóretpeler boyınsha ótiletuǵın hár bir sabaqta oqıwshılargá drama, tragediya, komediya haqqında teoriyalıq túsiniqler beriw;

2. Hár bir dramalıq dóretpeniń mazmunı, syujeti, kompozitsiyası, obrazları boyınsha teoriyalıq jaqtan tereńnen túsiniq beriw;

3. Sabaq barısında dramalıq dóretpeler boyınsha teoriyalıq túsiniqke ie kórsetpeli qurallardı orınlı paydalanıw;

4. Oqıwshılargá dramalıq shıǵarmalardıń tili, kórkemligi haqqında tereńnen túsiniq beriw;

5. Drama, teatr, dramaturgiya, dramaturg tuwralı terminlerdi túsindiriw hám taǵı basqa talaplardı ámelge asırıw sabaq barısında boladı.

Bul metodikalıq kórsetpeler dramalıq shıǵarmalardı sabaq túrleri menen úyrengende, kórsetpeli qurallardı durıs hám orınlı paydalanıw barısında ámelge asırıladı. Ásirese kórsetpeli qurallardıń bir neshe túrlerinen paydalanıw sabaqtıń nátiyjeligin arttıradı. Demek kórsetpeli hám texnikalıq qurallar sabaqtıń teması, maqseti hám wazıypaları, mazmunı, basqıshlarına qaray aldın ala tayarlanıp qoyıladı hám zárúr jerinde, kerek waqtında súwret, plakat, sxema, karta, sızılma, keste, albom, diafilm, diapozitiv, kinofilm, video magnitafon, magnit lentasındagı jazıwlar, kodoskop, kinoproektor hám basqa túrleri orınlı paydalanılıp barıladı. Bul usıllar dramalıq shıǵarmanıń sapalı hám nátiyjeli oqıtılıwına keń múmkinshilikler jaratıladı. Solardıń ishinde internetten paydalanıw- bul dramalıq shıǵarmalar úyreniwde dúnya jańalıqları menen tanıstırıladı.

Dramalıq shıǵarmalar boyınsha qollanılatuǵın kórsetpeli qurallar ádebiyatshı muǵallimniń pedagogikalıq sheberligi arqalı ámelge asırıladı. Oqıwshılardıń pikirlew qábileti rawajlanadı.

Список литературы

1. Йўлдашев Қ. Ўқитувчи китоби. Методик қўлланма. Тошкент, «Ўқитувчи», 1997, 169-бет.
2. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Сано-стандарт, 2018. Стр.336.
3. Пахратдинов Ө. Қаракалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. 2004
4. Йўлдашев Қ., Мадаев О., Абдураззоқова А. Адабиёт ўқитиш методикасы. Тошкент, «Ўқитувчи», 1994.
5. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикасы. Тошкент. «Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси» Нашриёти, 2010-йил, 138-бет.
6. Юсупов К.А Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). Нукус: Каракалпакстан, 2019.-Стр. 112

DRAMALÍQ SHÍĜARMALARDÍ OQÍTÍW USÍLLARÍ

Юсупов Конысбай Абылович

Канд.филолог. наук, доцент
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Арзуева Азиза Узакбергеновна

Учительница общеобразовательный школы №1 Кегейлиского района
Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Аннотация: Проведение уроков повышает интерес к уроку с помощью различных видов занятий, данных в программе. Также даны методические предложения и мнения по проведению урока обмен мнениями, цель и задачи урока, организации урока, по способам оценки знаний учеников на уроке

Ключевые слова: писатель, произведение, роман, литературовед, образ, творчество, стиль, метод, жанры, язык, обучение, процесс урока, литература.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasında ádebiyat sabaqların durıs úyrenip shıǵıw, olardı baǵdarlamadaǵı berilgen materiallardı uyreniw maqsetinde orınlı paydalanıwda ádebiyatshı muǵallimlerden tereń metodikalıq sheberlik talap etedi. Bul masele boyınsha metodist alımlardan Q.Yuldashev, B.Tuxliev, Á.Paxratdinov h.t.basqalardıń metodikalıq miynetlerinde bazı bir pikirler ayıladı. Demek, metodistler pikirlerinen sabaqqa qoyılatuǵın talap boyınsha tómendegi metodikalıq baǵdar kelip shıǵadı:

Ádebiyat sabaǵın shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıw mashqalalarında baslı waziypalardı iske asırıwdı támiyinleydi. Usı kóz qarastan dramalıq shıǵarmalar boyınsha otiletuǵın sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı mına talaplardı saqlawǵa baylanıslı ámelge asadı.

-Ádebiyat sabaǵı mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq ótkerilip oqıwshılardı olarda kórsetilgen bilim, kónlikpeler menen qurallanǵanda ǵana talapqa juwap beredi.

-Dramalıq shıǵarmalar boyınsha otiletuǵın sabaqtıń maqseti menen waziypaları, ondaǵı baslı hám ekinshi dárejeli máseleler anıq belgileniwi kerek. Sonday-aq oqıtıwdiń maǵlıwmatlıq, tárbiyalıq hám rawajlandırıwshılıq maqsetiniń birligi saqlanıwı lazım. Baǵdarlamada berilgen dramalıq shıǵarmalar boyınsha oqıwshılardı ulıwma insaniylıq hám milliy qádiriyatlar ruwxında tárbiyalawǵa, olarǵa milliy ideya menen milliy ǵárezsizlik ideologiyasın sińdiriwge qaratıladı. Respublikamız turmısı, xalqımızdıń dańqlı ótmishi, baxıtlı búgingi kúni menen baylanıstırıp, ózligimizdi hártárepleme tereń úyretip oqıwshılarda óz watanı, xalqı ushın maqtanısh sezimin qalıplestiredi. Sabaq barısında xalıq pedagogikasınıń altın

ǵáziynesinen, dúniya ádebiyatlarındadıǵı jańalıqlardan, aldınıǵı jańalıq tájiriybelerin dóretiwshilik penen paydalanıwı lazım.

Akademiyalıq liceyler ushın arnalǵan ádebiyat baǵdarlamasında berilgen dramalıq shıǵarmalardı oqıtıw barısında qollanılatuǵın metodlar, usıllar, kórsetpeli hám texnikalıq qurallar, jańa pedagogikalıq texnologiyalardan durıs paydalanıp sabaq ótiw ádebiyatshı muǵallimlerden pedagogikalıq sheberlik talap etedi. Sabaq barısında hár bir oqıwshıǵa jeke qatnasta bolıwdı, uqıplı, talantlı hám tómen úlgeretuǵın oqıwshılar menen ayırım islesiwdi talap etedi. Sonda ǵana oqıwshılardı bilimdi óz betinshe ielew ónerin úyretiwge ádetlendiriw múmkin. Jánede áhmietli tárepi olardı ozbetinshe erkin pikirlewdi, dóretiwshilik oylaw menen uqıplılıqtı rawajlandırıp baradı. Dramalıq shıǵarmalar boyınsha hár bir sabaq insaniylyq sıpatta, oqıwshılar menen birge teń huqıqlı erkin islesiw túrinde ótkerilgeni maqul.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasında sabaqtı túrlerge bóliw eń qıyın hám quramalı mashqalalardan bolıp, sebebi sabaqtı túrlerge bóliwde elege shekem bir sheshimge kelgen emes. Soǵan qaramastan dramalıq shıǵarmalar boyınsha ótiletuǵın sabaqtıń didaktikalıq maqseti, mazmunı, metodlarına qaray sabaqtıń quramalı bólimlerine baylanıslı hám sabaqtıń maqseti menen sabaqlardı túrlerge ajıratıw tájiriybeleri bar. Dramalıq shıǵarmalardı oqıtıw teoriyasına tiykarlanıp, bul tarawdadıǵı miynetlerdi esapqa alıp hám ádebiyatshı muǵallimlerdiń toplaǵan bay tájiriybelerine súene otırıp, ádebiyat boyınsha ótiletuǵın sabaqtı “Oqıwshılardıjańa bilimler menen tanıstırıw ”, aralas, birlesken, tákirarlaw, kirisiw, juwmaqlaw, mashqalalı sabaq túrlerine bóliwgeboladı. Bul metodikalıq másele boyınsha prof. Á.Paxratdinov “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” miynetinde birneshe sabaq túrlerin atap ótedi. Ilimpazdıń kórsetiwinshe qaraqalpaq mekteplerinde ádebiyat boyınsha sabaq formalapı bılayınsha bólingen: “1.Kirisiw; 2.Aralas sabaq túri; 3.Birlesken sabaq túri; 4.Oqıwshılardıjańa bilimler menen tanıstırıw sabaq túri; 5. Oqıwshılardıń bilimin, isenimin hám kónligiwinlerin tekseriw sabaq túri; 6. Tákirarlaw sabaq túri; 7. Juwmaqlaw sabaq túri; 8. Seminar formasındaǵı sabaq túri;”¹- dep bólgen. Metodisttiń bul sabaq túrleri mekteplerde elege shekem paydalanıp kiyatır. Biraq bunday pikirlerdi basqa da metodistlerdiń pikirleri aytılgan.Ádebiyat baǵdarlamasındaǵı berilgen dramalıq shıǵarmalardı usı sabaq túrleri menen tolıq ótiwge boladı. Máselen, S.Majitovtiń “Baǵdagúl”, N.Dáwqaraevtiń “Alpamıs”, J.Aymurzaevtiń “Aygúl-Abat”, S.Xojaniyazovtiń “Súymegenge súykenbe” dramaların sabaq túrleri menen ótiwdiń metodikasına dıqqat awdarıp óteyik:

Ádebiyat baǵdarlamasında ótiletuǵın dramalıq shıǵarmalardı sabaq túrleri menen ótiwdiń bir neshe usıllarına toqtap, oǵan dúziletuǵın jobalardıń ózgesheliklerine, sabaq qurılısına, qollanılıw usıllarına dıqqat awdarǵandı maqul kórdik. Hár bir sabaqtıń dúzilisi sabaqtıń maqsetine, didaktikalıq wazıypalarına, qollanılauǵın metodlar menen texnikalıq qurallardıǵa, oqıwshılardıń jas hám jeke ózgesheliklerine, sabaqlar sistemasındaǵı ornına qanday pedagogikalıq texnologiyanı

¹ Paxratdinov A'. Qaraqalpaq ádebiyatı'n woqi'ti'w metodikası'. “Bilim”, 1992. 125=126-betler.

qollanılıwı, ótkerliw ornına hám muǵallimniń dóretiwshilik sheberligine baylanıslı belgilenedi. Sol sebepli sabaqlardıń dúzilisi birdey bolıwı múnkin emes. Dramalıq shıǵarmalar boyınsha ótiletuǵın sabaqlardıń ayırım basqıshları keńeyiwde,

J. Aymurzaevtiń «Berdaq» draması licey ushın arnalǵan ádebiyat baǵdarlamasında orın alǵan. Drama Berdaqtiń balalıq jıllarınan baslanbastan, Berdaqtiń úyleniw toyın jarlı xalıq bolıp ótkeriw saltanatınan, bul toyǵa aqsaaqal shayırdıń Kúnxojanıń qatnasıwı menen baylanıslı. Bul dóretpede Kúnxoja hám Berdaq obrazı sátlı jazılǵan. Pesada Ernazar Kenegestiń unamsız obrazları durıs bayanlanıp, Ernazar Alakózdiń mártligi, eldiń azamatı, biyi sıpatında táhiri súwretlengen. Bulardan basqa Qutım suwıp, Gedeyniyaz jasawıl, Qumar analıq, Xiywa xanı, Taymasbek obrazları da orınlı berilgen.

Usı pesa boyınsha oqıwshılardıń jańa bilimler menen qurallandıruw sabaǵınıń úlgisin tómendegishe kórsetip óteyik:

1. Sabaqtıń baslanıwın shólkemlestiriw (1-2 min)

2. Sabaqtıń maqseti hám wazıypaları.

a) J. Aymurzaevtiń «Berdaq» draması haqqında túsinik beriw;

b) Berdaq dramasınıń baslı qaharmanlarına sıpatlama beriw;

v) «Berdaq» pesasınıń tárbiyalıq áhmietin túsendiriw;

g) Usı shıǵarma arqalı oqıwshılardıń til baylıǵın, sóylew mádeniyatın qalıplestirip barıw.

3. «Berdaq» dramasınıń úreniwde tiykar bolatuǵın burınǵı bilimlerde eske túsiw;

4. J. Aymurzaevtiń «Berdaq» draması boyınsha oqıwshılardıń teoriyalıq bilimlerde jetkeriw.

5. Úyrenilgen materiallar boyınsha soraw-juwap ótkeriw, hár túrli óz betinshe jumıslardı shólkemlestiriw.

6. J. Aymurzaevtiń «Berdaq» dramasına arnalǵan sabaqtı juwmaqlaw, úyge tapsırma beriw

Akademiyalıq licey oqıwshılarına S. Xojaniyazovtiń «Súymegenge súykenbe» komediyasınıń túsendiriw júdá qızıqlı. Sabaq barısında shıǵarmanıń syjeti, obrazlarına tallaw islegen maqul boladı. Dáslep pesanıń jazılıwı haqqında túsinik beriledi. «Súymegenge súykenbe» draması- bul qaraqalpaqlardıń ótkendegi ómirin súwretleydi. Pesa tiykarınan 3 perdeli muzikalı komediya. Bul dóretpede 1945-jılı Stanislavskiy atındaǵı mámleketlik teatrda saxnaǵa qoyıladı. Pesa saxnaǵa qoyılıwdan-aq úlken jetiskenlikke ie boldı. Xalıq jaqsı qabıl aldı. Teatrǵa tamashagóyler saxnalıq dóretpeni kóriw ushın kóp keldi. Bul pesanıń burınǵı atı «Ǵodalaq» edi, soń «Súymegenge súykenbe» bolıp ózgerildi. Bul pesa rus, ózbek, qırǵız tillerine awdarıldı. Pesanıń tiykarǵı tematikası haqqında keń túsinik beriledi.

S. Xojaniyazovtiń «Súymegenge súykenbe» dramasınıń birlesken sabaq túri menen oqıtıw usılına toqtap keteyik: Ádebiyatshı muǵallım dáslep úyinde sabaqtı jobalastırıp, sabaqtıń hár bir basqıshına baylanıslı máselelerdi keltirip

ótedi. Sabaq barısında qollanılatusın hár qıylı usıllardı, kórsetpeli qurallardı, metodlardı jobağa kirgizedi. Usı sabaqtın bir úlgisi sıpatında tómendegi metodikalıq kórsetpelerdi atap ótsek boladı.

Birlesken sabaqtın oqıtılıw metodikası tómendegilerden ibarat:

1. Sabaqtın basqa sabaq túrlerinen ózgesheligi

2. Sabaqta kúiletuğın nátiyjeler

3. Sabaqta qollanılatusın metod hám usıllar

4. Jaña temanı túsindiriwde ádebiyatshı muğallimniń pedagogikalıq sheberligi

S. Xojaniyazovtıń «Súymegenge súykenbe» dramasını birikken sabaq túri menen tómendegishe ótsek maqsetke muwapıq boladı:

1. Shólkemlestiriw barısında oqıtıwshılardıń qatnası, tártibi, klass tazalıǵı esapqa alınadı. Sabaq ótiwge múmkinshilik jaratıladı.

2. Jaña tema túsindirip ketiwge jaǵday jaratıw lazım. Klass taxtasına S. Xojaniyazovtıń «Súymegenge súykenbe» draması dep jazıladı. Bunnan soń dóretpeniń mazmunı, obrazları, kórkemligi tuwralı keń túsinipler beriledi. Máselen, bul pesa rus, ózbek, qırǵız tillerinde awdarılǵanı haqqında túsinipler beriledi. Pesanıń tiykarǵı tematikası 20-jıllarǵa shekemgi qaraqalpaq xalqınıń turmısı, jasaw jaǵdayı, jaslardıń ómirge umtılıwshılıǵı, Ğodalaq usaǵan adamlardıń burın bolǵanlıǵı, onıń ersi ádetleri shıǵarmada yumorlıq hám satiralıq baǵıtta súwretlenedi. Ğodalaq –burınǵı qaraqalpaq xalqınıń bay-dáwletli adamı bolǵan. Biraq onıń obrazında bay bolıw, mártebeli bolıw, kóp qatın alıw, kóknar ishiw, kóknarshılardı jıynap birge ház etiwden basqa ne kerek dep túsinedi. Onıń pámsizligi sonshellı aǵarǵan saqallarınıń ushların shırpısam jasaraman ba dep ersi ádetlerdi isleydi. Solay etip xalıq aldında ózin kúlki qıladı. Bul kisi Qaraqalpaqstanınıń Kegeyli rayonında jasaǵanlıǵı aytıladı.

Oqıwshılarda «Súymegenge súykenbe» dramasınıń syujetin úyretiw barısında dóretpedegi kórkem obrazlarǵa sıpatlama beriw kerek. Ádebiyatshı muğallım sabaq barısında bul usıllardı ámelge asıradı. Drama boyınsha oqıwshılarda tómendegi sorawlar beriledi:

1. S. Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmalarınıń atların keltirip ótiń.

2. Dramaturgtıń «Súymegenge súykenbe» draması usaǵan saxnalıq shıǵarmalarınıń baslı qaharmanlarına sıpatlama beriń.

3. Aysánem obrazın sıpatlap beriń.

4. Gúlsánem obrazında qanday is-háreketler bar?

5. Áwez obrazındaǵı eń jetiskenliklerdi kórsetip beriń. Bul sorawlarǵa oqıwshılar jaña tema túsindirip bolǵannan keyin juwap beredi. Klass oqıwshılardıń toparlarǵa bólip, hár bir sorawdı topar aǵzalarına tapsırma etip berse, maqsetke muwapıq boladı. Sonlıqtan hár bir topar sorawlarǵa izbe-iz tómendegishe juwap beredi:

1- topardıń juwabı: Qaraqalpaq dramaturgiyasınıń rawajlanıwına S. Xojaniyazov salmaqlı úles qostı. Onıń «Biziń bahadır», «Perzent», «Súymegenge súykenbe» pesaları tabıslı jazılǵan. «Biziń bahadır» pesasında watanǵa súywshilik ideyaları tásirli hám kórkem súwretlengen. Bul drama 3 perdeli muzikalıq drama bolıp jazılıp, avtor pesada Ekinshi jer júzlik urıs dáwirindegi ǵaja-ǵaj bolıp atırǵan dáwirindegi kórinislerdi kórsetpekshi bolǵan. Shıǵarmanıń waqıyası Ukrainada, Dnepr dáryasınıń boyında baslanadı. Pesanıń birinshi kórinisinde Dneprdiń boyındaǵı toǵaylıq, tábiyat kórinisi súwretlenedi. Dóretpeniń qaharmanı Sultan Adilov degen qaraqalpaq jigitine ofitser Brushnikov degen «men óz bólimimnen adasıp qaldım» dep Sultandı inandıradı. Onı Sultan shtabqa alıp keledi. Bul waqıtta fronttıń sawash waqtı baslanadı. Dóretpeniń qatnasıwshıları Lyudmila, Mariyalar Sultannıń batırlıǵın maqtaydı. Al satqın Brushnikov aldaw menen bir neshe soldatlardı atadı. Mariyanı qorqıtadı. Qız onı aytqanın tıńlamaydı. Onı pıshaqlaydı. Sonıń arasında qaharman batırlar Bostan hám Sultanlar keledi. Pesanıń ekinshi perdesinde dushpanlardıń shtabı kórsetiledi. Lyudmila dushpannıń shtabınıń áhmietli jerine ot beredi.. Satqın Brushnikovtı jazalaydı. Sultan jaralanadı. Onı óldi degen xabar keledi. Biraq ol tiri edi. Aman -esen awılına keledi. Úsh jasar balası Nurlibek penen kórisedi. Awılda qaharmanǵa úlken toy beredi. Dóretpe qızıqlı waqıyalarǵa qurılǵan.

2- topardan juwabı: S. Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmaları júdá qızıqlı jazılǵan. Saxna ushın qolaylı islengen. Onıń «Súymegenge súykenbe» draması qaraqalpaq dramaturgiyasın janrlıq hám ideyalıq-tematikalıq jaqtan ádewir rawajlandırdı. Dramanıń baslı qaharmanları sóz zergeri tárepinen sheber súwretlengen. Ondaǵı qaharmanlar Ǵodalaq, Aysánem, Ǵúlsánem, Áwez hám taǵı basqa obrazlar sátli shıqqan.

3- topardıń juwabı: Aysánem shıǵarmada oraylıq orındı ieleydi. Ol jarlı adamnıń qızı. Ǵodalaq degen bay kisi Aysánemdi hayallıqqa almaqshı boladı. Biraq qız onı qálemeydi. Óz baxtına qosılıwdı árman etedi. Biraq zamannıń shárayatınıń nızamı bunıń zarın tıńlamaydı.

Birew ǵamlı, birewlerge márhamat,
Birewge qayǵı zar, birewge ráhát,
Birewlerge ayralıq, birewge ráhát,
Ínsan bolıp bul dúnyaǵa,
Kelgen kúnim bul boldı ma? –dep

Aysánem zaman teńsizligine nalıydı. Qız jalınsa da, malǵa qızıqqan atası Aysánemdi Ǵodalaqtıń atına mindirip berip jiberedi. Aǵayın- tuwısqanlarınan járdem bolmaydı. Óz nietine jete almaydı. Ǵodalaqtıń úyine kelgende óziniń muńı-zarın bılay jırlaydı:

Mennen ayra túsip súygen dildarım,
Haywan tırnaǵında sheyit bolar ma?
Jas ómirim Ǵodalaqqa xor bolıp ,

Qızıl júzim zapıranday solar ma ?- dep

Qarakalpaq qızlarının XX ásiridin 20-jıllarına shekemgi ayanıshlı obrazın beredi.

4- topardıń juwabı: Gúlsánem- Aysánemniń anası. Bul obraz arqalı analardıń jaqsı obrazın bergen. Ana qızın ayaydı, biraq qoldan keler járdemi bolmaydı. Gúlsánem Kóshkinbayǵa aqıl beredi. Ol Kóshkinbayǵa: «Qızdıń malı qırıq kúnlık, miynet malı ómirlik dep aytpadım ba?»- deydi. Ákesi sol waqıtta ǵana aqılına kiredi. Dóretpede ana obrazı sátlı shıqqan. Onıń ullılıǵı hár tárepleme táriyplengen. Bul obraz máńgi jasaydı.

5- topardıń juwabı: Áwez dóretpedegi sátlı shıqqan obrazlardan biri. Awılındaǵı doslarınıń ishindegi ótkir, epshil, qıyın-qıstaw jerlerde aqıl tawıp, jaslardı shólkemlestiriwshi bolıp súwretlenedi. Túrli aqıllar menen Ǵodalaqtı kópshilik aldında áshkaralaydı. Soń Aysánem menen qosıladı. «Súymegenge súykenbe» dramasındaǵı «Ǵodalaq seniń haqqın suw qabaq» degen sózler xalıqtıń sóylew tilinde naqılǵa aylanıp keldi.

Oqıwshılardıń bergen juwaplarına tayanıp baha qoyıladı. Birlesken sabaqtıń basqıshlarında úyge tapsırma hám jańa temalar qosıp soraladı. Ádebiyatshı muǵallım bul usıllardı jaqsı biliwi kerek. Demek, bul sabaqta tiykarǵı wazıypalar jańa tema boyınsha sorawlardı interaktiv usıllar arqalı sorap barıw, drama boyınsha oqıwshılardıń túsiniǵın arttırıw, «Súymegenge súykenbe» pesası boyınsha jaslar sanasına adamgershilik, ata-ananıń qádir-qımbatın bahalaw, estetikalıq sezimlerde qalıplestirip barıw talap etiledi.

Список литературы

1. Йўлдашев Қ. Ўқитувчи китоби. Методик қўлланма. Тошкент, «Ўқитувчи», 1997, 169-бет.
2. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Сано-стандарт, 2018. Стр.336.
3. Пахратдинов Ө. Қаракалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. 2004
4. Йўлдашев Қ., Мадаев О., Абдураззоқова А. Адабиёт ўқитиш методикасы. Тошкент, «Ўқитувчи», 1994.
5. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикасы. Тошкент. «Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси» Нашриёти, 2010-йил, 138-бет.
6. Юсупов К.А Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). Нукус: Каракалпакстан, 2019.-Стр. 112

THE KINETIC SPECTROPHOTOMETRIC METHOD FOR THE DETERMINATION OF MEZLOCILLIN IN SOLUTIONS

Karpova Svitlana

Candidate of pharmaceutical sciences,
Associate professor of inorganic and physical chemistry department
Kharkiv National University of Pharmacy

Golyk Mykola

Candidate of chemical sciences,
Associate professor of inorganic and physical chemistry department
Kharkiv National University of Pharmacy

Ivashura Maryna

Candidate of agricultural sciences,
Associate professor of inorganic and physical chemistry department
Kharkiv National University of Pharmacy

Mezlocillin (Mezl) is a semisynthetic, extended-spectrum penicillin. Available as the sodium salt, it can be administered intravenously. Mezl is a beta-lactam antibiotic active against gram-positive cocci, including nonpenicillin resistant streptococcal, staphylococcal, and enterococcal species, although it is rarely used for gram-positive infections since there are more potent agents. It is active against most gram-negative organisms, including *Pseudomonas aeruginosa*. Gram-positive and gram-negative anaerobic organisms are also sensitive to mezl. Mezl is used for the treatment of a variety of conditions, including lower respiratory infections, skin and skin structure infections, urinary tract infections, and intraabdominal infections.

In vitro efficacy against *B. cepacia* has been demonstrated for ureido-penicillins, third-generation cephalosporins, carbapenems, fluoroquinolones. Among the novel antimicrobials, tigecycline has shown less activity compared to minocycline. Resistance to several classes of antimicrobial agents is often observed, especially in patients receiving multiple courses of antibiotics over a prolonged period of time. Therapy of *B. cepacia* infections should be based on the results of antimicrobial susceptibility testing. In cases of multi- or pandrug-resistant strains, combination therapy is recommended and the use of agents such as polymyxins may be considered. In addition, inhalation therapy in combination with intravenously administered antimicrobials can control pulmonary exacerbation by *B. cepacia* infection [1]. Mezl sodium monohydrate substance (CAS Number 51481-65-3) was used in the experiment. Its chemical structure is following (2*S*,5*R*,6*R*)-3,3-dimethyl-6-[(2*R*)-2-[(3-

methylsulfonyl-2-oxoimidazolidine-1-carbonyl) amino]-2-phenylacetyl] amino]-7-oxo-4-thia-1-azabicyclo[3.2.0] heptan-2- carboxylate (C₂₁H₂₄N₅NaO₈S₂) [2].

Literature review revealed enormous analytical method were reported for the estimation of mezl individually or in combination with other drugs [3]. International Pharmacopoeia recommends to determine penicillin summary in semisynthetic penicillin by neutralization method after preparation hydrolysis by excess of sodium hydroxide titrated solution at heating [4].

The scheme of peroxy acid oxidation and perhydrolysis conjugated reactions of Mezl on the time are shown on Fig. 1.

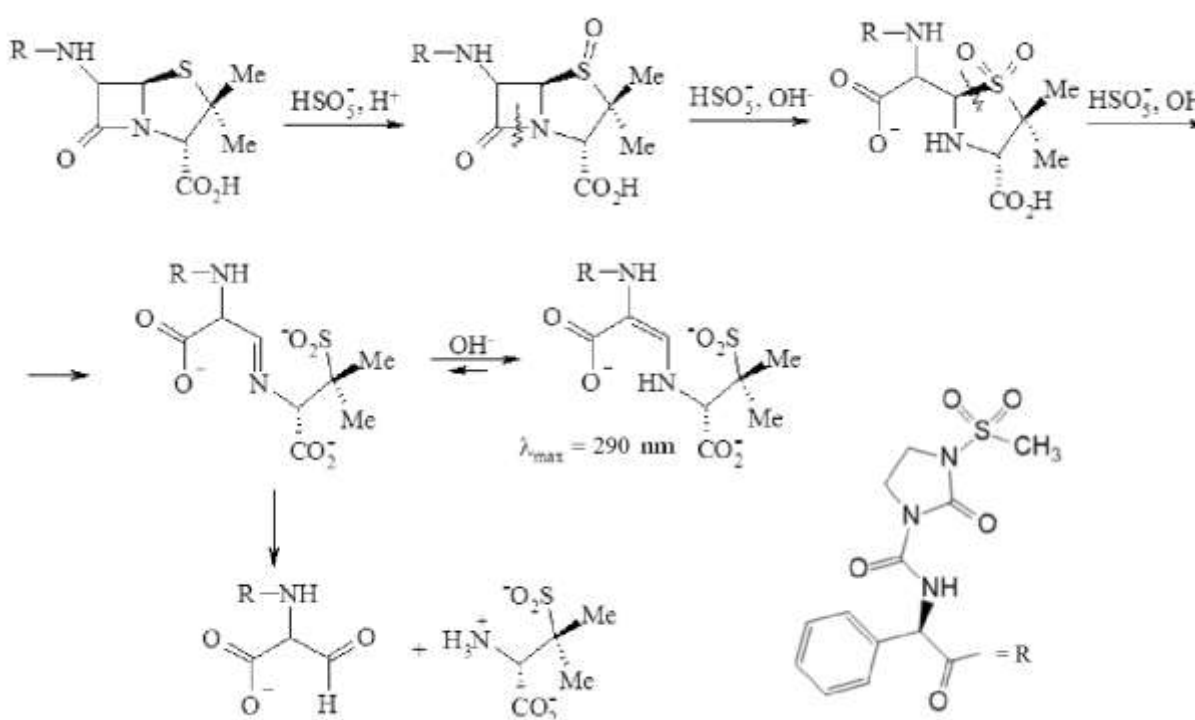

Figure 1. The scheme of peroxy acid oxidation and perhydrolysis conjugated reactions of Mezl.

The following quantitative procedures of penicillin determination are described: using potentiometry titration and ionometry, spectrophotometry, extraction photometry, voltammetry and polarography, micelle electrokinetic capillary and paper chromatography, chemiluminescence and kinetic analysis methods [5-14].

A new procedure for the quantitative determination of Mezl sodium in the Baypen[®] (Manufacturer Bayer Aktiengesellschaft, Germany) preparation by the method of back spectrophotometric method using potassium peroxomonosulfate (KHSO₅) as an analytical reagent was developed [15].

Thus, the improvement of the known and development of new methods of quantitative determination of penicillin is rather important. The existing

pharmacopoeial methods of penicillin preparations determination are quite complex, long-lasting and require the application complex and expensive devices. The disadvantage of the known simple enough in performance methods of spectrophotometric determination of penicillin, which are based on the determination of the final products of their hydrolytic cleavage, is the requirement of prolonged heating.

The developed method of Mezl kinetic determination has several advantages: makes it possible to identify the preparation in much smaller quantities than the pharmacopoeial iodometric method, it is applicable to the same range of concentrations, as in photometric determination of hydrolysis products, but it doesn't require prolonged heating of the reaction mixture, it is simpler and faster than the method of chromatographic analysis.

The reaction kinetics of the peroxyacidic oxidation and perhydrolysis of Mezl with potassium caroate in the alkaline medium is studied. As an oxidizing agent, the potassium triple salt of peroxymonosulfuric acid, $2\text{KHSO}_5 \cdot \text{KHSO}_4 \cdot \text{K}_2\text{SO}_4$, syn. "Oxone", was applied. The procedure was developed and the possibility of the quantitative determination of Mezl in the Baypen[®] preparation based on the results of the kinetic-spectrophotometric method with potassium caroate as reagent was shown. RSD = 1.5 %, $\delta = + 0.5$ %.

REFERENCES:

1. United States Pharmacopeial Convention. 38th ed. 2015; 3795.
2. British Pharmacopeia: London: The Stationery Office. 2014; 1-6: 5860.
3. U.S. Pharmacopoeia 30-NF25, National Formulary 25, Pharmacopoeial Convention: Rockville. 2008: 2137.
4. Wang P, Wang B, Cheng X: A Method for Determination of Penicillin G Residue in Waste Penicillin chrysogenum Using High Performance Liquid Chromatography. Applied Mechanics and Materials. 2015; 768:15-24.
5. Liu, Sun, Zhao: Assay detection for azlocillin sodium and sulbactam sodium for injection by HPLC. Chinese Journal of Pharmaceutical Analysis. 2008; 28: 1568-1570.
6. Ahmad A, Rahman N, Islam F: Spectrophotometric Determination of Ampicillin, Amoxicillin, and Carbenicillin Using Folin-Ciocalteu Phenol Reagent. Journal of Analytical Chemistry. 2004; 59(2): 119-123.
7. Diaz-Bao M, Barreiro R: Method for Determining Penicillin Antibiotics in Infant Formulas Using Molecularly Imprinted Solid-Phase Extraction. Journal of Analytical Methods in Chemistry. 2015; [10.1155/2015/959675](https://doi.org/10.1155/2015/959675).
8. Puing P, Borull F, Calull M: Sample stacking for the analysis of eight penicillin antibiotics by micellar electrokinetic capillary chromatography. Electrophoresis. 2005; 26: 954-961.
9. Batrawi N, Wahdan S, Al-Rimawi F: A Validated Stability-Indicating HPLC Method for Simultaneous Determination of Amoxicillin and Enrofloxacin Combination in an Injectable Suspension. Scientia Pharmaceutica. 2017; 85(6): 1-8.
10. Kipper K, Barker C, Standing J: Development of a novel multi-penicillin assay and assessment of the impact of analyte degradation: lessons for scavenged sampling in antimicrobial pharmacokinetic study design. 2017; [10.1128/AAC01540-17](https://doi.org/10.1128/AAC01540-17).

11. Shapiro A: Investigation of β -lactam antibacterial drugs, β -lactamases, and penicillin-binding proteins with fluorescence polarization and anisotropy: a review. *Methods and Applications in Fluorescence*. 2016; 4(2): 1-8.
12. Navarro M, Li M, Muller-Bunz H, Bernhard S: Donor-Flexible Nitrogen Ligands for Efficient Iridium-Catalyzed Water Oxidation Catalysis. *European Journal of Chemistry*. 2016; 22(20): 6740-6745.
13. Khare B, Khare K: Spectrophotometric Determination of Antibiotic Drug Penicillin in Pharmaceutical Samples Using 2,6 Dichlorophenol Indophenol, N-Bromocaprolactam and N-Chlorosuccinimide. *International Journal of Recent Research in Physics and Chemical Sciences*. 2017; 4: 1-7.
14. Sangeetha S, Kumar M, Kumudhavalli M: Development and validation of UV spectrophotometric area under curve method for quantitative estimation of piperacillin and tazobactam. *International Journal of ChemTech Research*. 2017; 10(2): 988-994.
15. Sallach J, Snow D, Hodges L: Development and comparison of four methods for the extraction of antibiotics from a vegetative matrix. *Environmental Toxicology Chemistry*. 2016; 35(4): 889-897.

АЙТМҰХАМБЕТ ҚАСЫМҰЛЫ – АУДАРМАШЫ

Рахимбаева Гаухар Кинаятовна

филология ғылымдарының кандидаты,
«Тұран-Астана» университетінің доценті
Қазақстан Республикасы

Жолдыбай Мерей

«Тұран-Астана» университеті
«Аударма ісі» мамандығының 1-курс студенті
Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада Айтмұхамбет Қасымұлы аудармаларына, оның өзіндік ерекшеліктеріне ғылыми талдау жасалады.

Түйінді сөздер: автор, аударма, ерекшелік, т.б

Әр ұлттың мәдениеті мен рухани жетістіктерінің көрсеткіші – әдебиет. Өз елінің әдебиетінің көркеюіне көптеген ғұламалар еңбек сіңіріп, әдеби қазынаны алтын шығармалармен толтырып, ахық, асыл тастарымен өрнектеген. Солардың бірі әрі бірегейі Қасымов Айтмұхамбет Қасымұлы қазақ әдебиетінің дамуына өзіндік үлесін қосып келеді.

Қасымов Айтмұхамбет Қасымұлы – жазушы, журналист, аудармашы, ғалым, Қазақстанның Құрметті журналисі, Қазақстан Республикасының Жазушылар одағы мен Журналистер одағының мүшесі, Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткері, филология ғылымдарының кандидаты, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің «Тарих, филология және халықаралық қатынастар» факультетінің «Қазақ, орыс филологиясы және журналистика» кафедрасының аға оқытушысы [1,1-б.].

Айтмұхамбет Қасымұлы он шақты кітап пен екі ғылыми еңбектің авторы. Оның қаламынан «Арулар әлемі», «Алтайдан ұшқан ақиық», «Қызыл қырғынның құрбаны», «Үміт патшалығына саяхат», «Қазақ халқының тұңғыш әскери ұшқышы Жақыпбек Малдыбаев», «Тарихи жол», «Орайшап көтерілісі» атты шығармалар мен ғылыми еңбектер туындаған. 2019-жылы «Абай әлемі» атты кітаптар сериясында автордың шығармалары жарыққа шықты.

Айтмұхамбет Қасымұлы тек жазушы емес, аудармашы ретінде де халыққа танымал. «Шығыс Қазақстан өнер музейі қор коллекциясының каталогы» басылымын және Шығыс Қазақстаннан шыққан суретшілердің төрт сурет каталогын қазақ тіліне аударған. Ағылшын журналисі Дэвид Рендаллдың «Универсальный журналист» кітабын «Әмбебап журналист» деп аударған және орыс жазушысы Георгий Дмитриевич Гребенщиковтің «Батырбектің хандығы» туындысын қазақ тіліне тәржімалаған.

«Әмбебап журналист» аударма кітабы 2014 жылы ақпан айында жарық көрген. Танымал британ журналисі Дэвид Рэндаллдың журналистика саласына арнаған көп жылғы еңбегінің жемісті қорытындысы. Рэндалл әлемнің бірнеше елдерінде, сонымен қатар Қазақстан мен Ресейде журналистикалық, редакторлық және дәріс оқу қызметтерімен шұғылданған.

Дэвид Рэндаллдың бұл еңбегін орыс тіліне Алексей Порьяз аударған. Шығарманың қазақ, орыс, ағылшын тіліндегі нұсқалары қандай? Мысалы Дэвид Рэндалл журналистік принциптерді жазған. Журналистік бірінші принциптің ағылшын тіліндегі негізгі нұсқасы: «Keen news sense.

You need this – and for three reasons. First, in the positive sense of knowing what makes a good story and the ability to find the essential news point in a mass of dross. Second, in the negative sense of not wasting time by pursuing stories that will never amount to much. Often you have to ask yourself: 'What is the best this story can be? What is the strongest news point it will have if I get all the information I need?' And sometimes the answer is that it will not be much of a tale. So drop it. The third reason is that if you don't have a news sense, or have it but don't use it, you will miss things and make a fool of yourself. Take the case of Duncombe Jewell, a reporter for the Daily Mail in its early days. He was sent to cover the launch of HMS Albion at the Thames Ironworks in London and in due course returned to the office with a piece of purple prose that was, in his own words, 'the nearest thing to a Turner sunset that you could get in manuscript'. As he handed it in, news reached the paper that 30 people had drowned at the launching. His news editor was beside himself with anger. Well,' said Jewell, 'I did see some people bobbing about in the water as I came away but...!'» [2,4-б] деп берілген. Оны қазақ тіліне А. Қасымұлы :

«1. Жаңалыққа деген иісшілдік.

Репортердің рухани жарағының бұл алғашқысы оның бойына туа дарыған қасиет болуы немесе бұдан бұрынғы тарауда айтылған (жаңалықтардың құндылығы туралы мәселелерді терең түсінуге негізделген болуы мүмкін. Ол қалай пайда болса да иісшілдіктің сізге екі себептен қажеттілігі бар. Алғабасы (плюс белгісімен): жақсы мақаланың өзегінде не жатқандығын білу үшін және мол ақпараттық қоқыстың ішінен құнды жаңалықты тез айыра білу үшін. Екіншісі (минус белгісімен): құны бір тиындық сюжеттерді дайындауға өзіңнің де, газеттің де уақытын босқа ысырап етпеу үшін. Өзіңізге «Бұл сюжет қаншалықты жақсы болмақ? Қажетті мәліметтердің барлығын тауып әкелген күннің өзінде бұл материал қаншалықты құнды болмақ?» деп өзіңізден жиі сұраңыз. Түріне қарап қалжасынан түңілетіндей екендігіне көзіңіз жетіп тұрса, бұл тақырыпты мүлдем лақтырып тастаңыз.

Репортерге қажетті өзге принциптердің барлығы да қасақана жасамау, күнілгері кесіп-пішіп қоймау сияқты принциптермен тығыз байланысты, жалпы бұларды кез-келген зерттеуге енгізіп қойған жөн» [3,16-б.] деп аударған. Ал бұл мәтіннің орыс тіліндегі аудармасы мынадай:

«1. Нюх на новости.

Этот первый элемент духовной оснастки репортера может быть либо врожденным, либо основанным на глубоком понимании вопросов, Освещенных в предыдущей главе (о ценности новостей). Но откуда бы он ни проистекал, он

вам необходим по двум причинам. Первая (со знаком плюс): чтобы знать, что лежит в основе хорошей статьи и уметь найти ценную новость в куче информационного мусора. Вторая (со знаком минус): чтобы не тратить время газеты на разработку сюжетов, которым грош цена. Чаще спрашивайте себя: «Насколько хорошим может быть этот сюжет? Насколько ценным будет материал, даже если я раздобуду всю нужную информацию?» Положим, вам ясно, что овчинка выделки не стоит. Так бросьте сразу эту тему. Все прочие принципы, потребные репортеру, тесно с непредвзятостью, непредубежденностью, которые вообще нужно привносить в любое исследование»[4,10-б.]

Мәтіннің үш тілдегі аударма нұсқаларының бір айырмашылығы – ол түпнұсқа ағылшын тілінде 242 сөз, қазақ тіліндегі аудармасында 140 сөз, орыс тіліне аударғанда 125 сөзге дейін қысқарған, алайда өз мағынасын жоғалтпай, ойдың толық ашылғанын байқаймыз. Дэвид Рэндалл өз кітабында журналистік 11 принципті ұсынған, бірақ нөмірлемеген. Ал аудармашы А.Қасымұлы мен Алексей Порьяз әр принципті нөмірлеп отырған.

Болашақ аудармашы ретінде Айтмұхамбет Қасымұлының аудармасын оқи отырып, ағылшын тілінен қазақ тіліне туындының түп мағынасы мен көркемдігін жоғалтпай аударғанына көзім жетті. Туындыны шебер, қатесіз аудару – үлкен жауапкершілік пен білімді талап етеді. Осы кішігірім мысалдың өзінен Айтмұхамбет Қасымұлының сөз бен білім ұстасы екенін байқай аламыз.

Жоғарыда айтып өткендей, А.Қасымұлы орыс жазушысы Георгий Дмитриевич Гребенщиковтің шығармаларын аударып, оқырман назарына ұсынған. Георгий Гребенщиков өзге ел емес, өзіміздің Тұран далада туған жазушы, алайда Айтмұхамбет Қасымұлының айтуынша ол өмірінің біраз бөлігін АҚШ-та өткізгендіктен және сол Америка елінде бақилық болғандықтан, көптеген туындылары қазақ жерінде басылмаған. Ақтарылған том-том шығарманың ішінен ардагер журналист «Батырбектің хандығы» повесін қазақ тіліне аударған. Георгий Дмитриевичтің көшпенді халықтың ұрпағы екендігі белгілі болды. А.Қасымұлы жазушының көшпенділер өміріне бір бүйірі бұрғандығы да сол шыққан тегінен болуы мүмкін деп пайымдайды.

Аталмыш туындының аудармасынан үзінді келтірсек:

«Кешкі намаздан кейін ол киіз үйден қашығырақ, алқызыл ымыртқа қарап біраз тұрды. Содан соң ақ көйлегінің жеңін желемікпен желпілдетіп, маңайластарымен әңгіме-дүкен құруға өзінің үйіне қарай аяндады». Бұл Батырбек еді. Барлығы жиналып, Қарабай нағашысы әңгіме бастауға ыңғайлана берген еді ентігіп кірген Байғабыл жағымсыз жаңалық айтып, суыт кіріп келді. Орыстар бар жылқыларын барымталаған екен. «Ер қанаты – ат» демекші, тұлпар жаратып, жылқысына бар ықыласын салатын Батырбек үшін бұл төбеден жай түскендей әсер қалдырды. Ашуға булығып, Байғабылды қамшының астына алды. Сәлден соң бірнәрсенің болғанын сезіп Сәрсеке де келіп жетті. «Даудың басы Дайрабайдың көк сиыры» демекші, кінә Байғабылдан кеткен. Орыстардың шабылған жерге жылқыларын апарып, тойдырғысы келген. Сол маңда жүрген орыстар көп болса керек, екеуін сабап, Құнантайды өздерімен алып кеткен. Батырбек қанша жерден бұрқ-сарқ етіп, аттануға пәрмен берсе де Сәрсеке үнемі болған жайтты ақыл

таразысына салып, ханды тежеп отырды. Сөз соңында азанда ертемен барымталанған жылқыны сатып алушылар болып баруға ымыра жасасады [5, 97 б.].

Бұл үзіндіде Гребенщиков Батырбектің хандығында орын алып жатқан қалтарысы мен бұлтарысы аралас өмірін көрсеткен. Аударма сауатты жасалғаны сонша, туындыны оқи отырып, түпнұсқаны оқығандай боласың. Сөздер лек-легімен, түйдек түйдегімен төгіліп, оқырманын бірден баурап алады. Шағын үзіндінің өзінен-ақ кейіпкерлердің көңіл-күйі, мінез-құлқымен танысып үлгереміз, бұның өзі аудармашының асқан шеберлігінің дәлелі. Аударма тілі өте шұрайлы.

Сонымен қатар, Айтмұхамбет Қасымұлы роман мен новелланың шебері, әлем аренасында шығармашылығы танымал түрік жазушысы Әзиз Несиннің де шығармашылығын қазақ тіліне аударған. Айтмұхамбет Қасымұлы Әзиз Несиннің шығармалары жанына жақын екендігін айтқан. Сатира саласындағы шығармалардың бірқатарын Айтмұхамбет Қасымұлының әдеби әлемінен табуға болады. Қазақ елінің салт-дәстүрі мен жөн-жоралғысы адам баласының тал бесіктен жер бесікке дейінгі ғұмырында елеулі орын алып, аса үлкен қызмет атқарады. Мысалы, сәби дүниеге келгенде қазақ шілдехана жасайды. Айтмұхамбет Қасымұлы Әзиз Несиннен шілдехана туралы туындысын аударған.

Шілдехана – атасының дәстүрін мақсат қылып, той жасап, ат шаптырып отырған жандардың қуанышы мен қоңыржай жайлауы кең ауылдың бейнесін бірден елестетін шығарма. «Шілдехананың жуан ортасында болып, ат қойысқан азаншының бірі – ауыл ұстасы Бірмойын еді. Құрық салдырмайтын асаудай, алқымынан алған егделікті мойындамай жүрген мықтының көңілі жайлау болғанымен, бет пен мойынды сағалай тараған қыртыс-қыртыс әжімі құрғырды жасырып бола ма. Онысынан да жасқанбас еді-ау, бірақ жастар арасына жіберетін Айша ма, сақалдылардан шетін ала отырғызып қойды» [5,107 б.].

Авторды сатира саңлағы десек те қателеспейміз. «Бәйбішесін айтамын, бәйбішесін. Қисық ұшқан түтінді құр жібермейтіндердің қайсысы келсе де бір «балапансыз» аттандырмайтын аңқылдақ күйеуінің күздің сүреңсіз сұрғылт күніндей жүдеу көңілінің төркінін танып-ақ тұр». Бірмойын, Кемпірбай... Кемпірбай деген атқа ие болу тарихы да біршама қызық. Ән айтып отырып зайыбынан сөз естіген үй иесі Бірмойын Айша бәйбішесінен сөз естіп, далаға бірақ шығады. Ал жиналған жұрт осы жайтты кекете отырып, балаға ерекше ат қойған. «Ащы судың уытымен мүлгіп отырған ағайын ақсақалдың сөзін екі етпей, тағы біраз даурығып барып, Кемпірбайдың бауын берік етіп тарқасты. Өттең, Бірекең-ай, жас сәбидің обалына қалдың-ау! Кемпіріңнің мінезін біле тұра, әнде нең бар еді, ойбай!» [5,109-б.].

Дәл осындай қысқа сатира көрермен көңілін аулайды. Аударманың қаншалықта сауатты әрі сапалы шыққаны мысалдардан-ақ көрінеді. Дэвид Рендалл, Әзиз Несин, Антон Чехов, Григорий Гребенщиков сынды әдебиет әлемі тарландарының шығармаларын қазақша еркін сөйлеткен Айтмұхамбет Қасымұлының аудармашылық шеберлігі сүйсіндіреді. Туындылар жеңіл оқылып, жақсы қабылданады, өз әлеміне тартып алады.

Қорытындылай келе, Айтмұхамбет Қасымұлының сауатты аудармашы екендігіне жоғарыдағы мысалдар негізінде көз жеткіздік. Елімізге танымал қоғам қайраткері Өмірбек Байгелдінің «Біз текті елдің ұрпағымыз» атты деректі фильмінде «біз өзге елдің әдебиеті мен біліміне қызықпаймыз, ол біздікі емес» деген арзан ой бүгінгі таңда қоғамның санасына сіңіп қалғандығын айтады. Өзге елдің құнды білімін өз тілімізге аударып, оқырманға оңтайлы жолы мен қолжетімді нұсқасын ұсынып отырған аудармашылардың еңбегі жоғары бағалануы тиіс. Осы ретте Айтмұхамбет Қасымұлын тек журналист, жазушы деп қана танымай, аудармашы ретінде де өте жоғары бағалаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.<http://imena.pushkinlibrary.kz/kz/pisateli-i-poetykz/744-.html>
- 2.Рэндалл Д. «Universal journalist»-Pluto Press345 Archway Road: London N6 Greene street, 2000.-4-6 б.
- 3.Әмбебап журналист. Орыс тілінен аударған А.Қасымов/Рэндалл Дэвид.- Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ «Берел» баспасы, 2019.-16-18 б.
- 4.<https://adebiportal.kz/kz/news/view/10633>
- 5.Қасымов А. Туған жер әуендері.-Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019.-448 б.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ДИХОТОМІЇ «СВІЙ — ЧУЖИЙ»

Шепель Юрій,

доктор філол. наук, професор,
академік НАНВО України,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Винесена у назву мовна дихотомія (опозиція) на рівні об'єктивної реальності, насамперед, є об'єктом / предметом дослідження багатьох наук: етнографії, соціології, етнічної та соціальної психології, – і пов'язується з феноменами свідомості, пам'яті та інших результатів когнітивних процесів під час формування особистістю уявлення про «своє» та «чуже». Звертаючись до визначення цієї протилежності в мові, відзначаємо, що «свій – чужий» – опозиція, яка відображає реальність у її інтерпретації певною культурою (світобаченням), а отже вона має відношення до етнічної свідомості / самосвідомості.

Перші контакти з представниками інших культур швидко переконують у тому, що вони по-іншому реагують на ті чи ті явища навколишнього світу, у них є власні системи цінностей і норми поведінки, які суттєво відрізняються від прийнятих в його рідній культурі. Отож, у ситуаціях розбіжності яких-небудь явищ «чужої» культури з прийнятими у «своїй» культурі виникає поняття «чужий», яке виступає однією з центральних категорій міжкультурної комунікації. Отак спільнота вдається до визначення таких основних смислів, що перетинаються з поняттям: «чужий», як от: нетутешній, іноземний, дивний, незвичайний, недоступний для пізнання, надприродний та зловісний, що несе загрозу для життя. Проте, поняття «чужий» не має загально-наукового визначення та в усіх варіантах вживання сприймається на буденному рівні [1].

На відміну від статусу опозиції межі між «своїм» і «чужим» не є постійними як у рамках однієї епохи, так і в історичному процесі. Сьогодні проблема «своїх – чужих» не стала менш актуальною, а лише набула нової форми, в основу якої покладено національну ідею. У контексті сьогодення опозиція «свій – чужий» набула ще й політичного аспекту.

Дослідження концептуальної опозиції «свій – чужий» пронизує всю культурно-історичну традицію будь-якої етноспільноти і має універсальний характер, бо в основі будь-якого колективного, масового, народного, національного світосприйняття є механізми розмежування свого і чужого. У наш час у мові ця універсальна культурна опозиція своєрідно реалізована на всіх системних рівнях, але одиниці, які її репрезентують, не проаналізовано на достатньому рівні, в зв'язку з цим актуальність дослідження визначеться також необхідністю вичерпного достовірного концептуального опису цих одиниць на рівні моделювання відповідного фрагмента мовної картини світу того чи того народу.

Відношення «свого» й «чужого» пронизують усі сторони життя спільноти й багато у чому визначають її свідомість. Протиставлення «свій – чужий» історично обумовлено первинністю психологічної категорії «вони» («інші», «чужі» у цьому випадку розглядаємо як синоніми) і вторинністю категорії «ми» як «вони». Очевидно, об'єктивне існування «свого – чужого» і його суб'єктивне відображення у свідомості людини – це паралельні, одночасні процеси. Формування своєрідної програми регульованих відношень «свого – чужого» є рефлексією над змістом власної свідомості. Прагнення людей до об'єднання зі «своїм / своїми» і дистанціювання від «чужого / чужих» передбачає усвідомлення відповідних відносин.

Оскільки поняття «чужий» усе ще не має загальнонаукового визначення, і в усіх варіантах вживання воно сприймається на буденному рівні, то за такого підходу прийнято визначати основні смисли, які відповідають цьому поняттю:

(1) чужий як нетутешній, іноземний, який знаходиться за межами рідної культури;

(2) чужий як дивний, незвичайний, контрастує зі звичайним і звичним оточенням;

(3) як чужий незнайомий, невідомий і недоступний для пізнання;

(4) чужий як надприродний, всемогутній, перед яким людина безсила;

(5) чужий як зловісний, що несе загрозу для життя [2, с. 47].

Представлені семантичні варіанти «чужого» дозволяють розглядати його в самому широкому значенні, як все те, що знаходиться за межами безсумнівних, звичних і відомих явищ або уявлень. І навпаки, протилежне йому поняття «свій» визначає те коло явищ навколишнього світу, яке сприймається людиною як знайоме, звичне. На відміну від статусу опозиції, межі між «своїм» і «чужим» не є постійними як у межах однієї епохи, так і в історичному процесі. Отак, форми сприйняття «чужого» змінюються з плином часу, але фундаментальне протиставлення «свій — чужий» не втрачає своєї актуальності, що знаходить відображення в сучасних тенденціях обговорення опозиції в різних областях наукового знання.

Саме «свій» образ світу постає як справжній: ми переконані, що об'єктивно сприймаємо суть оточуючих нас реалій, не усвідомлюючи, що насправді включаємо їх у схеми та відношення, що задані власною культурною традицією.

У лінгвокультурологічному плані розглядувану дихотомію тлумачать як узагальнене уявлення, які є значущими як для певної культури, так і для конкретної етносоціокультурної спільноти й окремої особистості.

Специфіка актуалізації опозиції «своє – чуже» у лінгвокогнітивній площині визначає архетипний характер цього протиставлення, яке у будь-якому вигляді проймає всю культуру, є однією з головних концептів колективного, масового, народного, національного світовідчуття.

На сучасному етапі наукові тенденції у лінгвістиці характеризуються аналізом мовних явищ з позицій антропоцентризму.

У руслі психолінгвістичних досліджень цю дихотомію часто розглядають із позицій епігенетичної теорії психосоціальної ідентичності, теорії соціальної ідентичності, теорії самокатегоризації у різних соціально-психологічних

контекстах: у психології міжетнічних відносин, гендерної психології, політичної психології, організаційної психології та психології кар'єри (Е. Еріксон, Р. Теджфел, Дж. Тернер, Р. М. Андреев). Значення образу «чужого» для формування групової ідентичності розкривається в теорії соціальної ідентичності Р. Теджфела і Дж. Тернера [3]. в психолінгвістичних дослідженнях феномени «свій» — «чужий» досліджуються, здебільшого, як образи Іншої людини, групи. Універсальні глобальні категорії їх оцінювання на рівні індивідуальної й масової свідомості відіграють ключову роль у формуванні і підтримці систем індивідуальної та колективної ідентичності, самосвідомості особистості, розвитку міжособистісних і міжгрупових відносин.

Цікавим виявляється сучасний конструктивістський підхід до вивчення концептуальної опозиції «свій / чужий» як організації соціальних відносин. У сучасному соціальному знанні альтернатива «свої / чужі» розглядають на основі концепту соціальної ідентичності.

Отже, підводячи підсумки існуючих підходів до вивчення бінарної опозиції «свій / чужий», можемо виокремити такі:

1) опозиція «свій-чужий» в лінгвокультурологічному аспекті тлумачиться як узагальнене уявлення, значуще як для певної культури, так і для конкретної етносоціокультурної спільноти й окремої особистості;

2) специфіка актуалізації опозиції «свій / чужий» у лінгвокогнітивному аспекті позначає архетипний характер даного протиставлення, яке в різних видах прошиває всю культуру і є одним із головних концептів всіякого колективного, масового, народного, національного світовідчуття;

3) наукові тенденції в лінгвістиці характеризуються аналізом мовних явищ з позицій антропоцентризму, тобто з точки зору носія мови і культури. У зв'язку з цим у центрі уваги дослідників перебуває вивчення зв'язку мислення, культури та мови, а також комунікативної діяльності, яка є не тільки засобом передачі інформації, але і умовою самовизначення мовної особистості.

Література:

1. Зайцева Я.В. Опозиция «свой – чужой» в культуре: история становления и современные подходы к изучению. *ВестникТвГУ. Серия "Филология"*. Выпуск 2, 2013. С.171-176.
2. Грушевицкая Т. Г. Попков В. Д. Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации : учебник для вузов [Текст] / Г. Т. Грушевицкая. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.
3. Tajfel H., Turner J. The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. *The Psychology of Intergroup Relations*. Chicago, 1986. P. 7-24.

ИЗУЧАТЬ РАЗБОРЫ ЭПИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЯХ

Юсупов Конысбай Абылович

Канд.филолог. наук, доцент

Г.Нукус, Республики Узбекистан и Каракалпакстан

Аннотация: Т.Каипбергенов – один из ведущих каракалпакских прозаиков. Произведения писателя неоднократно переводились на русский и другие языки. Эпические произведения Т.Каипбергенов монументальны не только по объему, но и по идейно-тематической значимости, масштабам характеров.

Ключевые слова: писатель, произведение, роман, литературовед, образ, творчество, стиль, конфликт, жанры, характер, психологизм.

Көркем шығармада конфликттиң улыўма теориялық мәселелери ҳақында, ондағы базы бир тартыслы нәрселер жөнинде де узақ сөз етип ямаса оларға курғақ шолыў жасап отырыў артықмаш нәрсе деп ойлаймыз. Себеби бундай шолыўдан гөре усы конфликт мәселесин анық, әдебий текстлик фактлер тийкарында теренцирек ҳәм нақма-нақ таллаған мақулырақ болса керек. Солай да болса айта кететуғын бир нәрсе сол, советлик ҳүкимдарлық дәуириндеги елиўинши жыллары үстемлик еткен әдебияттағы "конфликтсизлик теориясы" миллий көркем ой-пикирге, улыўма халықлардың сана-сезимине көп зыян әкелди. Көркем әдебияттың сап ҳалда раўажланыўына кесент етти. Бирақ бәри-бир ўақыт, заманлар дегершиги тарийхий-жәмийетлик раўажланыў қарама-қарсылықсыз болмайтуғынлығын, ал көркем әдебият өз компонентлериниң бири конфликттен ажыраала алмайтуғынлығын анық тастыйықлайды.

Қарақалпақ әдебияттаныў илиминде конфликт, қахарман образының ашылыўы мәселелери усы жанр бойынша елеўли жумысларда белгили дәрежеде есапқа алып сөз етилди. [1] Булардан тысқары әдебиятшы Ә.Қожықбаев қарақалпақ романларында конфликт ҳәм характер мәселелерин арнаўлы изертлеп, көлемли монографиясын жәриялады.[2] Ж.Есенов қарақалпақ повестьлериндеги көркем психологизм мәселесие конфликтке де байланыстырып шешти.[3]

Мине, биз булардың барлығын есапқа алған ҳалда конфликт ҳәм қахарманлар психологиясын ашыў шеберлигин анық, әдебий материаллар тийкарында төмендегише сөз етип өз пикирлеримизди усынақшымыз.

Ҳақыйқатында жоқарыдағы базы бир изертлеўлерде ҳәм көп санлы әдебий сын мақалаларда көрсетилгениндей ХХ әсирдеги қарақалпақ прозасында конфликт ҳәм сол тийкарда қахарман образларының ишки руўхий әлемин, олардың социал психологиялық сыпатларын, жеке инсаний минез-қулық белгилерин де ашып көрсетиў барлық ўақытлары (барлық дәуирлерде ямаса он жыллықларда) ҳәмме шығармаларда да бирдей болмады. Турмыс ҳақыйқатлығы негизиндеги конфликтлерди бояп көрсетиў де, схематик (кестелик) ҳалда

жасалма сүүретлеу де, оларды фольклорлық халда идеализациялап, исенимсіз түрде шешиу де орын алды хэм олар әдебиатшыларымыз тәрәпинен дурыс көрсетилди. [5]

Әсиресе бундай жағдайлар "тарийхый революциялық тема" да деп аталған дөрәтпелерде белгили болды. Ол иллет жақын жылларға шекем дауам етип келди. Айрықша буның 70-80-жыллардағы турмысымыздан алып жазылған шығармалардан да орын алынғаны өкинишли. Мысалы, Қ.Жуманиязовтың «Ауылым» «Жайлауым» атлы ауыл турмысы хэм мал шаруашылығы турмысынан алып жазылған повестьлеринде конфликтлер жүдә үстиртин ямаса жалаң, "жадағай" халында, сада түринде сүүретленеди. Жазыушының баянлау стилинің өзи усыны көрсетип турады.

Қараңыз: "Оның менен жаман ойдың басына бармай мәзи дәлкеклесип күлисейин десе, курған Алламурад гүманланып қалады. Өне истин шийеленисиуи усылайынша бара берди". "Алламурад кәпелимде ауырып емлеуҳанаға түсти".

"Алламурадтың орнына Шамуратты тракторшы етип қойды. Себеби Алламурадтан бурын усы тракторды Шамурат айдаған еди. Соңынан бригадирликке көтерилип, және тағы бурыннан ислеп киятырған кәсиби тракторшылыққа қайтып келди" (65-бет). Мүмкин, турмыста усылай да болған шығар. Бирақ оны тап усылай баянлап, тәрийиплеп сүүретлениуин хәзирги оқыушылардың әдебий-эстетикалық талғамы көтермейди. Оны бүгинги көркем реалистлик прозаның көркемлик поэтикалық талаптары жатырқап, оған өгей баладай қарайды десек дурысырақ болар еди. Усындай мысалларды, яғный конфликтлердің үстиртин ямаса гейде натураль халында да, әдебий поэтикалық жақтан жүдә сада, базда схематик хэм жасалма түрде де сүүретлениуин көпшилик муҳаббат темасында жазылған повестьлерде де орын алынғаны әдебиатшылар тәрәпинен уақтында дурыс көрсетилди. [6]

Деген менен ХХ әсирдеги қарақалпақ прозасында конфликт хэм қахарманлардың ишки рууҳый-дүньясының ашылыу жоллары тек ғана бундай кемшиликлер менен белгиленбейди, ал онда этаплы елеули алға илгерилеулер, яғный прогресске умтылыу, көп түрлиликке, көп темалылық арқалы хәр тәрәплемелиликке умтылыу баслы орын ийеледи. Қарақалпақ прозасының көп ғана шығармалары турмыстың хәр қыйлы тарауларын, хәр қыйлы жыллар хэм дәуирлерди қамтыу арқалы конфликтлердің де көп түрлиликке, хәр қыйлылығын ашыуға еристи. Мысалы, тарийхый революциялық тема, отызыншы жыллар турмысы, екинши жер жүзилик урыс дәуирин сүүретлеудеги конфликтлер, урыстан соңғы дәуири, пахтакешлер өмири...х.т.б. усылар арқалы өмирдеги хәр қыйлы дәуирдеги түрлише тараулардағы әдебий қахарманлардың, инсанлардың социал-жәмийетлик, әдеп-икрамлылық хэм жеке минез-қулық, психологиялық сыпатлары ашып берилди.

Айрықша тоқтап өтетуғын нәрсе сол, конфликт қахарманлар психологиясы, олардың әдеп-икрамлылық, жеке инсаный интимлик, муҳаббат сезимлери менен сыпатларын ашып сүүретлеуде ХХ әсирдеги қарақалпақ прозасында 70-80-жыллардан соң, жаңаша сыпатлар, жаңа басқышлар пайда болды. Қарақалпақ прозасында усы жыллар ишинде Т.Қайыпбергеновтың "Тәнхә өзиңе мәлим сыр",

"Қара дәптер", "О дүньядағы атама хатлар" хәм көп ғана публицистикалық прозасы Ш.Сейтовтың "Халқабад", "Жаман шығанақтағы Ақтуба", К.Мәмбетовтың "Имтихан", "Хүждан", О.Әбдирахмановтың "Босаға" және көплеген очерклери, К.Алламбергеновтың "Қуслар қайтқан күн", "Дәрья тартылған жыллар", Ә.Пахратдиновтың "Сөйленбеген тарийх", А.Әбдиевтиң "Жин-жипирлар уясы" х.т.б. бир неше жас жазыўшылардың повесть хәм гүрринлеринде хәр қыйлы турмыстағы әсиресе заманагөй конфликтлер, социализмнің ыдыраў дәўириндеги, оның күшли пәт алған жылларындағы да түрлише бийбастақлық қарама-қарсылықлары батыл түрде ортаға қойылды. Олардың көпшилиги сол советлик дәўир, коммунистлик идеология хүким сүрип турған жыллары жәрияланды.

Сонлықтан да олар бираз қарсылықларға ушырады, орынсыз сыналды, ал бирақ олардағы өмир қарама-қарсылықларын сәўлелендириўдеги көркем психологиялық, әдебий жазыўшылық шеберлик мәселелер ашып берилген жоқ. Гейде бул мәселелердеги умтылыслардың дәслепки шақырық ретиндеги мийнетлердің де болғанлығын бийкарлаў мүмкин емес. Мине, усындай дәретпелердің ишиндеги ХХ әсирдің 70-80-жыллардағы аўыл хожалығы, суў, Әмиў, Арал темасындағы конфликтлерди ашып берий арқалы қахарманлардың социал әдеп-икрамлылық, руўхыйлық хәм жеке психологиялық сыпатлы белгилерин сәўлелендирген дәслепки салдамлы дәретпелер арасында Т.Қайыпбергеновтың "Көздің қарашығы" романы жүдә үлкен әхмийетке ийе.

Романда 70-80-жыллары аўыл хожалығы, әсиресе пахташылықта орын алған кескин қарама-қарсылықлар, Жақсылық Дәўлетов хәм Ержан Сержановлар арасындағы өз-ара тартыслар нәтийжесинде, Арал, Әмиў, улыўма суў тансықлығы, мухаббат, жеке инсаный ар-хүждан мәселелериндеги конфликтлер әдебий поэтикалық көзқарастан тереңнен алып сүўретленген. Шығарма бурынғыдағыдай ески дәстүрий жол усыл менен жазылғандай болып сезилсе де, ал онда конфликтлерди ортаға таслаў хәм шешиўдеги хәр қыйлы заманагөй әдебий поэтикалық усыллар болған қахарманлардың еске түсирий, көз алдына келтирийлерин, ишки монологлардың, темпераментке толы жанлы хәм өткир диалоглардың жедел және жийи ислетилиўи образлардың көркем психологиялық түрде тереңлигине алып келип, олардың барлығы бир тутас романды әдебий шеберликтин жоқарғы бийиклерине қарай жетелейди, дәретпени заманымыздың ең жақсы шығармаларының қатарына қоя алады десек асыра айтқан емес.

Шығарма Қарақалпақстанның Аралға жақын жерлериниң бириндеги "Жаңалық" деп аталған совхозға таза директор-Жақсылық Дәўлетовты сайлаў ўақыясы менен басланады. 80-жыллардың ўақтында, оның орталарында бундай ўақыялар көп болған хәм ол типик еди. Сол ушын оқыўшыға бул жаңалық, қызық еместей де сезиледи. Бирақ жазыўшы ўақыя конфликтиниң түйинин, оның негизин бурынғы директор Ержан Сержановтың ядқа түсирий хәм көз алдына елеслетиўи арқалы берип жүдә дурыс ислеген.

Аўыл хожалығы хызметкерлериниң болып өткен Қуралтайында областьлық комиссия сыпатында тексерип барған жас жигит Жақсылық Дәўлетов "Жаңалық" совхозының кемшиликлерин сынап шығып сөйлейди.

"...-Жолдас Сержановтың мақтаныш пенен сөйлеген сөзлери маған унамады...Оның басқарған совхозында...мақтанышлы нәрселер кем, күтә кем!

...Планлар жылма-жыл қандай жол менен орынланып киятыр? Ғақыйқатына келсек, совхоз бир орында қозғалмай турышты..."

Мине, бул сөзлер әлбетте, жигирма бес жыллық директордың кулағына жақпайтуғыны, яғный оны ушардан атқан сыяқлы екенлиги анық. Сондай-ақ Дәўлетов булардан тысқары совхоздағы қосып жазыў дәбдебелик, даңқпаразлық, жағымпазлықтың көринислерин де анық фактлер менен тастыйықлап сынаиды. Романдағы негизги конфликт, Сержанов хәм Дәўлетов арасындағы тартыслар тап усы жерден басланады.

Үлкен тәжирийбеге хәм терең сумлықларға да ийе Ержан Сержанов бул сынаўдан биротала исинип кетип, тап сол Қуралтай тәнеписинде Дәўлетов пенен бетпе-бет, жүзбе-жүз қарсы шығады.

"-Дәўлетов...Билесең бе, сен маған емес өзиңе зыян еттиң. Рас айтаман, өзиңе зыян еттиң...Хеҳ, Дәўлетов, өзиңнің табағыңа өзиң шыбын тасладың. Аяғыңның астына қойылған бийик текшени өзиң тайдырдың.

-Жолдас Сержанов-деди сонда Дәўлетов бираз қаталырақ кейип пенен...Сизиң менен арамыз онша жақын адамлар емеспиз. Маған сиз деп сөйлениз. -О,о,о! Сен еле үлкен начальник екенсиз-ғой? Мәйли көндим. Сиз! Сиз! Сиз, жолдас Дәўлетов, совхозды критикалағаныңыз жоқ. Есиңизде болсын, тәнхә маған болған өкпе-гийнәңизди көпшиликке жәрия қылдыңыз. Расында, биз сизди жақсылап күте алмағанбыз, оңлы сый көрсете алмасақ керек. Сол ушын критикаладыңыз..." (11-бет)

Бул Сержанов хәм Дәўлетов арасындағы тартыстың, шығарма конфликтиниң басланыўы ғана еди. Сержанов усының менен де шекленбей "қасқырдың баласы...еле де ойланып көрерсең...айтылған тикенли гәплериң еле өзиңди тырнайды" деп гүбирленеди. Ал Дәўлетов тәрәпинен комиссия сыпатында тексерийўдиң нәтийжелери хәм қуралтайдағы шығып сөйлеўлердиң негизинде обкомға докладнама жазып тапсырыўы конфликтти және шийеленистиредиди. Онысыз да шығып сөйлеўдеги сын пикирлерге исинип кеткен, менмен хәм сумлығы басым гөне басшы Ержан Сержанов жатып ойланып, жүрип ойланып биресе райком секретарын, биресе обком секретарын тың-тыңлап олардың өзинен сын пикирлер хәққында көзқараслар билгиси келип қоңыраў етеди. Сержановтың көкирегиниң сонша өсип кеткени сол, ол "ўақыт бизге жаңа талаплар қойып атыр" деген райком хаткери Нажимовтың сөзинен де гүманланып, соған да исинип, "...қалай ойлайсыз енди биз бүгинги күнниң талабы менен аяқ қоса алмайтуғын дәрежеге түстик пе?" (20-бет),-дейди. Гөне директор Сержановтың булай деўиниң себеби ол көп жыллар даўамында үлгили совхозды басқарып, хәр жылы жоқары көрсеткишлерге ерисип келген. Бирақ ол бул жетискенликлердиң қандай жоллар менен болып атырғанын ескерместен-ақ өзин сол табыслар ушын жоқары қойып миллет етеди. Ол өзин басқалар алмастырыўы мүмкин емес, тегинликте хеш ким мендей директор болып ислеўи мүмкин емес деп есаплайды. Усы ойлары менен ол обкомға өзин директорлықтан босатыў хәққында арза бередиди. Сержановтың бул жердеги ойы да өзин тағы да

жоқары қойыуы яғный оның "обком бәри бир мени босатпайды", "мейли обком да, райком да хайран қалсын" (23-бет), «областьлық партия комитетиниң басшылары арзаны оқыудан бундай ақыллы басшыны жумыстан босатыу қәте, деп өзин тиллесиуге шақырады, ямаса жалыныуға келеди деп те исенген еди» (24-бет).

Әне, конфликттиң шийеленисиуинде бул моментлер Сержановтың социаль психологиялық сыпатларындағы менменликтин қаншелли жоқары дәрежеге шығып кеткенлигин анық көрсете алса керек. Ғақыйқатына келгенде Ержан Сержанов хәм сол сыяқлы 70-80-жыллардың көпшилик хожалық мәкеме басшылары қосып жазыулар, жалған, өтирик мағлыұматлар бериу, аўыл хожалығы, әсиресе пахташылықта артық жерлер егиу есабынан, этирапына жағымпазлар менен жалатайларды, табысларды пулға сатып алыуға шеберлерди топлау арқалы ғана жетискенликлерге ерисетуғын еди. Бул сол ўақытта сыр да емес еди. Бирақ буған өз дәуири, өз әўмети менен Дәўлетов сыяқлылардың жаңа әўладының ар-намысы, хадаллық, ғақыйқатлық шыдам бере алмады. Жаңа директордың орнына қойыу туўралы дәслепки жыйналыста-ақ совхоздағы бираз кемшиликлердин бети ашылды. Худайберген деген ғарры ең бириншилерден болып сөз алып, ол таза директордан аўыл сыртындағы әўлийешиликтиң қоршалыуын сораныу менен бирге: "-Мен Сержановтың арза берип босағанына ырзаман. Егер арзасы буннан ертерек бергенде күтә жақсы болар еди, себеби бир адам қашанғы ел басқарады? Оның көлеңкесинде бир әўлад ескерилмей қалып баратыр еди...Хәр әўладтың өз жаңалығы болады, жаңа адам жаңа нийетлер менен ис баслайды. Енди мениң тилегим-завмағ босатылсын!" (40-бет), - дейди.

Бирақ усы сөзлери ушын да Худайберген ғарры соңынан көп узамай самосвал машинасына қақтырылып өлтириледи. Конфликттиң усылай шийеленисиуиндеги бул ўақыялар Сержанов хәм оның этирапындағы адамлардың ишки руўхый дўньясын, олардың қандай әдеп-икрамлылық сыпаттағы адамлар екенлигин көрсетеди.

Сондай-ақ дәслепки жыйналыста бурын Ержан Сержановқа хәм оның басшылығына үйренип қалған бригадир Қошанов сыяқлылар обком, райком шешимине, олардың Дәўлетовты совхозға директор қойыуға қарсы пикир билдиреди. "-Жолдаслар-деди Елбай Қошанов қоразланып.

-Кадрлар менен бүйтип ойнауға болмайды...Дәўлетов өткен жылы Қуралтайда Ержан аға Сержановты критикалаған еди. Быйыл оны Сержановтың орнына директор етип жиберип атыр. Усы дурыс па?! Мен биреудин орнын алыуым керек болса, критикалауым керек пе?" [10].

Совхоз бригадири Елбай Қошановтың бул қарсылық сөзлериниң еки тәреплеме шынлығы бар. Бириншиден ол партиялық кадрларды орны орнына қойыу жөнинде дурыс пикир айтады. Негизинде Дәўлетовты тап өзи сынаған Ержан Сержановтың орнына директор етип қойыу оның өзи хәм басқалар (Мамутов, Абдуллаев х.т.б.) ушын да көп қарсылықларды келтирип шығарды. Ол түсиниксиз сияпат сыпатында конфликтти және де күшейтип, хәттеки, еки адамның өмирин (Худайберген ғарры, Нуржан ғарры) алып кетти, Жақсылық Дәўлетовтың өмирине де қәуип дөндирди. Соның ушын Елбайдың сөзлеринде

шынлық бар еди. Ең баслысы, екіншиден, совхоздағы Қошанов хәм завмаг сыяқлылар Ержан Сержановтың директорлықтан кеткенлигине қарсы, наразы. Сонлықтан Елбай Қошанов партияның кадрлар сиясатындағы ислерине қарсы шығып, оның жоқарыдағыдай сыртқы көзге де көринип турған таманларын түртип сөйлейди. Ал завмаг болса жүдә сумлық хәм хийле ақыл менен де Сержановтың совхозда директордың орынбасары лаўазымында қалыўын усыныс етип сөйлейди хәм өз пикириниң иске асыўына да ериседи. Буның менен ол Сержановқа садықлығын да дәлийлlep, келешекте жаңа директорды сүрниктириў жолларын қарастырады. [7]

Расында да Дәўлетов ушын бул аңсат болмайды, ол өз орынбасары-гөне директор менен бир неше мәртебе ашық қарсыласыўға шекем барады. Себеби олардың хўждан, адамгершилик, руўхый дүньялары хәр қыйлы. Сержанов хәр қыйлы жасалма көз бояўшылық жоллар менен табысқа ерисиўди мақсет етеди. Ол райком тапсырмасы менен совхоздың жаңа ғана елиў пайызға келип турған (пахта, салыдан басқа) бақша, палыз, гөш, сүт т.б. өним жобаларын еки күн ишинде қосып жазыў, алдаўшылық, сатып алыў жолы менен орынлатыўға ериседи. Ал буған Дәўлетов жан-тәни менен қарсы болып совхоз парткомы Мамутов хәм жобаластырыў бөлими баслығы Юсуп Абдуллаев пенен тартысқа түскен еди. Бирақ бәри бир райком хаткери Нажимов хәм Сержановтың айтқанлары болды. Совхоз бурын Сержановтың басшылығында пахта планларын да усыған уқсас жоллар менен орынлап, артықмаш көрсеткишлерге де ерисип отырған. Буның бас дәреги артықша жер гектарлары болған. Оған қосымша жалған ведомостьлар арқалы ақша алыўлар х.т.б. сырлар менен де совхоздың пахтадан өним алыў көрсеткишлери бәлентлерге көтерилген. Усындай ислердиң басшысы, әлбетте, бурынғы директор Ержан Сержанов еди. Ол усундай ислерине пушайман етиў орнына оған мақтанады. Дәўлетов булайынша ислей алмайды деп ойлайды. [8]

Дәўлетов хәм Сержанов арасындағы конфликтлер ферма қурылысына байланыслы тағы да күшейеди. Атап айтқанда ол усы қурылыс арқалы Сержанов мәмлекет мүлкин талан-тараж қылыў ямаса анығырағы көз бояўшылық, урлық арқалы да пайдаланып қалмақшы.

Қарақалпақ прозасының тематикалық, көркемлик хәм жанрлық жақтан раўажланыўына белгили жазыўшы Т.Қайыпбергенов күшли тәсир жасады. Сөз зергериниң көркем дәретпелери жасларды адамгершиликке, пәкликке, хўжданлыққа тәрбиялаўда үлкен әхмийетке ийе.

Список литературы

1. Нурмухаммедов. Шығармалары. Нөкис, Қарақалпақстан, II том, 1985;
2. Нарымбетов Ж. Каракалпакский роман. Т., 1974;
3. Камалов Қ. Қарақалпақ повести. Нөкис, Қарақалпақстан, 1977.
4. Қожықбаев Ә. Қарақалпақ романы. Нөкис, Қарақалпақстан, 1977
5. Есенов Ж. Шеберликтің сырлары. Нөкис, Қарақалпақстан, 1986, 69-бет
6. Худайбергенов К. Дәўир талабы хәм жаслар творчествосы. - "Қарақалпақ әдебиятының мәселелери". Нөкис, 1975, 150, 157-158 бб.
7. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Сано-стандарт, 2018. Стр.336.

8. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). – Нукус: Каракалпакстан, 2019. -Стр. 112. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.
9. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 (<https://www.scopus.com/sourceid/21100920227>).
10. Қайыпбергенов Т. Көздің қарашығы. Нөкис, Қарақалпақстан, 1986, 9-бет (ендиги мысаллар усыдан).

ВПЛИВ В. ДІЛЬТЕЯ НА СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ Г.-Г. ГАДАМЕРА

Наконечна Ольга Павлівна

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії
Національного університету
водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна

Гнатюк Едуард Миколайович

асистент кафедри філософії
Національного університету
водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна

Теоретико-методологічним підґрунтям становлення філософської герменевтичної концепції Г.-Г. Гадамера стало вчення В. Дільтея, в якому засадничі герменевтичні положення сформульовано в якості органону гуманітарних наук. Саме зусиллями В. Дільтея герменевтика набула статусу «науки про дух», протиставленої «наукам про природу» з огляду на кардинальну відмінність їхніх предметів і методів.

Проблема розуміння тлумачиться Дільтеєм в контексті розробки методології гуманітарних наук і пошуків можливих шляхів їх обґрунтування та піднесення до рівня природничих наук. Така парадигма зумовила операціоналістський характер герменевтики, домінування гносеологічного аспекту в герменевтичній практиці. Попри те, що увага до проблем творчості, мистецтва, естетики таки приділялася філософом, усе ж його концепція виглядає менш привабливою та аплікативною для сфери естетики.

Прикметно, що сучасна естетика рідко апелює безпосередньо до В. Дільтея як самостійної постаті в теоретичному дискурсі, у якому мислитель частіше виступає як попередник інших. Куди більшого значення його теорія набуває у гносеологічній, історіософській, психологічній та історико-філософській перспективі. Концепція В. Дільтея слугувала Г.-Г. Гадамеру опорою і відправним пунктом в критиці історизму.

Матеріалом дослідження для В. Дільтея є культурно-історичне буття індивіда. Оскільки «саму себе людина може споглядати не безпосередньо, а тільки шляхом споглядання іншого» [1, с. 326], виникає розлогий перелік конотацій із проблем історико-культурного та філософського характеру. Герменевтика В. Дільтея – це мистецтво тлумачення творів, у яких втілено як досвід світу, так і унікальний індивідуальний досвід життя. Дослідник покладає

в основу своєї творчості не теорію пізнання, а філософію життя; наука, що омертвляє життя, протиставлена романтичному ореолу життя.

На думку мислителя, метафізичні канони втратили свою здатність впливу у сфері естетики, внаслідок чого виникла «анархія смаків» [2, с. 269]. Проте такий стан не позбавлений позитивних рис, адже «подібна зміна наукового мислення поєднується із розширенням горизонту художників та естетиків, з новими естетичними враженнями, широким потоком направлених на них, з новим життєвим відчуттям, котре йде назустріч цим враженням» [3, с. 269]. Головний елемент свідомості поета – фантазія. Без фантазії поезія неможлива, тому й теорія поезії повинна сама включатися у гру фантазії, але свідомо визначаючи ті правила, за якими ведеться ця гра. Фантазія, творча уява – трансцендуюча сила, «яка породжує певний спосіб погляду на світ» [4, с. 283]. «У всіх випадках окремих момент набуває значення завдяки взаємозв'язку з цілим, завдяки взаємопов'язаності минулого і майбутнього, буття окремої людини і всього людства» [5, с. 223].

Завдання розуміння у В. Дільтея полягає в тому, щоб за зовнішнім текстуальним світом побачити внутрішній текстуальний світ, адже розуміння іншого в науках про дух – це передусім розуміння духу іншого, втіленого у його творах. Тільки там, де дух максимально мислить сам, матеріалізуючи свої думки у філософських або художніх текстах, застосовується герменевтика як мистецтво, що розширює мисленнєвий простір. Як зауважує І. Михайлов, «новий теоретико-пізнавальний принцип, який проголошує В. Дільтей, ґрунтується на неможливості виходу за межі фактів свідомості» [6, с. 26].

Руйнуючи суб'єктно-об'єктний каркас, В. Дільтей на його місце ставить духовно-життєву єдність. Життя у В. Дільтея постає передусім як життя свідомості, яка втілює собою єдність психічного життя, а тому не замикається всередині строгих наукових систем і не підлягає строгій категоризації. Життя може бути лише зрозумілим, а для його розуміння необхідно виходити з двох методологічних настанов: по-перше, із розуміння життя як єдиного потоку, по-друге, із орієнтованості як на сам процес розуміння як безперервного занурення у переживання, так і його відтворення та реконструкцію. Як бачимо, в означеному контексті відбувається зміна у структурі взаємозв'язку між поняттями «людина», «суб'єкт», «життя». З огляду на це «змінюється перспектива: замість людини як пізнавального суб'єкта, замість розуму відправним стає «цілісна людина», «тотальність людської природи», «повнота життя» [7, с. 27].

Згідно з В. Дільтеєм, життя є еманациєю духу, воно може бути правильно потрактоване лиш тоді, коли його чуттєві прояви розглядаються як прояви духовного життя. Все чуттєве розмаїття життя може бути схоплене єдиним духовним поглядом і тільки він може вичленувати певні загальні ознаки, які притаманні життєвій плинності. Цей процес розуміння В. Дільтей називає інтерпретацією – розумінням за правилами мистецтва. Однак, незважаючи на наявність загальної настанови на правильний процес розуміння, не існує строго фіксованих правил для досягнення найкращого результату. «Тлумачення – справа особистого мистецтва» [8, с. 254] – це сфера творчого самовідтворення. У

цьому контексті важливо озвучити позицію П. Гайдено, яка зазначила, що «В. Дільтей фіксує свою увагу на діяльному, активному боці людської сутності і тим самим залучає до сфери свого розгляду людину як істоту суспільно-історичну» [9, с. 323].

В означеному аспекті духовне позначає собою те всередині нас, що окреслює образ зовнішнього світу, який ми відтворюємо за деяким внутрішнім планом, відпочатково закладеному в нас. Завдання розуміння в науках про дух скероване на повернення до внутрішніх витоків від зовнішніх проявів і навпаки («пов'язаність зовнішніх одиничних подій із чимось внутрішнім»). Єдність розуму і почуттів визначає єдність методів герменевтичного тлумачення – логіки та інтуїції. Життєвий ірраціональний досвід має тбути об'єктивований і знову оживотворений. Зрозуміти цей цілісно-плинний живий та ірраціональний, а тому творчий процес життя свідомості – завдання герменевтики як науки про дух.

Плинність життя, історії і культури, особистого та надіндивідуального досвіду актуалізують проблему темпоральності – одну із засадничих у герменевтичному дискурсі. Для В. Дільтея час не може розглядатися як процес, що існує і протікає незалежно від людської діяльності – він тече не тільки всередині нас, а й завдяки нам як специфічно людський час, характеристики якого впливають із специфіки людського способу життя, названого В. Дільтеєм історією або культурою. Саме тому, що внутрішній потік переживань, без зв'язку з яким не може існувати «конкретний» час, не є чимось об'єктивним, що плине крізь людину, його неможливо осягнути інтуїцією [10, с. 326]. «Але не лише через іншого індивіда, із котрим людина вступає у безпосереднє спілкування, вона «має досвід щодо індивідуального в собі»; такий досвід надає і спілкування із тими опредметненими формами людської діяльності, у яких знайшли своє вираження індивідуальності як окремих історичних постатей, так і цілих епох і народів. Так В. Дільтей відповідає на питання, яким же чином осягається життєва реальність, якщо вона вислизає і від природничо-наукового опосередкованого пізнання, і від безпосередньої інтуїції. Не приймаючи жодного із вказаних методів, В. Дільтей намагається розробити третій – метод розуміння, або як він його називає – герменевтику» [11, с. 327].

У процесі проникнення в сутність внутрішнього життя, духовні структури, В. Дільтей відкидає принципи психологізму і, зокрема, інтроспекції. Він звертається до опредметненої людської діяльності, предметних утворень, у яких відображається життєва творчість, тобто до культури в найбільш широкому розумінні. «В якості останньої виступають не лише твори літератури і мистецтва, а й такі суспільні інститути як держава, право та ін. Одним словом, уся та сфера, яку Г. Гегель свого часу назвав царством «об'єктивного духу», є, згідно з В. Дільтеєм, предметом дослідження для того, хто хоче зрозуміти сутність життя» [12, с. 327].

Текстуальність розуміння є засадничим принципом методології пізнання і розуміння В. Дільтея і, загалом, герменевтичної філософії ХХ століття. «Герменевтика як тлумачення письмових пам'яток є найбільш важливою формою розуміння. Адже саме писемні пам'ятки, тексти, найбільш адекватно демонструють духовне життя епохи, оскільки вони промовляють» [13, с. 329].

Як відзначає М. Соболева, «герменевтика Дільтея оформлена як *герменевтика життя*» [14, с. 66]. Переслідуючи мету віднайти та представити в чіткому та ясному оформленні основи для наук про дух, філософ змушений зі строгістю німецького класика пересіяти більш як столітні напрацювання філософської практики. Прикметно, що спочатку Дільтей говорить про розуміння, засноване на переживанні, досягне технічними процедурами «вторинного переживання» і «відтворення», а згодом характеризує герменевтичну процедуру як зв'язок «переживання, вираження і розуміння». На думку В. Дільтея, саме на цьому взаємозв'язку і засновані гуманітарні науки.

У його трактуванні переживання – це структурні єдності, з яких складається душевне життя, у них полягає внутрішній зв'язок свідомості з її змістом. Вираження є осадом переживань у зовнішніх формах (наприклад, жести, мова, мистецтво тощо). Усі ці форми озвніщення є об'єктиваціями (або маніфестаціями) життя душі. Властиво, що розумінню підлягають не тільки індивідуальні прояви життя, а й надіндивідуальні культурні системи (мистецтво, наука, релігія та ін.) і форми організації (держава, церква і т.д.). Оскільки життя і переживання об'єктивуються, виражаючись у різнорідних «системах культури» і «формах організації», В. Дільтей вважав можливим перехід від індивідуального життя до історичного контексту шляхом прилучення до надіндивідуальних права, етосу, мови, створених людиною, а не даних від природи.

Акцентуючи на неможливості абсолютного, апріорного розуміння, В. Дільтей доводить, що розуміння є історично зумовленим, адже суб'єкт історично заданий, завжди існує у конкретних умовах, які необхідно ураховувати, у зв'язку із чим об'єктивність постає елімінацією суб'єктивних чинників. Орієнтуючись на ідеал об'єктивності, В. Дільтей вважав за можливе здолати обмеженість історичного місцезнаходження шляхом проблематизації «історичної свідомості». Ця свідомість, з одного боку, передається через історичну традицію, з іншого – уналежнюється їй рефлексивним шляхом.

Аналізуючи роль і значення доробку фундаторів сучасної герменевтики, французький філософ П. Рікер, зазначає: «Ф. Шлейєрмахер і В. Дільтей однаковою мірою навчили нас розглядати літературні тексти, документальні свідчення і пам'ятники як письмово зафіксовані виразники життя» [15, с. 50]. Отже, трактування життя як тексту, а звідси – близькість онтологічних і методологічних підходів у ситуаціях розуміння означених феноменів, постає вагомим внеском у становлення та розвиток герменевтичної філософії.

Експлікуючи концепцію В. Дільтея, А. Богачов зазначає, що він «прагне обґрунтувати *істини життя* як істини історичної дійсності» [16, с. 97]. Таким чином, герменевтика В. Дільтея демонструє взірець аплікації гносеологічного аспекта філософсько-теоретичного дискурсу. Ураховуючи, що В. Дільтей зосередив зусилля довкола проблем життя та історичності, фіксуючи при цьому широту проблем в методології гуманітарних наук, що іманентно вже постулює проблему історичності, стає очевидним, якою мірою спосіб відповіді на поставлені питання відобразився в подальших розробках його послідовників. Дослідження питань кореляції між життям та історією і способів їх відображення у гуманітарних науках є вагомим внеском у конституювання проблемної

парадигми та визначення смислових інтенцій, актуалізованих в проектах герменевтики М. Гайдеггера і Г.-Г. Гадамера.

Список літератури

1. Гайденко П. П. *Время. Длительность. Вечность : проблема времени в европейской философии и науке.* Москва : Прогресс-Традиция, 2007. 464 с.
2. Дильтей В. *Введение в науки о духе. Дильтей В. Собр. соч. : В 6 т. / Под ред. А.В. Михайлова и Н.С. Плотникова / пер. с нем. под ред. В.С. Малахова.* Москва : Дом интеллектуальной книги, 2001. Т.4. 531 с.
3. Дильтей В. Цит. праця.
4. Дильтей В. Цит. праця.
5. Дильтей В. *Собрание сочинений в 6 тт. / Под ред. А. В. Михайлова и Н. С. Плотникова. Т. 1 : Введение в науки о духе / Пер. с нем. под ред. В. С. Малахова.* Москва : Дом интеллектуальной книги, 2000. 763 с.
6. Михайлов И. А. *Ранний Хайдеггер : Между феноменологией и философией жизни.* Москва : «Прогресс-Традиция» ; «Дом интеллектуальной книги». 1999. 284 с.
7. Михайлов И. А. Цит. праця.
8. Дильтей В. *Введение в науки о духе. Дильтей В. Собр. соч. : В 6 т. / Под ред. А. В. Михайлова и Н. С. Плотникова / Пер. с нем. под ред. В. С. Малахова.* Москва : Дом интеллектуальной книги, 2001. Т.4. 531 с.
9. Гайденко П. П. Цит. праця.
10. Гайденко П. П. Цит. праця.
11. Гайденко П. П. Цит. праця.
12. Гайденко П. П. Цит. праця.
13. Гайденко П. П. Цит. праця.
14. Соболева М. Е. *Философская герменевтика: понятия и позиции.* Москва : Академический Проект; Гаудеамус, 2014. 151 с.
15. Рикёр П. *Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике (Философские технологии).* Москва : Академический Проект. 2008. 695 с.
16. Богачов А. *Досвід і сенс.* Київ : Дух і літера, 2011. 336 с.

УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ПЕРІОДУ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Вівчар Інна Володимирівна

Кандидат політичних наук, доцент

Кафедри політології і соціології

Рівненського державного
гуманітарного університету

Досить яскравим і плідним для розвитку української дипломатії був період Козацької держави, тобто другої половини XV — початку XVIII ст. До найперших контактів українських козаків належать контакти з представниками Московії, з якими разом доводилося організовувати походи проти татар, а також дипломатичні відносини легендарного гетьмана Дмитра Вишневецького з Портою і Кримом, щоб охолодити войовничий запал кримських татар щодо українських земель, що йому певною мірою вдавалося.

Дипломатична активність Запорізької Січі часто змінювалася, що залежало і від особистості та авторитету отамана, але вона ніколи не припинялася, бо Західна Європа вбачала серйозну небезпеку від мусульманського світу, на шляху якого стояла Україна, яка, захищаючи себе, захищала й інші народи Європи. Це розуміли і польські королі, пропонуючи козакам королівську службу і плату, обіцяючи дотримуватися їхніх звичаїв і привілеїв, але, на жаль, цього не розуміло чи не хотіло розуміти розгнуждане у своїх шляхетських вольностях польське магнатерство, яке, реалізуючи свої плани закабалення українського народу, викликало його закономірний супротив, що закінчився розливом моря крові й приніс масу страждань обом народам.

Дипломатична служба Богдана Хмельницького була достатньо відома в усій Європі, її представники приймалися і шанувалися при багатьох дворах європейських монархів, але лише Англія та Швеція співчували визвольним прагненням України, бо держави Центральної та Західної Європи під впливом римської курії або допомагали Польщі, або залишалися нейтральними, і жодна з них серйозно не думала підтримувати Україну у боротьбі за незалежність.

Напередодні визвольної війни 1648—1657 років дипломатія Б. Хмельницького активізує взаємини з кримським ханом, намагаючись залучити його до спільної боротьби проти Польщі. Вона навіть пішла на контакти зі своїм одвічним противником — Султанською Туреччиною, яка на той час перебувала у стані миру з Польщею, прагнучи залучити її на свій бік і забезпечити собі, якщо не союзника, то, принаймні, її нейтралітет. У липні 1648 року посли Б. Хмельницького прибули до Стамбула з проханням підтримати союз козаків з татарами, а в жовтні цього ж 1648 року він навіть звернувся до султана з проханням прийняти Україну під свій протекторат. Султан Туреччини прийняв

Військо Запорізьке під свою опіку і навіть видав гетьманові "диплом на князівство Руське".

Б. Хмельницький був змушений шукати підтримки у своїх південних сусідів, бо Московія, боячись союзу козаків з татарами, почала активізувати свої контакти з Варшавою, пропонуючи спільні виступи проти татар.

Звичайно, кроки Б. Хмельницького у напрямку південних сусідів були вимушеними. Козацтво було змушене шукати союзника, навіть тимчасового, у зтяжній війні з Польщею, добре розуміючи, що сильна самостійна Українська держава з виходом до Чорного моря не була у планах жодного з тодішніх сусідів України. Тому-то кримський хан так легко тричі зраджував Б. Хмельницького у вирішальних битвах під Зборовом, Берестечком, Жванцем, бо і йому, і його стамбульським покровителям було вигідно, щоб і Польща розвалювалася, і Україна не ставала на ноги.

Не бачачи надійності з боку своїх південних сусідів, Б. Хмельницький був вимушений шукати допомоги у московського царя-єдиновірця, сподіваючись під час Переяславської ради, що він "не тільки підтвердить давні права і звичаї українського народу", але й "еще особьіе свои всякого чина людям показовати имеетмилость".

Різними грамотами московський цар нібито підтверджував права, свободи і привілеї населення України та Війська Запорізького, але дуже вільно трактував свої зобов'язання, а тому без жодних докорів сумління порушував їх. Віленський мирний договір, який підписала Московія з Польщею 1656 року, по суті перекреслював Переяславську ухвалу. Саме тому Б. Хмельницький розвиває активну дипломатичну діяльність для забезпечення міжнародних прав України, здійснення самостійної внутрішньої та зовнішньої політики — не платить Москві жодних податків, незважаючи на протести московського царя, утримує 60-тисячне Військо Запорізьке, веде переговори з Швецією, Угорщиною, Австрією, Туреччиною, Польщею, розширює кордони своєї держави, прилучаючи до неї історичні українські землі та землі народів, що бажали об'єднатися. Кредо зовнішньої політики Б. Хмельницького найбільш чітко подане у його зверненні до шведського короля 28 січня 1657 року: "Немає у нас більшої турботи і інших справ, як тільки найстаранніше піклуватися про дружбу з усіма нашими сусідами; якщо вона у нас раз виникла, підтримуймо її вперто і міцно, а якщо ж маємо надію на майбутнє, усім серцем її підготовляймо".

Після смерті Б. Хмельницького Україна "погрузла" у внутрішній боротьбі за владу і вступила в чорну смугу так званої руїни. Щоправда, у жовтні 1657 року, за часів гетьманування Івана Виговського, було підписано українсько-шведську угоду, за якою Швеція визнавала незалежність Української держави та її кордони аж до Вісли, підтримувала передачу їй Берестейського та Новогородського воєводств Литви .

Найважливішим кроком гетьмана І. Виговського було підписання 16 вересня 1658 року Гадяцького союзного договору, за яким Польща, Литва та Україна творили федерацію рівноправних держав. Україна входила у федерацію як Велике Князівство Руське, в якому законодавча влада належала б Національним зборам, а виконавча — гетьманові; князівство мало б свою монету та фіскальну

політику, утримувало б 40-тисячну армію. В Україні скасовувалась унія, засновувались два університети, колегії, школи, друкарні. І хоча цей договір, творцем якого був видатний український дипломат і правник того часу Юрій Немирич, не був реалізований, проте він став важливою віхою української державницької думки, українською національною програмою, величним пам'ятником доби Козаччини. Цей договір став вище рівня тогочасного суспільства, навіть його еліти, а тому "в штики" був зустрінутий Московією, якій вдалося підбурити проти І. Виговського частину козацької старшини і "сірої маси" та відсторонити його від влади.

1687 року гетьманом України став Іван Мазепа. Це був період, коли Україна все більше втягувалася в політику Московії, навіть не як васал, а як її власна територія. Сподіватися тоді на сусідів було неможливо, бо, крім загарбницьких планів, вони нічого більше не виношували стосовно неї. Ведучи активну дипломатичну гру з Польщею і Московією, І. Мазепа звернув свої погляди на Швецію, з якою 1706 року уклав угоду. За цією угодою Україна визнавалася вільною державою, а шведський король обіцяв їй допомогу.

Апогеєм державницької і дипломатичної діяльності І. Мазепа були 1708—1709 роки, коли він відкрито виступив проти московського царя Петра I і намагався створити анти-московську коаліцію з Туреччини, Криму, Молдавії, Валахії, Трансільванії, донських козаків, кубанських черкесів, калмиків, казанських татар і башкирів.

І. Мазепа розсилав своїх довірених людей: Д. Горленка, К. Мокієвського, В. Чуйкевича, Ф. Мировича, Ф. Нахимовського, до сусідніх держав, але наслідки їхніх місій були маловтішними — Туреччина і Крим вичікували, Польща почала похід на Поділля, але невдало. Залишалися тільки шведи, однак фатальна і катастрофічна для України Полтавська битва перекреслила всі її надії: "Були це теж передсмертні хвилини України, якій відібрали свободу і змогу вільного розвитку. Разом з Україною всі східні народи відчували, що наближається до них неволя. Перед росіянами простягався похід на Крим і Грузію, і врешті вони могли загрожувати Туреччині...".

1710 року гетьманом України (у вигнанні) обрано палкого прихильника І. Мазепа, генерального писаря Пилипа Орлика, який увійшов у історію схваленням першої конституції України під назвою "Конституція прав і свобод Запорізького війська" та активною дипломатичною діяльністю зі створення антимосковської коаліції. І хоча його праця не принесла конкретних практичних результатів, мала, однак, вагомий ідеологічний результат: тодішня Європа починала розуміти, що незалежна Українська держава потрібна їй як протипага міцніючій експансивній Російській імперії, що активно виходила на європейську політичну арену.

За наступних гетьманів — Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського та правління Малоросійської Колегії — Україна поступово перетворювалася у провінцію Російської імперії, і про якусь дипломатичну діяльність тут говорити не доводиться.

Дипломатична служба часів козацької держави "належала до найбільш ефективно діючих державних структур", а головним аспектом її діяльності на

міжнародній арені було гарантування безпеки і, за словами Б. Хмельницького, "цілості нашої держави", порозуміння з сусідами та уникнення загострень у відносинах з ними. Поточну роботу дипломатичної служби виконував центральний орган виконавчої влади — Генеральна канцелярія, вся кореспонденція якої готувалася писарями.

Список використаної літератури

1. Голобуцкий В. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. К., 1962
2. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимації: стосунки з Москвою та Варшавою. 1654–1665. К., 2001
3. Грушевський М. Історія України-Руси, т. 8; т. 9, кн. 2. К., 1995–97
4. Мицик Ю. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття. Дніпропетровськ, 1996
5. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет. Київ, 2005.
6. Смолій В.А., Степанков В.С. Становлення української дипломатичної служби. Зовнішня політика уряду Б.Хмельницького (1648–1657). В кн.: Нариси з історії дипломатії України. К., 2001
7. Степанков В.С. Дипломатична служба України та основні принципи її функціонування у роки гетьманування Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.). "Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки", 2002, т. 6(8)
8. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. Київ: Знання України, 2004.
9. Федорук Я.О. Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657, ч. 1. Львів, 1996
10. Чухліб Т.В. Культура дипломатичних відносин. В кн.: Історія української культури, т. 3. К., 2003
11. Шевченко Ф.П. Дипломатична служба на Україні під час визвольної війни 1648–1654 рр. В кн.: Історичні джерела та їх використання, вип. 1. К., 1964
12. Шинкаренко Т. І. Особливості формування державного протоколу України. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб.наук. пр. Вип. 74 (Частина I). Київ: ІМВ, 2008.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Ярошенко Тетяна Вікторівна

студентка групи Ю-219 юридичного факультету,
спеціальності 052 політологія
Національний університет «Запорізька політехніка»

Важненко Каріна Олексіївна

студентка групи Ю-219 юридичного факультету,
спеціальності 052 політологія
Національний університет «Запорізька політехніка»

Сергієнко Тетяна Іванівна

к.політ.н., доцент, доцент кафедри загальноправових та політичних наук
Національний університет «Запорізька політехніка»

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що оптимізація політичного керівництва в органах місцевого самоврядування, є однією з важливих соціально-економічних характеристик, і особливе значення даний аспект набуває в умовах сьогодення. Політичне керівництво в органах місцевого самоврядування в сучасних умовах сприяє розвитку персонального менеджменту керівника, парадигми менеджменту установи та адміністрування, інформаційно-комунікативного менеджменту, сприяє формуванню управлінських технологій, тобто упровадження в життя організації ефективного менеджменту у самому прямому смислі цього слова.

Питання політичного керівництва активно вивчається сучасними зарубіжними науковцями, такими як: Ж.Блондель, Ю.Борцов, Д.Веймер, Е.Вайнінг, В.Вільсон, Д.Зеркін, та українськими дослідниками: С.Гелей, С.Рутар, О.Траверсе, В.Токовенко, П.Шляхтунта та ін. Також, зазначимо, що значний внесок у становлення теоретичних основ політичного лідерства та керівництва у контексті державного управління в Україні зробили: Е.Афонін, К.Ващенко, І.Вітенко, В.Гошовська, В.Корнієнко, Б.Кухта, Л.Пашко, І.Сурай, М.Цюрупа, М.Шитюк та інші. Щодо вивчення історії та сучасних тенденцій політичного лідерства, то зазначимо, що даним питанням активно займаються: В.Бебик, А.Брегеда, А.Пахарєв, Ю.Розенфельд та П.Шляхтун. Питання політичного управління, що тісно пов'язане з політичним лідерством та керівництвом розглядали у своїх дослідженнях: М.Гетьманчук, М.Головатий, І.Горлач, С.Захарія, Ф.Кирилюк, В.Кремень, Г.Почепцов, О.Траверсе, М.Юрій. Проте, не дивлячись на доволі велику кількість публікацій за даною проблематикою, залишається безліч питань які потребують уточнення щодо оптимізації політичного керівництва в органах місцевого самоврядування.

Термін «керівник» дослівно означає «управляти, направляти і бути на чолі чого-небудь». Керівники - це різновид посадових осіб, наділених

адміністративною владою по відношенню до очолюваного ним формально організованого колективу, які здійснюють внутрішньо організаційне управління ним. Керівник органу місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету. Сукупність прав і обов'язків посадової особи, яка здійснює функції керівництва під час виконання нею службових обов'язків, визначає її статус в системі органів місцевого самоврядування. Отже, щодо визначення категорії політичне керівництво, то зазначимо, що з-поміж визначень поняття «політичне керівництво» найбільш узагальненим можна вважати запропоноване українським політологом С.Рябовим, а саме «політичне керівництво - це керівництво державою, діяльністю партій, громадських організацій, узгодження діяльності соціальних груп та інститутів, усіх членів суспільства» [1].

Політолог Д.Зеркін, розглядає «політичне керівництво» як один із головних видів політичної діяльності, а все розмаїття різновидів політичної діяльності ним зводиться або до політичного керівництва, або ж пов'язане з ним. Він вважає, що керувати політично — означає керувати об'єднаною діяльністю спільнот людей, забезпечувати досягнення загальних цілей та скоординоване функціонування, а також розвиток суспільної системи. Відповідно, основним змістом політичного керівництва є розробка, прийняття та реалізація політичних рішень, що регулюють діяльність як політичного, так і громадянського суспільства в цілому [2, с. 321].

Отже, керівництво політичне це процес, системо утворюючим чинником якого є суб'єкт-об'єктні відносини суспільної залежності, існуючий в умовах політичного життя суспільства і спрямований на реалізацію політичної діяльності засобами механізму влади. Тобто, ми розглядаємо політичне керівництво як складну сферу взаємодії, де є і загальні, і специфічні закони. Дію цих законів визначають вказані чотири чинники (умови, процес, суб'єкт і кінцева мета), які за різних обставин мають свою міру прояву і ту чи іншу міру якості, що зумовлює зрештою стан суспільно-політичного існування народу та домінування політичного керівництва [3, с. 106].

Говорячи про структуру, функції і зміст політичного керівництва, ми дотримуємося позиції, відповідно до якої в рамках політичного управління здійснюються стратегічне цілепокладання в умовах наявності множинності альтернатив, реалізація процесу досягнення політичних цілей. При цьому політичне керівництво є інтегративною конструкцією, яка об'єднує феномени політики та управління в самостійному форматі.

Таким чином, процес політичного керівництва передбачає не тільки реалізацію апаратом влади та управління своїх функцій, а й зворотній зв'язок. Подання зворотного зв'язку за допомогою якісної аналітики обумовлює адекватне відтворення політичної системи. У зв'язку з цим, також, важливо наголосити на необхідності особливого типу мотивації представників органу місцевого самоврядування. Основою політичного управління як професійної діяльності є пріоритет забезпечення суспільних інтересів, а не бізнес-логіка [4,

с.153]. Ефективність політичного керівництва визначається, в тому числі, стійкою відповідністю системи цінностей апарату влади і управління морально-етичним принципам представників органів місцевого самоврядування. Цінності представників апарату влади і управління можуть відрізнятися ідеологічно, проте загальним і незмінним повинен залишатися пріоритет громадських інтересів і розвитку [5, с.251].

Реалізація особистої та організаційної влади керівника в органах місцевого самоврядування здійснюється у тісному зв'язку та виражається у формах легальних, офіційних формалізованих структур та нелегальних, неофіційних, неформалізованих структур і осіб [6, с.56]. Найменший зовнішній вплив на діяльність керівника можливий на рівні внутрішньої структури організації [7, с.122], тому підвищення ефективності діяльності керівника має здійснюватися, перш за все, шляхом створення умов для результативної внутрішньо-організаційної взаємодії в органах місцевого самоврядування [8, с.64]. Взаємодія має базуватись на раціональній організації роботи з підлеглими, створенні потужних колективів та формуванні в них сприятливого морально-психологічного клімату за рахунок урахування психофізіологічних характеристик індивідів. Це призведе до появи синергетичного ефекту в роботі установи, покращанню системи за рахунок самоорганізації. Невід'ємною складовою оптимізації політичного керівництва має бути удосконалення процесу ділового спілкування. Керівнику слід пам'ятати, що незадовільний стан комунікаційного процесу призводить до серйозних непорозумінь в організації та за її межами. Діяльність керівників органів місцевого самоврядування базується на законодавчих та нормативно-правових актах, що постійно оновлюються, змінюються, втрачають чинність тощо. З метою підвищення якості прийняття рішень керівниками органів місцевого самоврядування основна увага з огляду на необхідність актуальної, повної та системної інформації має приділятися: своєчасному оновленню систем інформаційного зв'язку, які б забезпечували сучасний обіг інформації між органами влади та громадянським суспільством; підвищенню кваліфікації персоналу, що обслуговує та використовує системи зв'язку.

Список літератури:

1. Рябов С. Основи теорії політики / С. Рябов, М. Томенко. - К., 1996.
2. Зеркин Д.П. Основы политологии. - Ростов н/Д: Феникс, 1996. - 541 с.
3. Лобань Т.І. Особливості українського менталітету та його вплив на процес державного будівництва // Людина і політика. Український соціально-гуманітарний журнал / Гол.ред. Г.І.Волинка. Вип. № 4 (34). К.: Вид-во «Четверта хвиля», 2004. - С. 106-112/
4. Лобань Т.І. Формування та розвиток української політичної еліти, як одна із найважливіших проблем державотворення в Україні // Нова парадигма. Альманах наукових праць: Філософія. Соціологія. Політологія. / Гол.ред. В.П.Бех. Вип. № 30. Надруковано в типографії Запорізького Центру науково-технічної інформації, 2003. С.153-162/

5. Modern technologies in the development of economy and human well-being. Edited by Tetyana Nestorenko and Magdalena Gawron-Łapuszek Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 39. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2020. – P. 244-251/

6. Сергієнко Т.І. Особливості становлення сучасної української політичної еліти // Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика: Матеріали міжнародної конференції, м.Київ, 12-13 лютого 2021р. – Київ: Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, 2021 – С. 56-59/

7. Сергиенко Т.И. Формирование концепции эффективного лидерства и управления как стратегии развития организации в условиях четвертой промышленной революции // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23–24 квітня 2018 року «Теоретичні і практичні засади еволюції від інформаційного суспільства до «суспільства знань» і до smart-суспільства: виклики і можливості четвертої промислової революції» / Ред.-упорядник: д.філософ.н., проф. В.Г.Воронкова. - Запоріжжя: Вид-во ЗДА, 2018. - С. 120-122.

8. Сергієнко Т.І. Місцеве самоврядування в системі публічної служби // Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і кращі практики 21 століття: Матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції (17. 11. 2020 року, Мелітополь Україна) / відп. ред. Ортіна Г.В. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. – С. 63-65

SOCIAO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS WITH CHILDREN'S CEREBRAL PALSY, ADDICTED TO INTERNET ADDICTION

Panov Mykyta

Dr. in Psychology, Assistant Professor
Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational
Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council

Vyeryemyeyeva Nataliya

Educator and teacher of individual education of the Municipal Institution
«Zaporizhzhya special boarding school № 1» of Zaporizhzhia Regional Council

Today we can say that the Internet has ceased to be just a system for storing and transmitting large amounts of information and has become a new layer of our everyday reality and the sphere of life of a huge number of people. As a result, users of computer networks have a number of psychological phenomena – goals, needs, interests, motives, attitudes, as well as forms of psychological and social activity directly related to this new environment. Among such phenomena, the problem of pathological use of the Internet is becoming increasingly important and of concern to specialists.

Discussions about computer psychological dependence arose simultaneously with the advent of computers and became especially active after the spread of personal computers. Nevertheless, if ten years ago most of the research was devoted to software addiction and computer games, now research on Internet addiction is coming to the fore. Most researchers recognize that the development of dependence occurs not only on substances introduced into the body, but also on the emotionally colored actions produced by the subject. There are parallels between the patterns of Internet addiction and the patterns of addiction of smokers, drug addicts, alcoholics and pathological gamblers.

After analyzing the latest research on Internet addiction, we propose to divide its factors into three groups for high school students with cerebral palsy.

The first includes the features of the virtual environment. Therefore, many modern scholars see the Internet as a new layer of reality, characterized by much less rigid barriers and restrictions and allows a much higher degree of freedom for their «residents». In addition, its feature is mythological – the Internet resembles a fairy tale in which the user has supernatural abilities, in contrast to real life. These properties of the virtual environment contribute to a significant regression of users, which is the secret of its extreme attractiveness.

It is possible to identify a number of psychological features of the virtual environment that determine the specifics of virtual communication:

1. Anonymity – is the lack of reliable information about the interlocutor or incomplete information about him. Anonymity frees the user from the need to represent himself in the process of communication, namely to correspond to his real «I», opening opportunities for constructing alternative self-presentations.

2. Physical unrepresentation. In combination with anonymity, it creates opportunities to provide inaccurate information about yourself and fantasize about the identity of the interlocutor. As a result, many barriers to communication due to gender, age, social status, appearance, as well as the non-verbal component of communicative competence disappear.

3. Peculiarity of interpersonal perception processes in the absence of nonverbal information. The mechanisms of stereotyping and projection have a great influence on the perception of the interlocutor.

4. Irregular behavior. Is the lack of clear rules of online communication, which is expressed in complete freedom to establish and break contacts, communication style. Some users represent themselves in a different way than in the real social situation; lose unrealized roles, scenarios of abusive behavior.

5. Reduction of psychological and social risk in the process of communication. Appears as a result of anonymity and impunity and manifests itself in the form of looseness and a certain irresponsibility of the participants.

Another group of factors includes the psychological characteristics of users. Features of the emotional sphere of Internet addicts. There is a link between Internet addiction and depression. Researchers attribute this correlation to the fact that for people with depressive disorders, characterized by low self-esteem and fear of rejection, it is very important to accept others, so they can compensate for difficulties in interpersonal communication through virtual support.

Features of the social and communicative sphere of Internet addicts. For most Internet addicts is characterized by the experience of stress, anxiety, despair that occurs when a person encounters insurmountable obstacles (real or imagined) on the way to achieving meaningful goals, meeting needs.

Features of the cognitive sphere of Internet addicts. Cognitive-behavioral model of Internet addiction (in the terminology of the authors of «pathological use of the Internet»), emphasizes the importance of dysfunctional attitudes of the individual as the main source of pathological behavior.

Dysfunctional settings regarded a sufficient cause of dependence. Dysfunctional attitudes can be divided into two subtypes: attitudes about oneself and about the world. Guidelines include: «I'm only good on the Internet», «I'm worthless in the real world, but I have authority on the Internet», and «I'm a loser off the Internet». Such persons are characterized by self-doubt, low self-management, negative self-esteem and negative self-image. In this case, the Internet is used to get positive reactions from others in a safe way.

The guidelines for the world summarize individual events on a global scale: «The Internet is the only place where I am respected», «No one loves me outside the Internet», «The Internet is my only friend», or «Outside the Internet, people think badly

of me». These settings increase a person's dependence on the Internet and automatically occur whenever an Internet-related stimulus appears.

The level of necessary conditions should include psychological features of Internet addicts – introversion, the predominance of people with schizophrenic accentuation. The socio-psychological sphere of Internet addicts is characterized by social frustration (V. Astafev), timidity in social contacts (E. Gubenko, A. Egorova, N. Kuznetsova), the tendency to more often choose aggressive tactics in communication (V. Posokhov), while having a high, the dominant need for close communication, «by heart» (A. Egorova, N. Kuznetsova). They are also characterized by a high level of abstract thinking, individualism, willingness to be satisfied with indirect contacts with others, not prone to conformism (M. Griffiths, J. Suler).

The level of sufficient condition should include dysfunctional attitudes towards the Internet – attitudes about one's own self and the outside world in the context of Internet activity. Examples of self-guidelines: «I'm only good on the Internet», «I'm worthless in the real world, but I have authority on the Internet» and «I'm a loser off the Internet». Examples of statements about the outside world: «The Internet is the only place where I am respected», «No one loves me outside the Internet», «The Internet is my only friend», or «Outside the Internet, people think badly of me».

Analysis of the above studies allows us to conclude that Internet addiction (Internet addiction) – a real phenomenon. However, most scientists believe that the available empirical data are not enough to consider it as a disease. Often other addictions are hidden behind the manifestations of Internet addiction or it is a secondary symptom of other deviations.

It is also important to consider that the factors of Internet addiction should be considered in three main «dimensions»: the characteristics of the social situation, the characteristics of the virtual environment and the psychological characteristics of Internet addicts.

ПСИХОГІГІЄНА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Варивода Катерина Сергіївна

кандидат історичних наук, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Перехід на дистанційне навчання, зумовлений пандемією, став неочікуваним та доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу – освітян, викладачів, студентів. Звичайний ритм життя докорінно змінився, унаслідок чого значна частка людей відчували щонайменше тривогу, дискомфорт, а іноді й паніку. Як зазначають В. Рибалка, О. Ігнатович, Н. Павлик, коронавірус – це не тільки медична, але й психологічна хвороба, що потребує вивчення та формування адекватної поведінки щодо себе й оточення, яке заслуговує на підтримку та співчуття [1].

Викладачі опинились у нетрадиційному, незвичному для них форматі життя та роботи. За короткий проміжок часу вони мали стати операторами, програмістами, активними користувачами соціальних мереж, перетворивши своє особисте реальне життя в суцільну віртуальну професійну діяльність.

Водночас, під час дистанційних занять студенти швидко стомлюються, тому що відсутні реальне спілкування, емоції, соціальні контакти, знижена активність. В кінцевому результаті вони не відчувають причетності до університетської спільноти. Онлайн-заняття для них тривають дуже довго, супроводжуючись гіподинамією та психоемоційним виснаженням. Увага стає повільною, а засвоєння матеріалу неефективним. Звісно цей факт викликає занепокоєння викладача, стимулює виникнення запитання «Може, я щось роблю не так?». У такому режимі викладач працює в середньому 4–6 пар на день. А після проведення занять настає «педагогічний колапс». Студенти, кожен у зручний для себе час, надсилають домашні завдання. Після їх перевірки потрібно знову готуватись до наступного робочого дня. Така підготовка займає багато часу, тому що привернути увагу слухачів онлайн значно складніше, ніж у реальному житті. До того ж, робота за комп'ютером – це виклик для здоров'я викладачів та студентів. І це лишень незначна кількість проблем та ускладнень, які виникли у викладачів в умовах дистанційної роботи [2].

Надмірне професійне навантаження, емоційна напруженість діяльності, активність в процесі міжособистісної взаємодії, високий рівень відповідальності перед студентами, колегами, керівництвом і суспільством загалом виступають передумовою формування професійного і психофізичного вигорання.

Професійне вигорання – це процес поступового зниження рівня ефективності фізичної, когнітивної й емоційної сфер людини. Феномен проявляється у появі фізичної втоми, розумовому й емоційному виснаженні, зниженні рівня задоволеності від виконуваної діяльності й особистісній відстороненості [3].

Процес психофізичного вигорання В. Бойко, К. Вальтер, Н. Грішина, Дж. Поулін, Г. Сельє та інші вчені розглядають як механізм психологічного захисту, що спрацьовує у відповідь на стресогенні чинники. Дисфункційні наслідки психофізичного вигорання можуть негативно впливати на професійну діяльність, особливо коли вигорання спричинене некерованим довготривалим стресом [4].

Професійне вигорання як прогресуюче явище, що складається з п'яти основних етапів, пропонує розглядати Дж. Грінберг (2002 р.):

I етап – «медовий місяць». Фахівець з ентузіазмом ставиться до професійної діяльності, сумлінно виконує завдання і задоволений роботою. Поява робочих стресів поступово знижує рівень задоволення і енергійності працівника.

II етап – «нестача палива». З'являються апатія, порушення сну, відчуття втоми. Без додаткового стимулювання, фахівець втрачає зацікавленість до роботи, знижується рівень продуктивності його праці. За умов наявності високого рівня мотивації, внутрішні ресурси працівника дозволять ефективно продовжувати робочий процес, але це позначиться на стані його здоров'я.

III етап – «хронічні симптоми». Тривала праця без відпусток зумовлює виснаження й схильність до захворювань. Фахівець відчуває хронічну роздратованість, пригніченість, злобу, безвихідь, нестачу часу.

IV етап – «криза». Стадія характеризується розвитком хронічних захворювань, що призводять до втрати працездатності. Знижується рівень задоволеності власною професійною ефективністю і якістю життя.

V етап – «пробиття стіни». Психологічні і фізичні труднощі набувають ускладненої форми і можуть сприяти появі захворювань, що загрожують життю людини. Численні проблеми фахівця нівелюють значущість кар'єри [5].

Щоб витримати професійне напруження і бути спроможним до конструктивної взаємодії із студентами, колегами, керівництвом, своїми близькими, викладач в умовах сьогодення повинен бути фізично та психологічно здоровим, мати духовний імунітет для протистояння руйнівним зовнішнім факторам. Уміння справлятися із життєвими проблемами, стресостійкість, здатність до ефективної, творчої діяльності є критеріями психологічного здоров'я. Надати ефективну й своєчасну підтримку та допомогу своїй родині, близьким, студентам, колегам можливо тільки за умови, якщо ти сам знаходишся в «ресурсному стані» за всіма показниками професійного здоров'я, як фізичного, так і психологічного, піклуєшся про власне здоров'я та благополуччя [6].

Психогігієна – це складова частина загальної гігієни, яка охоплює сукупність заходів щодо збереження та зміцнення психічного здоров'я, що забезпечують найкращі умови для психічної діяльності людини. Одним із розділів психогігієни є психогігієна трудової діяльності. Головним завданням психогігієни професійної діяльності педагогічних працівників є розробка заходів щодо підтримання психосоматичного здоров'я та працездатності, надання консультативної допомоги щодо оптимізації режиму праці, відпочинку тощо [7].

Пропонуємо низку рекомендацій щодо збереження емоційно-стабільного самопочуття, життєвого балансу фізичних і психічних сил викладачів у сьогоднішніх реаліях високого ризику розвитку професійного та психоемоційного вигорання.

1. Бути «ресурсним дорослим». Намагайтесь організувати особистий простір; домовтеся, щоб родина поважала та не порушувала психологічні межі. Виділяйте час «тільки для себе». У цей час робіть те, що дарує вам радість, спокій, задоволення, відновлює ваші ресурси (хобі, медитація, творчість, догляд за собою тощо).

2. Позитивне мислення. Концентруйтеся на позитиві. Для стимулювання позитивного мислення доцільно використовувати надихаючі фото та позитивні афірмації (фрази, речення). З давніх часів знайома кожному фраза із притчі про перстень Соломона «Це мине. І це теж мине». Відомий нам вислів Марка Аврелія «Якщо ти не можеш змінити обставини, зміни своє ставлення до них» тощо.

3. Знайдіть місце для гумору. Знайдіть для себе інші способи відчувати позитивні емоції. Переглядайте улюблені комедії, прослуховуйте веселу музику, займайтеся улюбленими справами.

4. «Інформаційна дієта». Інформаційний стрес буває двох типів: інформаційна недостатність та інформаційна надмірність. Обидва типи інформаційного стресу негативно впливають на психологічне здоров'я людини. Отже, під час пандемії слід зважено користуватись інформаційними ресурсами: черпати інформацію з авторитетних і достовірних джерел і в жодному разі не «накручувати» себе зайвою емоційно-руйнівною інформацією з випусків теленовін або соціальних мереж. Дозуйте кількість інформації на день, аналізуйте, мисліть критично [8].

5. Тайм-менеджмент. Одним із значних недоліків дистанційної роботи є те, що не кожна людина має розвинену силу волі й може організувати себе на виконання професійних завдань. Іноді люди, особливо трудоголіки, втрачають відчуття часу та не дотримуються режиму праці й відпочинку. В умовах карантину та самоізоляції тайм-менеджмент, раціональний розподіл робочого часу та відпочинку стає однією з організаційних умов психогігієни професійної діяльності. Плануйте ваш день, максимально зберігаючи звичний режим професійної діяльності. Криза відчувається тим більше, чим більше порушений звичний уклад життя людини, її традиційний план, розклад. Організм «хвилюється», подає сигнал у мозок «Щось не те відбувається», починається стрес.

6. Розподіл пріоритетів між завданнями. Ефективним прийомом тайм-менеджменту в умовах карантину може стати матриця Ейзенхауера. За допомогою матриці визначте й усвідомте, що у вашому житті є важливим, а що не має важливого значення, та вибудуйте своє повсякдення згідно із цими пріоритетами.

7. Режим. Обов'язково дотримуйтесь режиму харчування, питного режиму (не менше 1,5–2 літрів чистої питної води за добу), режиму відпочинку та сну. Пам'ятайте, що в процесі роботи в школі у вас є перерви, обід, час на спілкування з колегами. Якщо можна, застосовуйте методи командної роботи. У разі наявних

спільних можливостей та бажання, ви можете домовлятися із колегами про спільне проведення онлайн-перерви, обговорення проблем та труднощів, можливих рішень та порад. Не відмовляйтесь від спілкування. Комунікація, соціальні зв'язки – це важлива частина життя, і педагоги не є виключенням. Влаштовуйте онлайн-вечірки або онлайн-посиденьки з колегами та друзями.

8. Перерва для відпочинку очей. Зараз йде активна посилена робота з комп'ютерами, різноманітними гаджетами, тому рекомендуємо кожні 2 години роботи влаштовувати собі 10–15-хвилинну перерву для відпочинку очей. Роздрукуйте комплекси вправ для очей та з метою нагадування тримайте їх поряд на робочому столі.

9. Враховуйте власні біоритми. Окремі види діяльності (організаційна, самоосвіта тощо), можна зараз спланувати у визначені вами години. У кожної людини протягом дня є власні біоритми, періоди підвищеної ефективної діяльності. Організм відчуває, коли в нього пік активності, потрібно до нього лише прислухатися. Протягом таких активних періодів сила, енергія, працездатність найефективніша. Тому можна зробити багато за короткий проміжок часу.

10. Рухова активність. На період зменшення життєвого темпу під час карантину знаходьте час для рухової активності. Обов'язково додайте до свого розкладу провітрювання приміщень, прогулянки на свіжому повітрі в безлюдних місцях або перебування на балконі. Відсутність рухової активності може призвести до гіподинамії. Як наслідок, знижується вміст кисню в крові, кровопостачання в різні органи, сповільнюються процеси обміну речовин. Допоможіть у цей час своєму тілу: робіть зарядку, фізичні вправи; займайтеся на онлайн-курсах йоги чи медитації, спробуйте самомасаж, контрастний душ та інші засоби, що допоможуть вам розслабитись, а потім додадуть фізичного тонуусу і бадьорого настрою. Усе це дуже корисно для імунітету, здоров'я. До того ж, це забезпечить відчуття продуктивності вашого життя, що теж важливо в кризових ситуаціях.

11. Увага до свого стану (фізичного, емоційного, психологічного). Своєчасно звертайтеся за потрібною фаховою допомогою, якщо відчули тривожні для вас емоційні проблеми. Застосовуйте методи самодіагностики та саморегуляції емоційного стану. Це допоможе вам вчасно підтримати свій психологічний комфорт [9].

Отже, професія викладача – одна з найбільш стресогенних, де синдром «професійного вигорання» є найбільш поширеним. Синдром «професійного вигорання» розглядається психологами як один із проявів стресу, з яким стикається людина у власній професійній діяльності. В умовах пандемії та дистанційного навчання викладачі ще більш піддатливі розвитку професійного вигорання. Універсального рецепту від професійного та психоемоційного вигорання не існує, усе ж цю проблему можна вирішити, якщо нею цілеспрямовано займатись. Необхідно розділяти робочу частину життя та сімейну й не змішувати їх, не брати роботу додому, не занадто затримуватись на роботі. Корисні фізичні вправи та прогулянки, щоб відволіктись від роботи.

Також досить корисно брати короткочасні перерви, коли відчуваєте, що ситуація занадто напружена.

Список літератури

1. Психологічна профілактика і гігієна особистості у протидії пандемії COVID-19: методичний посібник / за заг. ред. В. В. Рибалки. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020. 123 с.
2. Психогігієна професійної діяльності педагога в умовах карантину. URL: <https://cutt.ly/kzaFB3J>
3. Шулдик А. В. Професійне вигорання викладачів вищої школи. Серія Психологічні науки. Випуск 1. Том 1. 2017. С. 138–142.
4. Скорик Ю. Психофізичне вигорання педагога вищої школи як наслідок впливу професійних стресів. Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки». 2013. Вип. 11. С. 311–317.
5. Штифурак В.С., Шпортун О.М. Феноменологія, практика та корекція психологічного здоров'я особистості: монографія. Вінниця, 2019. 331 с.
6. Психогігієна професійної діяльності педагога в умовах карантину: методичні рекомендації. URL: <https://cutt.ly/EzaFJaL>
7. Психогігієна: підручник / Н. І. Коцур, Л. П. Товкун, К. С. Варивода. Корсунь-Шевченківський (Черкас. обл.), 2018. 632 с.
8. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / за заг. ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ «Видавництво «Логос», 2014 р. 207 с.
9. Калошин В. Ф. Як долати стрес у педагогічній діяльності. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 9. С. 60–66

ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА СЛУЖБИ ДОВІРИ ПРОТЕСТАНТСЬКІЙ ЦЕРКВИ В КОНТЕКСТІ ДУШЕОПІКУНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Гайдабрус Анастасія Олексіївна,
студент кафедри психології
Харківський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
м. Харків, Україна

На сьогодні у багатьох протестантських церквах (далі - ПЦ) по всьому світу функціонує в тій або іншій формі внутріцерковна служба довіри. Також, в деяких християнських громадах відбувається становлення централізованої служби довіри. І хоча подібна діяльність може здійснюватися під різними назвами, використовувати різні методики і мати різні доміанти, але в цілому, її суть, методологічна основа, цілі і завдання мають загальну основу. В її основі лежать біблійні принципи.

Метою цієї статті є вивчення роботи психолога служби довіри ПЦ в контексті душеопікунської діяльності.

Останнім часом дістав розвитку такий вид діяльності служби довіри ПЦ як християнське душеопікування. Його можуть здійснювати як пастор, так і будь-який спеціально навчений член церкви. Здійснюється вона як на базі церкви, в кабінетах душеопіки, які організовані подібно до організації психотерапевтичного кабінету, так і під час особистих зустрічей, у тому числі дистанційно[1, с. 137-138]. Має різні форми, такі як одноразова зустріч та цикл зустрічей з використанням інструментів душеопіки, таких як домашнє завдання, відеоресурс, робота з текстами книг і т.п.

Від звичайної бесіди душеопікунську зустріч відрізняє наявність структури і алгоритму бесіди, методик збору і систематизації інформації, зміст і напрям корекційної дії.

Складно уявити що може запропонувати цей підхід людині що не сповідує християнство і не приймає християнські принципи, але для членів ПЦ це повноцінна і часто єдина прийнятна форма психологічної допомоги. Причини цьому полягають у різному світогляді, ціннісних орієнтаціях та біблійному підході до антропології.

Також варто відмітити, що дуже не просто провести демаркацію в такій практичній діяльності як християнське душеопікування, а саме, де закінчується богослов'я і починається психологія. Безумовно, кожна з цих наук претендує на домінуючу роль в питанні допомоги "душі".

Вивчаючи цю діяльність, очевидним стає такий принцип наукового пізнання, як принцип додатковості Борра, згідно з яким: "залежно від установок спостерігача і умов спостереження за об'єктом залежатиме і те, що він бачить у цьому об'єкті, наприклад, чи бачить він в електроні частку або хвилю[2].

Подібно і ми, залежно від використаного підходу можемо побачити в роботі душеопікуна як богословський підхід, так і психологічну практику.

У певний момент психологічної діяльності ми впритул підійдемо до процесу інтерпретації (тлумачення) понять і явищ. І на цьому етапі стає ясным те, що богословська антропологія в корені відрізняється від класичного наукового підходу. Наприклад, теорія еволюції Дарвіна суперечить теорії креаціонізму, та абсолютно не прийнятна для віруючої людини.

Тому й не приймається класична психологічна інтерпретація діагностики станів, згідно з цим вимагають перегляду пояснювальна функція і підходи щодо вирішення актуальної проблеми клієнта. Біблійна (богословська) антропологія - це свого роду "наукова школа", в якій є "Засновник", "методологія", "дослідники" і т.п.

Можна помітити, що для віруючих людей, що належать до ПЦ психології скоріше віддається місце "науки, що описує", але "не приписує".

Можна сміливо казати про те, що в основі діяльності християнського психолога (душеопікуна) лежить міждисциплінарний підхід.

Говорячи про роботу душеопікуна варто виділити такі види основної діяльності як: формальне душеопікування, кризове душеопікування, підготовка і проведення семінарів, тренінгів, навчання і підвищення професійних навичок у людей залучених в процес душеопікування (пасторів, дияконів, служителів малих груп, лідерів служінь, наставників).

Часто душеопікуни поєднують обов'язки проповідників в помісній церкві, і також викладають у форматі проповіді основні принципи і підходи до розуміння функціонування людини (душі). Порують не лише питання богослов'я, але і практичні актуальні проблеми повсякденного життя, поведінки, стосунків та ін.

Також можна відмітити, що на думку віруючих людей біблійне вчення, в принципі, має на них певний "терапевтичний" ефект. Цим, частково, пояснюється такий великий відсоток людей що прийшли в церкву в період переживання важких життєвих обставин. Саме в період кризи багато людей починають шукати відповіді на питання "про сенс життя", "що робити", "чи існує Бог" і т.п. Цей пошук приводив багатьох з них до церкви, а знаходячи відповіді на свої питання вони залишалися в помісній церкві вже в якості її членів.

Одним з важливих завдань душеопікунської роботи є поширення своєї діяльності за рахунок навчання членів церкви методикам, методам, принципам надання психологічної самопомоги і допомоги людям що їх оточують. Це дозволяє знизити число "хронічних", кризових ситуацій, і в цілому, впливає на якість життя християн. Підтвердженням цього служить досить низький відсоток розлучень в християнських сім'ях, проблем в стосунках, проблем із залежностями, депресивними станами, страхами та ін.

Щодо висновків, можна сказати що діяльність психолога(душеопікуна) як вид релігійної і психологічної діяльності, відповідає запиту який існує сьогодні в суспільстві і успішно справляється з поставленими завданнями.

Список літератури:

1. Руководство по психотерапии. Под ред. В.Е. Рожнова. - 2-е изд., доп и перераб. - Ташкент.: Медицина, 1979. - 620 с.

2. Чистяков М.С. Психиатрия и психотерапия. Принцип дополнительности // Обозрение психиатрии и медицинской психологии им.В.М.Бехтерева. 2017. №4. С. 102-110

ІЛЮЗІЇ МИСЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Дерев'янка Світлана Петрівна

канд. психол. наук, доцент кафедри загальної,
вікової та соціальної психології
Національний університет «Чернігівський колегіум»

Дем'яненко Юлія Олександрівна

канд. психол. наук, доцент кафедри
психології
Академії ДПтС

Проблема ілюзій мислення привертає увагу сучасних вчених переважно у контексті помилкових уявлень людини про оточуючий світ. Актуальність цієї проблематики пов'язана з негативним впливом хибних суджень на якість життя будь-якої людини – саме дослідження умов, особливостей формування хибних уявлень мислення сприятиме коригуванню таких уявлень і, поряд із тим, надавати можливість людині покращити своє життя.

Ілюзії мислення інтерпретуються у сучасній літературі як систематичні помилки у мисленні людини, пов'язані з її когнітивними обмеженнями [1]. На сьогодні в літературі зустрічаються терміни-дублети, які використовуються як синоніми поняття «ілюзія мислення»: «когнітивна ілюзія», «когнітивне викривлення», «когнітивне спотворення», «когнітивна помилка», «когнітивне упередження», «когнітивна девіація» [2].

На сьогодні поширеними є різноманітні класифікації ілюзій мислення – різновиди мислення, які пов'язані з помилковими діями людини стосовно сприйняття та обробки інформації за П. Рудігером [2], класифікація когнітивних викривлень, пов'язаних з дисфункціональними стосунками за А. Беком [3], класифікація когнітивних викривлень у зв'язку з економічними категоріями Е. Кашапової, М. Рижова [4]; різновиди когнітивних викривлень, пов'язаних з емоційним інтелектом [5].

Аналіз літературних джерел показав, що вчені зосереджені, переважно, на методологічних аспектах формування ілюзій мислення у людини. Поряд із тим, недостатньо проводиться досліджень емпіричного характеру, які розкривають особливості вияву ілюзій мислення залежно від віку, статі, соціального статусу і т. д. У зв'язку з цим, мета даної роботи: охарактеризувати ілюзії мислення на віковому етапі їх найбільш інтенсивного вияву – у період юнацького віку.

В емпіричному дослідженні прийняли участь 90 осіб – молодь міста Чернігова віком від 19 до 25 років.

Методологічним підґрунтям дослідження було визначено концепцію когнітивних викривлень А. Бека, тому було використано відповідний методичний інструментарій – методику «Шкала дисфункціональних стосунків» А. Бека та А. Вейсмана [3].

Основні показники, які було проаналізовано за результатами проведення емпіричного дослідження (засобом частотного аналізу): уявлення про щастя, уявлення про кохання; уявлення про добро, гуманність (допомога іншим); ставлення до власних помилок у житті.

Стосовно наявних у молоді *уявлень про щастя* були проаналізовані їх відповіді на питання, пов'язані з оцінкою молодими людьми своїх перспектив бути щасливою людиною. Зокрема, на питання «Складно бути щасливою людиною, якщо немає краси, інтелігентності, багатства та творчих здібностей» більшість осіб (60 %) відповіли «Ні, не погоджуємося з цим твердженням», 22 % опитаних відповіли «так, погоджуємося», 18 % – «не знаю». На стверджувальне питання «Щастя – це дещо пов'язане зі ставленням до самого себе, аніж з тими почуттями, які інші люди виявляють щодо тебе» – 63 % опитаних осіб відповіли «так», 20 % дали відповідь «не знаю», 17 % – «ні». Питання «Мое щастя більше залежить від інших, ніж від мене самого» показало наступний розподіл: «ні» – 67 %, «не знаю» – 17 %, «так» – 16 %. Твердження «Я можу бути щасливою людиною, не будучи любимим іншими» викликало досить неординарний розкид даних: «так» відповіли 44 % осіб, «ні» – 29 %, «не знаю» – 27 % опитаних.

Отже, уявлення про щастя у переважної кількості досліджуваних осіб юнацького віку сформовані досить правильно – молодь цілком доречно вважає, що щастя – це суб'єктивне почуття, яке мало залежить від таких стимулюючих зовнішніх чинників як краса, багатство, ставлення інших людей і т. д. Поряд із тим, досить відчутний відсоток молоді (більше третини всіх опитаних) вважають, що не зможуть почуватися щасливими, якщо інші люди будуть виявляти до них неприхильне ставлення та нелюбов. У несприятливих умовах життя це уявлення може виявлятися як когнітивна девіація та сприяти виникненню невротичної залежності від інших людей. Отримані дані свідчать, що *уявлення про любов* у частини осіб юнацького віку є досить спотвореним – приблизно чверть з опитаних нівелюють свою самотність у випадку неприйняття людиною, яку вони люблять. Впевненість у своїй нікчемності у зв'язку з нелюбов'ю інших може призводити до патологічного зниження самооцінки та бути предиктором психічного нездоров'я.

Питання стосовно *уявлення про добро, гуманність* («Щоб бути доброю, морально обізнаною людиною, необхідно допомагати кожному, хто потребує допомоги») викликало досить неоднозначну реакцію у опитаних осіб юнацького віку: 40 % з них відповіли «ні», 33 % – «так», 27 % – «не знаю». Ці дані також свідчать про те, що досить істотна частка досліджуваних (більше третини) уявляють добре ставлення до інших людей як обов'язкове надання допомоги всім, хто звертається з таким проханням. Поряд із тим, це не завжди так, надання допомоги іншим, навіть у випадку коли про це просять, часто супроводжується розмірковуваннями і не завжди має на меті погоджувальну реакцію (надання допомоги). Останнє зовсім не засвідчує факт саме доброго вчинку. Добра людина може не надавати допомоги (якщо відчуває, що від цього комусь буде прикро), не добра людина – може навпаки цю допомогу здійснювати, проте з корисливою метою.

На питання, пов'язані з оцінкою свого ставлення до помилок у житті, було отримано також неоднозначні дані, які свідчать про наявність у досить істотної кількості молоді когнітивних спотворень стосовно цих *уявлень про помилки*.

На твердження «Робити помилки корисно, я можу на них вчитися» – більша частина опитаних (70 %) відповіли «так», 17 % відповіли «ні» та 13 % «не знаю». Твердження «Я хвилююсь, коли роблю помилку» викликало погоджувальну реакцію («так») у 40 %, непогоджувальну (відповідь «ні») – 30 %, вагаються (відповідь «не знаю») також 30 % опитаних. На твердження «Люди, вірогідно, будуть думати про мене погано, якщо я зроблю помилку» позитивно відповіли 48 %, негативно – 35 % вагаються – 13 % опитаних осіб.

Отже, більша частина осіб юнацького віку (70 %) правильно виражає своє ставлення до помилок («робити помилки корисно»), проте досить багато хто з молоді (більше половини опитаних) занадто уразливо реагує на здійснення власних помилок та вважає себе при цьому нікчемом в очах інших. Таке когнітивне спотворення може призводити до посилення перфекціонізму і, при несприятливих обставинах життя, навіть стимулювати появу емоційних порушень, пов'язаних з підвищенням тривожності та депресивності.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження показало, що більшість осіб юнацького віку не має виражених ілюзій мислення, тобто когнітивних утруднень стосовно правильного розуміння та адекватного засвоєння концептів понять «щастя», «любов», «добро». Поряд із тим, досить істотна частка молоді схильна до когнітивних спотворень своїх думок стосовно доброго ставлення до інших (більше третини молоді), і стосовно сприймання власних помилок (більше половини юнаків та юнок).

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в емпіричному вивченні проблематики ілюзій мислення молоді у зв'язку з іншими індивідуально-психологічними та соціально-психологічними чинниками.

Список літератури:

1. Kahneman D. *Thinking, Fast and Slow*. New York, 2011. 499 p.
2. Шовкова О. Д. Види ілюзії мислення у когнітивній психології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. Острог, 2018. Вип. 7. С. 33–40.
3. Захарова М. Л. «Шкала дисфункціональних отношеній» как метод исследования когнитивных искажений. *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии*. В кн.: Сборник статей по материалам XXXV междунар. науч.-практ. конф. Новосибирск, 2013. С. 68–76.
4. Кашапова Э. Р., Рыжова М. В. Когнитивные искажения и их влияние на поведение индивида. *Вестник Томского государственного университета. Экономика*. 2015. № 2 (30). С. 15–26.
5. Дерев'янюк С. П. Когнітивні викривлення, пов'язані з емоційним інтелектом. *Одинадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали міжнар. наук. конф.* (Чернігів, 29 листопада 2020 р.). Чернігів, 2021. С. 81–85.

АНАЛІЗ БАГАТОРІВНЕВОЇ ТЕОРІЯ ПСИХІЧНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ

Терлецька Юліана Миронівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

На думку Й. Лангмейера і З. Матейчика, ні психоаналітична, ні научальна, ні мотиваційна теорії психічної депривації не пояснюють усі прояви психічної депривації. Виходячи з цього, вчені в 70-ті роки ХХ ст. запропонували багаторівневу теорію психічної депривації. Вона полягає в розкритті психічної депривації як явища, котре, фактично, водночас виявляється на сенсорному, когнітивному, емоційному та поведінковому (діяльно-виконавчому) рівнях психіки внаслідок недостатнього задоволення основних психічних потреб упродовж тривалого часу і у високому ступені. Автори зауважують, що всі рівні психічної депривації в реальних життєвих ситуаціях зустрічаються разом (і лише в експерименті можуть бути частково ізольовані) [1, с. 251].

Багаторівнева теорія психічної депривація, фактично, об'єднує окремі найсуттєвіші спільні елементи з різних теорій (психоаналітичної, наущіння, мотиваційної та соціально-психологічної) за рівнями їх прояву в людини.

На сенсорному рівні прояви психічну депривації можна розуміти як явище, обумовлене “збідненим” середовищем, тобто середовищем, яке характеризується недостатньою кількістю, обмеженою мінливістю або одноманітною якістю сенсорних подразників. На даному рівні, очевидно, базується пояснення “глобального синдрому” маленьких грудних дітей Г. Шеффером [5-6], а також пояснення причин затриманого розвитку дітей із закладів на основі зниження інтересу до середовища, як свідчать про це дані результатів дослідження Прованс і Ліптон [4].

На когнітивному рівні психічну депривацію дитини розуміють як стан, обумовлений недостатньою стійкістю на її рівні розвитку структури стимулів, при цьому не важливо чи це форми контакту активності дитини і стимулів з навколишнього середовища, що підкріплюються, чи умови внутрішньої трансформації більш складних моделей середовища.

На емоційному рівні психічну депривацію розуміють як негативний емоційний стан, обумовлений нестачею постійного, тісного й стійкого ставлення дитини до однієї особи, насамперед, матері (тому цю депривацію називають ще “материнською”). Вважається, що дитина, безперечно, потребує, за Р. Шпіцом [7-10], центрального “об’єкта”, на якому зосереджуються всі її види активності і який забезпечує для неї потрібну впевненість, позитивні емоції. За нормальних обставин це, звичайно, є матір чи інша особа, яка стає фокусом, до якого притягуються всі окремі види активності дитини. На цьому базуються ті теорії, які вивчають значення матері в якості “організатора” всіх окремих тенденцій розвитку дитини. Заслуга психоаналізу полягає в тому, що він підкреслив даний

аспект емоційного зв'язку між дитиною і матір'ю.

На поведінковому (діяльно-виконавчому) рівні психічну депривацію розуміють як неспроможність дитини досягти особистої автономії та прийняти на себе власні диференційовані соціальні ролі в контексті складних суспільних відносин. З цієї точки зору депривацію аналізують соціально-психологічні та соціологічні теорії. Поступова емансипація і знаходження власної осмисленої ідентичності являє необхідну мету соціалізації, мету, якої депривованій дитині нелегко досягти.

Оскільки, згідно з висновками Й. Лангмейєра і З. Матейчика, «під “психічною депривацією” в дійсності нерідко розуміють різні несприятливі впливи, які у звичайних життєвих ситуаціях зустрічаються разом і лише в експерименті можуть бути частково ізольовані», то вона виявляється у чотирьох формах, а саме як:

1) депривація стимульна (сенсорна): знижена кількість сенсорних стимулів або їх обмежена мінливість і модальність; 2) депривація значень (когнітивна): занадто мінлива, хаотична структура зовнішнього світу без чіткого упорядкування і сенсу, яка не дає можливості розуміти, передбачати і регулювати те, що відбувається ззовні; 3) депривація емоційного ставлення (емоційна): недостатня можливість для встановлення інтимного емоційного ставлення до будь-якій особі або розрив подібної емоційної зв'язку, якщо така вже була створена; 4) депривація ідентичності (соціальна): обмежена можливість для засвоєння автономної соціальної ролі [1, с. 251].

Й. Лангмейєр і З. Матейчик уточнюють “основні психічні потреби” та їхній прояв у розвитку дитини. Так, першою такою “основною психічною потребою” є середовище, в якому наявні всі необхідні для розвитку дитини стимули, оскільки за «нормальних обставин кожна дитина прагне також до певного оптимального рівня стимуляції, а її вихователі – якщо у них є необхідна емпатія – цей рівень також забезпечують» [1, с. 253]. Далі вони міркують: «Мабуть, певний рівень активації (неспанья, увага, інтерес і зусилля) пов'язаний з даною стимуляцією середовища» [1, с. 251].

Другою основною психічною потребою дитини є диференційована та релятивно постійна структура зовнішніх стимулів, тобто певний осмислений порядок стимулів. З перших місяців свого життя дитина проявляє цю потребу пізнання світу й оволодіння ним, як осмисленої структури минулого і сьогодення, очікуваного і здійсненого. Дитина вчиться, головним чином, тому, що в даних умовах у неї є для цього можливість. Стимулююча ситуація вирізняється характером впливу: розвиток дитини стимулюється нею, насамперед, тоді, коли вона надає умови для розуміння послідовності й забезпечує впевненість дитини у наявності активного контролю процесів, що перебігають.

Як тільки перцептивні та когнітивні здібності досягнуть необхідного рівня розвитку, дитина стає здатною відрізнити особу матері від інших осіб. А коли в неї утворюється поняття стійкості предмета, потреба в емоційному зв'язку перетворюється в одну з найбільш виражених: від її задовільного і безперервного розвитку залежить значною мірою подальший розвиток особистості дитини.

Взаємодія з матір'ю також всесторонньо мотивує дитину до розширення горизонтів пізнання решти світу. І в цьому випадку дитина, звичайно, також не пасивна: вона сама шукає присутність матері, значною мірою визначаючи спосіб спілкування з нею. Синхронність уваги та афекту від обох сторін-учасниць є ознакою того, що взаємодія перебігає добре (Т. Брейзлтон [2], Д. Штерн [11]). Проте, з'ясовується, що специфічний емоційний зв'язок дитина встановлює за звичайних у нашій культурі умов не лише з матір'ю, але і з батьком та іншими значущими особами. Далі з'ясовується, що передумови емоційної прихильності утворюються раніше, ніж це вважалося можливим – спочатку при цьому мати (і батько), звичайно, більш активні, проте, свою роль тут відіграє і дитина [3].

Паралельно з тенденцією емоційної прихильності у дитини проявляється також тенденція активного прийняття автономної функції. Більш виразно дана потреба проявляється тоді, коли вона може вже самостійно лазити і бігати, вимагати задоволення своїх потреб за допомогою слів і под. “Зовнішній організатор”, як назвав матір за її функції зосередження активності малої дитини Р. Шпіц [9], все більше перетворюється на “внутрішнього організатора” – інстанцію “Я”, що становить нині орієнтир оцінки будь-якої активності.

Отже, багаторівнева теорія психічної депривації полягає в її поясненні як явища, котре, фактично, водночас виявляється на сенсорному, когнітивному, емоційному та поведінковому (діяльно-виконавчому) рівнях психіки внаслідок недостатнього задоволення основних психічних потреб упродовж тривалого часу і у високому ступені. Разом з цим автори цієї теорії розуміють, що під впливом функціонування означених рівнів у дітей і дорослих виникає якийсь негативний психічний стан. Однак, дана теорія не дає пояснення, яким чином тривалий час незадоволені потреби трансформуються на той чи той рівень психіки? Чим у ній представлені? Як і посередництвом чого впливають на функціонування психіки? Яким чином породжують відповідний психічний стан, котрий, своєю чергою, впливає на поведінку і діяльність людини і под.?

Список літератури:

1. Лангмейер И., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. Прага: ЧССР : Авиценум. Медицинское издательство, 1984. 334 с.
2. Brazelton T. Early mother-infant reciprocity. In: Parent-infant interaction. *Ciba Foundation Symposium 33 (new series)*. Elsevier, Amsterdam, 1975.
3. Klaus M.H., Kennell J.H. Maternal-infant bonding. Saint Louis, C.V. Mosby, 1976.
4. Provence S., Lipton R.C. Infants in Institutions. New York, Internat. Univ. Press, 1962.
5. Schaffer H.R. (ed.). The Origins of Human Social Relations. London, Academic Press, 1971.
6. Schaffer H.R., Emerson P. E. The Development of Social Attachments in Infancy. Monogr. Soc. Res. Child Develop., 1964.
7. Spitz R. Hospitalism. A follow-up report. *Psychoanal. Stud. Child*, 1946. №.2. Pp. 113-117.

8. Spitz R. Hospitalism. An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanal. Stud. Child*, 1945. № 1. P. 53-74.
9. Spitz R. La premiere annee de la vie de l'enfant. *Genese des premieres relations objectales*. Paris. Presses Univ. de France, 1958.
10. Spitz R., Wolf K. Anaclitic depression. An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early infancy. *Psychoanal. Stud. Child*. 1946. № II.
11. Stern D. *The First Relationship: Infant and Mother*. Glasgow, Fontana, Open Books, 1977.

PHYSICAL PROCESSES PARTICULARLY IN A POWERFUL ELECTRICAL MACHINE

Khvalin Denys

Candidate of sciences (engineering), acting scientific secretary
Institute for Safety Problems of Nuclear Power Plants, NAS of Ukraine

It is necessary to take into account constructive factors influences on magnetic field distribution in end zone in order to achieve the most efficient cooling of a turbogenerator end zone. The analysis of theoretical studies showed for magnetic field determination in end zone it is important to consider the following:

1. Location of teeth the most loaded end magnetic flux and the values of flux on their surfaces depend on the shift direction of stator winding layers at a given the revolution direction of rotor. It is advisable to perform the stator winding so that the lower layer is shifted relative to the upper against the rotation of field for the goal of more even the end magnetic flux distribution between the generator teeth and decrease its concentration.

The value of axial magnetic flux through the surface of teeth located at the phase zone junction of stator winding is greatest [1 – 4]. In this case there are two possible variants, namely: at the junctions of the lower layer if it is displaced relative to the upper in the revolution direction of field; at the junctions of both the lower and upper layers if the lower layer is displaced relative to the upper against the revolution direction of field. In the second variant a load unevenness of separate teeth is less as compared with the first variant.

2. Influence of structural modifications (the shape of chamfer the end packets, the ratio of length the stator core and rotor, the geometric shape of stator and rotor winding frontal parts, for example, the scale of frontal parts, the angle of bend the stator winding frontal junctions etc., relative values of width the teeth and slot stator, the presence of slits and stepped form the end packets teeth etc.) on the end magnetic field. Using the chamfer of stator core end packets provides a reduction of magnetic flux concentration in chamfer zone, but causes an increase of magnetic flux density on the vertical surface area adjoined with chamfer. Thus the shape of chamfer affects the magnetic flux density on the surface end packets bevelled and located above the chamfer. It is necessary to consider the permissible heat of end packet under-slot zone and the stator core mechanical stiffness when increasing the chamfer almost on the entire height of tooth. The magnitude and distribution of magnetic flux along the bevelled surface depend on the shape of chamfer, as a rule, inappropriately make the chamfer beginning with an angle of slope to the horizontal more than 20° . Using a chamfer convex to air gap side instead of a uniform one allows reducing the maximum values of magnetic flux density on the surface located over chamfer. Changing the rotor length in respect of the stator core length affects the equivalent values of magnetic flux density on the separate areas of end surface at different configurations.

It is necessary to note with an increasing of chamfer rises the beneficial effect area of rotor diminution. But too much rotor diminution may be inappropriate, for example, in a turbogenerators of asynchronized type for operate in deep under-excitation modes recommends the rotor core length to take a little longer than the stator core length. It is necessary to take into account when designing a generator the implementation of stator core with wider and smaller slots allows weakening the influence of leakage slot magnetic field on the end magnetic field.

Constructive feature of stator core end packets unlike the active zone packets may be the slits (for the monolithic of teeth the slits are oblique, angled to the radial direction and the lamination is performed with the overlapping of segments for the cross-overlap of slits), longitudinal slots and ducts in the teeth. This is done in order to reduce the eddy current losses created in the sheets when entering the axial flux in it. In addition, an increase of slots and apertures total surface in teeth end part leads to more intensive cooling of end packets. The splitting on the entire height of tooth reduces the teeth end packets losses of a 300 MW generator by 35% under rated load conditions and by 44% when a power factor $\cos \varphi \sim 1,0$ is shown in [5, 6].

The diameter of end packets boring increases with approach to the machine end zone, in other words, the stepped form of end packets teeth is used. This is achieved the round of active iron lugs in end zone of a generator and reducing the stator core end packets losses. Although the axial component leakage flux of frontal parts is greatly reduced with that much share of one enters the stator core along the height of laminated sheets tooth zone. With this always a compromise between the need of reduction the axial component leakage flux and preservation the core compression force in the tooth zone by the use of press fingers is found. The end packets are made monolithic, that is specially pressed and baked and to some extent takes the function of additional press plates.

The presence of sharp angles and ferromagnetic parts lugs also affects the field distribution causing its local concentrations in certain areas of end zone. Thus, the research carried out with help simulation method by Holly [7] showed the magnetic field in zone of the ferromagnetic press plate lower edge with a profile under the angle 90° increases by 40 – 50 % as compared with the field in edge zone with a round profile.

3. As a rule, all stator packets have the same width. However the end packets with additional losses due to the end leakage flux for the goal of more intensive cooling are performed less width than in central part. The narrower ventilation ducts allow reduces the packet width and increases the air speed.

4. In four-polar generators the values of magnetic flux density are lower than in two-polar ones.

5. As a rule the appropriate constructive decisions should be different for generators with the main load conditions are nominal and under-excitation when a power factor $\cos \varphi \sim -0,95$ and generators for operate in deep under-excitation modes.

6. According to results of analysis the magnetic field components of separate sources on the end packets surface and it interaction in different load conditions [8 – 12] for the goal of facilitate the choice of suitable variants the end zone design, the most significant are magnetic flux density components because of displacement the magnetic field from the air gap and stator core slots and eddy currents of press plate

with shield in the under-slot zone, also because of motive-magnetic forces the stator and rotor winding frontal parts. The relative value of magnetic flux density of separate sources in the result magnetic field depends on the end zone configuration.

References:

1. Danilevich Ya.B., Pipko R.M. Magnetic field in the stator core end zone of alternating current electrical machine taking into account the influence of leakage slot. *Elektrotehnika*. 1982. № 9. P. 36 – 39. (Rus.)
2. Kostyaev B.V., Ptashkin A.V. About heat the stator core end packets of large turbogenerators at the condition of reactive power consumption. *Elektricheskiye stantsii*. 1979. № 5. P. 40 – 44. (Rus.)
3. Smorodin V.I., Karatsuba A.S., Rudenko L.N. et al. Some features of electromagnetic processes on the turbogenerator stator end. *Tekhnichna Elektrodynamika*. 1983. № 3. P. 65 – 72. (Rus.)
4. Titko A.I., Fedorenko G.M., Livshits A.L., Kobzar K.A. Tangential unevenness of electromagnetic and thermal characteristics in the turbogenerator end packets for changes load. *Gidroenergetika Ukrainy*. 2012. № 3. Pp. 48 – 58. (Rus.)
5. Postnikov I.M., Stanislavskiy L.Ya., Schastliviy G.G. Electromagnetic and thermal processes in the end parts of powerful turbogenerators. Kiev: Naukova dumka, 1971. 360 p. (Rus.)
6. Smorodin V.I. Experimental researches and analysis of electromagnetic processes features in the stators end zones of powerful turbogenerators. Prepr. № 709. Kiev: Instytut elektrodynamiky AN USSR, 1991. 28 p. (Rus.)
7. Hawley R. End-region analysis for large generators. *Electrical Times*. 1967. Vol. 152. № 20. P. 771 – 774.
8. Kensytskyi O.G., Hvalin D.I. The end zone turbogenerator electromagnetic field for changes the reactive load. *Tekhnichna Elektrodynamika*. 2018. № 1. P. 62 – 68. (Ukr.)
9. Kensytskyi O.G., Kramarskyi V.A., Kobzar K.O., Hvalin D.I. Study of efficiency the design of a stator core end zone turbogenerator. *Pratsi Instytutu elektrodynamiky Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*. 2018. № 50. P. 56 – 62. (Ukr.)
10. Kensytskyi O.G., Kramarskyi V.A., Kobzar K.O., Hvalin D.I. Study of distribution the electromagnetic field and temperature in a stator core end zone of turbogenerator. *Pratsi Instytutu elektrodynamiky Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*. 2018. № 51. P. 47 – 53. (Ukr.)
11. Kensytskyi O.G., Kramarskyi V.A., Kobzar K.O., Hvalin D.I. Heat of stator turbogenerator end zone at different variants of its constructive implementation. *East European Scientific Journal*. 2018. Vol. 1. № 9(37). P. 46 – 51. (Ukr.)
12. Kensytskyi O.G., Hvalin D.I., Vygovskyi A.V. Simulation the electromagnetic and heat process in a stator end zone of turbogenerator. *East European Scientific Journal*. 2018. Vol. 2. № 10(38). P. 41 – 47. (Rus.)

DEVELOPMENT OF POLYMER, ANTIFRICTION AND DAMPING SANDWICH PADS FOR LOADED ELEMENTS OF THE ROLLING STOCK OF RAILWAYS

Kurzina Angelina

Senior Lecturer
Russian University of Transport

Kolmakov Alexey

Doctor of Technical Sciences, Corresponding Member
of the Russian Academy of Sciences,
A.A. Baikov IMET RAS

Kurzina Elena

Ph.D., Associate Professor
Russian University of Transport

Currently, various polymer composite materials (plastics, elastomers, fibers) are increasingly used as structural materials, and they are used in cases where no other material meets the ever-increasing requirements of new technology. Such popularity is associated with a variety of polymers and fillers, great opportunities for changing their composition and physical and mechanical properties, high-performance production methods, reducing the weight of the product, increasing corrosion resistance, and, consequently, durability.

Recently, polymer composite materials have been increasingly introduced into the construction of railway transport, which perceive high dynamic loads and are operated in various climatic zones.

Thus, an effective way to reduce the wear of wheels of rolling stock and rails is the use of gaskets made of polyamide wear-resistant and durable materials with a low coefficient of friction in the tribo-joint "center plate-center pad", which help to reduce the moment of turning resistance, better fit bogies into curves of different radii. However, until now, it has not been possible to obtain technical solutions capable of maintaining the operability of an additional element or coating throughout the entire overhaul period of the car, since with an increase in the strength and stiffness of polyamides, for example glass-filled ones, the impact toughness decreases, especially at low ambient temperatures.

In most cases, using one universal material, it is not always possible to fully satisfy all operational and production and technological requirements. The solution to this problem can be the creation of structures from various sets of materials, the so-called "sandwiches".

Therefore, for damping the shock effects arising during operation on glass-filled polyamide gaskets, it is proposed to introduce an additional shock-absorbing element into the tribo-joint "center plate-center pad".

According to the results of experimental studies of elastic-hysteresis properties, such an element is a frost-resistant rubber composite with the addition of an antioxidant sevilen in an amount (3-5)% of the total mass (hereinafter rubber elastomer).

The results of studying the elastic-hysteresis properties of a rubber elastomer at various load amplitudes simulating the loading of a car, temperatures and thicknesses (Fig. 1) showed the following:

- static, dynamic stiffness at a temperature of + 23°C, as well as dynamic stiffness at a temperature of -40°C, increase by ~ 1.4 times with an increase in the range of load amplitude from (20-90) kN to (20-180) kN;

- the stiffness coefficients at temperatures of + 23°C and -40°C, as well as the relative hysteresis and useful elasticity with an increase in the range of the load amplitude, taking into account the permissible experimental error, practically do not change, therefore, they are constant for each material and do not depend on external factors;

- mechanical losses per deformation cycle at temperatures of + 23°C and -40°C with an increase in the range of the amplitude of the loads increase by 3,57 times;

- static, dynamic stiffness at a temperature of + 23°C, as well as dynamic stiffness at a temperature of -40°C, increase by ~ 2 times when the thickness of the material decreases by 2 times, i.e. inversely proportional to thickness;

- the stiffness coefficients at temperatures of + 23°C and -40°C, as well as the relative hysteresis and useful elasticity with a 2-fold decrease in the thickness of the material, practically do not change, therefore, they are constant for each material and do not depend on the thickness;

- mechanical losses per deformation cycle at temperatures of + 23°C and -40°C with a 2-fold decrease in material thickness, decrease in direct proportion to the decrease in thickness;

- with a decrease in temperature to -40 ° C, the rubber elastomer continues to work in the area of highly elastic deformation and perform its damping functions;

- the frequency value in the low-frequency range (4-10) Hz does not significantly affect the parameters of the elastic-hysteresis properties of elastomers.

Thus, the proposed elastomer showed high elastic-hysteresis properties at positive and negative (-40°C) temperatures, its stiffness coefficient is within acceptable limits, which will have a positive effect on the degree of damping of shock loads of the car elements in different climatic zones of operation.

Consequently, the additional insert in the center zone of the bolster should consist of a two-component sandwich, the upper element, which is an annular polyamide wear-resistant insert, and the lower one, an annular polymer elastic gasket made of a rubber composite with a high-molecular antioxidant - sevilen.

The developed version of the anti-friction wear-resistant insert in the center bearing of the bolster of a freight car will provide a low coefficient of friction (0,11), high wear resistance and rigidity due to the upper layer, and damping of shock loads when the car passes various irregularities of the track due to the lower elastomeric layer.

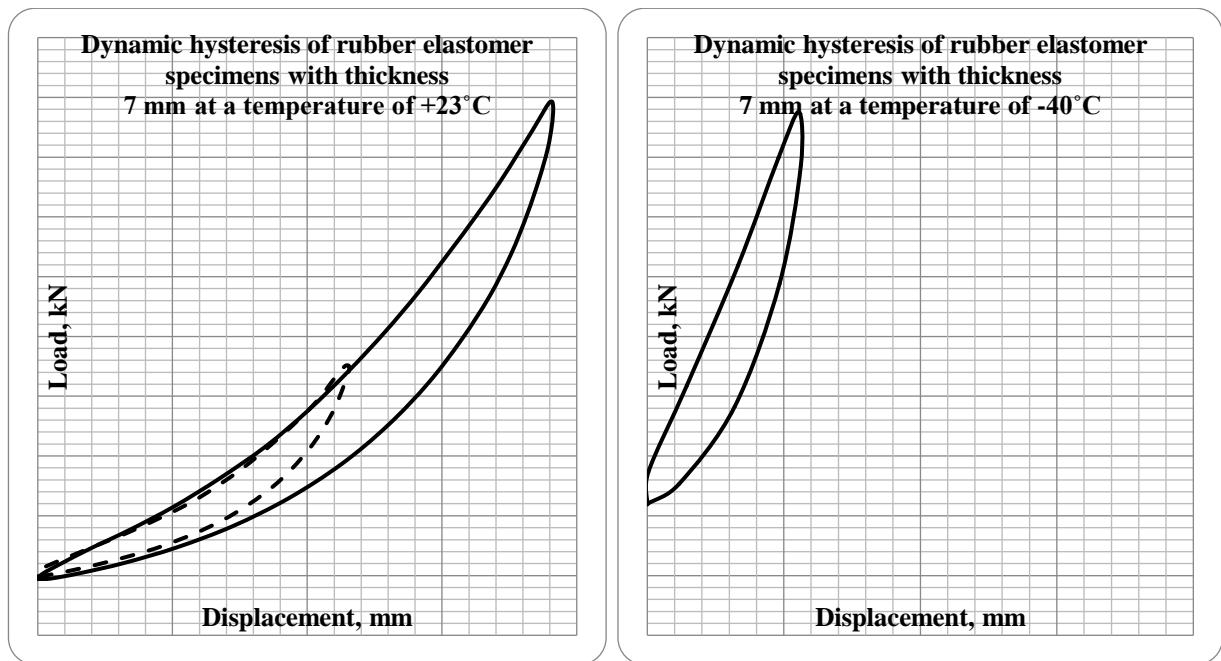

Figure 1. Diagram of dynamic compression of a rubber elastomer at temperatures of + 23°C and -40°C in the low frequency range

The research was carried out within the framework of state assignment No. 075-00328-21-00.

ESTIMATION OF FROST RESISTANCE OF POLYMER DAMPING MATERIALS BY CRITERIA OF JUMP-LIKE CHANGE OF ELASTIC-HYSTERESIS PROPERTIES

Kurzina Elena

Ph.D., Associate Professor
Russian University of Transport

Semak Artem

Senior Lecturer
Russian University of Transport,

Kolmakov Alexey

Doctor of Technical Sciences, Corresponding Member
of the Russian Academy of Sciences,
A.A. Baikov IMET RAS

Various polymer compositions capable of providing the necessary complex of physical and mechanical properties are widely used as structural materials. Elastomers are in great demand in the transport industry, designed to effectively damp low and high frequency vibrations and vibrations in a wide range of climatic temperatures for a long time. Consequently, such polymer composite materials must withstand deforming loads repeatedly applied at different frequencies and, at the same time, have the required durability, heat and frost resistance. If the heat resistance of railway transport facilities is limited to + 60°C, which is achievable for modern elastomers, then frost resistance at temperatures of -60°C becomes a problematic indicator.

This is due to the fact that when the polymers are cooled, the internal viscosity increases sharply; therefore, the packing of long chains into a regular lattice encounters additional difficulties. In the glassy state, not only the chains, but all the links are in a fixed state (only the vibrational movements of the links are preserved), as a result of which the material becomes inelastic, fragile and unable to perform damping functions.

The frost resistance of elastomers is characterized by the lower permissible (glass transition temperature), at which long-term operation is possible, therefore, it significantly depends on the deformation mode.

Damping elements of railway rolling stock and tracks are subject to instant deformations under the influence of shock loads and multiply applied deformations of different frequencies. Therefore, for a more complete assessment of the elastic-hysteresis (relaxation) properties of polymers at low temperatures, it is necessary to study the dependence of deformation on temperature under static and cyclic compressive action.

The currently existing methods for determining frost resistance (physical based on differential scanning calorimetry, dynamic mechanical analysis, etc.) differ significantly in the nature, degree and speed of exposure to the test samples. As a result,

the data on frost resistance obtained by different methods for the same material are not always comparable and are only approximate indicators. Therefore, the frost resistance of polymeric materials should be determined under conditions close to the operational conditions of a particular product.

For this purpose, in this work, experimental studies of the elastic-hysteresis properties of various polymer composites were carried out with the determination of static and dynamic stiffness indicators in the load range of 20-90 kN, a loading frequency of 10 Hz at normal and negative temperatures typical for the operating conditions of railway facilities.

Frost-resistant rubber composites were selected as materials for research: with the addition of a plasticizer and an antioxidant - sevilene (TPRK) and reinforced in an amount of 20% with rubberized polyamide cord (RVC), as well as thermoplastic elastomers (a mixture of polyester block copolymers and polyvinyl chloride plasticate) (differing in percentage TEP1nzh and TEP2vzh).

The experimentally obtained diagrams of changes in the static and dynamic stiffness versus the temperature of the materials under study (Fig. 1, Fig. 2) show that with decreasing temperature there is a monotonic change in the rigidity of rubber composites and an abrupt change in the range from -25°C to -35°C for thermoplastic elastomers. Moreover, the jump is obvious both under static compressive loading and under dynamic loading in the low-frequency range (0,1 - 20 Hz). Consequently, to find the frost resistance of elastomers intended for damping vibrations of rolling stock and railway tracks, it is sufficient to determine the dynamic stiffness as a function of temperature in the middle of the low-frequency range.

From the diagrams presented in Figures 1, 2, it follows that the materials TPRK and RVC up to a temperature of -40°C work below the glass transition temperature, which indicates a high frost resistance of rubber composites. The thermoplastic elastomers TEP1nzh and TEP2vzh retain their elasticity up to a temperature of -20°C , after which a temperature transition to glass transition begins, at which the internal viscosity of polymers sharply increases.

Frost resistance of a polymer composition depends on the nature of the polymer, chemical composition and plasticizer content. In the presence of true plasticizers in their composition, the polymer chains retain the ability to bend up to certain values of low temperatures, i.e. plasticizers make it possible to realize the flexibility of the chain due to the lowering of the potential barrier of the macromolecule, however, the effectiveness of their action depends on the specific modification. Polyester plasticizers give the least frost resistance to polymers.

Thus, the temperature at which the rigidity of polymeric materials significantly increases, i.e. stiffness coefficient, defined as the ratio of dynamic stiffness at the test temperature to static stiffness at $+23^{\circ}\text{C}$. For the investigated composite thermoplastic elastomers at a temperature of -40°C , the coefficient of change in static stiffness is 3-5, and the coefficient of stiffness is 14-17, and for rubber composites: 1.1 and 3.5, respectively.

A measure of the increase in the stiffness of a polymer material at different test temperatures is the coefficient of change in static stiffness, defined as the ratio of static stiffness at a specific temperature to static stiffness at a temperature of $+23^{\circ}\text{C}$, as well

as a stiffness coefficient, defined as the ratio of dynamic stiffness at specific load amplitude, frequency and temperature to static stiffness at +23°C. An abrupt change in stiffness and, consequently, in the modulus of elasticity, determines the temperature transition of the polymer from a highly elastic state to a glassy one.

The studies carried out in this work are based on identifying changes in the static and dynamic (low-frequency) elastic moduli of polymer damping materials under low temperatures, which in essence is close to the method of dynamic mechanical analysis. However, the determination of the corresponding stiffnesses was carried out under specific loading conditions (compressive cyclic loads with a certain amplitude and frequency) typical for elastomers of railway objects, which makes it possible to more accurately assess their frost resistance and scope of application.....

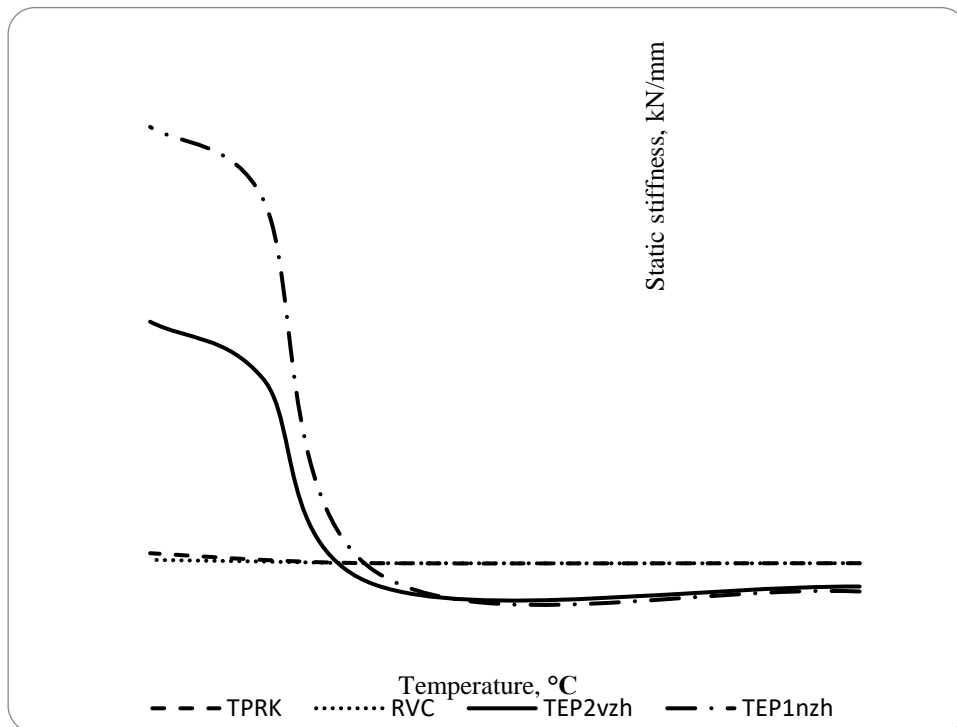

Figure 1. Diagrams of changes in the static stiffness of polymer composites depending on temperature

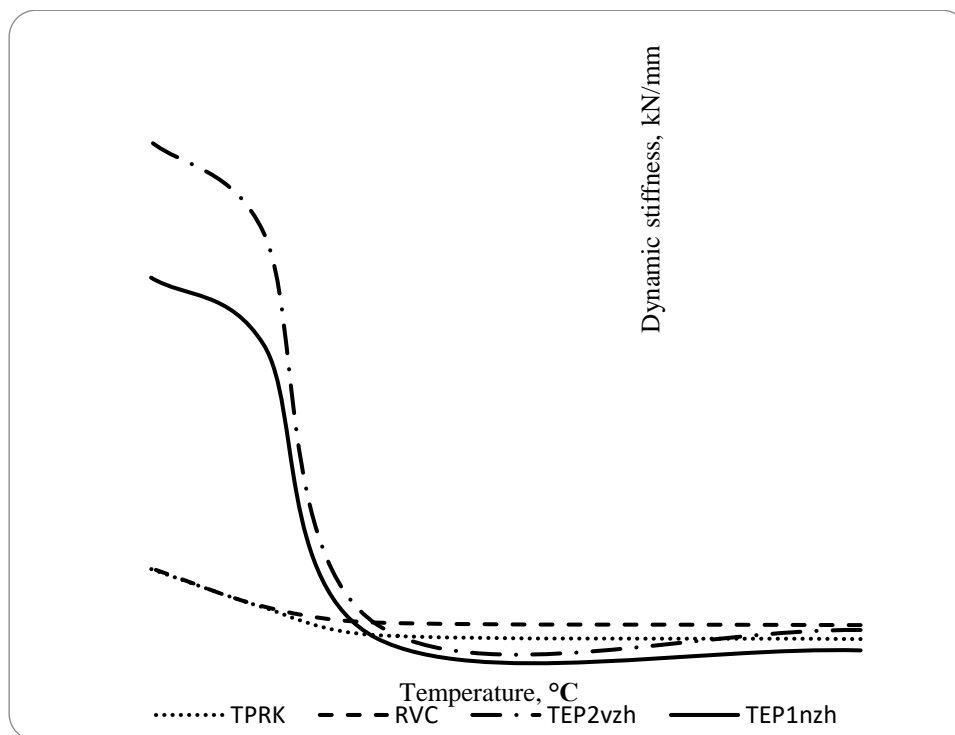

Figure 2. Diagrams of changes in the dynamic stiffness of polymer composites depending on temperature

The research was carried out within the framework of state assignment No. 075-00328-21-00.

ПОШУК ЗАХОДІВ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ПІДДАТЛИВОСТІ ПОРОДНИХ СТІЮК

Nehrii Serhii,

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Associate Professor,
SHEE "Donetsk National Technical University"

Nehrii Tetiana,

Candidate of Technical Sciences (Ph. D.), Associate Professor,
SHEE "Donetsk National Technical University"

Nehrii Oleksii

Student,
SHEE "Donetsk National Technical University"

Засіб охорони породними стійками вперше було запропоновано О.І. Ільїним [1], коли для втримання порід покрівлі позаду лави на межі з виробленим простором уздовж виробки передбачалося заповнення рядовою породою спеціального рукава з вентиляційної труби на всю потужність пласта. Даний спосіб пройшов дослідно-промисловою перевіркою, але не знайшов свого застосування внаслідок великої трудомісткості робіт і складності заповнення породою рукава. Також породний елемент мав велику масу, що ускладнювало процес його переміщення та не відповідало вимогам щодо забезпечення безпечних умов праці робітників.

З огляду на всі ці недоліки було запропоновано зменшити обсяг породних елементів до розмірів, при яких не будуть порушені санітарні норми. При цьому конструкція з таких елементів мала забезпечувати обмежену піддатливість та достатню несучу здатність. Такий спосіб був описаний корисною моделлю [2]. Обґрунтуванню параметрів даного способу було присвячено дисертаційне дослідження Хазіпова І.В. [3], в якому запропоновано стрічкове зведення породних стінок з мішків з породою. Дане рішення було перевірено в умовах шахт "Жовтневий рудник" та "Добропільська" і показало свою ефективність. Але, разом з тим, при випробуваннях було виявлено ряд недоліків і упущень, а саме: при заповненні мішків породою якість щільності їх заповнення не контролювалася, а замість перпендикулярного розташування мішків один від одного у шарах вони викладалися хаотично. Ці недоліки стали причиною значної піддатливості всієї смуги (до 34 %), що було менше, ніж піддатливість бутової смуги, але практично такою ж, як при охороні дерев'яними кострами. Також відзначалися розриви оболонок деяких мішків і висипання породи з них. Разом з тим мета, яка переслідувалась роботою, була досягнута, а саме: біла підтверджена можливість створення породних конструкцій з обмеженими розмірами, які ефективно утримували нависаючі породи. Але завдання щодо розробки засобу охорони з обмеженою піддатливістю не було вирішене.

Причина недостатньої несучої здатності випробуваного способу, на нашу думку, у тому, що не було приділено увагу якості наповнення мішків і самому породному наповнювачу, його щільності утрамбування в мішки та фракційному складу. При недостатній щільності породи в мішках і щільності укладання мішків стінка буде розповзатися, що і було зафіксовано при випробуваннях способу. В таких умовах спорудження окремо розташованих опор з мішків з породою буде неможливим.

Незважаючи на недоліки способу охорони породними стійками, його основною перевагою є використання у якості закладного матеріалу обмеженого об'єму рядової породи, що здешевлює технологію. Також у таких конструкціях можливе обмеження піддатливості та збільшення несучої здатності, але для цього необхідне удосконалення способу, зокрема, використання в породних стінках мішків з попередньо ущільненою породою, які мають викладатися за певними схемами. Це припущення було перевірене у лабораторних умовах [4-6], коли визначалися: фракційний склад (рис. 1) оптимальна схема викладення мішків (рис. 2), щільність заповнення мішків породою (рис. 3).

Результатом моделювання було встановлення залежностей усадки конструкцій від величини навантаження з урахуванням крупності породних частинок у мішках (рис. 4). Зі збільшенням кількості мішків в шарі піддатливість конструкції зменшувалася у 1,7-3 рази в залежності від крупності фракцій. При меншій фракції діапазон варіювання піддатливості був вужчим, що пояснюється меншою рухливістю породних частинок всередині мішків внаслідок меншої порожнистості.

Оскільки конструкції з мішків, як правило, багатошарові, то важливим параметром могла бути кількість шарів по висоті споруди. Тому, за аналогією з одношаровим укладанням мішків, випробовувалися споруди з укладанням мішків паралельно один до одного в два-три шари й один-два ряди (рис. 2а). Також окремо випробовувалися конструкції з укладанням двох рядів мішків перпендикулярно один до одного (рис. 2б). У таких конструкціях вплив крупності породного заповнювача також був несуттєвим і кількість мішків по висоті конструкції також не мала істотного впливу на відносну величину її усадки. Збільшення ж кількості мішків у шарах (по ширині) істотно впливає на зменшення усадки всієї конструкції, причому найкращий ефект при багатошаровому укладанні забезпечується з орієнтацією мішків в рядах перпендикулярно один до одного, хоча паралельна укладка їй поступалася несуттєво (близько 5 %). Крім того, в останньому випадку ймовірність руйнування оболонки мішка менше, ніж при перпендикулярному укладанні, яке допускає більший об'єм порожнин між мішками.

Таким чином, за певних умов, піддатливість конструкцій з мішків із породою в залежності від схем укладки мішків в них може становити 22-48%. Дані конструкції можуть споруджуватися, як стрічково уздовж виробки [3], що охороняється, так і відокремлено для забезпечення технологічних потреб і створення компенсаційних порожнин [4].

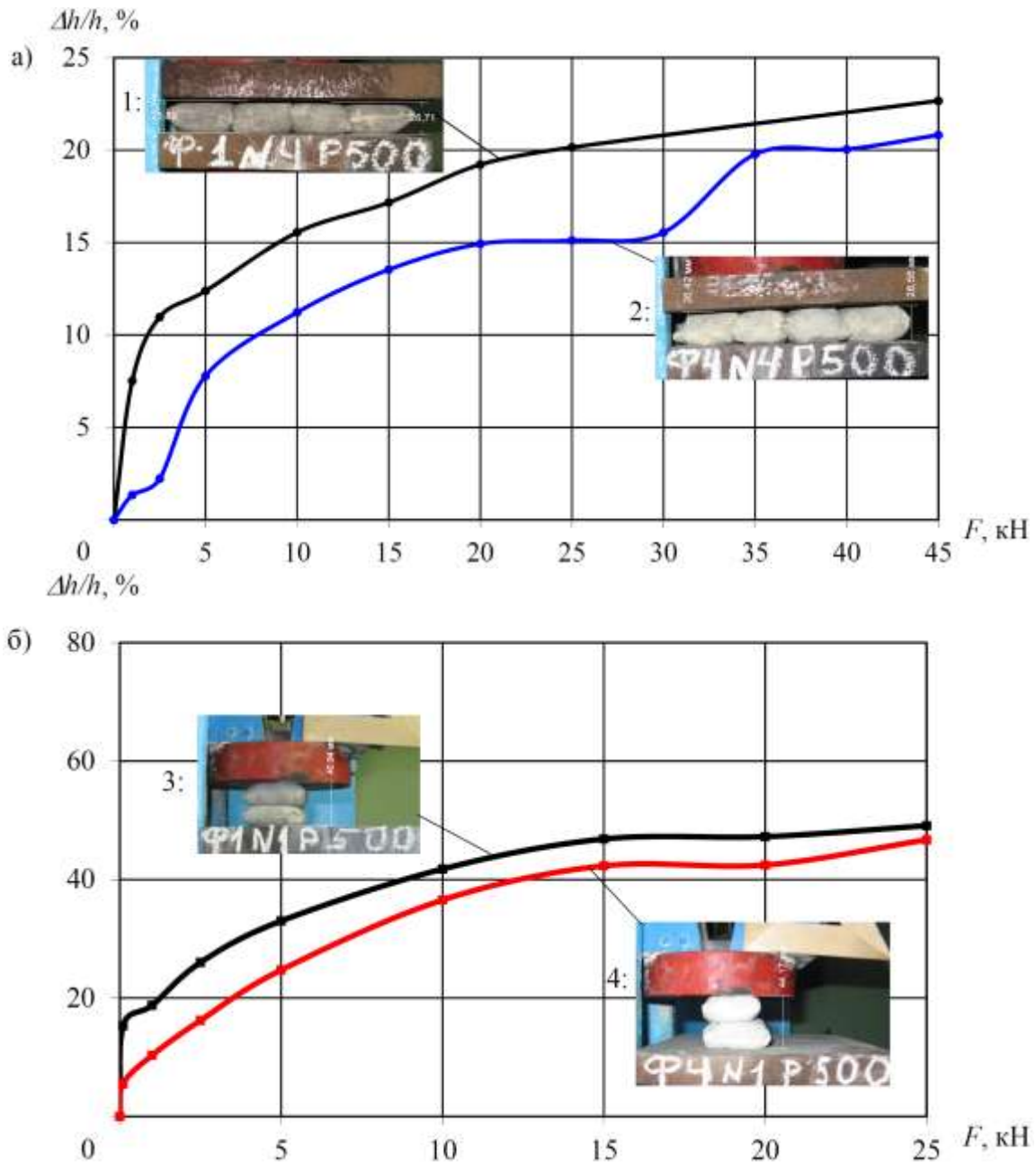

Рисунок 1. Графіки залежностей відносних величин усадки $\Delta h/h$ одношарових (а) і двошарових конструкцій з мішків із породою (б) від величини навантаження F при різних кількості мішків у ряду n_m і фракційному складі породних фракцій d_ϕ (1 – $n_m=4$; $d_\phi = 0,0001 \div 0,015$ м; 2 – $n_m=4$; $d_\phi=0,051 \div 0,1$ м; 3 – $n_m=1$; $d_\phi = 0,0001 \div 0,015$ м; 4 – $n_m=1$; $d_\phi = 0,051 \div 0,1$ м) [4]

Основна частка усадки конструкцій (до 53%) реалізовувалася на початковому етапі завантаження, у подальшому швидкість усадки зменшувалася, що свідчить про інтенсивне ущільнення породного матеріалу на початковому етапі. Звідси випливає, що опори з мішків потрібно викладати з попередньо ущільненого матеріалу для забезпечення якнайшвидшого включення у роботу даних споруд. Ущільнити рядову породу у мішках можна за рахунок її стискання на пресі або утрамбовки на спеціальній віброустановці. Це було доведено випробуваннями мішків, які заповнювались рядовою породою з її подальшим ущільненням та навантаженням на пресі.

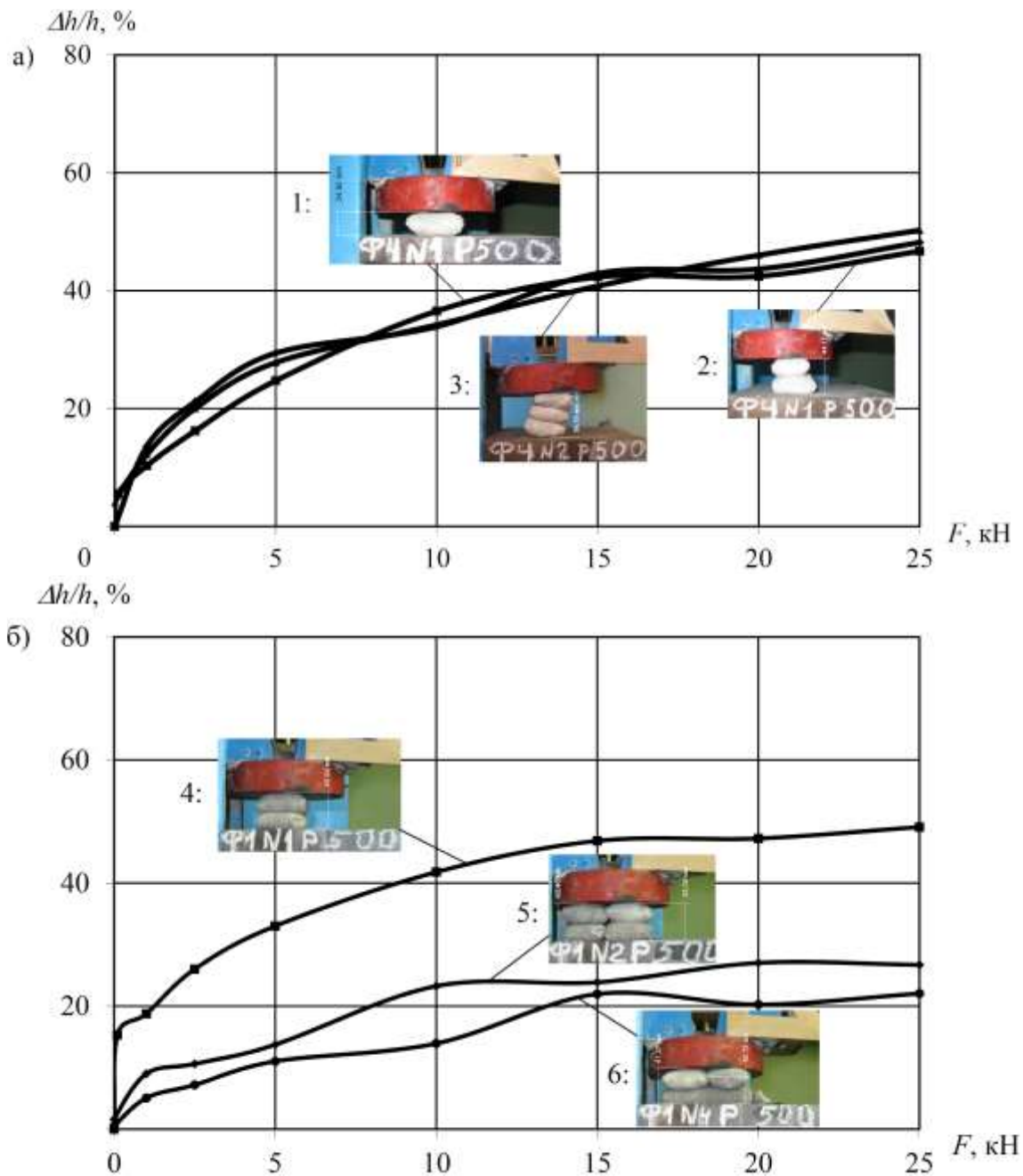

Рисунок 2. Графіки залежностей відносних величин усадки $\Delta h/h$ конструкцій з мішків з породою від величини навантаження F при однорядній укладці мішків (а) з різною кількістю шарів (1, 2 і 3 – відповідно, один, два і три шари) і з різними схемами укладання мішків у двошарових конструкціях (4 - однорядна схема; 5, 6 - дворядні схеми, відповідно, з паралельним і перпендикулярним укладаннями мішків) [4]

Після попереднього стиснення мішків на пресі випробовувалися трьохрядні породні конструкції з мішків із різним ступенем ущільнення [6]. Таким чином, початковий коефіцієнт пористості на момент укладання мішків у конструкцію становив у різних експериментах від 0,41 до 0,28. Мішки укладалися пошарово перпендикулярно один до одного. Потім на дані конструкції по всій площі передавалися поступово зростаючі навантаження (зовнішній тиск до 1,97 МПа), під дією яких породні опори зменшувалися по висоті на 16-25% в залежності від

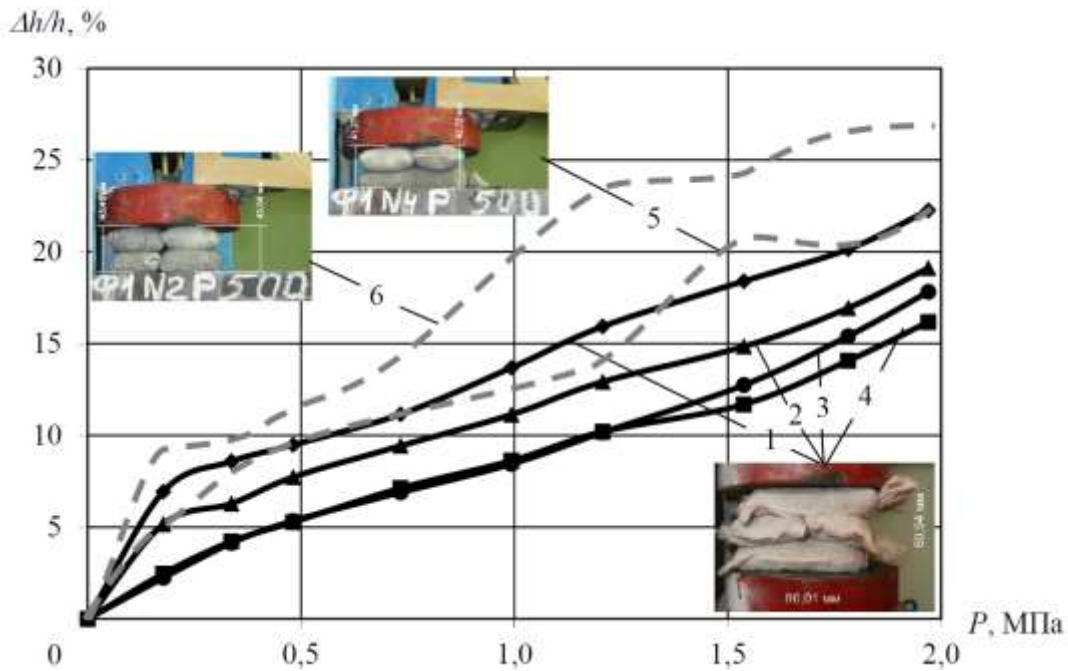

Рисунок 3. Узагальнені графіки залежності відносної величини усадки опор з мішків із породою $\Delta h/h$ від величини зовнішнього тиску P для попередньо ущільнених мішків з перпендикулярним укладанням їх в рядах (1,2,3 і 4 – при початковому коефіцієнті пористості, відповідно, 0,41; 0,4; 0,29 і 0,28) і мішків без ущільнення з перпендикулярним (5) і паралельним(6) укладаннями [6]

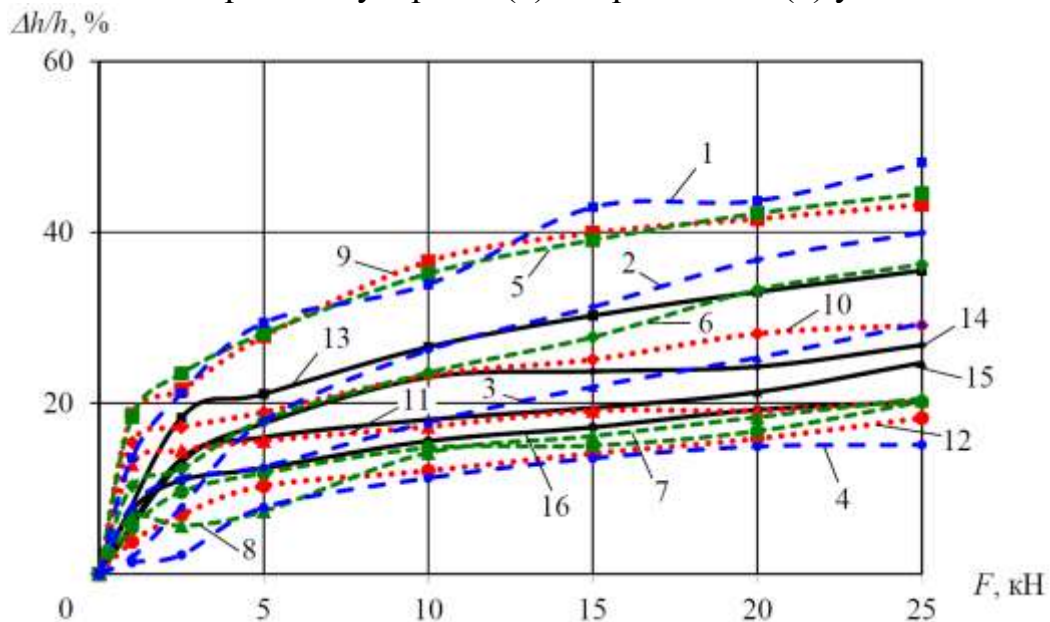

Рисунок 4. Графіки залежності величини відносної усадки мішків $\Delta h/h$ з різною кількістю у ряду n_M , які заповнені породою різних фракцій d_ϕ , від величини навантаження на них F (1 – $n_M=1$; $d_\phi=0,051\div 0,1$ м; 2 – $n_M=2$; $d_\phi=0,051\div 0,1$ м; 3 – $n_M=3$; $d_\phi=0,051\div 0,1$ м; 4 – $n_M=4$; $d_\phi=0,051\div 0,1$ м; 5 – $n_M=1$; $d_\phi=0,031\div 0,05$ м; 6 – $n_M=2$; $d_\phi=0,031\div 0,05$ м; 7 – $n_M=3$; $d_\phi=0,031\div 0,05$ м; 8 – $n_M=4$; $d_\phi=0,031\div 0,05$ м; 9 – $n_M=1$; $d_\phi=0,015\div 0,03$ м; 10 – $n_M=2$; $d_\phi=0,015\div 0,03$ м; 11 – $n_M=3$; $d_\phi=0,015\div 0,03$ м; 12 – $n_M=4$; $d_\phi=0,015\div 0,03$ м; 13 – $n_M=1$; $d_\phi=0,0001\div 0,015$ м; 14 – $n_M=2$; $d_\phi=0,0001\div 0,015$ м; 15 – $n_M=3$; $d_\phi=0,0001\div 0,015$ м; 16 – $n_M=4$; $d_\phi=0,0001\div 0,015$ м)

величини попереднього ущільнення мішків (рис. 3). Більшій величині ущільнення, відповідала найменша величина піддатливості.

Таким чином, при коефіцієнті пористості 0,28-0,29 забезпечується піддатливість охоронної конструкції з мішків із рядовою породою, що дорівнює 16-17%. Це рівнозначне застосуванню жорстких охоронних конструкцій. Таким чином, дані конструкції можуть бути з обмеженою піддатливістю за рахунок зміни компресійних показників у мішках.

Список літератури:

1. Ильин А.И., Теросипов В.М., Баранов С.А. Шахтные специальные крепи из породных стоек. Уголь Украины. 2003. №3. С. 14-15.
2. Касьян М.М., Фельдман Е.П., Хазіпов І.В., Негрій С.Г., Мокрієнко В.М. Спосіб охорони підготовчих виробок: пат. № 54012 Україна, МПК(2011.01) E21D 15/00, № u201004634; заявл. 19.04.2010, опубл. 25.10.2010, бюл. № 20.
3. Хазіпов І.В. Разработка способов создания искусственных породных сооружений для охраны повторно используемых выемочных выработок: дис. ... канд. техн. наук: 05.15.02 / ДонНТУ. Донецк, 2009. 157 с.
4. Негрій С.Г. Усовершенствование технологии охраны подготовительных выработок породными стойками. Вісті Донецького гірничого інституту. 2014. №1(34)-2(35). С. 181-186.
5. Негрей С.Г., Кремень И.В. Повышение несущей способности породных стоек за счет изменения компрессионных показателей сыпучего материала. Совершенствование технологии строительства шахт и подземных сооружений: сб. научн. трудов. Донецк: ДВНЗ ДонНТУ, 2013. Вып.19. С. 44-47.
6. Негрей С.Г. Определение параметров комбинированного охранного сооружения из рядовой породы. Вісті Донецького гірничого інституту. 2015. №1(36)-2(37). С. 23-32.

PROSPECTS OF CO₂ LASER TREATMENT OF MATERIALS

Savchenko Olga,

Ph.D. in Technology, docent,
Associate Professor of Printing Media Technologies and Packaging,
Ukrainian Academy of Printing, Lviv, Ukraine

According to research by Strategies Unlimite, the use of lasers has doubled in decades, reaching \$ 13.76 billion in 2018. Sales of lasers in 2019 amounted to about \$ 15 billion [1]. The leader in the production of laser radiation sources in 2018 was China using them for the manufacture of consumer electronics. The leading manufacturers in 2018 were Trumpf (Germany, Ditzingen) and IPG (USA, Oxford), as well as, for example, Han's Laser (China, Shenzhen), Coherent (USA, Santa Clara) [2]. The income of the laser industry continues to increase in the following sectors: automotive, aerospace, printing, energy, electronics and communications, medicine, cosmetology, research, communications, and more.

Laser processing is used for the following operations: cutting blanks, modifying the surface of the material, marking, local doping, sealing, welding, surfacing, doping, etc.

The versatility of laser processing is the successful use of different types of materials, such as metal oxides, metals with different characteristics [3], semiconductors [4], polymers and polymer composites [5–9], dielectric and combined materials [10]. The usual use of direct laser treatment of polymers usually involves the defeat of the area that is subjected to ablation or crosslinking [11]. Under the action of CO₂ laser radiation, which is absorbed by the material, it is locally heated, melted, or evaporated at the point of the passage of the laser beam. These processes are based on unusual structural and phase changes in the material that occur due to ultra-high rates of heating and subsequent cooling under laser irradiation. An important role is played by the values of the laser power density, the possibility of saturation of the surface layer with environmental elements, the increase in the density of dislocations in the irradiation zone, and other effects [3].

In various fields of science and technology, in particular, in electrical products and electronic devices are widely used dielectric materials of the layered structure of materials that alternate in properties and have a natural and artificial origin. Natural, usually isotropic within each layer, is difficult to laser dimensional processing when the material evaporates. Processing of artificial dielectric materials is accompanied by a lower risk of delamination due to the higher strength of interlayer bonds, however, significant differences in mechanical and thermophysical properties of layer materials create certain, sometimes difficult to determine obstacles to the regime support of the technological operation.

Problems of laser processing of materials were dealt with by domestic and foreign scientists and specialists: Bobitsky Y.V, Diptan K.O, Kotlyarov V.P, Sinyuchenko V.V, Gavenko S.F, Grinchishin T.M, Kirichok T.Yu., Zhuk S.V, Lukyanyuk V., Maik

V.Z, Matviishin G.L, Titarenko O.O, Lebedeva M.A, Aliverdi M.A, Choudhury I.A., Shirley S., Čep R., Sadílek M., Fatimah S., Eltawahni H.A., Hagino M., Benyounis K.Y., Inoue T., Olabi A.G., Ray Tahir Mushtaq, Yanen Wang, and many more others.

The list of materials for laser processing is quite wide, it is wood, plywood, MDF, veneer, multiplex, metal, extruded aluminum, ceramics, porcelain, marble, granite, stone, glass, fiberglass, leather, wool, textiles, foil, aramid, acrylonitrile (ABS), acrylic, polyester, polycarbonate, polyamide, polyethylene, polyurethane, polystyrene, polypropylene, PET/PET, polyoxymethylene, polyvinyl chloride, composite, cardboard, paper, etc. The CO₂ laser has expanded the processing capabilities of many polymeric materials, as evidenced by several scientific papers [5–9, 11].

The CO₂ laser has gained considerable interest because most materials, such as plastics, start absorbing at 10 micrometers. Methyl methacrylate is a plastic material known as plexiglass or Perspex. Plexiglas in the international literature is referred to as PMMA (polymethyl methacrylate). This thermoplastic polymer, invented in the 1920s, gained popularity due to its strength, elasticity, and ease of processing with a CO₂ laser. The widest range of applications for CO₂ laser treatment of acrylic is cutting, engraving, perforation, and marking of both extruded and cast acrylic glass, which response very well to the wavelength of the CO₂ laser. At this wavelength the molecular structure of acrylic, like many other substances, causes it to be opaque to the CO₂ laser operating at a wavelength of 10.6 μm. This feature, coupled with low thermal conductivity and a relatively low sublimation point (300 °C), allows acrylic processing to be done quickly and easily.

The cutting head supplies a very large beam of energy to the acrylic sheet and by instant sublimation of the material, you can get acrylic letters, panels or other images and products by laser cutting.

The result is a cutting of extreme precision and quality: clean, smooth, and without any need for finishing off. Sublimation causes the material to evaporate and therefore does not create residues, making laser cutting an extremely clean process. The acrylic laser cutting process is also incredibly fast. Speed is related to the thickness of the material and the power of the laser source. But whatever the thickness, the processing speed will be significantly higher than the mechanical cutting methods, even if it is a CNC method. There are known brands of acrylic (Plexiglas®, Perspex®, Altuglas®, CRYLUX™, CRYLON®, Acrylite®), which are perfectly processed using a CO₂ laser system [8].

Images and products made by laser cutting and engraving on a carbon dioxide CO₂ laser are presented in Fig.1.

a

b

c

d

e

f

Figure 1. Images and products made by laser cutting and engraving on a carbon dioxide CO₂ laser on materials: a, b - acrylic; c, d - plywood; e, f - polystyrene.

The possibilities of laser machining are endless and, ultimately, only limited by the designer's imagination.

References:

1. Savchenko O.M. Analytical research in the field of laser technology // Book Qualification: Collection of scientific works. - Lviv: UAP, 2019. - Vol.1 (35). - P.76-83.

2. Andreyko I.O. Market analysis of lasers and laser technologies // Collection of abstracts of reports of the student scientific-practical conference of ChSTU: April 15–18, 2019. - Cherkasy: ChSTU, 2019. - P.144.
3. T. Debroy, H.L. Wei, J.S. Zuback, T. Mukherjee, J.W. Elmer, J.O. Milewski, A.M. Beese, A. Wilson-Heid, A. De, W. Zhang, Additive manufacturing of metallic components – process, structure and properties // Prog. Mater. Sci. 92 (2018). – P.112–224.
4. Laser Cutting in the Semi-Conductor Industry. Retrieved from <https://www.spilasers.com/application-cutting/laser-cutting-in-the-semiconductor-industry/>
5. Čep R. Influence of CO₂ Laser on Cutting Quality of Polymer Materials / Čep R., Malotová Š., Pagáč M., Sadílek M., Lichovník J. // Transactions of the VŠB - Technical University of Ostrava / Mechanical Series. – 2016, Vol. 62, S.9-16.
6. Ray Tahir Mushtaq, Yanen Wang, Mudassar Rehman, Aqib Mashood Khan, Mozammel Mia. State-Of-The-Art and Trends in CO₂ Laser Cutting of Polymeric Materials—A Review // Materials. – 2020. – Vol.13(17). – 23p.
7. Laser cutting and engraving of acrylic. Retrieved from <https://www.eurolaser.com/ru/materialy/akrilovye/>
8. CO₂ laser for acrylic cutting (PMMA). Retrieved from <https://elenlaser.com/blog/co2-laser-cutting-acrylic-pmma-sheet.html>.
9. Masoud, Fathi; Sapuan, S.M.; Mohd Ariffin, Mohd Khairol Anuar; Nukman, Y.; Bayraktar, Emin. Cutting Processes of Natural Fiber-Reinforced Polymer Composites // Polymers. – 2020. – Vol.12(6): 4.
10. Protsak O.M. Results of experimental researches of the process of laser dimensional processing of electrotechnical materials / O.M. Procak, V.P. Kotlyarov // Abstracts of reports of the all-university scientific and technical conference of young scientists and students, dedicated to the Day of Science. - Kyiv: NTUU "KPI", 2013. - P.7-9.
11. Xiaojun Ruan, Rui Wang, Jiangjiang Luo, Yanbo Yao, Tao Liu. Experimental and modeling study of CO₂ laser writing induced polyimide carbonization process // Materials & Design. – 2018, Vol.160. – P.1168-1177.

DETERMINATION OF WORKING FLUID RESOURCE IN HYDRAULIC SYSTEMS OF BUILDING AND ROAD MACHINES

Shchukin Oleksandr

Ph.D., Associate Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University

Orel Oleksandr

Ph.D., Associate Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University

Yaryzhko Oleksandr

Ph.D., Associate Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University

During operation, mechanical impurities (wear particles and dust) accumulate in working fluids (WF), which leads to intensive wear of friction pairs of hydraulic drives of building and road machines [1]. In this regard, WF have a limited service life specified in the operating instructions for the machines. However, this service life does not take into account the operating conditions, therefore, WF must be replaced according to their actual condition.

There are several ways to determine the resource WF [1, 2], but all of these methods have certain disadvantages (low information content, ambiguity of the results obtained, the need for complex special laboratory equipment, the influence of various factors on the research results, etc.).

In [3], we proposed to determine the resource WF of hydraulic drives of construction and road machines using the coefficient of antiwear properties K_j , which is a fraction, the numerator of which gives the number of contaminant particles $\leq 5 \mu\text{m}$ in size with a factor of 5, and in the denominator - the sum of particles larger than $5 \mu\text{m}$ (with appropriate coefficients) in the size ranges provided for by GOST 17216: 2004 [1, 3]. Taking into account the amount of contaminant particles with a size of ≤ 5 microns in WF is due to the fact that, for certain reasons, they can significantly improve the antiwear properties of WR [1, etc.].

To determine the possibility of using the K_j coefficient as a criterion for determining the WF resource, operational tests were carried out, for which a motor grader was selected. After fresh WF Hydro HV 46 was poured into the hydraulic system, WF samples were systematically taken to determine the particle size distribution of impurities, followed by the calculation of the pollution index value, determination of WF purity in accordance with GOST 17216: 2004, as well as the K_j coefficient.

The results of WF studies are shown in Figure 1.

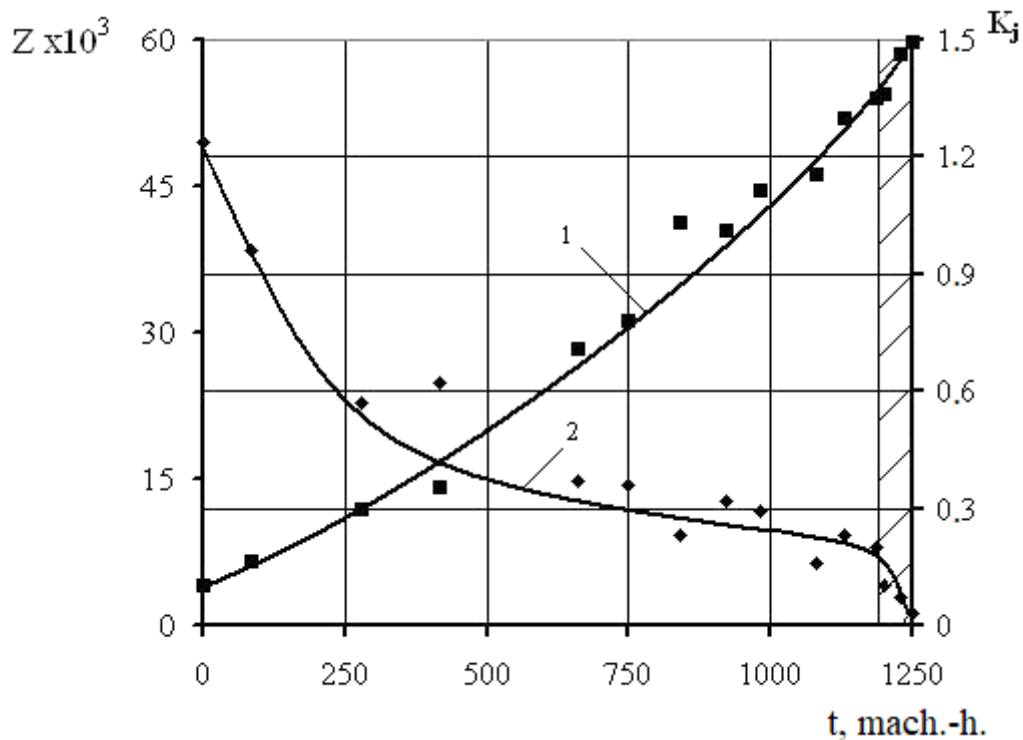

Figure 1. Dependence of the pollution index (1) and the coefficient of antiwear properties (2) on the operating time of the WF Hydro HV46.

As the results of analyzes of WF samples showed, as the accumulation of the WF contamination index gradually and monotonically increases (Fig. 1), which indicates a deterioration of the WF purity class according to GOST 17216: 2004 from 10th to 14th (operating time of WF 1250 mach.-h.). At the same time, the WF reached this class of purity after 920 mach.-h. of work in the hydraulic drive of a motor grader. At the same time, the value of the K_j coefficient monotonically decreases from 1.24 (fresh WF) to 0.2 (1185 mach.-h. of WF operation). After this period of operation of WF, its pollution index continues to grow monotonically, but the cleanliness class remains at the level of 14. At the same time, already after operating time of WF 1230 mach.-h., its value is 0.07.

Thus, it can be concluded that the resource of the WF Hydro HV 46 in the hydraulic drive of the motor grader GR165 when performing the above work is 1185 mach.-h. In this case, the limiting value of the coefficient K_j of antiwear properties is 0.2, that is, approximately as in WF MG-46-B, which contains alloying additives.

References:

1. Vencel E.S. Uluchshenie ekspluatacionnyh svojstv masel i topliv, Harkov: HNADU, 2010.
2. Babenko A.O. Diagnostika znoshuvannya j dovgovichnosti detalej mashin po elektroprovodnosti mastila / dis. ... kand. tekhn. nauk.: 05.02.02 / Babenko Andrij Oleksandrovich, Harkiv, 2002.
3. Vencel E.S. Vznachennya minimal'no pripustimogo znachennya koeficienta protiznoshuval'nih vlastivostej robochih ridin gidroprivodiv / E.S. Vencel, O.V. Orel,

O.Yu. Ponomarenko // Visnik Harkivskogo nacionalnogo avtomobilno-dorozhn'ogo universitetu, 2011, Vol.53, Pp. 95–98.

ANALYSIS OF ROAD SITUATIONS RECOGNITION MEANS

Zelenskyi Arkadii,

postgraduate student
Kryvyi Rih National University

The road transport systems of most large settlements of the country do not correspond to the growth of traffic intensity. An effective solution to this problem can be achieved with the help of an automated system of adaptive traffic management of modern cities using intelligent methods.

An important role in solving the problem of congestion of road junctions is given to the organization of traffic management. One of the most important tasks of land transport traffic management in the settlement is the creation of an automated control system (ACS), designed for adaptive control of traffic flows using intelligent methods.

Currently, this problem is very acute for the largest cities in Ukraine. At the moment, Kryvyi Rih is a growing city with a large number of road connections. And looking at the experience of regional cities, we can conclude that this problem will develop and become more relevant in the near future.

There are already some problem areas of road transport systems. Therefore, you need to start resolving this issue now to avoid a critical situation.

Thus, there is a problem of automated traffic management for the solution of which there is currently no sufficiently developed information and software. One such integral component of an automated traffic flow control system is real-time vehicle recognition.

The article Automated driving recognition technologies for adverse weather conditions [1] summarizes research focused on automated driving technologies and discusses the problems associated with the detection of adverse weather and other situations that complicate driving, thereby complicating the market introduction of automated vehicles. funds. A method of using image recognition methods is proposed for active vehicle control, ie obstacle detection and maneuvering. The article does not raise the question of the possible use of image recognition methods to identify traffic situations for further automated traffic control. The authors summarized the problems and studies of automated traffic in adverse weather conditions and each relevant urban road recognition technology, trying to develop a practical operating system to specify the limit points of the system in weather conditions of sun glare, rain, fog, and snow. The advantages and disadvantages of each sensor and recognition method were discussed. The authors emphasize that it is possible to develop a reliable recognition system by merging sensors and using infrastructure sensors.

Nowadays, a number of approaches and methods for pattern recognition have been developed. The authors of the scientific article Deep learning-based image recognition for autonomous driving [2] reveal in detail the problem of pattern recognition, demonstrate how deep learning is used in image recognition, and explain the latest trends in autonomous driving based on deep learning. The authors describe in detail and with examples the process of pattern recognition and its constituent stages. In particular, the authors pay attention to the use of convolutional neural networks to solve

image recognition problems. The authors made a comparative analysis of the use of convolutional neural networks and methods of conventional machine learning and highlighted their advantages. Also, the use of convolutional neural networks in the tasks of object recognition, semantic segmentation, automated vehicle control was considered. In addition, the article provides a brief overview of the history of means and methods of pattern recognition.

The authors of the article Automatic recognition of driving scenarios for ADAS design [3] presented a method of characterization and automatic recognition of the most common driving scenarios in road experiments. The aim of the proposed approach is to create an appropriate simulator for the development and testing of advanced driver assistance systems (ADAS).

For this purpose, data from a large number of typical situations were recorded and events were classified according to simple (atomic) events and more complex motion scenarios. To model vehicle behavior, the authors suggest using contextless grammar systems and compact formalism to describe cause-and-effect relationships and time sequences. Thus, unlike most existing algorithms, the whole procedure takes advantage of the internal nature of the problem, offline. Context-free grammar systems are shown as an effective and suitable tool for modeling driving scenarios, while experimental results are used to confirm the proposed approach and show the limits and potential of actual application.

Among all deep learning methods of object recognition, there is one, which is getting more popular in the sphere of object detection. Convolutional neural networks are a class of deep artificial neural networks of direct propagation, which have been successfully applied to the analysis of visual images. CNN uses a variety of multilayer perceptrons designed to require the use of a minimum amount of pre-treatment. They are also known as shear-invariant or spatially invariant artificial neural networks, based on their architecture of common weights and invariance characteristics with respect to parallel transfer.

For recognition tasks in the use of large data objects, the model must have a high ability to learn and a large percentage of correct assumptions about the characteristics of the image. Compared to traditional direct propagation neural networks with similar multilayer layers, convolutional neural networks have a higher learning capability that requires much fewer parameters and visitors. For the traditional full popularity of neural networks for their proper training in the task of pattern recognition requires much more data, through each input image can have a size of at least a few hundred thousand, requiring an appropriate number of components with different values for each measurement. [4]

Thus, the problem of dynamic pattern recognition is relevant today, especially for large modern cities and industrial cities. Such settlements have certain features - systematic, uneven growth of road traffic and adverse weather conditions of a large industrial city. The latter characteristic has a significant impact on the quality of the image obtained from external surveillance cameras. Therefore, models and methods that will ensure effective vehicle recognition taking into account possible obstacles are relevant. And one of the possible approaches to solving this problem may be convolutional neural networks.

References:

1. Keisuke Yoneda, Naoki Suganuma, Ryo Yanase, Mohammad Aldibaja Automated driving recognition technologies for adverse weather conditions. IATSS Research. 2019. T. 43, № 4. C. 253-262. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iatssr.2019.11.005>.
2. Hironobu Fujiyoshi, Tsubasa Hirakawa, Takayoshi Yamashita Deep learning-based image recognition for autonomous driving. IATSS Research. 2019. T. 43, № 4. C. 244-252. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iatssr.2019.11.008>.
3. Alberto Lucchetti, Carlo Ongini, Simone Formentin, Sergio M. Savaresi, Luigi Del Re Automatic recognition of driving scenarios for ADAS design. IFAC-PapersOnLine. 2016. T. 49, № 11. C. 109-114. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2016.08.017>.
4. Bengio Y., Lecun, Y. Convolutional Networks for Images, Speech, and Time-Series. 1997. URL: https://www.researchgate.net/profile/Yann_Lecun/publication/2453996_Convolutional_Networks_for_Images_Speech_and_TimeSeries/links/0deec519dfa2325502000000.pdf

АНАЛІЗ ОПТИМАЛЬНИХ ПАРАМЕТРІВ ДИНАМІЧНИХ ГАСИТЕЛІВ ВІБРАЦІЙ

Власов Андрій Олександрович
кандидат технічних наук, доцент
Запорізький національний університет

Гречаний Олексій Миколайович
викладач
Запорізький національний університет

Виприжкін Павло Олександрович
студент гр.6.1339-с.
Запорізький національний університет

До працюючих в складних технологічних умовах механізмів металургійних машин та агрегатів, пред'являються особливі вимоги. [1]

При роботі електричних печей виникають значні механічні коливання (вібрації), які приводять до виходу з ладу елементів і вузлів печі, зокрема електродотримачів. Одним із факторів руйнування електродів є вібраційне навантаження з амплітудами, які перевищують граничні значення за умовою міцності матеріалу. Тому актуальними слід вважати дослідження, що спрямовані на подальше вдосконалення механічної системи електродотримачів за допомогою використання нових конструктивних рішень із системами віброзахисту, раціональним вибором динамічних параметрів і застосування пристроїв для демпфування коливань металоконструкції, що тримає електрод.[2]

Механічні навантаження на електроди обумовлено дією різного типу факторів як технологічного характеру, так і від специфіки роботи безпосередньо самого обладнання. Всі дії, поділяють на вібраційні, ударні, статичні та лінійні. Найбільшу небезпеку представляють вібраційні й ударні дії. [3]

Для зменшення рівня впливу вібраційних дій можуть бути використані динамічні гасителі.

Зміна процесу коливань конструкції при приєднанні динамічного гасителя може здійснюватися шляхом перерозподілу коливальної енергії від конструкції до гасителя. У цьому випадку пристрої, що приєднуються до конструкції, називають інерційними динамічними гасителями. Можливості використання інерційних динамічних гасителів для демпфірування коливань системи електродотримача можуть бути розширені при забезпеченні компенсуючої реакції гасителя в широкому діапазоні частот порушення, що має місце при роботі дугової електропечі. Це досягається, зокрема, застосуванням у якості гасителів неізохронних елементів, що мають можливість підбудовувати частоту власних рухів до частоти порушення. Математичний опис перехідних процесів, що й установилися, у механічних системах з динамічним гасителем каткового типу (циліндр у циліндричній порожнині) представляє систему диференціальних

рівнянь із нелінійними членами, що вимагає застосування чисельних методів для їхнього розв'язку. [3] У кінцевому результаті ці рівняння мають вигляд [4]:

$$\begin{aligned} (m_1 + m_2)\ddot{x}_1 - m_2(R_1 - R_2)(\ddot{\psi}_2 \cos\psi_2 - \dot{\psi}_2^2 \sin\psi_2) + cx_1 - a \sin(pt + \alpha) = 0 \\ - m_2(R_1 - R_2)\dot{x}_1 \cos\psi_2 + \dot{\psi}_2 m_2 \left[(R_1 - R_2)^2 + \frac{R_1}{R_2^2} r^2 \right] + m_2 g (R_1 - R_2) \sin\psi_2 = 0 \end{aligned} \quad (1)$$

де m_1, m_2 – відповідно маса демпфуючого тіла й маса гасителя;

R_1, R_2 – відповідно радіус гасителя й радіус циліндричної порожнини;

$a \sin(pt + \alpha)$ – гармонійна сила збуджуюча демпфуюче тіло;

c – твердість пружини;

x – положення несучого тіла;

ψ_2 – кут відхилення центру гасителя щодо центру циліндричної порожнини;

Приєднання таких елементів до коливної конструкції приводить до того, що здійснюване ними рух обкатування синхронізується із зовнішнім збудником. При цьому періодична реакція, створювана хитним елементом, протидіє зовнішньому порушенню.

Список літератури:

1. Дослідження динамічних процесів, виникаючих у вузлах приводу ножиць з паралельними ножами. / [О. М. Гречаний, Ю. Г. Кобрін, Т. О. Васильченко та ін.]. // Збірник наукових праць "Металургія". – 2019. – №1. – С. 96–100.

2. Власов А. О. Удосконалення механічної системи електродотримача для зменшення вібрації електрода. / А. О. Власов, С. В. Зданевич. // Наука та прогрес транспорту. Вісник Дніпропетровського національного залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна.. – 2018. – №4. – С. 68–80.

3. Про підвищення надійності роботи електродів дугових сталеплавильних печей. / [М. В. Коваль, В. К. Тарасов, С. С. Пилипенко та ін.]. // Металургія: Збірник наукових праць ЗДІА.. – 2016. – №35. – С. 58–62.

4. Коваль Н. В. Исследование и выбор оптимальных параметров динамических гасителей вибраций элементов металлургического оборудования. / Н. В. Коваль, И. В. Сви́динская, Н. В. Шматченко. – Запорожье: ЗИИ, 1990. – 24 с.

5. Никитин Н. Н. Курс теоретической механики: Учеб. для машиностроит. и приборостроит. спец. вузов / Н. Н. Никитин. – М.: Высш.шк., 1990. – 607 с.

ОБ ОДНОМ ПОДХОДЕ К ПОСТРОЕНИЮ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СКЛАДСКИХ СИСТЕМ

Кисель Анатолий Георгиевич,

Канд. техн. наук, доцент

Одесский национальный политехнический университет

Черненко Роман Викторович,

Студент

Одесский национальный политехнический университет

Демков Илья Константинович,

Студент

Одесский национальный политехнический университет

За последние несколько десятилетий область автономных унифицированных систем превратилась в очень быстро развивающуюся область исследований. Нет сомнений в том, что автономные платформы найдут свое широкое применение. Возможность создания единой унифицированной платформы открывает широкие горизонты по применению последней для множества разнообразных задач. Сфера применения таких автономных унифицированных платформ – это различные области промышленности, в частности, тяжелое машиностроение, металлургия, судостроение, авиационно-космическая промышленность, производство форм, домов, бетона и т.д. При этом для того, чтобы перенаправить платформу на выполнение другой задачи потребуется лишь сменить функциональную часть, при этом движущаяся платформа остается без изменений. В случае же со стандартными автономными платформами кардинальная смена сферы применения была бы невозможна. В этом и заключается унифицированность таких платформ.

Однако все еще существует множество проблем, которые стимулируют исследовательскую деятельность в этой области. Одна из наибольших проблем, с которой сталкиваются разработчики автономных унифицированных систем – это ограниченная мобильность платформ на стандартных колесах. Поэтому в качестве преемника для стандартного колеса может быть предложено колесо Илона (здесь и далее колеса Mecanum), обладающее способностью вращаться на месте при минимальной силе трения и низком вращательном моменте. Эти особенности позволяют сделать транспортное средство чрезвычайно маневренным, что может быть очень перспективно при применении такой техники как внутри, так и вне помещений.

С точки зрения движения в ограниченных пространствах транспортные средства на основе колес Mecanum имеют больше преимуществ перед обычными платформами с рулевым управлением типа Акермана или системой дифференциального привода. Они могут «красться» боком, разворачиваться на

месте и следовать по сложным траекториям. Эти транспортные средства могут легко выполнять задачи в средах со статическими и динамическими препятствиями и в узких местах.

Благодаря специальным колесам такое транспортное средство может двигаться в любом направлении, вперед / назад, а также влево / вправо и поворачивать на месте. Это особенно полезно при маневрировании в стесненных условиях. Краткое сравнение между приводом Mecanum, голономным приводом и поворотным приводом представлено в таблице 1.

Таблица 1

Сравнение различных типов приводов

	Месанум	Голономный	Поворотный
Описание	 Колеса с угловыми роликами	 Колеса с «прямыми» роликами	 Модули независимо управляемого привода
Преимущества	<ul style="list-style-type: none"> - компактный дизайн - высокая грузоподъемность - просто контролировать - меньшая скорость и сила нажатия при движении по диагонали 	<ul style="list-style-type: none"> - низкий вес - компактный дизайн - просто контролировать - меньшая скорость и сила нажатия при движении по диагонали 	<ul style="list-style-type: none"> - простота концепции - простота колеса - постоянный контакт колеса - высокая грузоподъемность - устойчив на любых поверхностях
Недостатки	<ul style="list-style-type: none"> - концептуально очень сложные - прерывистый контакт колеса - высокая чувствительность к неровностям пола - сложная конструкция колес 	<ul style="list-style-type: none"> - более сложные концептуально - прерывистый контакт колеса или переменный радиус привода - чувствителен к неровностям пола - меньшая тяга 	<ul style="list-style-type: none"> - сложная механическая конструкция - тяжелая и массивная конструкция - высокое трение при рулевом управлении

Обычно мобильные платформы на базе колес Mecanum имеют квадратную или прямоугольную конфигурацию, с двумя колесами с каждой стороны шасси. Делая все четырех колеса активными и независимыми, мы обеспечиваем движение платформы во всех направлениях без необходимости использования обычной системы рулевого управления. Применение таких колес на автономных унифицированных платформах делает их крайне производительными.

Однако по-прежнему необходимы хорошие решения, сочетающие высокую мобильность, прочную конструкцию и, главное, простоту управления.

Одним из таких решений является автоматическая погрузочная складская платформа. Прототипы таких устройств уже используются некоторыми передовыми корпорациями.

Современная автоматизация ставит своей целью максимально увеличить объемы выпускаемой продукции вместе с уменьшением производственных

затрат отдельно взятых предприятий. Упомянутые ранее платформы, на данный момент, используются, скорее, как демонстрация уровня технологий и обеспеченности предприятия, нежели прорыв в области его автоматизации. Это отражено в переусложненной конструкции самой платформы и наличии большого числа дорогостоящих компонентов, в которых машина не нуждается для выполнения поставленной задачи.

Для достижения оптимального результата работы предприятия, которые необходимо автоматизировать, его следует оснащать новейшими машинами, при этом не забыв изменить структуру самого предприятия и алгоритм его работы. Недостаточно просто поставить новый автомат на место старого, ведь это изначально поставит его в рамки производства старого предприятия и не позволит реализовать свой полный потенциал. Это значит, что для полной автоматизации производства предприятие должно быть построено, основываясь на машинной логике.

К примеру, для автоматизации склада следует, в первую очередь, стандартизировать само помещение (желательно приведя его к матричному виду), избавившись от уникальных структур и необходимости реализовывать в машинах программу их распознавания. Затем необходимо выделить сервер для размещения на нем управляющей программы (УП), которая будет управлять погрузочными платформами и второстепенными программами. Это позволит сильно сократить стоимость закупки и обслуживания мобильных роботов, за счет упрощения и стандартизации их конструкции. В этом случае полностью отпадает необходимость в оснащении роботов большой вычислительной мощностью, ведь все расчеты и моделирования будет проводить УП. Также можно избавиться от большого количества различных датчиков и систем реагирования, ведь наше стандартизированное предприятие не предусматривает совершение каких – либо действий или размещение объектов без ведома УП. Вся логика погрузочной платформы сводится к следованию маршруту, полученному от УП, и простым сигналам обратной связи. При этом, УП моделирует маршруты, принимает меры, соответствующие полученным сигналам, и информирует человеческий персонал при возникновении критических сбоев.

Предлагаемая концепция построения автоматического складского помещения позволит использовать преимущества транспортных платформ на Mecanum колесах и одновременно упростить их аппаратно-программное наполнение, что сделает построение таких систем универсальными и рентабельными.

Список литературы

1. Practical applications for mobile robots based on Mecanum wheels - a systematic survey: <https://www.researchgate.net/publication/233867057>
2. В. И. Барсов, Е. Ю. Костерная; Национальный аэрокосмический университет имени Н.Е. Жуковского «ХАИ», Харьков, Украина; Моделирование мобильной платформы с всенаправленными колесами
3. NexusRobot Mecanum wheels (Ikon wheel)
4. Patents / Killough platform // Innovative wheels

5. Orlando Business Journal article *Omnics' wheel of fortune rolls into production* by
Chad Eric Watt, 31 May 2002

СИСТЕМА ЖИВЛЕННЯ КРОКУЮЧОГО ГЕКСАПОДА

Павловський Олексій Михайлович,

к.т.н., доц., доц.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського

Платов Ілля Михайлович

студент
КПІ ім. Ігоря Сікорського

Сучасний стан розвитку робототехніки сприяє поширенню сфери застосування крокуючих роботів для вирішення практичних задач [1,2]. В тому числі для діагностики та контролю стану технічних каналів, вентиляційних шахт, труб і т.п. Існуючі технічні засоби та конструкції, що застосовуються на сьогоднішній день у процесі контролю та діагностики, мають один головний недолік - залежність від джерела живлення. Живлення та інформаційний зв'язок таких роботів відбувається за допомогою кабеля, довжина якого обмежена [3]. Найпростішим вирішенням даної проблеми може бути подовження кабеля, але таке рішення призводить до збільшення його ваги і відповідно необхідності у підвищенні потужності приводів робота, особливо у процесі його підйому по вертикальних каналах, трубах, коли навантаження на приводи максимальне.

Збільшення потужності приводів призведе до збільшення як вартості конструкції, так і її габаритів, що унеможливить застосування робота в вузьких каналах трубах і т.п. Іншою проблемою існуючих конструкцій діагностичних роботів є необхідність у заміні шасі, залежно від діаметра труб, розмірів і форми каналів, а також відсутність універсального рішення для всіх типів комунікацій.

Для компенсації вищезазначених недоліків пропонується застосувати крокуючого робота – гексапода в якості автономного універсального засобу для контролю та діагностики стану складних споруд та інженерних об'єктів. Складовими такого робота, окрім приводів для руху кінцівок, можуть бути засоби бездротової передачі даних, засоби освітлення, різноманітні датчики, сенсори і т.д. Все це потребує потужного автономного джерела живлення, що є головною проблемою існуючих зразків такого типу роботів, які на сьогоднішній день можуть працювати лише лічені години, або мають дротову систему керування та живлення, що обмежує доступ таких роботів [4]. Порівняно з роботами, що мають ходову частину на базі коліс, котрі приводяться в дію одним або двома електродвигунами, конструкції крокуючих роботів зазвичай будуються за допомогою сервоприводів, причому при збільшенні їх кількості, відповідно зростає і енергоспоживання. В результаті виникає потреба у побудові ефективної, простої у сенсі конструктивного виконання та обслуговуванні, надійної системи живлення крокуючого робота – гексапода.

Таким чином, метою даної роботи є огляд існуючих високоефективних автономних джерел живлення, обґрунтування та розробка на їх базі комплексної системи живлення для крокуючих роботів – гексаподів з метою його

використання для діагностики та контролю стану технічних сухих каналів, вентиляційних шахт, труб тощо.

Аналіз існуючих рішень та розробка системи живлення

Ідея використання конденсаторів замість акумуляторів не є новою і останнім часом широко застосовується у пристроях з малими струмами навантаження, наприклад, вуличні ліхтарі, що накопичують енергію за допомогою сонячної панелі впродовж дня, заряджаючи іоністор (або суперконденсатор), ємність якого може становити тисячі Фарад [5]. Потім впродовж ночі освітлюють місцевість, живлячись від іоністора. Таку ідею реалізували у роботі [6], де автори пропонують в якості автономного джерела живлення використати конденсатори. Незважаючи на досить малий, порівняно з акумуляторами, час заряджання, більшу кількість циклів заряд/розряд без втрати ємності, дане джерело електричної енергії не є ефективним для побудови крокуючих роботів, оскільки конденсатори мають високий саморозряд через струми витоку, а час повного розряду такого джерела ледве становить декілька хвилин, оскільки під час роботи приводів руху вони споживають досить високі струми.

В джерелі [7] запропонований інший варіант - наведена схема джерела електричної енергії для двигуна на базі сонячної панелі. Серед переваг такого живлення можна виділити екологічність, довгий строк служби, високий ККД, але при невеликих габаритах панелі, неможливо отримати досить потужності для живлення усіх складових гексапода, серед яких є приводи руху кінцівок – найбільш енергоспоживаючі елементи, датчики і сенсори. Головним фактором відмови від такого джерела виступає запропонована область застосування гексапода. При дослідженні або контролі стану інженерних об'єктів, наприклад, труб або вентиляцій, сонячна панель не вироблятиме енергію, а отже дане джерело в такому випадку не є ефективним. Таким чином, існуючі розробки хоч і є перспективними, однак через свої обмеження для сфери застосування гексапода не підходять. Тому було запропоновано створювати систему живлення на базі хімічних джерел електроенергії – акумуляторів.

Ринок елементів живлення пропонує достатній вибір різноманітних гальванічних елементів та акумуляторів, котрі мають широкий масогабаритний та ємнісний спектри. Розглянемо найбільш розповсюджені, які застосовуються в роботехнічних рішеннях та конструкціях крокуючих роботів: NiMH, LiPol, LiIon [8]. NiMH – до переваг можна віднести: більшу ємність, порівняно з NiCd, меншу схильність до «ефекту пам'яті», екологічну чистоту, недоліками є обмежений строк служби та струми розряду (великі струми допустимі, але значно скорочують строк служби акумулятора), потребують обслуговування (повний заряд/розряд) для уникнення кристалізації. LiIon – мають високу ємність, не мають «ефекту пам'яті», строк служби схожий із NiMH, недоліками мають потребу у схемі захисту заряду/розряду, через легку займистість від перегріву. Розвиток матеріально-технічної бази сприяв появі сімейства нових акумуляторів на базі Li, які мають схожі з LiIon характеристики.

Li(NiCoAl)O₂ - мають невисоку струмовіддачу, більш довгий час роботи від однієї підзарядки. Li(NiCoMn)O₂ - більш безпечні, та мають високу енергетичну

щільність. LiCoO_2 – мають високу енергетичну щільність, дуже небезпечні і потребують плату захисту. LiMn_2O_4 – найбільш стабільний та безпечний тип акумуляторів на базі Li, проте мають досить малу кількість циклів заряд/розряд. LiFePO_4 – мають менше значення номінальної напруги із всього сімейства, низький саморозряд та велику кількість циклів заряд/розряд. Можуть віддавати дуже високі струми без значних просядок напруги. LiPol – продовження розвитку LiIon акумуляторів із застосуванням твердого електроліту(полімеру). Основною перевагою є можливість отримання будь якої форми і розміру акумулятора (товщиною від 1 мм) і відповідно зменшити габарити кінцевого пристрою. Інші характеристики схожі з LiIon акумуляторами. Зведену характеристику, зазначених вище, акумуляторів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Характеристики акумуляторів.

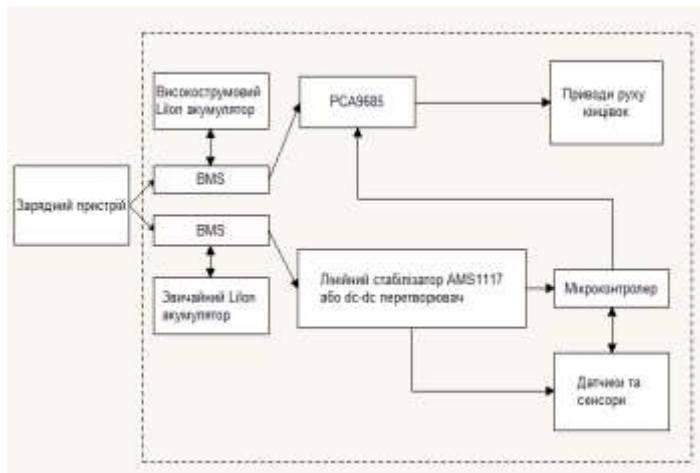
Тип акумулятора	Енергетична щільність, Вт/кг	Номінальна струмовіддача	Кількість циклів(заряд/розряд)
NiMH	60-120	0.5C(до 5C для високострумівих)	300-500
LiIon	110-160	1C(до 5C для високострумівих)	500-1000
LiCoO_2	150 - 190	1C	500-1000
$\text{Li}(\text{NiCoMn})\text{O}_2$	150-180	3C	1000
LiMn_2O_4	100-135	10C(до 30C для високострумівих)	300-700
$\text{Li}(\text{NiCoAl})\text{O}_2$	150-190	1C	500-700
LiFePO_4	90-120	25C(до 40C для високострумівих)	1000-2000
LiPol	100-130	1C(>2C для високострумівих)	300-500

Варто зазначити, що останнім часом існує тенденція переходу від NiCd та NiMH акумуляторів до LiIon і відповідно виробниками була підвищена максимальна струмовіддача останніх (до 40А в імпульсному режимі і до 15А в постійному). Таким чином, найбільш ефективними типами сучасних акумуляторних батарей є акумулятори на базі літія, проте не дивлячись на високу ефективність нових типів($\text{Li}(\text{NiCoMn})\text{O}_2$, LiMn_2O_4 , т.д.), доступність таких елементів обмежена, що суперечить концепції простої ремонтоздатності та заміни модулів. Тому для живлення гексапода були застосовані саме LiIon акумулятори.

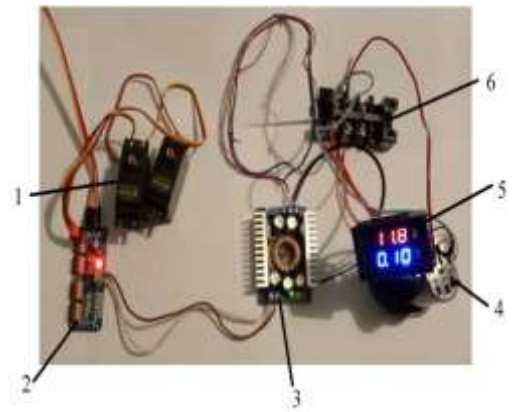
Під час експлуатації акумуляторів, у випадку використання декількох, з'єднаних послідовно, втрата їх ємності може відбуватися нерівномірно. Для компенсації цього ефекту існує готове рішення - Battery Management System (BMS) [9]. BMS, що розрахована на послідовне з'єднання декількох

аккумуляторів, реалізує комплекс їх захисту, здійснює балансування при заряді та моніторинг стану окремих елементів. Як було зазначено раніше, в конструкції крокуючих роботів може застосовуватися декілька приводів руху кінцівок, керовані мікроконтролером, потужності і виходів якого може не вистачити для всіх приводів. Дана проблема легко вирішується за допомогою модуля розширення - 16-канального 12-bit PWM/Servo з I2C інтерфейсом на PCA9685 [10], за допомогою якого можливо підключити до 16 сервоприводів, а поєднавши декілька таких плат – до 992.

Для зменшення навантаження на аккумулятори та підвищення надійності і відмовостійкості системи в цілому, живлення мікроконтролера та усіх датчиків і сенсорів було вирішено здійснювати окремою лінією. Так як у такому випадку, у разі відмови силової частини – живлення приводів руху, буде можливість визначити місцезнаходження робота через систему зв'язку та продовжити час запису даних на об'єкті дослідження. З іншого боку таке рішення дасть змогу використати різні типи аккумуляторів на кожному з ліній живлення системи: на силову частину – високострумний (до 20-30А), на керувально-вимірвальну – звичайний (до 3 А), що вигідніше з економічної точки зору. Варто зауважити, що частину системи з мікроконтролером варто екранувати, оскільки електродвигуни, що знаходяться в сервоприводах під час роботи створюють електромагнітні імпульси, що можуть впливати на функціонування мікроконтролера, сенсорів, ліній бездротового зв'язку і т.п. З метою узгодження рівнів напруг різних складових системи пропонується застосувати ліній-ний стабілізатор, наприклад, типу AMS1117 [11], або перетворювач постійного струму (dc-dc перетворювач) [12]. Використовуючи вищевказані технічні рішення, була розроблена система живлення гексапода, функціонально показана на рис. 1 а. Система живлення (окрім зарядного пристрою) розміщується безпосередньо на платформі робота, зарядний пристрій підключається через відповідний роз'єм і по завершенню процесу зарядки відключається. усі аккумулятори під'єднуються до BMS паралельно. Зауважимо те, що у випадку використання більше одного блоку аккумуляторів, ємність окремих елементів повинна бути однаковою для рівномірного заряду. Силова та вимірвальна частина живляться окремо від відповідних BMS. Напруга на виході BMS при повністю заряджених аккумуляторах становить 4.2 В, тому для узгодження напруг в схему включений стабілізатор (для 3.3 В) або dc-dc перетворювач (для 5 В). Модуль PCA9685, до якого підключені приводи, керується мікроконтролером, який зв'язаний з модулем лише інформаційним зв'язком. Таким чином, представлена конструкція складається із доступних та недорогих компонентів і дозволить забезпечити стабільне живлення гексапода в умовах його застосування. Для перевірки працездатності та ефективності розробленої системи був зібраний макет, що показаний на рис.1 б.

а

б

Рисунок 1. а – система живлення, б - зібраний макет системи живлення: 1 – сервоприводи, 2 - PCA9685, 3 – DC-DC перетворювач, 4 – акумулятор на 12 В, 5 – ампер/вольтметр, 6 – клемна колодка.

Даний макет складається із запропонованих модулів, а саме сервоприводів 1, 12-bit PWM/Servo модуля 2, dc-dc перетворювача 3, акумуляторів 4. Для зручності зняття показів було використано ампер/вольтметр 5 та монтажну колодку 6. Випробування макету відбувались під навантаженням двох сервоприводів, які обертались синхронно - струм навантаження досягав 1.5 А, що відповідає режиму максимального навантаження одного сервопривода. При підключенні 18 сервоприводів, що відповідає стандартній кількості приводів гексапода, максимальний зафіксований струм досягав 4,4А, при ємності акумуляторної батареї 3300 мАгод, час функціонування становив 84 хвилини. Отримані данні суттєво залежать від навантаження серводвигунів, та схеми керування і синхронності використання сервоприводів. При збільшенні ємності блоку акумуляторів до 20 Агод, можна збільшити час функціонування робота до 8-10 годин. Живлення мікроконтролера відбувалось від комп'ютера (на рис. не показаний). У подальших роботах планується дослідження системи з точки зору її ефективності при різних схемах руху кінцівок гексапода та алгоритмах керування.

Висновок

Метою даної роботи - було створення надійної, ефективної, простої для модернізації та ремонтпридатної системи живлення крокуючого робота – гексапода, якого можна використати для діагностики та контролю стану складних споруд та інженерних об'єктів. Огляд попередніх розробок показав неефективність існуючих систем в області застосування робота. Проаналізувавши існуючі рішення, були обрані сучасні доступні акумуляторні батареї, що ґрунтуються на технології LiIon, та їхня обов'язка для контролю електричних параметрів та захисту, на базі яких була створена система живлення гексапода. Запропоновано розділити силову та вимірювальну частини на дві окремі лінії, що підвищить надійність та відмовостійкість системи. Проведені експерименти підтвердили ефективність та працездатність запропонованої системи живлення для побудови робота – гексапода. При подальшій модернізації

і збільшенні блоку акумуляторних батарей, можна збільшити час функціонування до 8-10 годин.

Список літератури

1. Платов І. М., Крокуючий квадропод : дипломний проєкт ... бакалавра : 151 Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології / Платов Ілля Михайлович. – Київ, 2020. – 65 с.
2. Платов І. М., Павловський О. М., Півторак Д.О., Концепція створення керованих автома-тизованих крокуючих платформ з чотирма кінцівками. Вісник НТУУ «КПІ» Серія «Приладобудування» - 2020.-№59 (1), с. 22-32
3. Краулеры, роботы ВТД [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://robotrends.ru/robopedia/kraulery-polzayushie-roboty>
4. Vorpai The Hexapod Battery Recommendations [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vorpairobotics.com/wiki/index.php/Vorpai_The_Hexapod_Battery_Recommendations#Two_18650_Size_LI-ON_Batteries
5. Конденсатор вместо аккумулятора [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.elec.ru/articles/kondensator-vmesto-akkumulyatora/>
6. G. Parker; R. Georgescu; K. Northcutt. Continuous power supply for a robot colony. Proceedings World Automation Congress, 2004.
7. Л. Джон, Создаем работа-андроида своими руками.: Пер. с англ. Мельникова Г. — М.: Издательский дом ДМК-пресс, 2007 — 312 с.
8. Устройство и сравнение аккумуляторных батарей. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.lumentorg.ru/review/compare-batteries/>
9. BMS – обзор контроллеров защиты аккумуляторов. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://voltiq.ru/bms-protection-board-review/>
10. PCA9685 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cdn-shop.adafruit.com/datasheets/PCA9685.pdf>
11. AMS1117. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.advanced-monolithic.com/pdf/ds1117.pdf>
12. Dc Dc преобразователь. Устройство и принцип работы основных схем. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://powercoup.by/radioelektronika/dc-dc-preobrazovatel>

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНЖЕНЕРНОЇ ТА КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ

Паламарек Каріна Вікторівна

к.т.н., доцент, завідувач кафедри технології та організації готельно-ресторанного бізнесу, Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

У наказі Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2021 роки головними напрямками реорганізації вищої освіти визначено: необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, прискорення інтеграції України у міжнародний освітній простір [1].

Головним результатом комп'ютеризації освітньої діяльності вищого навчального закладу є розробка і впровадження освітнього середовища. Основною метою впровадження інформаційної системи вивчення навчальної дисципліни є підвищення якості освітніх послуг у вищій навчальній заклад на базі створення електронного освітнього середовища.

Тепер можливо за умови впровадження сучасних ідей і технологій освіти забезпечити раціональний рівень комп'ютеризації викладання та навчання. Саме ця потужна науково-педагогічна база в сукупності з сучасними розробками в галузі інформаційних засобів сприяє розвитку технології навчання, що приходить на зміну традиційним формам навчання. Відповідно до цих потреб вищі навчальні заклади повинні дати майбутнім фахівцям сучасні знання і хорошу графічну практичну підготовку. Інженерна та комп'ютерна графіка належить до тих предметів, які закладають фундамент професійної підготовки майбутніх інженерів-технологів.

Актуальність дослідження проблеми використання інформаційного середовища в підготовці майбутніх фахівців зумовлюється не лише твердженням, що без належної її підготовки неможливо досягти відповідного рівня засвоєння спеціальних дисциплін, а й тим, що вона сприяє легшому та ефективному засвоєнню інших видів навчально-пізнавальної інформації.

Для з'ясування теоретичних і методичних аспектів навчання інженерній та комп'ютерній графіці студентів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів, важливе значення мають науково-методичні дослідження таких вчених, як О.М. Джеджула [2], Г. О. Райковська [3], В.А. Рукавішніков [4], В.І. Нілова [5], М.Ф. Юсупова [6], Т.В. Чемоданова [7] та ін. Аналіз робіт цих авторів дає можливість зробити висновок, що вченими розглядаються лише деякі напрями навчання інженерній та комп'ютерній графіці через залучення традиційних і нетрадиційних методів з використанням нових і сучасних технологічних прийомів викладання теоретичного й практичного матеріалу та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Однак тільки виважений, добре

продуманий процес використання інформаційного середовища із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій сприятиме переходу від репродуктивного стилю навчальної діяльності і догматичного засвоєння знань до навчально-пізнавальної діяльності дослідницького характеру.

Внутрішній процес засвоєння знань з інженерної та комп'ютерної графіки складається з таких чинників: сприймання, запам'ятовування, осмислення й розуміння, уміння, узагальнення, закріплення, застосування на практиці, включення їх у певний контекст отриманих загальних знань [8].

Однією з важливих умов розвитку знання студентів у процесі вивчення інженерної та комп'ютерної графіки є поєднання індивідуальних та групових форм організації навчання. При індивідуальній діяльності слід враховувати рівень підготовленості особистості з креслення, мотивацію студента до вивчення цього предмету, цілеспрямованість, і створювати умови для максимального прояву його здібностей з графічної діяльності та формуванню знань. Завдання відбирати такі, що відповідатимуть можливостям особистості, не допускаючи як завищеної, так і заниженої їх складності. Занадто складні завдання призводять до безрезультатних спроб самостійного вирішення, а простіші завдання знижують ініціативу, інтерес та прагнення до якісного виконання графічного завдання.

Також при формуванні знання з інженерної та комп'ютерної графіки необхідним компонентом системи навчальних задач повинні стати обернені задачі, які інтегрують у собі знання з інженерної графіки. Серед яких виділяємо, як приклад, виконання аксонометричного зображення деталі за трьома ортогональними чи виконання вказаних перерізів на основі спостереження двох видів деталі. Подібні задачі повинні видаватися послідовно, систематично, інтегруючи знання з однієї задачі в іншу.

Між тим, вміння впізнавати предмети лише за окремими елементами – дуже важлива характеристика спостережливості та формування знань-репродукції. Якщо запропонувати студентам класифікувати вивчені раніше види розрізів, то при такій методиці ми можемо формувати знання-вміння. Передувати такій діяльності повинні вправи з виділення ознак предметів, явищ, порівняння та ін.

Таким чином, перш ніж виконати графічну побудову, людина створює її образ, маючи певні знання у цій галузі, оцінює його відповідність реальному предмету, який зображується, а вже потім за допомогою прийнятих у кресленні умовностей виконує механічну дію. Будь-який графічний образ втілюється на папері тільки на основі певних знань. Практичне застосування знань забезпечує їх перехід у вміння та навички, та найвищій рівень: знання-трансформації.

Отже, внутрішній процес засвоєння знань з інженерної та комп'ютерної графіки складається з таких чинників: сприймання, запам'ятовування, осмислення й розуміння, уміння, узагальнення, закріплення, застосування на практиці [8], включення їх у певний контекст отриманих знань.

Використання інформаційного середовища під час вивчення інженерної та комп'ютерної графіки для майбутніх фахівців, допомагає науково-педагогічному працівникові змінювати структуру лекцій, модернізувати практичні та лабораторні заняття, організувати проблемні ситуації, ділові ігри

тощо. Наявність складників створює баланс між самостійною роботою студентів в аудиторії під керівництвом науково-педагогічного працівника та власне їхньою самостійною роботою.

Отже, вирішення поставлених в цій статті проблем досить складне, і не може бути обмежене розміром однієї статі. Коло сучасних проблем сфери графічної освіти в першу чергу вимагає врахування складових елементів графічної діяльності при застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій. Вирішення даної проблеми потребує взаємодії різних навчальних дисциплін у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Список літератури

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
2. Джеджула О. М. Актуальні проблеми графічної підготовки студентів інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів: Вінниця: ВУ ВДАУ, 2005. – 280 с.
3. Слободянюк О. В. Формування вмій з інженерної і комп'ютерної графіки студентів в умовах дистанційного навчання: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (технічні дисципліни)». Київ, 2010. – 20 с.
4. Райковська Г. О. Методика формування графічних знань в системі інформаційних технологій: [монографія]. Житомир: ЖДТУ, 2009. – 324 с.
5. Нилова В. И. Научно-методические основы формирования конструкторских учений студентов технических вузов средствами инженерной графики: дис. доктора пед. наук: 13.00.02. – Воронеж, 2001. – 303 с.
6. Юсупова М. Ф. Компьютерные информационные технологии в обучении начертательной геометрии: [монографія]. НПУ имени М.П. Драгоманова, 2006. – 280 с.
7. Чемоданова Т. В. Система информационно-технологического обеспечения графической подготовки студентов технического вуза: автореф. дис. доктора пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Москва, 2004. – 48 с.
8. Александрина Н. А. Формирование профессиональной готовности специалистов инженерного профиля на основе технологий инновационного проектирования: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Самара, 2008. – 21 с.

TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS OF FUNDAMENTAL AND APPLIED SCIENCES

Scientific publications

Materials of the X – the International Science Conference «Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences», Lisbon, Portugal. 340 p. (March 09 – 12, 2021)

UDC 01.1

ISBN – 978-1-63732-148-5

DOI - 10.46299/ISG.2021.I.X

Text Copyright © 2021 by the International Science Group(isg-konf.com).

Illustrations © 2021 by the International Science Group.

Cover design: International Science Group(isg-konf.com)©

Cover art: International Science Group(isg-konf.com)©

All rights reserved. Printed in the United States of America.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Chaploutskyi A.

Physical and chemical indicators of apple fruit depending on the method and the term of pruning // Topical issues, achievements and innovations of fundamental and applied sciences. Abstracts of X International Scientific and Practical Conference. Lisbon, Portugal 2021. Pp. 12-15.

URL: <https://isg-konf.com>.